

Projekt

z dniaZatwierdzony przez
.....

**UCHWAŁA NR
RADY POWIATU W TOMASZOWIE MAZOWIECKIM**

z dnia r.

w sprawie przyjęcia Programu Rozwoju pn.: „Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030”

Na podstawie art. 12 pkt 9ca i pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2022 r. poz. 528, 583), art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057, z 2022 r. poz. 1079), art. 46 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1029), uchwala się, co następuje:

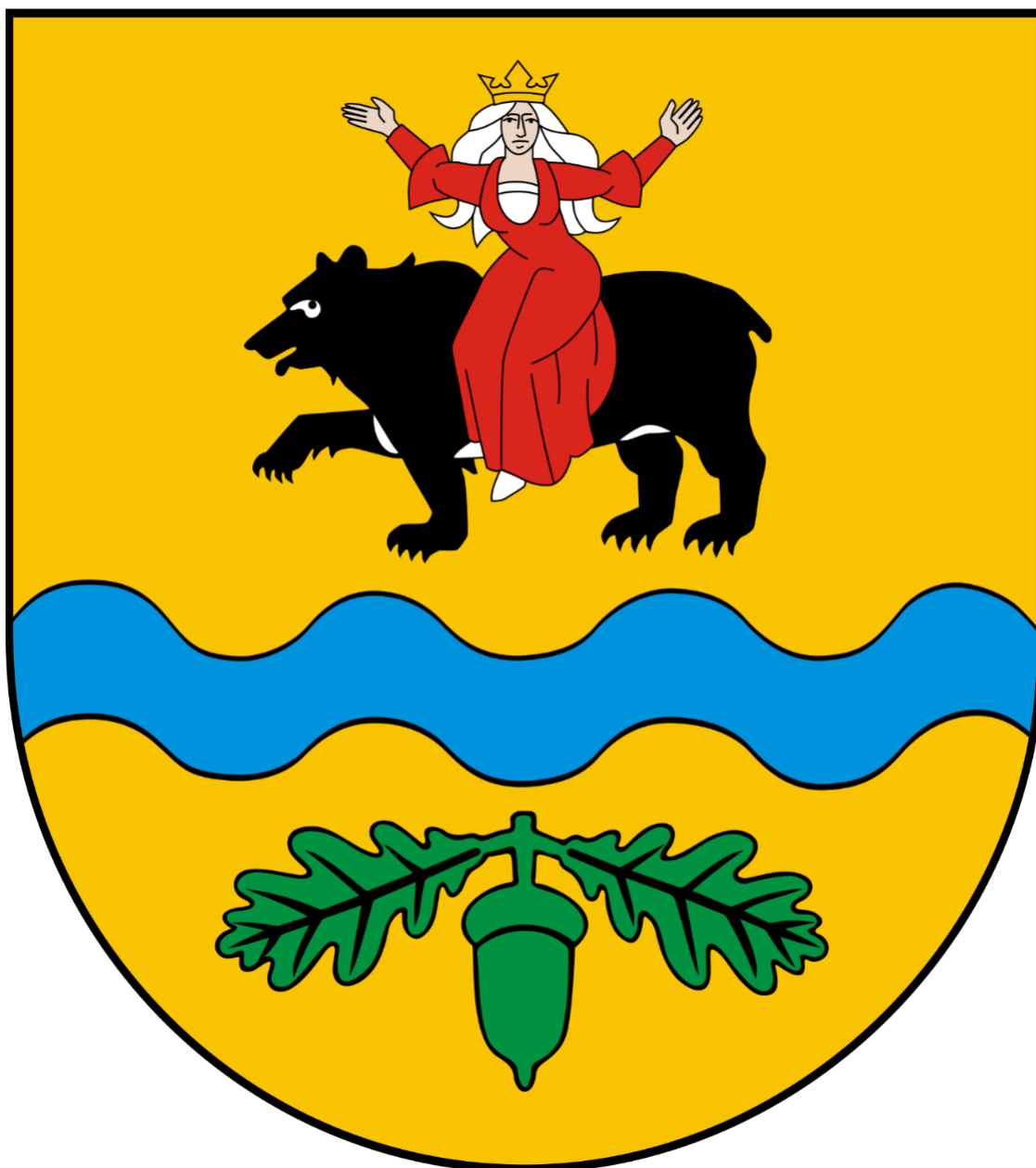
§ 1. Rada Powiatu przyjmuje Program Rozwoju pn.: „Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030” wraz z prognozą oddziaływania na środowisko.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Tomaszowie Mazowieckim.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

§ 4. Uchwałę podaje się do publicznej wiadomości poprzez jej wywieszenie na tablicy ogłoszeń w siedzibie Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim.

**STRATEGIA ROZWOJU
POWIATU TOMASZOWSKIEGO
NA LATA 2021-2030**

Tomaszów Mazowiecki 2021

Opracowane przez:
www.CentrumFunduszyUE.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	5
1. WSTĘP	6
2. DIAGNOZA	7
2.1. Cel diagnozy i metody badań	7
2.2. Sfera środowiska przyrodniczego	9
2.2.1. Położenie administracyjne i geograficzne	9
2.2.2. Zasoby środowiska przyrodniczego	12
2.2.3. Ochrona środowiska przyrodniczego	15
2.2.4. Zagrożenia naturalne.....	31
2.3. Sfera społeczna	35
2.3.1. Demografia	35
2.3.2. Edukacja	61
2.3.3. Ochrona zdrowia.....	99
2.3.4. Pomoc społeczna.....	115
2.3.4. Kultura	133
2.3.5. Aktywność społeczna	149
2.3.6. Porządek i bezpieczeństwo	154
2.3.6. Administracja powiatowa, finanse samorządowe (w tym środki zewnętrzne)	161
2.4. Sfera gospodarcza	168
2.4.1. Przedsiębiorczość	168
2.4.2. Rynek pracy.....	175
2.4.3. Turystyka.....	192
2.5. Sfera przestrzenna	206
2.5.1. Infrastruktura przestrzenna	206
2.5.2. Zasoby mieszkaniowe.....	213
2.5.3. Transport i komunikacja	215
2.6 Analiza SWOT	227
2.7. Wizja rozwoju Powiatu Tomaszowskiego	258
2.8. Misja rozwoju Powiatu Tomaszowskiego	258
2.9. Cele strategiczne powiatu tomaszowskiego	259
3. Wdrażanie i monitoring.....	279
3.1. Obszary funkcjonalne Powiatu Tomaszowskiego.....	283
3.2. Konsultacje społeczne	286
3.3. Spójność z dokumentami strategicznymi	290

3.4. Instrumenty finansowe wspomagające rozwój powiatu tomaszowskiego.....	310
Wykaz tabel	316
Wykaz wykresów.....	319
Wykaz map.....	320
Wykaz rycin.....	320

Wykaz skrótów

BDL	Bank Danych Lokalnych
bd	brak danych
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
POZ	Podstawowa opieka zdrowotna
TCZ	Tomaszowskie Centrum Zdrowia Sp. z o.o.
JST	jednostka samorządu terytorialnego
OIK	Ośrodek Interwencji Kryzysowej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PCAS	Powiatowe Centrum Animacji Społecznej
KGW	Koło Gospodyń Wiejskich
TBS	Tomaszowskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego Sp. z o.o.
MOF	Miejski Obszar Funkcjonalny
ZUP	Założenia do Umowy Partnerstwa
OSP	Ochotnicza Straż Pożarna
PKD	Polska Klasyfikacja Działalności
REGON	Krajowy Rejestr Urzędowy Podmiotów Gospodarki Narodowej
RPO	Regionalny Program Operacyjny
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska

1. WSTĘP

„Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego” jest dokumentem definiującym najważniejsze dążenia rozwojowe powiatu w perspektywie do 2030 r., które określone zostały w oparciu o wnikliwą analizę posiadanych potencjałów, dotychczasowych doświadczeń oraz aspiracji w zakresie działań pozwalających lepiej wykorzystać istniejące zasoby. Tym samym stanowi on ważne narzędzie do zarządzania i kreowania polityki rozwoju lokalnego dla Powiatu Tomaszowskiego.

Opracowana diagnoza powiatu oraz przeprowadzone badania ankietowe na jej potrzeby stanowią zbiór informacji na temat różnych aspektów życia w Powiecie Tomaszowskim. W dalszej perspektywie posłużyły one stworzeniu wizji rozwojowej tego obszaru. Przy tworzeniu wizji niezbędne jest to, aby określić, jakie cechy charakteryzują powiat. Natomiast przyjęte cele strategiczne rozwoju powiatu, w tym konkretne projekty i działania, umożliwią osiągnięcie odpowiedniego stanu powiatu, który jest oczekiwany przez mieszkańców i różne grupy interesariuszy. Dzięki podjętym działaniom Powiat Tomaszowski stanie się nowoczesnym i zrównoważonym powiatem przy jednoczesnym zachowaniu jego potencjału.

Strategia rozwoju Powiatu Tomaszowskiego jest ważnym dokumentem cyklicznym, który pozwala na wskazanie celów i kierunków działań niezbędnych do osiągnięcia założeń strategicznych. Do realizacji tych planów niezbędne jest wykorzystanie wewnętrznego i ponadlokalnego potencjału. Konieczna jest tu współpraca z ościennymi jednostkami samorządu terytorialnego z uwagi na przenikające się powiązania tych jednostek w strefach: społecznej, środowiskowej, gospodarczej i przestrzennej.

Niniejszy dokument strategiczny będzie aktualizowany w odpowiedzi na zachodzące zmiany, możliwości i wyzwania, które pojawiają się zarówno w samym powiecie, jak i w jego otoczeniu. Do wypracowania zadań strategicznych zaangażowano zarówno władze samorządowe, przedstawicieli środowiska społecznego, gospodarczego, edukacyjnego, a także mieszkańców powiatu.

2. DIAGNOZA

2.1. Cel diagnozy i metody badań

Celem diagnozy jest rozpoznanie sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej Powiatu Tomaszowskiego, zidentyfikowanie potrzeb, sytuacji problemowych oraz potencjału w wymienionych trzech sferach, a także wypracowanie wniosków. Posłużą one następnie jako podstawa do opracowania celów i kierunków rozwoju tego obszaru w najbliższych latach, ujętych w strategii rozwoju tej jednostki samorządu terytorialnego.

W celu przygotowania diagnozy sytuacji społecznej, przestrzennej i gospodarczej zastosowano poniższe metody badawcze:

- analiza danych zastanych (ang. *desk research*),
- analiza danych dostępnych online (ang. *web research*).

Metoda analizy danych zastanych polega na kompilacji oraz analizie danych wtórnych, a więc danych statystycznych, publikacji, dokumentów, biuletynów, raportów branżowych, baz danych, katalogów itp., z których większość udostępniana jest obecnie na stronach internetowych (analiza danych dostępnych online ang. *web research*). Jej cel to zorientowanie się w specyfice Powiatu Tomaszowskiego oraz uzyskanie szczegółowego obrazu sytuacji poprzez analizę danych i informacji pochodzących z dostępnych prac badawczych i analitycznych. Jako cezurę przyjęto lata 2014-2019, co jak wspomniano we wstępie uzasadnia zakres poprzedniego dokumentu strategicznego przygotowanego dla Powiatu, a także zakres danych statystycznych udostępnionych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) online. W trakcie sporządzania części diagnostycznej dokumentu GUS uzupełniał sukcesywnie Bank Danych Lokalnych (BDL) o dane za rok 2020 r.; zostały one włączone do niniejszych badań.

Poza tym wykorzystano dane zgromadzone przez GUS i udostępnione w raportach i opracowaniach tematycznych umieszczonych na stronach tego urzędu, zwłaszcza Urzędu Statystycznego w Łodzi. Zdecydowanie rzadziej powoływano się na dane zamieszczone na portalu „Polska w liczbach”, która powołuje się na GUS jako źródło

udostępnianych informacji. Wreszcie – korzystano z szeregu innych opracowań publikowanych przez instytucje publiczne, jak np. Powiatowy Urząd Pracy w Tomaszowie Mazowieckim (PUP) czy Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Łodzi (WIOŚ).

W dokumencie nie ograniczono się tylko do przedstawienia danych statystycznych w wartościach bezwzględnych, ale odwołano się także do danych względnych – posłużono się wybranymi wskaźnikami, zapewniając porównywalność danych. Zastosowano metodę porównawczą (benchmarkingową), która pozwala na przeprowadzenie bardziej miarodajnej i rzetelnej analizy przestrzennej badanych zjawisk, ponieważ dane relatywne dostarczają większego ładunku informacyjnego, a ich wykorzystanie zapewnia możliwość przestrzennej porównywalności wyników. Zebrane dane, zwłaszcza względne, starano się porównywać do danych odnoszących się do województwa łódzkiego oraz Polski.

2.2. Sfera środowiska przyrodniczego

2.2.1. Położenie administracyjne i geograficzne

Powiat Tomaszowski położony jest w środkowej Polsce, we wschodniej części województwa łódzkiego, w granicach podregionu (subregionu) piotrkowskiego (poniższa mapa).

Mapa 1. Położenie Powiatu Tomaszowskiego

Źródło: <http://www.mobilnysalon.com/bramy-lodz-poznan-warszawa> (dostęp: 30.11.2020).

Powiat Tomaszowski graniczy z sześcioma powiatami województwa łódzkiego: opoczyńskim, piotrkowskim, łódzkim wschodnim, brzezińskim, skierniewickim i rawskim oraz z dwoma powiatami województwa mazowieckiego: grójeckim i przysuskim. Powierzchnia Powiatu Tomaszowskiego wynosi ok. 1024,8 km², co stanowi 5,6% powierzchni województwa łódzkiego. Powiat tworzy 11 gmin, w tym 1 miejska oraz 10 wiejskich, które przedstawia poniższa mapa.

Mapa 2. Podział administracyjny Powiatu Tomaszowskiego

Źródło: http://puptomaszow.internetdsl.pl/upload/p_tomaszowski.gif (dostęp: 04.12.2020).

Pod względem zajmowanego obszaru największe są Gmina Tomaszów Mazowiecki (14,6 % całkowitej powierzchni Powiatu), Gmina Lubochnia (12,8%), Gmina Czerniewice (12,5%) oraz Gmina Rzeczyca (10,6%). Szczegółowe dane w tym zakresie ujęto w poniższej tabeli.

Tab. 1 Powierzchnia gmin wchodzących w skład Powiatu Tomaszowskiego

Lp.	Gmina	Powierzchnia (km ²)
1	Miasto Tomaszów Maz.	41,30
2	Będków	57,74
3	Budziszewice	30,17
4	Czerniewice	128,07
5	Inowłódz	97,83
6	Lubochnia	131,37
7	Rokiciny	90,58
8	Rzeczyca	108,61
9	Tomaszów Maz.(wiejska)	149,82
10	Ujazd	96,95
11	Żelechlinek	92,35
Razem		1024,79

Źródło: Prognoza oddziaływania na środowisko dotycząca Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Tomaszowskiego na lata 2020-2023 z perspektywą do roku 2027, Tomaszów Mazowiecki 2019, s. 9.

Natomiast pod względem liczby ludności najbardziej liczne jest położone w południowej części Powiatu Miasto Tomaszów Mazowiecki. W 2019 r. zamieszkiwało je 61 960 osób, co stanowiło 53,2% ogółu mieszkańców Powiatu. Miasto pełni rolę stolicy Powiatu Tomaszowskiego, a tym samym jego centrum administracyjnego, gospodarczego oraz usługowego. Tomaszów Mazowiecki jest czwartym co do wielkości ośrodkiem miejskim w granicach administracyjnych województwa łódzkiego (za Łodzią, Piotrkowem Trybunalskim i Pabianicami), co jednak nie przekłada się na jego znaczenie w regionie. Zalicza się je bowiem do miast o słabym potencjale rozwojowym¹, a więc odznaczających się niskim stopniem konkurencyjności gospodarczej, co w konsekwencji przyczynia się do postępującej utraty funkcji społeczno-gospodarczych. Stan taki to efekt dominującej pozycji stolicy województwa w jego strukturze osadniczej – Łodzi, od której Tomaszów Mazowiecki oddalony jest o około 60 km. Niemniejsze znaczenie ma tu ponadto stosunkowo niewielka, bo wynosząca około 120 km, odległość od stolicy państwa – Warszawy. Tomaszów Mazowiecki znajduje się zatem w strefie powiązań funkcjonalnych w ramach układu bipolarnego Łódź-Warszawa, co blokuje rozwój funkcjonalnych powiązań współpracy między mniejszymi ośrodkami miejskimi.

Pod względem geograficznym Powiat Tomaszowski położony jest w podprovincji Nizin Środkowopolskich (318 według regionalizacji fizyczno-geograficznej J. Kondrackiego) oraz Wyżyny Małopolskiej (342), w makroregionie Wzniesień Południowomazowieckich (318.8), w mezoregionie Równiny Piotrkowskiej (318.84) i Doliny Białobrzesckiej (318.86). Znaczna część pierwszej z wymienionych ma płaski charakter, naznaczony niewielkimi połaciami falistymi. Pokrywają ją piaski, stąd jest to obszar zalesiony – znajdują się tu Lasy Sulejowskie i Spalskie. Równinę przecinają Wolbórka i Luciąża dopływy Pilicy, czyli najbardziej charakterystycznego elementu środowiska przyrodniczego powiatu, będącego najdłuższym lewostronnym dopływem Wisły. Poniżej ujścia Luciąży pod Sulejowem, w okolicy Smardzewic, ukończono w 1974 r. budowę zapory betonowo-ziemnej na Pilicy, dzięki czemu powstał zbiornik nazywany Jezioro Sulejowskim (dł.17,1 km, pow. 27 km², gł. 3,3 m). Celem jego budowy było zapewnienie wody pitnej mieszkańcom Tomaszowa Mazowieckiego i przede wszystkim Łodzi oraz funkcjonującemu tam przemysłowi. Obecnie Jezioro Sulejowskie pełni funkcje

¹ *Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2020, Łódź 2013, s. 41-43.*

retencyjne, energetyczne oraz rekreacyjno-turystyczne, które, wszakże ogranicza spore zanieczyszczenie tego sztucznego zbiornika.

Dolina Białobrzaska to odcinek Pilicy zajmujący powierzchnię 250 km² i mający długość około 65 km - ciągnie się on od Tomaszowa Mazowieckiego do Białobrzegów w województwie mazowieckim; szerokość doliny zalewowej i teras nadzalewowych dochodzi do 4 km. Kraina ta przechodzi przez Gminę Tomaszów Mazowiecki, Gminę Inowłódz oraz Gminę Rzeczyca.

2.2.2. Zasoby środowiska przyrodniczego

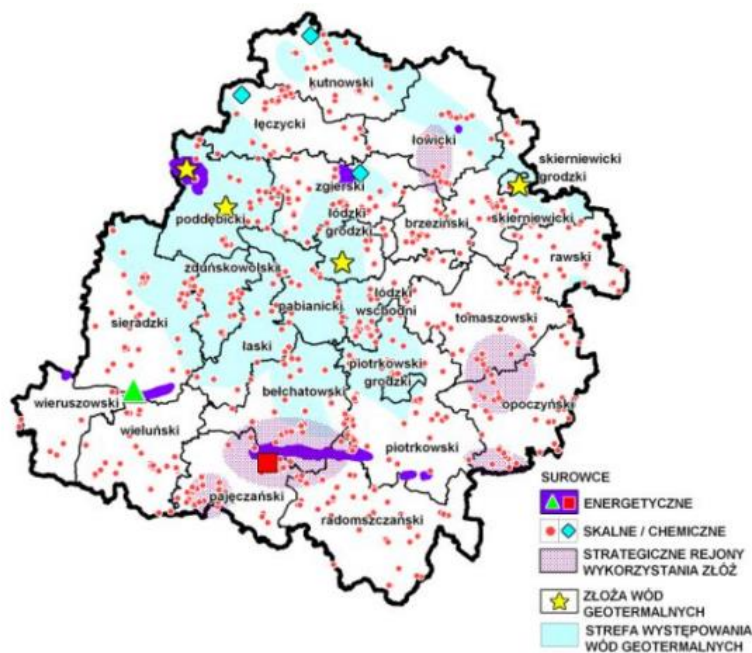
Powiat Tomaszowski odznacza się bogactwem zasobów i walorów naturalnych, które warunkują jego możliwości rozwojowe, wpływają na jakość życia jego mieszkańców, a także stanowią podstawę dla zwiększania poziomu jego atrakcyjności osadniczej, turystycznej oraz inwestycyjnej.

Występujące na obszarze Powiatu gleby ze względu na przydatność rolniczą ocenić należy jako dość dobre, przy czym należy pamiętać, iż województwo łódzkie cechuje się gorszymi od przeciętnych w Polsce warunkami produkcji rolniczej. Ponad połowę obszaru Powiatu (55%) zajmują gleby bielcowe należące do słabych klas bonitacyjnych – VI i V zaliczane do kompleksu żytniego słabego i żytniego dobrego. Mniejszy jest udział (43%) gleb klas IIIa i IIIb oraz IVa i IVb – należących do kompleksu pszennego wadliwego oraz żytniego bardzo dobrego. Oprócz nich występują również gleby bagienne i torfowe, gleby brunatne i czarne ziemie. Najlepszymi glebami należącymi do kompleksu pszennego wadliwego oraz żytniego bardzo dobrego i dobrego dysponują gminy: Tomaszów Mazowiecki, Ujazd, Będków i Rokiciny. W północnej części Powiatu dominują gleby reprezentujące kompleks żytni słaby. Ponadto w dolinach rzek Wolbórki w Gminie Będków, Piasecznicy w Gminie Ujazd oraz zlewni Rawki w gminach Czerniewice i Żelechlinek występują pokłady torfów niskich.

Powiat Tomaszowski wyróżnia się na tle województwa łódzkiego bogactwem zasobów mineralnych, w jego granicach znajdują się niezwykle bogate złoża surowców skalnych (surowce szklarskie, surowce ilaste ceramiki budowlanej, piaski formierskie,

kruszywa naturalne, kamienie drogowe oraz budowlane). Na terenie Gminy Tomaszów Mazowiecki oraz Gminy Sławno w sąsiednim powiecie opoczyńskim znajdują się największe w Polsce złoża surowców niezbędnych do wyrobu ceramiki. Działają tu największe w kraju, a nawet Europie, kopalnie piasków kwarcowych „Biała Góra” i „Grudzeń Las”, które tworzą zagłębienie ceramiczno-budowlane, czyli jeden ze strategicznych rejonów wykorzystania złóż w województwie, co ukazuje poniższa mapa. Warto podkreślić, iż dzięki temu Tomaszów Mazowiecki ma znacznie silniejsze powiązania funkcjonalne z Opoczmem niż np. z Piotrkowem Trybunalskim.

Mapa 3. Złóża surowców w województwie łódzkim w 2011 r.

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego Łódzkie 2020, oprac. Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Łódź 2015, s. 37.

Z kolei piasek z Niecki Tomaszowskiej wykorzystywany jest do produkcji szkła (m.in.: szkło płaskie, gospodarcze), w przemyśle motoryzacyjnym (m.in.: produkcja głowic i tarcz hamulcowych), do produkcji płytek ceramicznych. Na terenie Gminy Inowódz znajduje się jedyne w Europie złożo chalcedonitu.

Powiat Tomaszowski wraz z powiatem radomszczańskim należą do powiatów województwa łódzkiego cechujących się najwyższym poziomem lesistości. W przypadku

Powiatu Tomaszowskiego poziom ten od lat wynosi ponad 30% i przekracza średnią krajową, co ukazuje poniższa tabela. Jest to też wynik znacznie wyższy niż średnia wojewódzka, aczkolwiek podkreślić trzeba, iż województwo łódzkie to najmniej zalesione województwo w Polsce². W drzewostanie lasów Powiatu Tomaszowskiego dominują bory sosnowe z domieszką modrzewia, brzozy, świerku, jodły i buku.

Tab. 2. Lesistość (jednostka miary: %)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Pow. Tomaszowski	31,2	31,2	31,2	31,2	31,3	31,3
Woj. Łódzkie	21,3	21,3	21,4	21,5	21,5	21,5
Polska	29,4	29,5	29,5	29,6	29,6	29,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 07.12.2020).

Położone na terenie Powiatu lasy państwowe nadzorowane są przez Nadleśnictwa: Brzeziny, Smardzewice, Skierniewice i Spała będące w zarządzaniu Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Łodzi. Na terenie Powiatu prowadzona jest także gospodarka łowiecka, mająca na celu ochronę zwierząt łownych poprzez zapewnienie jej odpowiednich warunków bytowych i żywieniowych jak również racjonalne wykorzystanie zasobów zwierzyny łownej na planowane odstrzały.

Dzięki znacznej lesistości obszar Powiatu Tomaszowskiego charakteryzuje się dużym bogactwem zarówno gatunków roślinnych (flory), jak i zwierzęcych (fauny). Na jego terenie występują bardzo cenne pod względem przyrodniczym ekosystemy leśne, polne, łąkowe i torfowe, np. torfowiska niskie w dolinie Pilicy. Na terenie Powiatu występuje ponad 130 gatunków ptaków, a ponadto około 60 gatunków ptaków przelatujących lub zimujących. W lasach i na łąkach łatwo spotkać sarny, dziki, jelenie, lisy i bobry, a rzadziej borsuki, jenoty, piżmaki oraz wilki.

² Raport o stanie środowiska w województwie łódzkim. Na podstawie badań przeprowadzonych w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska w 2017 r, oprac. WIOŚ w Łodzi, Łódź 2018, s. 19.

2.2.3. Ochrona środowiska przyrodniczego

Ze względu na wysoki poziom bioróżnorodności, czyli bogactwo i zróżnicowanie zarówno gatunków roślinnych (flory), jak i zwierzęcych (fauny), część Powiatu Tomaszowskiego stanowią obszary chronione przyrodniczo i krajobrazowo. W 2019 r. ich łączna powierzchnia wynosiła 12210,8 ha, co stanowiło 11,9% powierzchni całkowitej powiatu, a także 3,4% ogółu obszarów objętych ochroną w województwie łódzkim (poniższa tabela). Województwo to cechuje się jednym z najniższych udziałów powierzchni obszarów prawnie chronionych wśród innych województw.

Formy ochrony przyrody występujące na terenie Powiatu Tomaszowskiego, które zostały sklasyfikowane w ramach ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. to: Park Narodowy, Parki Krajobrazowe, Rezerваты Przyrody, Obszary Chronionego Krajobrazu, Pomniki przyrody, Użytki ekologiczne, Zespół przyrodniczo-krajobrazowy, Stanowisko dokumentacyjne oraz Obszary Natura 2000.

Kampinoski Park Narodowy swoim zasięgiem obejmuje również Powiat Tomaszowski. Park został utworzony 16 stycznia 1959 roku na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25 września 1997 r. Położony jest on na Nizinie Środkowomazowieckiej, między lewym brzegiem Wisły a Bzurą, tuż przy północno-zachodnich rogatkach Warszawy. Powierzchnia parku obejmuje 38 544,33 ha. Od 1934 r. funkcjonował Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach. Ośrodek został jednak zamknięty ze względu na likwidację stada. Wokół parku rozciąga się strefa ochronna o zasięgu 37 756 ha. W obrębie parku znajdują się rozległe tereny Puszczy Kampinoskiej, położone w pradolinie Wisły. Puszcza tworzy układ przyrodniczy, usytuowany w punkcie węzłowym korytarzy ekologicznych doliny Wisły, Narwi i Bugu o wadze europejskiej. Wyspy i ławice dały początek wydmom, a w dawnych korytach i starorzeczach wytworzyły się tereny bagienne. Tak powstały dwa ułożone równoleżnikowo pasy wydmore oraz leżące pomiędzy nimi dwa pasy bagienne. Dodatkowo wśród kompleksów wydm znajdują się podmokłe zagłębienia, a na terenach bagiennych piaszczyste wzniesienia oraz niewielkie wydmy. Siedliska te są doskonałym miejscem dla rozwoju różnorodnej fauny i flory. Charakterystycznymi gatunkami występującymi na terenie Parku są ryś, bóbr i łoś. Co więcej można tutaj spotkać nietoperza, dziką, jelenia, sarnę,

jenota i wiele innych zwierząt. Wśród ptaków wyróżniamy derkacza, bociana białego, sowę błotną, bąka zwyczajnego, żurawia, rybitwę, dzięcioła czy m.in. orlika krzykliwego. W 70 % powierzchni Kampinoskiego Parku lasy, wśród których dominują bory świeże. Natomiast przeważającymi gatunkami drzew są brzozy, dęby, topole, olchy i jesiony.

W obrębie Gminy Tomaszów Mazowiecki funkcjonuje Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach, będący pod zarządem Kampinoskiego Parku Narodowego. Jego powierzchnia wynosi 68,3 ha, co stanowi jedynie 0,02% powierzchni ogólnej parków narodowych w Polsce.

Na terenie Powiatu Tomaszowskiego zlokalizowane są następujące parki krajobrazowe:

- **Sulejowski Park Krajobrazowy** - utworzony w październiku 1994; powierzchnia parku wynosi 17 026 ha, jego otulina obejmuje 36 411 ha; w jego skład wchodzi utworzony na rzece Pilicy w latach 70. XX wieku Zalew Sulejowski; leży on na terenie Gminy Tomaszów Mazowiecki, natomiast jego otulina na terenie Miasta i Gminy Tomaszów Mazowiecki; Park obejmuje i ochrania jeden z najcenniejszych fragmentów dorzecza Pilicy w jej środkowym odcinku od okolic Bąkowej Góry do okolic Tomaszowa Mazowieckiego. Osią parku jest rzeka Pilica i utworzony na niej Zbiornik Sulejowski. Park ochrania krajobraz nadrzeczny Pilicy, Czarnej Malenieckiej (Koneckiej), delty Luciąży, śródleśnych strumieni, np. strugi Młynki czy Rosochy. W Sulejowskim PK znajduje się fragment najlepiej zachowanego koryta Pilicy charakteryzujący się licznymi, naturalnymi i malowniczymi meandrami. Na obszarze Sulejowskiego Parku Krajobrazowego znajduje się 11 rezerwatów przyrody głównie leśnych.

Tab. 3. Obszary prawnie chronione ogółem (jednostka miary: ha)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	10 165 112,01	10 175 972,90	10 167 023,66	10 175 600,82	10 182 355,75	10 107 332,94	-0,6
Woj. Łódzkie	357 795,5	357 795,8	358 153,8	358 385,9	355 798,1	355 970,7	0,5
Pow. Tomaszowski	11 712,4	11 712,4	11 712,4	11 712,0	12 210,7	12 210,8	4,3
Miasto Tomaszów Maz.	53,8	53,8	53,8	53,8	76,0	76,0	41,4
Gmina Będków	912,0	912,0	912,0	912,0	912,0	912,0	0,0
Gmina Budziszewice	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Czerniewice	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Gmina Inowłódz	5 775,0	5 775,0	5 775,0	5 775,0	5 573,1	5 573,1	-3,5
Gmina Lubochnia	429,8	429,8	429,8	429,8	568,6	568,6	32,3
Gmina Rokiciny	61,6	61,6	61,6	61,2	61,9	61,9	0,4
Gmina Rzeczyca	2 263,0	2 263,0	2 263,0	2 263,0	2 298,5	2 298,5	1,6
Gmina Tomaszów Maz.	2 180,4	2 180,4	2 180,4	2 180,4	2 689,0	2 689,0	23,3
Gmina Ujazd	10,5	10,5	10,5	10,5	10,8	10,8	3,3
Gmina Żelechlinek	26,3	26,3	26,3	26,3	20,6	20,6	-21,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 07.12.2020).

- **Spalski Park Krajobrazowy** – utworzony w październiku 1995 r., jego powierzchnia wynosi 131,10 km², natomiast powierzchnia jego otuliny - 241,34 km²; obejmuje obszary na terenie gmin Inowłódz, Rzeczyca, Lubochnia, Tomaszów Maz. oraz Miasta Tomaszów Mazowiecki. Naturalną osią parku jest dolina Pilicy z różnorodnością krajobrazów związanych z meandrującą rzeką, jej starorzeczem i dopływami oraz przyległymi lasami będącymi pozostałościami dawnej puszczy. Najbardziej interesujący krajobrazowo fragment doliny to przełomowy odcinek rzeki w pobliżu Inowłodza. Z terenów krawędziowych doliny na ul. Legnickiej i Zakościelu rozpościerają się rozległe panoramy widokowe. Równie atrakcyjnymi miejscami widokowymi są tereny w okolicach Łęgu i Grotowic. Na obszarze Spalskiego PK znajduje się 5 rezerwatów leśnych oraz 1 rezerwat florystyczny

Na terenie Powiatu znajduje się 13 rezerwatów przyrody, w większości są to rezerваты leśne obejmujące obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, zwierząt i grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi. Ponadto na terenie Powiatu wyodrębniono 3 obszary chronionego krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Górnej Rawki, Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Rzeki Pilicy i Drzewiczki oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wolbórki.

Obszar Chronionego Krajobrazu Górnej Rawki umiejscowiony jest przy południowej granicy województwa. Teren ten w całości położony jest w dorzeczu Rawki. Wskazany obszar obejmuje źródłiskowe tereny rzeki Rawki na granicy Wysoczyzny Skierniewickiej i Wysoczyzny Rawskiej na południe od Rawy Mazowieckiej. W głównej mierze w budowie geologicznej dominują piaski i żwiry strefy krawędziowej Wyżyny Łódzkiej. W okolicach Głuchowa Boguszyca znajduje się największy kompleks leśny, zaś w dolinach rzecznych występują duże kompleksy stawów rybnych. W opisywanym powyżej Obszarze Chronionego Krajobrazu znajduje się rezerwat Popień, który obejmuje łąg olszowy i starodrzew sosnowy.

Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina rzeki Pilicy i Drzewiczki uwzględnia tereny związane z dolinami rzek. Północna strona Pilicy znajduje się na wysokim tarasie rzeczonym, który opada stromą skarpą w kierunku rzeki. Natomiast pozostała część obszaru obejmuje w znacznej mierze tereny zalesione i zadrzewione. Przebieg granic

przedstawia następujący opis: od przecięcia się drogi Góra Kalwaria - Mniszew z granicą gmin Góra Kalwaria - Chynów tą drogą na południe do Ostrówka, a następnie drogami przez miejscowości: Przyłot, Ostrołęka, Pilica, Warka, Michałów, Promna, Przybyszew, Świdno, Tomczyce i dalej w kierunku Gostomii do granicy gmin Mogielnica - Nowe Miasto n. Pilicą, nią na północ do stawu "Ojciec" i po jego północnej i zachodniej stronie do drogi Wólka Gostomska - Gostomia, dalej drogami przez: Gostomię, Nowe Miast n. Pilicą, Łęgonice obejmując park zabytkowy z wąwozem, przez Domaniewice do granicy województwa i wzdłuż niej na południe do drogi Drzewica - Rusinów i nią do Grabowej, skąd na północ drogami przez Nieznamierowice, Kolonia Drażno, Drażno, Sulgostów, Borowa Wola, Ligęzów, Brzeski do granicy z gminą Nowe Miasto n. Pilicą (przed Wólką Ligęzowską), następnie za wschód wzdłuż tej granicy, a dalej drogą przez Borowinę, Ulów, Jabłonnę do drogi Potworów -Grzmiąca i nią na północ (1.5 km), a następnie na wschód przez Podlesie, Radzanów, Rogolin, Starą Błotnicę, Gózd Stary, Stary i Nowy Kadłubek, Kalinów i na północ przez Piróg, Marianki, Stromiec, Boże, Boską Wolę do linii PKP Radom - Warszawa i nią do drogi z Kępy Niemojewskiej i nią na północny - wschód przez Zakrzew, Rozniszew, Zagroby do rzeki Wisły i na północ wzdłuż granicy z gminą Wilga do granicy z gminą Góra Kalwaria i wzdłuż niej na zachód i południe do punktu wyjściowego.

Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wolbórki ma swój początek we wsi Prażki w punkcie przecięcia linii kolejowej z drogą z miejscowości Zawodzie do Będkowa. Od tego miejsca biegnie ona na południowy-wschód wzdłuż południowego skraju tej drogi. Po ok. 1 430 m dociera do drogi wojewódzkiej Nr 716 relacji Koluszki – Rokiciny – Piotrków Trybunalski, w którą skręca na południe. Po przebyciu ok. 1 000 m wzdłuż zachodniego skraju tej drogi granica skręca na wschód i po ok. 480 m przebiegu wzdłuż północnej granicy zwartej zabudowy mieszkaniowej Będkowa dociera do drogi z Dane aktu prawnego o utworzeniu, ustanowieniu lub wyznaczeniu Tytuł aktu prawnego Rozporządzenie nr 41/2007 Wojewody Łódzkiego z dnia 21 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Wolbórki Miejsce publikacji Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Oznaczenie Dziennika Urzędowego Dz. Urz. z dnia 30 sierpnia 2007 r. Nr 273, poz. 2514 Data publikacji 2007-08-30 Dane pozostałych aktów prawnych Tytuł aktu prawnego Uchwała nr XXXI/613/12 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 18 grudnia 2012 r. w sprawie Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Wolbórki Miejsce publikacji Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Oznaczenie Dziennika Urzędowego Dz. Urz. z dnia 18

stycznia 2013 r. poz. 265 Formularz danych dla obszaru chronionego krajobrazu Strona 1 z 4 Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody – crfop.gdos.gov.pl 24/11/2021 10:33:47 Ujazdu do Będkowa. Następnie drogą tą kieruje się na wschód do drogi z Będkowa do Lubiatawa, której zachodnim skrajem biegnie na południowy-wschód do Ceniawy, zostawiając po stronie wschodniej zabudowę miejscowości Gutków i Ceniawy Stare. Ok. 400 m na południe od skrzyżowania drogi z Będkowa do Lubiatawa z drogą biegnącą przez wieś Ceniawy granica Obszaru odchodzi od wspomnianej wcześniej drogi i biegnie wschodnim, a następnie północnym i ponownie wschodnim skrajem kompleksu leśnego, docierając do drogi biegnącej przez Drzazgową Wolę. Po przebyciu ok. 150 m tą drogą w kierunku wschodnim, południowym skrajem drogi, granica skręca na południowy zachód w drogę polną, wzdłuż której biegnie ok. 220 m i dociera do kompleksu leśnego. Tu granica skręca w drogę polną, którą podąża na południowy wschód, a następnie na wschód i po ok. 150 m dochodzi do niewielkiego kompleksu leśnego, gdzie skręca na południe w kolejną drogę polną prowadzącą do kolejnego kompleksu leśnego. Po przebyciu ok. 150 m granica dociera do skraju lasu, po czym skręca na wschód i biegnie jego północnym (przez ok. 200 m), a następnie wschodnim skrajem (przez ok. 150 m) dochodząc do drogi polnej, w którą skręca kierując się na wschód. Po ok. 120 m granica Obszaru dochodzi do drogi prowadzącej na południe do wsi Łaknarz i po przebyciu ok. 800 m osiąga miejscowość Łaknarz, po czym skręca na południowy zachód w drogę polną, przecina drogę prowadzącą przez miejscowość Łaknarz i idzie drogą polną w kierunku południowo-wschodnim do skraju lasu. Następnie skręca na wschód i biegnie drogą, okrążając od północy i wschodu niewielki kompleks leśny, wkracza na obszar gminy Wolbórz, kieruje się na południowy zachód i po ok. 140 m przebiegu drogą polną dochodzi do lasu, którego południowo-wschodnim skrajem podąża przez ok. 220 m osiągając miejscowość Brudaki. W miejscowości Brudaki skręca w drogę do Wolborza, biegnąc zachodnim skrajem tej drogi po ok. 2 000 m dochodzi do Bogusławic Wsi, gdzie skręca na południe i po ok. 230 m dociera do drogi polnej, w którą skręca utrzymując kierunek południowy. Po ok. 250 m granica dochodzi do kanału i podąża dalej na wschód wzdłuż kanału, a dalej wzdłuż ogrodzenia stadniny i dochodzi do drogi w odległości ok. 20 m na południe od skrzyżowania dróg prowadzących w kierunkach: Ujazdowa, Będkowa i Tomaszowa Mazowieckiego, a także ok. 120 m od lewego brzegu rzeki Wolbórki. Dalej granica Obszaru skręca na północny wschód i wzdłuż południowego skraju drogi

z Wolborza do Tomaszowa Mazowieckiego dochodzi do granicy gmin Wolbórz i Tomaszów Mazowiecki. Dalej kieruje się po granicy tych gmin na południe, przecina rzekę Wolbórkę i dociera do rzeki Moszczanki. Od tego miejsca podąża w kierunku południowozachodnim wzdłuż koryta Moszczanki przez ok. 170 m, po czym skręca na południe i wzdłuż zachodniego skraju niewielkiego lasu dociera do drogi krajowej Nr 8 relacji Kudowa Zdrój – Wrocław – Walichnowy – Piotrków Trybunalski – Warszawa. Po przebiegu ok. 1 200 m północnym skrajem tej drogi w kierunku południowo-zachodnim skręca na południe w drogą polną i po ok. 700 m osiąga skraj kompleksu leśnego. Dalej granica biegnie na południowy wschód północnym skrajem lasu i po ok. 380 m dociera do drogi leśnej, w którą skręca i kieruje się na południowy zachód. Po ok. 800 m skręca na południowy-wschód i biegnie wzdłuż drogi prowadzącej do miejscowości Wolica. Po osiągnięciu drogi z Polichna do wsi Golesze skręca na zachód i południowym skrajem tej drogi dochodzi do drogi polnej zamykającej zabudowę wsi Żarnowca Duża. Skręca na północ, a po 80 m na zachód biegnąc po zapleczu zabudowy wsi Żarnowca Formularz danych dla obszaru chronionego krajobrazu Strona 2 z 4 Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody – crfop.gdos.gov.pl 24/11/2021 10:33:47 Duża, w odległości 80 m od północnego skraju drogi prowadzącej przez wieś i dochodzi do drogi z Lubiaszowa do Wolborza. (Od miejscowości Wolica do miejscowości Żarnowca Duża OChK „Doliny Wolbórki” łączy się z OChK „Spalsko- Sulejowskim”). Wchodzi w tę drogę i podąża na północ wzdłuż wschodniego jej skraju ok. 2 900 m do miejscowości Borek, gdzie skręca na północ w drogę leśną i wzdłuż niej dociera do drogi krajowej Nr 8 relacji Kudowa Zdrój – Wrocław – Walichnowy – Piotrków Trybunalski – Warszawa, skręca na wschód i podąża południowym skrajem ok. 100 m, po czym skręca na północ, a następnie po ok. 350 m na wschód i drogą leśną, omijając od południa, a następnie od wschodu zabudowę Wolborza, skręca na północ i wzdłuż cieku po ok. 130 m dochodzi do drogi polnej, w którą skręca na północny wschód i dochodzi do rzeki Moszczanki. Od mostu na rzece Moszczance granica biegnie wzdłuż Moszczanki na zachód przez ok. 300 m, po czym skręca na północ i wzdłuż kanału dociera do drogi przez Wolbórz, ok. 150 m od prawego brzegu rzeki Wolbórki i mostu na rzece Wolbórcie. Po przecięciu tej drogi biegnie drogą polną przez ok. 400 m w kierunku zachodnim, a dalej południowo-zachodnim do rzeki Starej Moszczanki, dalej wzdłuż jej koryta ok. 230 m na południowy zachód, po czym kierując się na północ, po ok. 70 m przecina rzekę Starą Moszczankę. Po przecięciu koryta Starej Moszczanki granica

zmienia kierunek na północny i wzdłuż skraju łąki dociera do drogi polnej. Droga tą podąża najpierw na północny zachód, a po ok. 820 m na południowy zachód i dochodzi do drogi z Wolborza do Lubiatowa, w którą skręca na północny zachód i wschodnim skrajem tej drogi dochodzi do skrzyżowania dróg w Lubiatowie. Od tego miejsca Granica skręca na północ i podąża drogą do Będkowa, pokonuje ok. 700 m wzdłuż wschodniego skraju tej drogi, po czym skręca na północny-zachód w drogę do Zakrzewia. Po około 1 450 m dociera do drogi polnej, wzdłuż której biegnie na północ i dochodzi do granicy gmin Wolbórz i Moszczenica. Skręca na wschód biegnąc wzdłuż granicy tych gmin ok. 600 m i dochodzi do ciek, wzdłuż którego kieruje się na północ ok. 200 m i dochodzi do drogi polnej. Droga tą idącą skrajem łąk dochodzi do granicy gmin Moszczenica i Będków, skręca na zachód idąc po granicy wspomnianych gmin, dochodzi do Rzeczkowa i drogi prowadzącej przez wieś. Dalej granica Obszaru skręca na zachód i dochodzi do drogi z Raciborowic przez Rzeczków i Remiszewice do Czarnocina. Następnie podąża na północny zachód i trzymając się wschodniego skraju tej drogi dochodzi do Remiszewic. W Remiszewicach granica przecina drogę wojewódzką Nr 716 relacji Koluszki – Rokiciny – Piotrków Trybunalski, idąc ciągle na północny zachód drogą do Czarnocina dociera do linii kolejowej relacji Warszawa – Katowice, biegnąc dalej na północ wzdłuż wschodniej granicy terenów kolejowych dochodzi do miejsca rozpoczęcia opisu granic Obszaru. Na odcinku Czarnocin - Prażki OChK „Doliny Wolbórki” graniczy z OChK „Koluszkowsko Lubochniańskim”³

Na omawianym obszarze ustanowiono 107 pomników przyrody. Najwięcej takich indywidualnych form ochrony przyrody znajduje się w gminach: Inowódz, Lubochnia i Rzeczyca, których liczba wynosi odpowiednio 41, 15 i 8. Pozostałe jednostki administracyjne w swoich wykazach posiadają kilka pomników przyrody.

Na obszarze Powiatu znajduje się 6 obszarów Natura 2000:

- Obszar Natura 2000 Łąki Ciebłowickie (PLH100035) - specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa);
- Obszar Natura 2000 Lasy Spalskie (PLH100003) - specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa);

³ <https://www.infor.pl/akt-prawny/U72.2013.013.0000265,uchwala-nr-xxxi61312-sejmiku-województwa-lodzkiego-w-sprawie-obszaru-chronionego-krajobrazu-doliny-wolborki.html> (dostęp:24.11.2021).

- Obszar Natura 2000 Lasy Smardzewickie (PLH100024) - specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa);
- Obszar Natura 2000 Niebieskie Źródła (kod PLH100005);
- Obszar Natura 2000 Dolina Dolnej Pilicy (kod PLH140016);
- Obszar Specjalnej Ochrony Dolina Pilicy (kod PLB140003)

Na terenie Powiatu Tomaszowskiego znajduje się jedno stanowisko dokumentacyjne o nazwie Groty Nagórzyckie, które należą do formacji geologicznej. Wyrobisko poeksploatacyjne ulokowane jest w południowej części Tomaszowa Mazowieckiego. Tutejsze skały liczą sobie prawie 100 milionów lat i wywodzą się z epoki kredowej w czasach, gdy na obszar Niecki Tomaszowskiej docierało i wycofywało się morze. Groty składają się z licznych wnęk, sal, zaułków i korytarzy. „Sala Królewska” stanowi największe wyrobisko, jakie znajduje się na terenie Grot Nagórzyckich, ma ona 30 metrów długości, 25 metrów szerokości i 3 metry wysokości.

Użytki ekologiczne są bardzo cennymi zasobami przyrodniczymi Powiatu. Na omawianym terenie wyznaczono 28 użytków ekologicznych. Ich lokalizacje, kartę charakterystyki oraz obowiązującą podstawę prawną przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 1 Użytki ekologiczne znajdujące się na terenie Powiatu Tomaszowskiego

Rodzaj użytku ekologicznego	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Powierzchnia [ha]	Lokalizacja
Miasto Tomaszów Mazowiecki			
mokradło	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Uchwała Nr XXXVII/334/2013 Rady Miejskiej Tomaszowa Mazowieckiego z 24.04.2013 r. w sprawie ustalenia	1,83	obręb geodezyjny nr 27, działka ewidencyjna nr 12

	zasad ochrony dla ustanowionych pomników przyrody i użytków ekologicznych		
mokradło	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Uchwała Nr XXXVII/334/2013 Rady Miejskiej Tomaszowa Mazowieckiego z 24.04.2013 r. w sprawie ustalenia zasad ochrony dla ustanowionych pomników przyrody i użytków ekologicznych	0,34	obręb geodezyjny nr 27, działka ewidencyjna nr 26
łąka	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Uchwała Nr XXXVII/334/2013 Rady Miejskiej Tomaszowa Mazowieckiego z 24.04.2013 r. w sprawie ustalenia zasad ochrony dla ustanowionych pomników przyrody i użytków ekologicznych	0,70	obręb geodezyjny nr 27, działka ewidencyjna nr 25
torfowisko niskie	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w	0,77	obręb geodezyjny nr 27, działka ewidencyjna nr 26

	sprawie uznania za użytki ekologiczne		
torfowisko niskie	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne	0,63	obręb geodezyjny nr 27, działka ewidencyjna nr 26
Gmina Tomaszów Mazowiecki			
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	2,69	Sługocice, działka nr 250/1
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,44	Sługocice, działka nr 450
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,44	Sługocice, działka nr 442
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj.	0,38	Sługocice, działka nr 415

	Łódzkiego Nr 272, poz. 4779		
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,93	Sługocice, działka nr 384
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	6,25	Sługocice, działka nr 384
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego	1,05	Sługocice, działka nr 385
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,55	Sługocice, działka nr 100/2
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj.	1,4	Sługocice, działka nr 403

	Łódzkiego Nr 272, poz. 4779		
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	1,49	Twarda, działka nr 4
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,45	Twarda, działka nr 218
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,30	Twarda, działka nr 218
zbiornik wodny	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,15	Twarda, działka nr 219
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj.	0,30	Twarda, działka nr 218

	Łódzkiego Nr 272, poz. 4779		
bagno	Rozporządzenie Nr 7/98 Wojewody Piotrkowskiego z 09.12.1998 r. w sprawie zmiany rozporządzenia dotyczącego uznania za zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz za użytki ekologiczne (Dz. Urz. Woj. Piotr. Z 16.12.1998 r. Nr 22, poz. 355)	1,34	Sługocice, działka nr 426
bagno	Rozporządzenie Nr 5/96 Wojewody piotrkowskiego z 04.11.1996 r. w sprawie uznania za zespoły przyrodniczo-krajobrazowe oraz za użytki ekologiczne (Dz. Urz. Woj. Piotr. z 08.11.1996 r. Nr 21, poz 76)	1,52	Smardzewice, działka nr 2192
Gmina Inowłódz			
łąka	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 272, poz. 4779	0,64	Brzustów, działka nr 55
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Woj. Łódzkiego z dnia 17 grudnia 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne Dz. Urz. Woj.	0,30	Brzustów, działka nr 1

	Łódzkiego Nr 272, poz. 4779		
kompleks leśny i bagienny	Uchwała Nr XXIII/226/2001 Rady Gminy Inowłódz z dnia 28 czerwca 2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo krajobrazowe obszarów Gminy Inowłódz	2,00	Spała, działka nr 337
bagno	Rozporządzenie Nr 57/2001 Wojewody Łódzkiego z 17.12.2001 r. w sprawie uznania za użytki ekologiczne (Dz. Urz. Woj. Łódz. Z 29.12.2001 r. Nr 272, poz. 4779)	0,44	Sługocice, działka nr 442
Gmina Rokiciny			
śródleśne mokradło	Uchwała NR XXX/209/13 Rady Gminy Rokiciny z dnia 13 maja 2013 r. w sprawie uznania za użytek ekologiczny Mokradło Łaznowska Wola (Dz. Urz. Woj. Łódzkiego poz. 3534)	0,4	Chrusty Nowe, działka nr 376
Gmina Ujazd			
kompleks śródleśnych łąk, szuwarów i ziołorośli	Uchwała Nr XLVI/384/14 Rady Gminy Ujazd z dnia 31 stycznia 2014 r. w prawie uznania za użytek ekologiczny Dz. Urz. Woj. Łódzkiego poz. 1197	6,52	Wykno, działka nr 303/2 oraz 312 i 313

kompleks śródleśnych torfowisk oraz terenów okresowo zalewanych wodą	Rozporządzenie Nr 5/96 Wojewody piotrkowskiego z 04.11.1996 r. w sprawie uznania za zespoły przyrodniczo- krajobrazowe oraz za użytki ekologiczne (Dz. Urz. Woj. Piotr. z 08.11.1996 r. Nr 21, poz. 76)	0,35	leśnictwo Budziszewice, oddział 176c
kompleks śródleśnych szuwarów i ziołorośli	Uchwała Nr XLVI/383/14 Rady Gminy Ujazd z dnia 31 stycznia 2014 r. w prawie uznania za użytek ekologiczny Dz. Urz. Woj. Łódzkiego poz. 1196	3,96	Wykno, działka nr 325

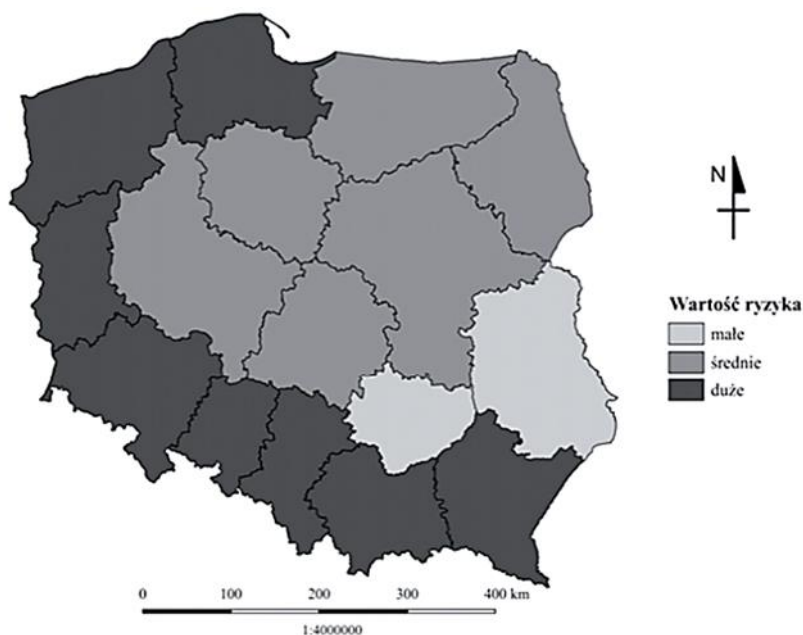
Źródło: Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody, crfop.gdos.gov.pl.

Skarpa Jurajska to jedyny zespół przyrodniczo - krajobrazowy występujący na terenie Powiatu Tomaszowskiego. Wskazany obszar zlokalizowany jest w Gminie Inowłódź i zajmuje powierzchnię 0,8238 ha. Ochroną prawną został objęty kompleks gruntów położony na zboczu doliny rzeki Pilicy przy kościele św. Idziego w Inowłodzu.

2.2.4. Zagrożenia naturalne

O występowaniu zagrożeń naturalnych, czyli powodzi, ale również gwałtownych ulew, pożarów lasów, czy silnych wichur, decydują dwa główne czynniki. Pierwszy to zmiany klimatyczne, które niezależnie od przyczyn, mają coraz większy wpływ na występowanie i rozmiar kataklizmów, a w ich konsekwencji sytuacji kryzysowych. Drugi to postęp cywilizacyjny przejawiający się w postaci rozwoju infrastruktury, który nierzadko przebiega w sposób chaotyczny i błędny, przyczyniając się większej niż dawniej podatności różnych elementów środowiska człowieka na zagrożenia naturalnymi czynnikami pogodowymi. Zagrożenia naturalne mogą występować sezonowo, ale też nagle, co obliguje odpowiednie służby do nieustannego pozostawania w gotowości do usunięcia ich skutków.

Mapa 4. Zagrożenie powodziowe według województw

Źródło: N. Gołąb, *Ochrona przeciwpowodziowa Polski w latach 2007–2016*, [w:] *Bezpieczeństwo i zagrożenie kryzysowe. Źródła i rodzaje zagrożeń bezpieczeństwa publicznego*, red. Z. Wilk-Woś, A. Marjański, *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, t. 19, z. 8, cz. II, Łódź-Warszawa 2018, s. 97.

Za najpoważniejsze zagrożenie naturalne w województwie łódzkim, a zatem i w powiecie tomaszowskim, uważa się powódź, aczkolwiek jednocześnie podkreśla się, iż nie jest ono tak duże jak na obszarach, przez które przepływają największe rzeki Polski – Odra i Wisła (powyższa mapa). Poprzez powódź rozumie się czasowe pokrycie przez wodę terenu, normalnie niepokrytego wodą, powstałe na skutek wezbrania wody w ciekach naturalnych, zbiornikach wodnych, kanałach oraz od strony morza.

Ze względu na lokalizację w zlewni Pilicy i Bzury, Powiat Tomaszowski został w 2012 r. wymieniony wśród 10 powiatów, na obszarze których zagrożenie powodziowe jest jednym z najistotniejszych problemów z zakresu bezpieczeństwa powszechnego. Na obszarze powiatu tomaszowskiego występują następujące zagrożenia powodziowe:

- **powódź roztopowa** - wylewy pojawiają się po obfitych w opady śniegu zimach, gdy nastąpi nagły wzrost temperatury powietrza, powodujący szybkie tajanie śniegu, często wzmocnione obfitymi opadami deszczu, eskalacja tego zjawiska następuje dodatkowo na skutek słabej retencji zamrożonej jeszcze gleby; w zlewni Bzury i Pilicy wezbrania notowane są w końcu marca oraz w pierwszych dniach kwietnia;
- **powódź opadowa** - w województwie łódzkim najczęściej występuje w dolinie Pilicy, w okresie późnej wiosny lub letnim po większych i długotrwałych opadach deszczu, które obejmują dużą część dorzecza i doprowadzają do nakładania się wezbrań na poszczególnych dopływach;
- **nawalne opady deszczu** - ich skutkiem są podtopienia, które stanowią zazwyczaj spory problem dla lokalnych samorządów, ponieważ niewystarczająca przepustowość kanalizacji oraz niedrożność rowów melioracyjnych powodują po obfitych opadach, iż wiele dróg jest nieprzejezdnych, wiele budynków podtopionych, a ich osuszenie wymaga interwencji jednostek straży pożarnej;
- **awaria sztucznego zbiornika wodnego Jeziora Sulejowskiego** – uszkodzenie zapory wodnej w Smardzewicach, przy założeniu maksymalnej wysokości piętrzenia wody w zbiorniku 167 m n.p.m., może przynieść katastrofalne skutki w postaci znacznego podtopienia: przewiduje się, iż fala powodziowa dotrze do Tomaszowa Mazowieckiego po ok. 21 minutach powodując zatopienie miasta i gminy na obszarze ok. 20 km²; zagrozi to bezpośrednio zakładom pracy, około 3 km linii kolejowej, 30 km dróg twardych, 4 mostom drogowym i 2 kolejowym; zalaniu może ulec 651 gospodarstw, zamieszkałych

przez ok. 2710 osób. Ponadto poprzez efekt cofki na dopływach Pilicy powódź może stworzyć dodatkowe zagrożenie; czas opadnięcia wody wyniesie ok. 4,5 doby⁴.

Ze względu na zagrożenie powodziowe sporządzono w 2015 r. „Plan operacyjny ochrony przed powodzią dla województwa łódzkiego”, który służy Wojewodzie Łódzkiemu i Wojewódzkiemu Zespołowi Zarządzania Kryzysowego w procesie podejmowania decyzji, w sytuacjach wystąpienia zagrożenia powodziowego na terenie województwa łódzkiego.

Natomiast w październiku 2016 r. Rada Ministrów przyjęła w formie rozporządzeń Rady Ministrów plany zarządzania ryzykiem powodziowym (PZRP) dla obszarów dorzeczy Odry, Wisły oraz Pregocy. Głównym celem PZRP jest ograniczenie potencjalnych negatywnych skutków powodzi dla życia i zdrowia ludzi, środowiska, dziedzictwa kulturowego oraz działalności gospodarczej, poprzez realizację działań służących minimalizacji zidentyfikowanych zagrożeń. Działania te podzielono na:

- **strategiczne** (techniczne i nietechniczne) o najwyższym priorytecie, rekomendowane do realizacji w latach 2016-2020; do działań włączono ochronę przeciwpowodziową zlewni Pilicy (3 działania) oraz Bzury (4 działania);
- **buforowe** o niższym priorytecie, rekomendowane do wdrożenia działań strategicznych lub w razie braku możliwości wdrożenia działania strategicznego, których realizacja może rozpocząć się jeszcze w I cyklu planistycznym po spełnieniu tych warunków.

Poza powodziami zagrożenie w Powiecie ze względu na duże zalesienie stwarzają pożary lasów, potencjalne zagrożenie objąć może budynki wielorodzinne oraz budynki o konstrukcji palnej na terenie miasta i wsi. Z danych udostępnionych przez GUS wynika, iż na terenie Powiatu doszło w 2018 r. do 408, a w kolejnym do 542 pożarów, z których zdecydowaną większość stanowiły pożary określone jako małe (odpowiednio: 390 i 517). Jedynie w 2018 r. miały miejsce dwa duże pożary. Z kolei w 2019 r. wzrósł dla Powiatu wskaźnik pożarów przypadających na 1 000 mieszkańców: wyniósł on 5, podczas gdy rok wcześniej – 3. Tym samym przekroczył on w 2019 r. średnią dla województwa (4) i kraju (4).

⁴ *Plan operacyjny ochrony przed powodzią dla województwa łódzkiego*, Łódź 2015, 9-13.

Lokalizację Powiatu Tomaszowskiego pod względem tak administracyjnym, jak i przyrodniczym uznać należy za jego główne atuty, dzięki którym wyróżnia się on pozytywnie na tle województwa i kraju. Centralne położenie Powiatu w kraju oraz niewielka odległość do stolicy województwa przesądzają o jego dobrej dostępności komunikacyjnej. Z drugiej jednak strony silne oddziaływanie Łodzi, a także Warszawy, może uniemożliwiać wykreowanie komplementarnych funkcji wobec tychże ośrodków metropolitalnych, szczególnie tych dotyczących przedsiębiorstw, edukacji średniej i wyższej oraz kultury. W konsekwencji może się to przełożyć na odpływ ludności, zwłaszcza młodych, do wymienionych większych ośrodków.

Podobnie sytuacja przedstawia się z punktu widzenia środowiska przyrodniczego – Powiat Tomaszowski wyróżnia się pod tym względem pozytywnie na tle województwa łódzkiego. Za korzystne dla rozwoju turystyki, a tym samym gospodarki, uznać należy wysoki poziom lesistości i idącą w ślad za nim bogatą bioróżnorodność obszaru Powiatu. Unikatowe w skali kraju, ale i Europy, kopaliny stwarzają podstawę dla rozwoju gospodarki regionu. Jednak obostrzenia związane z ochroną prawną przyrody ograniczają możliwości rozwojowe w zakresie budowy infrastruktury transportowej, telekomunikacyjnej i in., a także prowadzenia działalności wytwórczej i handlowej. Przyszłe działania prorozwojowe muszą brać pod uwagę poszanowanie zasobów przyrody, minimalizację i kompensację ewentualnych szkód dla środowiska przyrodniczego co z pewnością będzie wymagało dodatkowych nakładów finansowych oraz wieloaspektowego przygotowania planistycznego. Drugie ograniczenie stanowić może zagrożenie zjawiskami naturalnymi, takimi jak pożary, nawałnice, podtopienia czy powodzie. Usuwanie ich następstw generuje dodatkowe nakłady pieniężne oraz zaangażowanie odpowiednich służb, od lokalnych władz zaś wymaga nie tylko sprawnego zarządzania logistycznego i ekonomicznego, ale i właściwego planowania przestrzennego. Tak ryzykowny teren może zniechęcać potencjalnych inwestorów od lokowania i rozwijania na nim swojego kapitału.

2.3. Sfera społeczna

2.3.1. Demografia

Liczba ludności w Powiecie Tomaszowskim według stanu na 31 grudnia 2020 r. wynosiła 115 735 osób, co stanowiło 4,7 % populacji województwa łódzkiego oraz 0,3% ludności kraju. Najliczniejszą jednostką administracyjną w Powiecie Tomaszowskim jest Miasto Tomaszów Mazowiecki, w którego granicach mieszkało 53,0% ogółu mieszkańców Powiatu. Z kolei najliczniejszą gminą wiejską jest Gmina Tomaszów Mazowiecki, której mieszkańcy w końcu 2019 r. stanowili 9,7% ogółu ludności Powiatu. Najmniej liczną gminą jest Gmina Budziszewice – jej mieszkańcy w końcu wspomnianego roku stanowili 1,9% całej populacji Powiatu. Największy spadek liczby mieszkańców odnotowano w omawianym okresie w Mieście Tomaszów Mazowiecki: w ujęciu procentowym wyniósł on -4,92, a więc jego wartość znacznie przekroczyła poziom wojewódzki i krajowy. Jednocześnie jedyny wzrost liczby mieszkańców obserwowany jest w Gminie Tomaszów Mazowiecki (aż 4,44%), co jest przejawem zjawiska suburbanizacji. Polega ono na odpływie mieszkańców z miasta do stref podmiejskich, w efekcie czego tworzą się tzw. miasta-sypialnie (miasta-satelity).

Analiza poniższej tabeli pozwala zauważyć, iż generalnie liczba ludności tak w Powiecie Tomaszowskim jak niemal w każdej z tworzących go gmin, w omawianym okresie spadła. Tym samym Powiat Tomaszowski wpisuje się w ogólnokrajowy trend depopulacyjny, choć wartości tego spadku przekraczają znacznie średnią krajową, a kształtują się na poziomie wojewódzkim.

Tab. 4. Liczba ludności w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek %
Polska	38 478 602	38 437 239	38 432 992	38 433 558	38 411 148	38 382 576	38 265 013	-0,56
Woj. Łódzkie	2 504 136	2 493 603	2 485 323	2 476 315	2 466 322	2 454 779	2 437 970	-2,64
Pow. Tomaszowski	119 273	118 671	118 234	117 852	117 259	116 519	115 735	-2,97
Miasto Tomaszów Maz.	64 513	63 960	63 601	63 238	62 649	61 960	61 338	-4,92
Gmina Będków	3 344	3 323	3 321	3 331	3 313	3 274	3 253	-2,72
Gmina Budziszewice	2 219	2 201	2 193	2 181	2 183	2 149	2 161	-2,61
Gmina Czerniewice	5 166	5 138	5 146	5 118	5 083	5 048	5 020	-2,83
Gmina Inowłódz	3 872	3 861	3 828	3 819	3 829	3 825	3 819	-1,37
Gmina Lubochnia	7 199	7 211	7 198	7 162	7 161	7 197	7 123	-1,06
Gmina Rokiciny	6 180	6 167	6 157	6 173	6 159	6 160	6 153	-0,44
Gmina Rzeszyca	4 728	4 717	4 674	4 648	4 641	4 643	4 609	-2,52
Gmina Tomaszów Maz.	10 773	10 845	10 945	11 068	11 182	11 224	11 251	4,44
Gmina Ujazd	7 906	7 874	7 810	7 783	7 738	7 723	7 706	-2,53
Gmina Żelechlinek	3 373	3 374	3 361	3 331	3 321	3 316	3 302	-2,10

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Tab. 5. Liczba ludności w latach 2014-2020 z podziałem na miasto i wieś (jednostka: osoba)

Jednostka		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek %
Polska	ogółem	38 478 602	38 437 239	38 432 992	38 433 558	38 411 148	38 382 576	38 265 013	-0,56
	miasto	23 216 352	23 166 429	23 129 492	23 109 253	23 067 244	23 033 066	22 905 095	-1,34
	wieś	15 262 250	15 270 810	15 303 500	15 324 305	15 343 904	15 349 510	15 359 918	0,64
Woj. Łódzkie	ogółem	2 504 136	2 493 603	2 485 323	2 476 315	2 466 322	2 454 779	2 437 970	-2,64
	miasto	1 583 389	1 572 862	1 563 595	1 553 425	1 542 678	1 530 967	1 518 309	-4,11
	wieś	920 747	920 741	921 728	922 890	923 644	923 812	919 661	-0,12
Pow. Tomaszowski	ogółem	119 273	118 671	118 234	117 852	117 259	116 519	115 735	-2,97
	miasto	64 513	63 960	63 601	63 238	62 649	61 960	61 338	-4,92
	wieś	54 760	54 711	54 633	54 614	54 610	54 559	54 397	-0,66

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

W trendy ogólnokrajowe wpisują się poniekąd zmiany w liczbie ludności przy uwzględnieniu obszarów wiejskich i miejskich. Zgodnie z tym co prezentuje powyższa tabela, od kilku lat w kraju odnotowuje się wzrost liczebności populacji wiejskiej przy jednoczesnym i systematycznym spadku liczebności populacji miejskiej⁵. Wprawdzie w Powiecie Tomaszowskim nie zauważa się wzrostu liczby ludności na obszarach wiejskich, ale jej spadek w ujęciu procentowym jest znacznie niższy niż na obszarze miejskim.

Zmiany zachodzące w liczbie mieszkańców znajdują odzwierciedlenie w wartościach gęstości zaludnienia w danej jednostce, czyli liczbie mieszkańców przypadającą na km². Spadek gęstości zaludnienia lub brak zmian w tym zakresie zaobserwowano we wszystkich gminach oraz w Mieście Tomaszów Mazowiecki, z wyjątkiem gminy Tomaszów Mazowiecki. We wspomnianej gminie wzrost gęstości zaludnienia (o 3 osoby na km² w ciągu ostatnich lat) związany jest z ogólnym zwiększeniem liczby ludności w latach 2014-2020. W końcu 2020 roku średnia gęstość zaludnienia Powiatu Tomaszowskiego wyniosła 113 osób/km², co jest wartością znacznie niższą niż średnia dla województwa łódzkiego (134 osób/km²) oraz kraju (122 osób/km²).

Tab. 6. Gęstość zaludnienia w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba/ km²)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	123	123	123	123	123	123	122
Woj. Łódzkie	137	137	136	136	135	135	134
Pow. Tomaszowski	116	116	115	115	114	114	113
Miasto Tomaszów Maz.	1 562	1 549	1 540	1 531	1 517	1 500	1 485
Gmina Będków	58	58	58	58	57	57	56
Gmina Budziszewice	74	73	73	72	72	71	72
Gmina Czerniewice	40	40	40	40	40	39	39

⁵ *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie łódzkim w 2018 r.*, oprac. Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 2019, s. 13-14; P. Szukalski, *Depopulacja w Polsce w 2019 r.*, Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny 2019, nr 10, s. 1-5;

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gmina Inowódz	40	39	39	39	39	39	39
Gmina Lubochnia	55	55	55	55	55	55	54
Gmina Rokiciny	68	68	68	68	68	68	68
Gmina Rzeczyca	44	43	43	43	43	43	42
Gmina Tomaszów Maz.	72	72	73	74	75	75	75
Gmina Ujazd	82	81	81	80	80	80	79
Gmina Żelechlinek	37	37	36	36	36	36	36

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Liczebność i struktura wiekowa populacji kształtowane są przez ogólne trendy demograficzne oraz saldo migracji ludności (różnica między napływem i odpływem ludności w ruchu migracyjnym) i przyrost naturalny (różnica między liczbą urodzeń i zgonów). Poniższa tabela ukazuje dane bezwzględne i względne dotyczące skali migracji wewnętrznych i zewnętrznych (zagranicznych) mieszkańców Powiatu Tomaszowskiego w latach 2014-2019.

Migracje to przemieszczenia się ludności związane ze zmianą miejsca zamieszkania i połączone z przekroczeniem granicy jednostki administracyjnej (migracje wewnętrzne) lub granicy państwa (migracje zagraniczne). Są one ważnym czynnikiem kształtującym stan społeczeństwa. Poniższa tabela przedstawia saldo migracji na 1000 mieszkańców w Powiecie Tomaszowskim w ostatnich latach.

Tab. 7. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w latach 2014-2019

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	-0,40	bd	0,04	0,04	0,09	0,16
Województwo Łódzkie	-0,8	bd	-0,6	-0,7	-0,8	-1,1
Pow. Tomaszowski	-1,71	bd	-1,09	-1,33	-1,53	-2,48
Miasto Tomaszów Mazowiecki	-2,53	bd	-1,93	-2,98	-3,68	-5,60

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gmina Będków	-0,60	bd	-2,11	1,20	-3,32	-3,04
Gmina Budziszewice	-4,47	bd	0,90	-3,19	-3,24	-5,55
Gmina Czerniewice	-1,36	bd	-0,39	-1,95	-4,72	-2,97
Gmina Inowłódz	2,57	bd	-2,86	4,70	3,93	2,09
Gmina Lubochnia	-9,05	bd	-5,99	-6,54	3,36	2,51
Gmina Rokiciny	6,13	bd	0,49	4,38	2,10	1,47
Gmina Rzeczyca	-2,74	bd	-8,10	-2,58	-0,86	1,51
Gmina Tomaszów Mazowiecki	1,95	bd	8,18	5,74	8,10	4,47
Gmina Ujazd	-1,64	bd	0,25	-0,51	-4,52	1,94
Gmina Żelechlinek	0,30	bd	-0,30	0,00	-2,71	-3,32

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

W latach 2014-2019 saldo migracji na 1000 osób dla Powiatu Tomaszowskiego przyjmuje wartości ujemne oraz wyższe niż dla województwa łódzkiego. Nie jest to zgodne z ogólną średnią dla kraju, która od roku 2016 osiąga w zakresie tego wskaźnika nieznacznie dodatnie wartości. Najniższe saldo migracji w 2019 r. odnotowano w Mieście Tomaszów Mazowiecki (-5,60) oraz w Gminie Budziszewice (-5,55). Ujemne saldo migracji utrzymuje się od lat również w Gminie Czerniewice oraz Gminie Żelechlinek. Najkorzystniej pod tym względem wypada Gmina Rokiciny oraz Gmina Tomaszów Mazowiecki, gdzie od 2014 roku saldo migracji przyjmuje wartości dodatnie. Sytuacja ta związana jest ze wspomnianym wcześniej zjawiskiem suburbanizacji, czyli przeprowadzania się mieszkańców na tereny podmiejskie. Tendencje do osiedlania się poza miastem warto uwzględnić w planowaniu infrastruktury, np. drogowej, aby tym samym ułatwić mieszkańcom dojazd do większych miejscowości.

Oprócz ruchu migracyjnego kluczowe znaczenie dla tempa rozwoju ludności na danym obszarze jest wielkość przyrostu naturalnego, będąca różnicą między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów. Poniższa tabela przedstawia bezwzględne i względne (w przeliczeniu na 1 000 zamieszkujących osób) współczynniki ruchu naturalnego w Powiecie Tomaszowskim w latach 2013-2019 udostępnione przez GUS.

Tab. 8. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2014-2019

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	-0,03	-0,67	-0,15	-0,02	-0,67	-0,91
Woj. Łódzkie	-2,80	-3,61	-2,98	-2,98	-3,47	-3,64
Pow. Tomaszowski	-2,57	-3,01	-2,66	-2,65	-3,57	-4,27
Miasto Tomaszów Maz.	-3,54	-3,66	-3,45	-3,14	-4,86	-5,60
Gmina Będków	-3,31	-4,21	-3,62	0,00	-4,22	-5,16
Gmina Budziszewice	-6,71	-9,03	-2,71	0,00	-6,01	-9,25
Gmina Czerniewice	-1,36	-2,14	-0,19	-4,09	-4,33	-3,57
Gmina Inowłódz	-8,48	-4,66	-5,98	-8,10	-3,67	-3,65
Gmina Lubochnia	2,79	-1,67	1,39	0,14	-3,36	1,95
Gmina Rokiciny	-3,71	-1,94	-4,22	-3,25	0,48	-3,10
Gmina Rzeczyca	-1,26	-4,89	0,85	-6,67	-4,31	-3,02
Gmina Tomaszów Maz.	-0,46	0,18	0,64	3,19	0,72	-1,52
Gmina Ujazd	0,38	-1,65	-4,84	-3,72	-2,19	-5,57
Gmina Żelechlinek	-0,30	-0,59	-2,97	-5,38	0,00	-0,60

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Na przestrzeni ostatnich lat przeważa na terenie całego Powiatu ujemna wartość przyrostu naturalnego (-4,27 na koniec 2019 roku), niższa niż średnia dla województwa łódzkiego (-3,64 na koniec 2019 roku) oraz kraju (-0,91 na koniec 2019 roku). Wartość ta spadała w ciągu ostatnich lat, co jest zgodne z tendencją wojewódzką oraz krajową. Najtrudniejszą pod tym względem sytuację odnotowano w gminie Budziszewice, gdzie na koniec 2019 r. przyrost naturalny na 1000 mieszkańców wyniósł -9,25, oraz w Mieście Tomaszów Mazowiecki, gdzie wartość ta wyniosła -5,60. Jedynie w gminie Lubochnia w końcu 2019 r. wskaźnik ten osiągnął wartość dodatnią (1,95). Warto również zwrócić uwagę na Gminę Tomaszów Mazowiecki, która odnotowywała dodatnie wartości przyrostu naturalnego w latach 2015-2018, co związane jest ze wspomnianym wcześniej procesem suburbanizacji.

Natomiast poniższa tabela ukazuje ten sam wskaźnik przyrostu naturalnego na 1 000 ludności w latach 2014-2019, ale z podziałem na obszary wiejskie i miejskie. Jej analiza pozwala stwierdzić, że wartości tego wskaźnika dla obszarów miejskich i wiejskich w Powiecie Tomaszowskim znacznie przekraczają średnie wojewódzkie i krajowe, co uznać należy za zjawisko negatywne.

Tab. 9. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2014-2019 wg miejsca zamieszkania

Jednostka	Kategoria	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	ogółem	0,0*	-0,7	-0,1	0,0*	-0,7	-0,9
	miasto	-0,5	-1,1	-0,5	-0,5	-1,2	-1,4
	wieś	0,7	-0,1	0,3	0,7	0,0*	-0,1
Woj. Łódzkie	ogółem	-2,8	-3,6	-3,0	-3,0	-3,5	-3,6
	miasto	-3,3	-4,2	-3,4	-3,6	-4,1	-4,3
	wieś	-2,0	-2,6	-2,2	-1,9	-2,3	-2,6
Pow. Tomaszowski	ogółem	-2,6	-3,0	-2,7	-2,7	-3,6	-4,3
	miasto	-3,5	-3,7	-3,4	-3,1	-4,9	-5,6
	wieś	-1,4	-2,2	-1,7	-2,1	-2,1	-2,8

* – wartość mniejsza niż przyjęty format prezentacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Wskaźnik urodzeń żywych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w Powiecie Tomaszowskim w rozpatrywanych latach osiągnął największy spadek w ujęciu procentowym w porównaniu z województwem i krajem (poniższa tabela).

Tab. 10. Urodzenia żywe na 1 000 ludności ogółem

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek %*
Polska	9,75	9,6	9,95	10,46	10,11	9,77	bd	0,2
Woj. Łódzkie	9,05	8,85	9,16	9,59	9,32	8,80	bd	-2,8
Pow. Tomaszowski	9,49	9,21	9,29	9,64	9,33	8,34	8,52	-12,1

*wzrost/spadek % dla lat 2014-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Z kolei wzrost wskaźnika zgonów na 100 tys. osób w Powiecie Tomaszowskim kształtował się na poziomie nieco wyższym niż poziom krajowy i zdecydowanie wyższym niż poziom wojewódzki. Sama wartość wskaźnika dla Powiatu zaczęła przekraczać średnie wojewódzkie i krajowe w 2018 r., a jej gwałtowny skok widoczny w 2020 r. jest skutkiem sytuacji pandemicznej.

Tab. 11. Zgony ogółem na 100 tys. osób (jednostka mary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost %
Polska	978,2	1027,0	1009,7	1048,5	1078,3	1067,3	1244,6	27,2
Woj. Łódzkie	1185,1	1245,9	1214,1	1257,0	1278,6	1244,2	1462,3	23,4
Pow. Tomaszowski	1205,9	1222,2	1195,1	1229,0	1290,0	1260,7	1542,1	27,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Analiza danych udostępnionych przez GUS ukazanych w poniższej tabeli wskazuje, że największy wpływ na umieralność mieszkańców Powiatu Tomaszowskiego mają choroby układu krążenia. Wskaźnik zgonów spowodowanych schorzeniami tego rodzaju pomimo największego spadku w ujęciu procentowym (-17,5%) kształtował się w omawianym okresie na poziomie znacznie wyższym niż średnie krajowe i wojewódzkie. W latach 2014-2019 nastąpił spory wzrost zachorowań na choroby

nowotworowe – wyniósł on aż 13,0%, podczas gdy w województwie 7,0% i kraju 8,6%. Sama wartość tego wskaźnika wykazywała znaczne fluktuacje, ale w 2018 i 2019 r. była wyższa niż średnia krajowa. Jedną z głównych przyczyn nowotworów układu pokarmowego mieszkańców Miasta Tomaszów Mazowiecki są zanieczyszczenia wód Zalewu Sulejowskiego oraz rzeki Pilicy, które stanowią dla tego miasta powiatowego powierzchniowe źródło wody pitnej. Jako drugie źródło należy wskazać funkcjonujące w latach 1911-1997 w Tomaszowie Mazowieckim Zakłady Włókien Chemicznych „Wistom”, których pracownicy mieli do czynienia z substancjami toksycznymi. Obecnie osoby te, będące już w starszym wieku, borykają się najczęściej z chorobami nowotworowymi układu pokarmowego. Za sytuację zdecydowanie negatywną w Powiecie Tomaszowskim trzeba uznać wzrost zachorowalności kobiet na nowotwór szyjki macicy oraz wzrost odsetka zgonów spowodowanych tą chorobą. Oba wskaźniki osiągnęły w ostatnich latach poziom znacznie wyższy niż średnia wojewódzka i krajowa.

Tab. 12. Zgony z powodu chorób ogółem na 100 tys. ludności (jednostka miary: osoba, %)

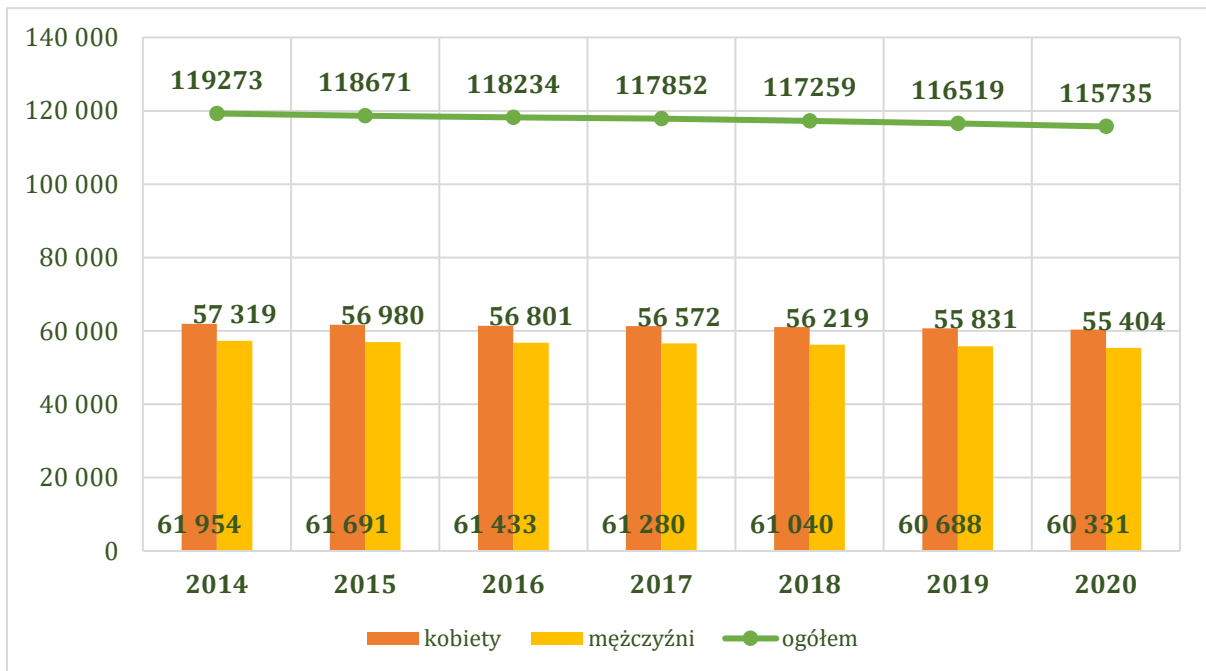
Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
zgony z powodu nowotworów ogółem na 100 tys. ludności							
Polska	260,7	274,3	275,7	278,3	284,5	283,2	8,6
Woj. Łódzkie	291,5	314,0	305,8	309,2	316,3	312,0	7,0
Pow. Tomaszowski	271,1	309,3	276,2	274,6	317,4	306,4	13,0
zgony osób z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. ludności							
Polska	441,1	469,0	437,1	434,8	437,2	421,0	-4,6
Woj. Łódzkie	522,1	519,0	490,2	496,5	488,7	451,8	-13,5
Pow. Tomaszowski	570,7	523,7	506,8	539,9	519,1	470,7	-17,5
zgony osób w wieku do 65 lat z powodu chorób układu krążenia na 100 tys. ludności w tym wieku							
Polska	85,7	87,7	77,6	68,9	71,0	69,5	-18,9
Woj. Łódzkie	98,1	90,2	87,0	79,5	72,3	62,5	-36,3

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Pow. Tomaszowski	116,9	101,0	84,9	84,8	68,0	63,6	-45,6
zgony kobiet z powodu nowotworu złośliwego sutka na 100 tys. kobiet							
Polska	30,1	31,8	32,7	33,6	34,8	35,1	16,6
Woj. Łódzkie	31,6	36,2	34,5	40,7	36,8	39,3	24,4
Pow. Tomaszowski	27,4	35,6	34,1	34,3	31,1	27,9	1,8
zgony kobiet z powodu nowotworu szyjki macicy na 100 tys. kobiet							
Polska	8,2	8,0	7,9	8,1	8,0	7,9	-3,7
Woj. Łódzkie	8,1	10,4	8,1	7,5	9,4	8,4	3,7
Pow. Tomaszowski	4,8	6,5	4,9	1,6	6,5	11,5	139,6
odsetek zgonów kobiet z powodu nowotworu szyjki macicy (%)							
Polska	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	-11,1
Woj. Łódzkie	0,7	0,9	0,7	0,6	0,8	0,7	0,0
Pow. Tomaszowski	0,4	0,6	0,4	0,1	0,5	1,0	150,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Jak wynika z poniższego wykresu większość ludności Powiatu stanowią kobiety (52,1% populacji na koniec 2020 r.), co jest zgodne tendencją dla województwa łódzkiego (52,4%) oraz Polski (51,6%).

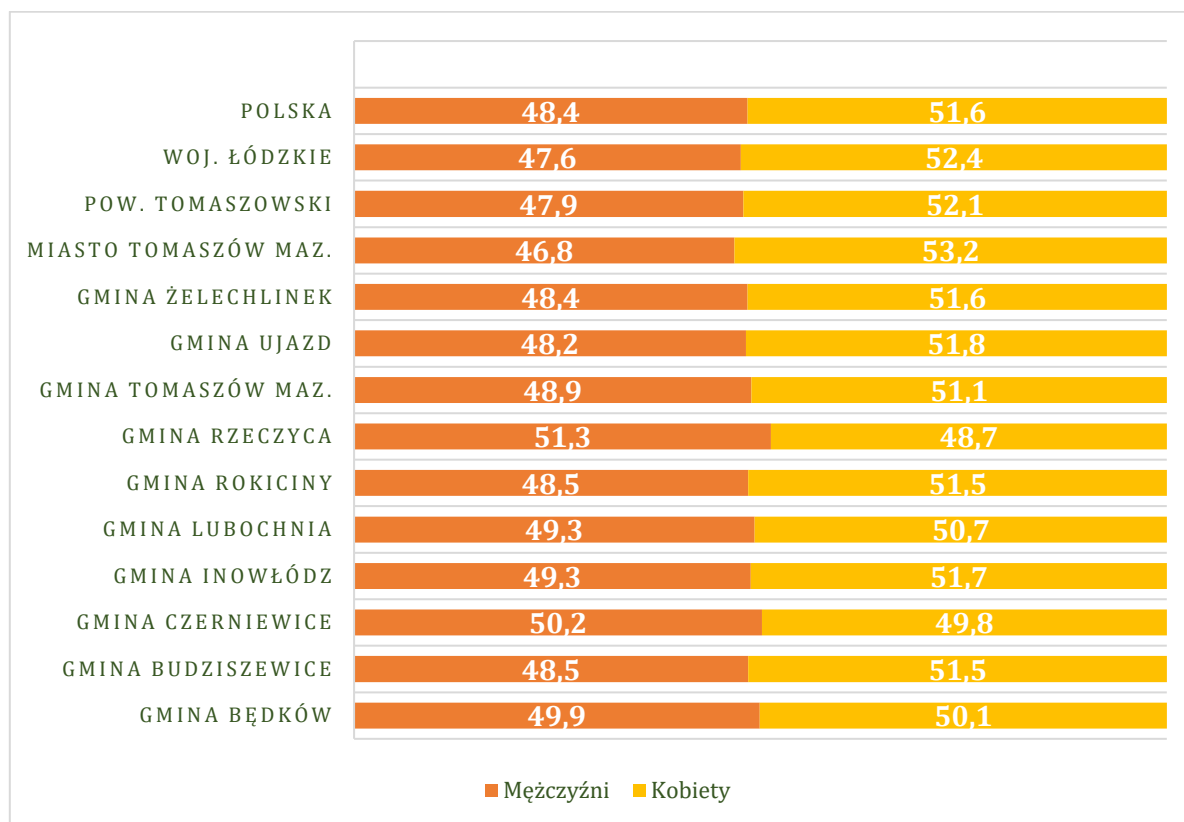
Wykres 1. Liczba ludności Powiatu Tomaszowskiego w latach 2014-2020 z podziałem na płeć (jednostka miary: osoba)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

W większości jednostek terytorialnych Powiatu Tomaszowskiego kobiety stanowiły w 2020 r. ponad połowę ludności, z wyjątkiem gminy Czerniewice (49,8%) oraz gminy Rzeczyca (48,7%). Największym udziałem mieszkanek w ogólnej liczbie ludności w Powiecie Tomaszowskim dysponuje Miasto Tomaszów Mazowiecki (53,2%), a następnie Gmina Ujazd (51,8%), co ukazuje poniższy wykres.

Wykres 2. Udział kobiet w liczbie ludności w Powiecie Tomaszowskim na koniec 2020 r. (jednostka miary: %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Wysokość odsetka kobiet w ogóle ludności Powiatu kształtowała się w 2020 r. na poziomie wyższym niż krajowy oraz niższym niż wojewódzki. Podobnie prezentowała się w tym roku kwestia współczynnika feminizacji, czyli relacji liczby kobiet do liczby mężczyzn pomnożona przez 100. W latach 2014-2020 wartość tego współczynnika obliczona dla Powiatu Tomaszowskiego wzrosła, podczas gdy wartości wojewódzkie i krajowe wykazywały stabilność.

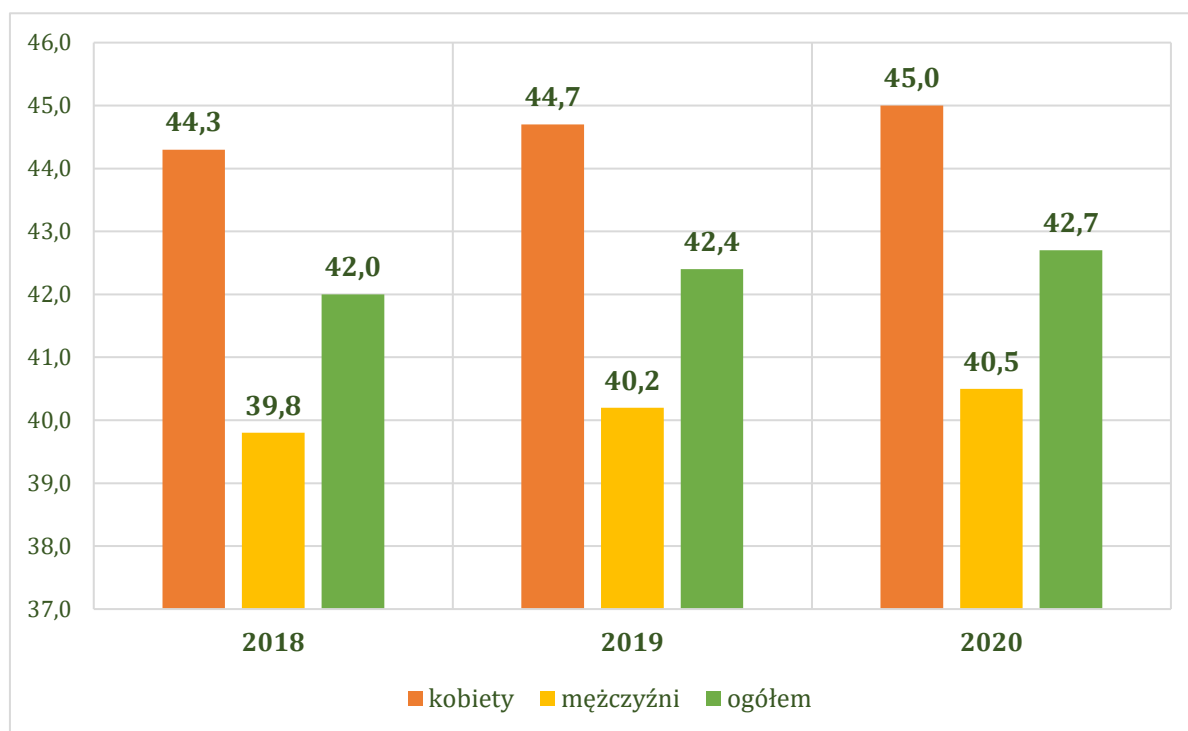
Tab. 13. Współczynnik feminizacji w latach 2014-2020

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	107	107	107	107	107	107	107
Woj. łódzkie	110	110	110	110	110	110	110
Pow. Tomaszowski	108	108	108	108	109	109	109

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Dane na poniższym wykresie przedstawiają wzrost średniej wieku (mediany) mieszkańców Powiatu Tomaszowskiego, który dowodzi postępującego procesu starzenia się jego populacji. Najszybciej starzeją się mężczyźni (wzrost procentowy wartości mediany w latach 2018-2020 wyniósł 1,8%). W 2020 r. średni wiek ogółu mieszkańców Powiatu w 2020 r. był wyższy niż średnia krajowa (41,7%), ale niższy niż średnia wojewódzka (43,3%).

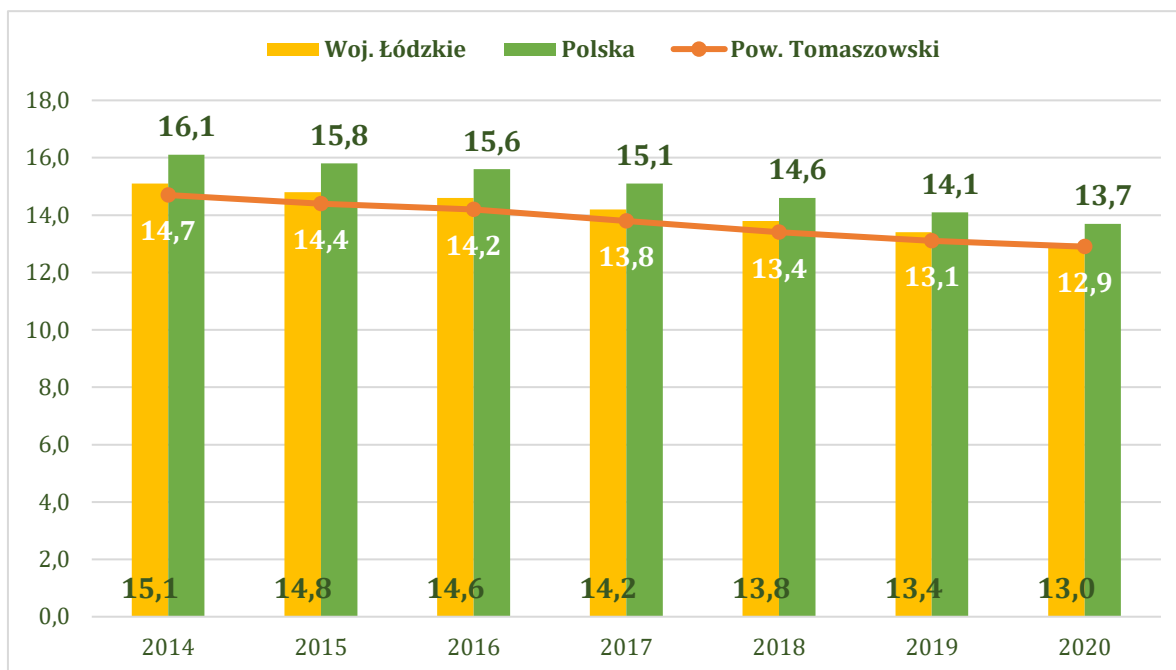
Wykres 3. Mediana wieku ludności Powiatu Tomaszowskiego według płci w latach 2018-2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 22.06.2021).

Sytuacja Powiatu Tomaszowskiego pod względem odsetka ludności w wieku 25-34 lat, który określany jest mianem współczynnika potencjału demograficznego, przedstawiała się w rozpatrywanym okresie niekorzystnie. Udział przedstawicieli tej grupy wiekowej w ogóle mieszkańców Powiatu był znacznie niższy niż wartości uzyskane w województwie i kraju, co ukazuje poniższy wykres. Świadczy to również o zachodzącym procesie starzenia się populacji Powiatu, którego spadek w ujęciu procentowym był, wszakże niższy (-12,2%) niż w województwie (-13,9%) i kraju (-14,9%).

Wykres 4. Potencjał demograficzny (odsetek ludności w wieku 25-34 lat) w latach 2014-2020 (jednostka miary: %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Za równie niekorzystne zjawisko uznać trzeba spadek liczby kobiet w wieku 20 do 34 lat, co ukazuje poniższa tabela. W przypadku Powiatu Tomaszowskiego spadek ten w latach 2014-2020 osiągnął ogólnie wartości niższe niż w kraju, ale znacznie wyższe niż w województwie. W Mieście Tomaszów Mazowiecki spadek ten kształtował się jednak na poziomie niższym (-18,7%) niż na obszarach miejskich województwa (-23,9%) i kraju (-22,3%). Z kolei wartość spadku na terenach wiejskich Powiatu była w badanym okresie wyższa (-12,8%) niż w województwie (-9,0). Warto dodać, że w skali ogólnokrajowej odnotowano na obszarach wiejskich wzrost liczby kobiet w wieku od 20 do 34 lat (16,8%). Wprawdzie w praktyce statystycznej jako wiek rozrodczy kobiet (dla umiarkowanej strefy klimatycznej, w której znajduje się Polska) przyjmuje się zdecydowanie szerszy przedział wiekowy, czyli 15-49 lat, jednak właśnie wiek 20-34 lat uważa się za najlepszy z punktu widzenia prokreacji kobiet. Spadek liczby kobiet należących do tej grupy związany jest przede wszystkim z trendem depopulacyjnym oraz „siwienia” ludności.

Tab. 14. Liczba kobiet w wieku od w wieku 20-34 lat w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba, %)

Jednostka	Kategoria	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Spadek %
Polska	ogółem	4 281 316	4 174 681	4 070 241	3 945 464	3 801 048	3 662 642	3 531 946	-17,5
	miasto	2 570 617	2 479 218	2 393 547	2 299 625	2 194 162	2 096 461	1 997 870	-22,3
	wieś	1 710 699	1 695 463	1 676 694	1 645 839	1 606 886	1 566 181	1 997 870	16,8
Woj. Łódzkie	ogółem	261 239	254650	247808	239 644	230 411	221 375	231 276	-11,5
	miasto	163 993	158 093	152 162	145 257	138 142	131 099	124 737	-23,9
	wieś	97 246	96 557	95 646	94 387	92 269	90 276	88 539	-9,0
Pow. Tomaszowski	ogółem	12 086	11 765	11 489	11 097	10 750	10 385	10 172	-15,8
	miasto	6 233	6 034	5 847	5 638	5 412	5 176	5 067	-18,7
	wieś	5 853	5 731	5 642	5 459	5 338	5 209	5 105	-12,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Istotnym elementem analizy demograficznej danej populacji jest jej podział na ekonomiczne grupy wieku. W poniższej analizie przyjęto następujące oznaczenia:

- Pd – wiek przedprodukcyjny (poniżej 17 roku życia),
- P – wiek produkcyjny (kobiety w wieku 18-59 lat, mężczyźni w wieku 18-64 lat),
- Pp – wiek poprodukcyjny (kobiety po 59 roku życia, mężczyźni po 64 roku życia).

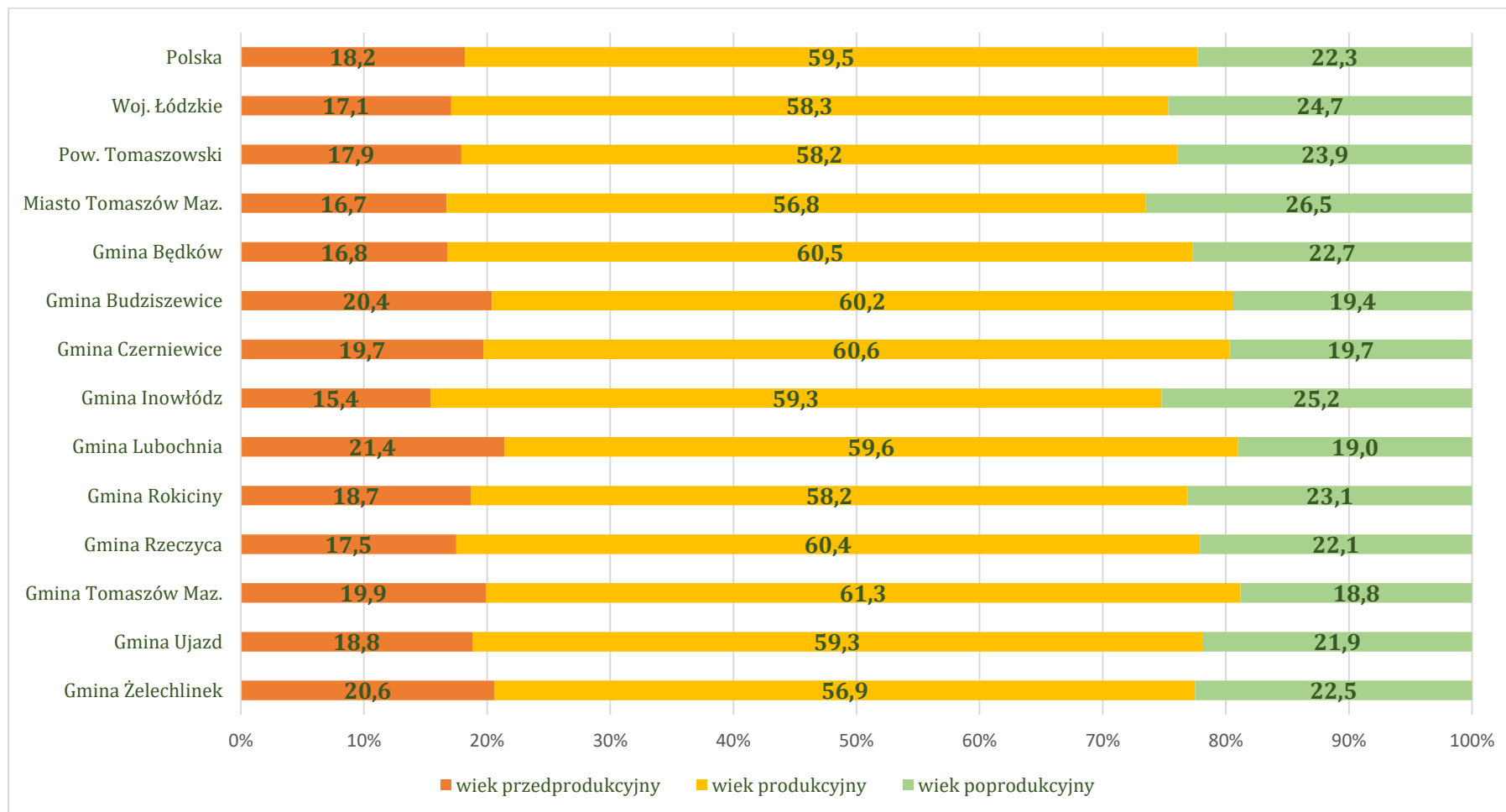
W latach 2014-2020 w Powiecie Tomaszowskim zwiększył się udział osób w wieku poprodukcyjnym w ogóle jego ludności, kosztem pozostałych ekonomicznych grup wiekowych. W ujęciu procentowym wzrost ten wyniósł 16,0%, a więc kształtował się na poziomie nieco niższym niż wzrost dla województwa (16,5%) i kraju (17,4%). Podobnie sytuacja przedstawia się ze spadkiem procentowym udziału osób w wieku produkcyjnym: w Powiecie jego poziom był niższy (-5,1%) niż w województwie (-5,8%) i kraju (-5,6%). Bardzo niekorzystnie dla Powiatu Tomaszowskiego prezentuje się z kolei udział osób w wieku przedprodukcyjnym, którego wartość w omawianym okresie spadła o 1,1 %, podczas gdy w tym samym przedziale czasowym udział tej grupy w ogóle mieszkańców województwa i kraju zwiększył się odpowiednio o 1,2% i 1,1%.

Tab. 15. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w latach 2014-2020 (jednostka miary: %)

Jednostka	Ekonomiczna grupa wieku	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek %
Polska	przedprodukcyjna	18,0	18,0	17,9	18,0	18,1	18,1	18,2	1,1
	produkcyjna	63,0	62,4	61,8	61,2	60,6	60,0	59,5	-5,6
	poprodukcyjna	19,0	19,6	20,2	20,8	21,4	21,9	22,3	17,4
Woj. Łódzkie	przedprodukcyjna	16,9	16,8	16,8	16,9	16,9	17,0	17,1	1,2
	produkcyjna	61,9	61,4	60,7	60,0	59,4	58,8	58,3	-5,8
	poprodukcyjna	21,2	21,8	22,5	23,1	23,7	24,3	24,7	16,5
Pow. Tomaszowski	przedprodukcyjna	18,1	18,0	17,9	17,9	17,9	17,9	17,9	-1,1
	produkcyjna	61,3	60,8	60,3	59,7	59,0	58,5	58,2	-5,1
	poprodukcyjna	20,6	21,2	21,8	22,5	23,0	23,6	23,9	16,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 22.06.2021).

Wykres 5. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem na koniec 2020 r. (jednostka miary: %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2020).

Powyższy wykres prezentuje udział ekonomicznych grup wiekowych w ogóle mieszkańców gmin tworzących Powiat Tomaszowski na tle województwa i kraju w 2020 r. Najniższy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w 2020 r. zarejestrowano w Gminie Inowódz (15,4%). Jednocześnie udział ludności w wieku poprodukcyjnym w tej gminie wyniósł 25,2%, co stanowi drugi pod tym względem wynik w Powiecie Tomaszowskim. Podobnie trudną sytuację zanotowano w Mieście Tomaszów Mazowiecki, gdzie odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym wyniósł 16,7%, a udział ludności w wieku poprodukcyjnym aż 26,5%. Jest to najwyższa wartość osiągnięta w Powiecie, a także znacznie przekraczająca średnią wojewódzką i krajową. Najwyższy procentowy udział osób w wieku przedprodukcyjnym można zaobserwować w Gminie Lubochnia (21,4%), Gminie Żelechlinek (20,6%) oraz Gminie Budziszewice (20,4%). W Gminie Lubochnia i Gminie Budziszewice procentowy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym przewyższył udział ludności w wieku poprodukcyjnym, co jest korzystnym zjawiskiem demograficznym. Natomiast w Gminie Czerniewice odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym przyjął taką samą wartość (19,7). Najwyższy udział ludności w wieku produkcyjnym zanotowano w Gminie Tomaszów Mazowiecki (61,3%), Gminie Będków (60,5%) oraz Gminie Rzeczyca (60,4%). W pierwszych z wymienionych odnotowano najniższy odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (18,8%) co wraz z najwyższym odsetkiem osób w wieku produkcyjnym uznać należy za zjawiska pozytywne.

W rozpatrywanym okresie zmniejszył się także udział osób w wieku produkcyjnym mobilnym w ogóle osób w wieku produkcyjnym w Powiecie Tomaszowskim. Wiek produkcyjny mobilny obejmuje osoby od 18 do 44 roku życia, które są w stanie – jak się przyjmuje – w największym stopniu przystosować się do zmiennych warunków zapotrzebowania na siłę roboczą, a więc chętniej decydują się na zmianę stanowiska, miejsca pracy i zamieszkania, a także na przekwalifikowanie się. Z punktu widzenia pracodawcy to właśnie ta grupa pracowników jest najistotniejsza dla skutecznego funkcjonowania przedsiębiorstw, ponieważ charakteryzuje się najwyższą efektywnością oraz pozytywnym wpływem na funkcjonowanie firm. Jak wynika z analizy poniższej tabeli spadek ten wpisuje się w trendy wojewódzkie i krajowe, choć jego wartość (-1,1%) przekraczała nieznacznie poziom spadku w skali kraju (-1,0%) znacznie

w skali województwa (-0,5%). Niemal przez cały rozpatrywany przedział czasowy odsetek ludności w wieku produkcyjnym mobilnym w ogóle ludności w wieku produkcyjnym plasował się na pozycji wyższej niż średnia wojewódzka i niższej niż średnia krajowa.

Tab. 16. Udział ludności w wieku produkcyjnym mobilnym w ogóle ludności w wieku produkcyjnym (jednostka miary: %)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	63,0	63,1	63,2	63,2	63,1	62,8	62,4
Woj. Łódzkie	61,5	61,3	61,8	61,9	61,8	61,6	61,2
Pow. Tomaszowski	62,1	62,2	62,2	62,1	62,1	61,6	61,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Szczególne walory poznawcze dla oceny struktury wieku ludności pod względem społeczno-gospodarczym przedstawiają tzw. wskaźniki obciążenia demograficznego, które dla Powiatu Tomaszowskiego dla lat 2014-2020 przedstawiono w poniższej tabeli.

Tab. 17. Wskaźniki obciążenia demograficznego w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba)

Wskaźnik obciążenia demograficznego	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	63,2	64,5	66,0	67,5	69,4	71,0	71,8

Wskaźnik obciążenia demograficznego	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym	113,8	118,1	122,0	125,7	128,7	131,9	134,1
ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	33,6	34,9	36,3	37,6	39,0	40,4	41,1
współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi	24,1	25,2	26,4	27,6	28,9	29,9	30,8
odsetek osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem	16,5	17,1	17,8	18,4	19,0	19,6	20,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Dane ukazane w powyższej tabeli wskazują na sukcesywny wzrost wartości wszystkich pięciu wskaźników we wspomnianym przedziale czasowym, co potwierdza postępujący proces starzenia się populacji Powiatu. W ujęciu procentowym najwyższy wzrost odnotowano w przypadku współczynnika obciążenia demograficznego osobami starszymi, który w ujęciu procentowym wyniósł 27,8%. Zaraz po nim plasuje się wzrost odsetka osób w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem z wartością 21,2%.

Tab. 18. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba)

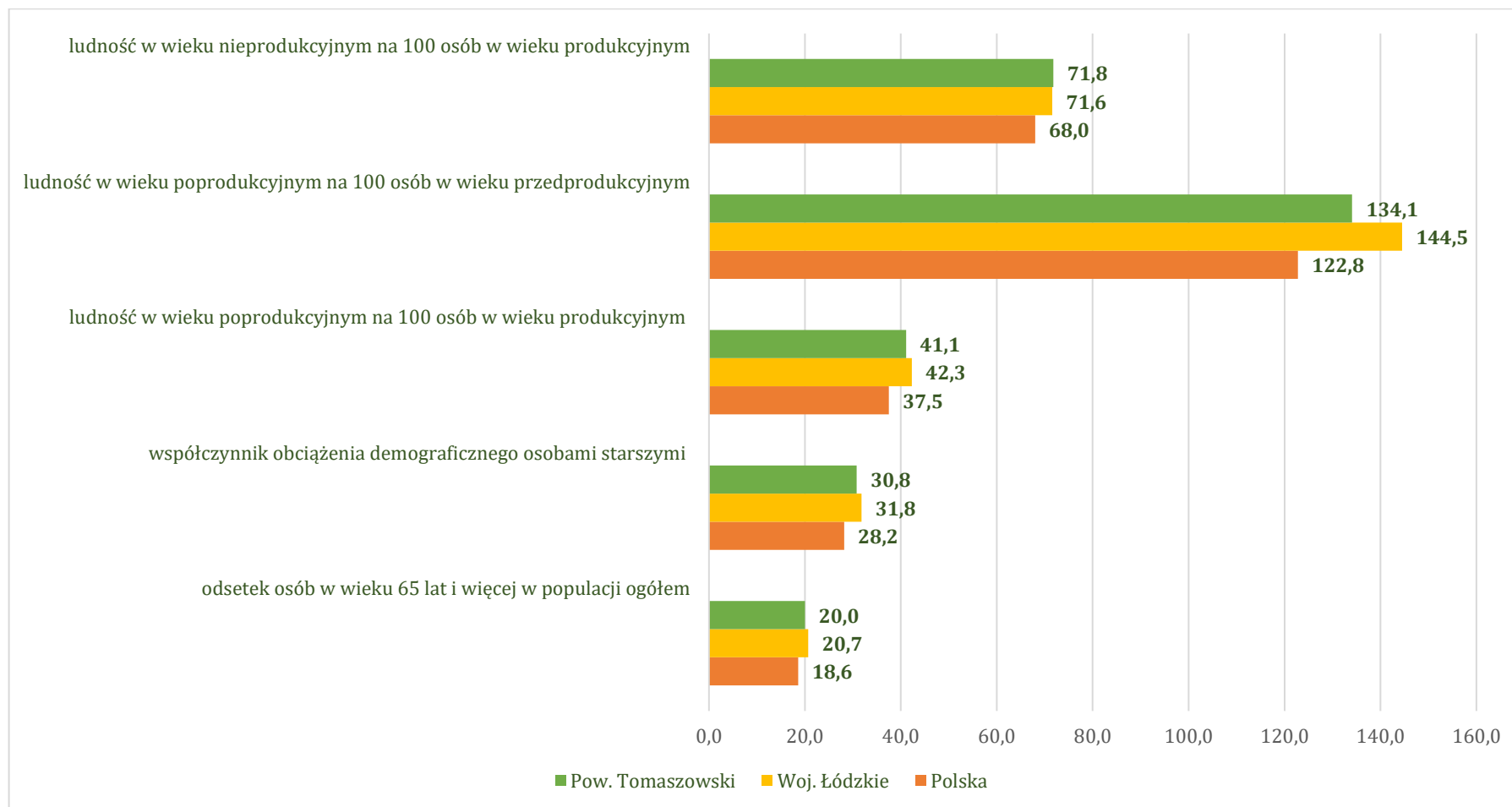
Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost %
Polska	21,9	22,8	23,9	25,0	26,1	27,2	28,2	28,8
Woj. Łódzkie	24,8	25,8	27,0	28,2	29,5	30,7	31,8	28,2
Pow. Tomaszowski	24,1	25,2	26,4	27,6	28,9	29,9	30,8	27,8
Miasto Tomaszów Maz.	25,6	27,1	28,8	30,5	32,2	33,6	34,8	35,9
Gmina Będków	25,7	25,9	26,3	27,6	28,6	28,6	28,6	11,3
Gmina Budziszewice	21,8	22,3	22,9	23,7	23,6	23,5	24,8	13,8
Gmina Czerniewice	20,8	21,1	22,3	22,6	23,5	24,1	24,2	16,3
Gmina Inowłódz	25,6	26,8	27,6	28,8	30,7	32,1	33,1	29,3
Gmina Lubochnia	20,1	20,3	21,0	21,3	22,0	23,0	23,7	17,9
Gmina Rokiciny	26,7	27,5	28,5	28,6	29,9	29,8	29,9	12,0
Gmina Rzeszyca	25,8	26,2	27,4	27,7	27,9	28,0	28,4	10,1
Gmina Tomaszów Maz.	17,5	18,2	19,0	19,7	20,6	21,5	22,6	29,1
Gmina Ujazd	21,5	22,4	23,5	24,5	26,0	26,6	27,6	28,4
Gmina Żelechlinek	27,8	28,5	29,2	29,4	29,9	30,8	31,1	11,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2020).

Z danych zebranych w powyższej tabeli wynika, że we wszystkich jednostkach na terenie Powiatu Tomaszowskiego współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w 2020 r. wzrósł w porównaniu do roku 2014. Wzrost ten w ujęciu procentowym wyniósł 27,8%, a więc niewiele mniej niż w przypadku kraju (28,8%) i województwa (28,2%). Najwyższe wartości tego współczynnika w 2020 r. zarejestrowano w Mieście Tomaszów Mazowiecki (34,8) oraz w Gminie Inowódz (33,1); przekroczyły one znacznie średnie wojewódzkie i krajowe. Z kolei najniższe wartości współczynnik przyjął w Gminie Tomaszów Mazowiecki (22,6) oraz Gminie Lubochnia (23,7), przy czym były one zdecydowanie niższe niż w Powiecie, województwie i kraju.

Tendencja zwykła wskaźników obciążenia demograficznego w Powiecie wpisuje się w aktualne trendy ogólnokrajowe odzwierciedlające proces starzenia się społeczeństwa polskiego. Poniższy wykres ukazuje, że ich wartości w 2020 r. przekraczały średnią krajową i osiągały poziom zbliżony do średnich wojewódzkich.

Wykres 6. Wskaźniki obciążenia demograficznego w 2020 r. (jednostka miary: osoba)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Sytuację demograficzną na obszarze Powiatu Tomaszowskiego należy uznać za niekorzystną. Wpisuje się ona we współczesne trendy demograficzne zachodzące nie tylko w Polsce, ale w Europie, czyli depopulację oznaczającą ubytek ludności oraz jej „starzenie się”, które są charakterystyczne dla krajów rozwiniętych. Stale wzrastający udział osób starych w ogóle ludności niesie poważne skutki społeczne i ekonomiczne, które zaczynają wpływać na kondycję gospodarki, system zabezpieczeń emerytalnych, rynek pracy czy rynek dóbr i usług konsumpcyjnych. Województwo łódzkie wymieniane jest jako jedno z najwyższym odsetkiem osób starszych zarówno na wsi jak i w mieście⁶, a sytuację tę obserwuje się również na terenie Powiatu Tomaszowskiego, co wykazała powyższa analiza. Na obszarze Powiatu wyróżnia się pozytywnie jedynie gmina wiejska Tomaszów Mazowiecki, w której obserwuje się wzrost liczby ludności, co spowodowane jest zjawiskiem suburbanizacji.

Mimo ograniczonych możliwości na poziomie lokalnym w przeciwdziałaniu powyższemu zjawiskom, ważne jest posiadanie świadomości na ten temat i uwzględnianie tych informacji w planowaniu rozwoju Powiatu Tomaszowskiego. Warto w tej kwestii rozwijać infrastrukturę oraz usługi z myślą o osobach starszych, a także o dzieciach, co może wpłynąć na redukcję zjawiska niskiej dzietności. Zagrożeniem społecznym i gospodarczym jest ujemny przyrost naturalny, zaobserwowany na niemal całym obszarze Powiatu Tomaszowskiego. Jego konsekwencją w przyszłości będzie stałe zmniejszanie się liczby ludności konsumentów i pracowników, co może doprowadzić do osłabienia gospodarki oraz zmniejszenia tempa rozwoju regionu. Istotne jest także dbanie o atrakcyjność regionu jako miejsca do stałego osiedlenia się, aby tym samym zmniejszyć migracje poza teren Powiatu. W tym zakresie warto prowadzić działania rozwoju infrastruktury np. drogowej czy technicznej, a także poszerzania oferty edukacyjnej, handlowej, przemysłowej i kulturalnej, co pozwoli na podniesienie poziomu jakości życia na omawianym obszarze.

⁶ E. Wasilewska, *Starość demograficzna obszarów wiejskich i jej zróżnicowanie*, Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, t. 104 (2017), s. 75-79.

2.3.2. Edukacja

Edukacja i powszechny do niej dostęp jest istotnym elementem w wymiarze ogólnokrajowym oraz lokalnym. Stale zmieniająca się sytuacja gospodarcza i społeczna wymusza na społeczeństwie umiejętności adaptacyjne, które znacznie łatwiej przychodzą, im wyższy jest poziom wykształcenia. Gminy na mocy ustawy o samorządzie gminnym zobowiązane są do prowadzenia publicznych przedszkoli i szkół podstawowych oraz organizowania dojazdów do wspomnianych placówek oświatowych.

Na terenie Powiatu Tomaszowskiego funkcjonują przedszkola jako osobne placówki oraz obiekty przyszkolne. Ich zadaniem jest przede wszystkim wspomaganie rozwoju dzieci i przygotowanie ich do pełnienia obowiązku szkolnego. Poniższa tabela przedstawia liczbę przedszkoli w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019.

Tab. 19. Liczba przedszkoli w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: obiekt)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	21 661	21 115	21 675	21 980	22 157	22 318
Woj. Łódzkie	1 303	1 257	1 283	1 292	1 299	1 303
Pow. Tomaszowski	52	49	54	55	53	54
Miasto Tomaszów Maz.	26	23	28	30	30	31
Gmina Będków	1	1	1	1	1	2
Gmina Budziszewice	2	2	2	1	1	1
Gmina Czerniewice	4	4	4	4	3	2
Gmina Inowłódz	4	4	4	4	4	4
Gmina Lubochnia	3	3	3	3	2	2
Gmina Rokiciny	1	1	1	1	1	1
Gmina Rzeczyca	3	3	3	3	3	3
Gmina Tomaszów Maz.	5	5	5	5	5	5

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gmina Ujazd	2	2	2	2	2	2
Gmina Żelechlinek	1	1	1	1	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 08.06.2021).

Jak wynika z powyższej tabeli liczba przedszkoli łącznie z oddziałami przyszkolnymi pomimo fluktuacji na przestrzeni ostatnich 6 lat pozostawała w Powiecie Tomaszowskim na względnie stabilnym poziomie (wzrost o 3,8%), podobnie zresztą jak w województwie (0,0%). Z kolei w kraju odnotowano w tym samym czasie sukcesywny wzrost tego rodzaju placówek. Największa ich liczba w obrębie Powiatu znajduje się w Mieście Tomaszów Mazowiecki (w 2019 r. - 31 placówek), na terenie Gminy Tomaszów Mazowiecki funkcjonuje 5 przedszkoli, a Gminy Inowódz - 4 placówki. Pozostałe Gminy w 2018 r. posiadały od 1 do 3 przedszkoli. Łącznie w Powiecie Tomaszowskim w 2019 r. funkcjonowały 54 przedszkola wraz z oddziałami przyszkolnymi, a liczba ta w stosunku do 2014 r. wzrosła o 2 placówki. Tabela poniżej przedstawia natomiast liczbę dzieci uczęszczających do przedszkoli w badanym okresie.

Tab. 20. Liczba dzieci w przedszkolach w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	939 650	903 262	1 020 662	1 076 453	1 106 764	1 401 026
Woj. Łódzkie	58 418	55 471	62 155	65 673	65 921	82 586
Pow. Tomaszowski	3 746	3 438	4 005	4 092	4 109	4 046
Miasto Tomaszów Maz.	2 066	1 869	2 232	2 290	2 282	2 257
Gmina Będków	92	79	103	101	123	109
Gmina Budziszewice	79	70	88	86	76	60
Gmina Czerniewice	158	131	164	154	155	156

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gmina Inowłódz	86	67	78	71	70	77
Gmina Lubochnia	265	267	305	279	275	269
Gmina Rokiciny	178	186	203	198	202	198
Gmina Rzeczyca	132	127	117	132	135	129
Gmina Tomaszów Maz.	356	329	367	378	377	384
Gmina Ujazd	250	250	265	300	300	298
Gmina Żelechlinek	87	62	75	110	117	109

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 08.06.2021).

Najwięcej dzieci uczęszcza do przedszkoli w Mieście Tomaszów Mazowiecki, co koreluje z największą liczbą placówek dostępnych na tym terenie. Najmniej dzieci uczęszcza zaś do przedszkoli w Gminie Budziszewice. We wszystkich gminach, z wyjątkiem: Budziszewic, Czerniewic, Inowłódza, odnotowano w 2019 r. wzrost liczby dzieci uczęszczających do przedszkoli w porównaniu do roku 2014, co jest zgodne z tendencją dla Powiatu, województwa oraz kraju. W 2019 r. łącznie na terenie całego Powiatu z przedszkoli korzystało 4 046 dzieci, czyli o 300 więcej niż w roku 2014. Generalnie liczba dzieci uczęszczających do przedszkoli w obrębie Powiatu w latach 2014-2019 wzrosła, choć w ujęciu procentowym był to wzrost zdecydowanie mniejszy (8,0%) niż w województwie i kraju (odpowiednio 41,4% i 49,1%).

Największy odsetek dzieci w wieku od 3 do 6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym odnotowano w badanym przedziale czasowym w Mieście Tomaszów Mazowiecki, co ukazuje poniższe zestawienie tabelaryczne. W latach 2018 i 2019 przekroczył on próg 100,0%, co świadczy o tym, iż część dzieci uczęszczających do tutejszych przedszkoli mieszka poza obrębem tej jednostki administracyjnej. Taki stan rzeczy ma związek najpewniej z faktem, iż ich rodzice dojeżdżają do pracy do miasta

powiatowego i jest zbliżony z sytuacją na obszarach zurbanizowanych w województwie i kraju. W rezultacie tego zjawiska analiza poniższej tabeli pozwala zauważyć dysproporcje między upowszechnieniem wychowania przedszkolnego między terenami miejskimi i wiejskimi w Powiecie Tomaszowskim, co wpisuje się w tendencje wojewódzkie i krajowe⁷.

⁷ Analiza poziomu upowszechniania edukacji przedszkolnej na obszarze województwa łódzkiego. Badanie wykonane na potrzeby Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020, oprac. Regionalne Obserwatorium Terytorialne Województwa Łódzkiego, Łódź 2017.

Tab. 21. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w wieku 3-6 lat w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)

Jednostka		2014	2015	2016	2017	2018	2019	wzrost/ spadek %
Polska	na wsi	64,0	bd	63,4	67,9	70,5	71,5	11,7
	w mieście	95,7	bd	93,4	99,9	103,4	104,0	8,7
	ogółem	82,3	bd	80,7	86,4	89,5	90,4	9,8
Woj. Łódzkie	na wsi	66,5	bd	64,9	68,8	70,3	71,4	7,4
	w mieście	95,5	bd	92,3	98,3	101,5	102,3	7,1
	ogółem	84,1	bd	81,4	86,5	89,0	89,9	6,9
Pow. Tomaszowski	na wsi	74,6	bd	73,4	75,9	77,7	77,7	4,2
	w mieście	86,8	bd	92,5	98,4	100,6	101,2	16,6
	ogółem	80,8	bd	82,8	87,0	88,9	89,1	10,3
Miasto Tomaszów Maz.	w mieście	86,8	bd	92,5	98,4	100,6	101,2	16,6
Gmina Będków	na wsi	80,5	bd	82,1	81,7	92,9	86,4	7,3
Gmina Budziszewice	na wsi	77,5	bd	82,7	86,7	92,7	66,3	-14,5
Gmina Czerniewice	na wsi	70,0	bd	70,1	66,5	67,8	68,4	-2,3
Gmina Inowłódz	na wsi	64,4	bd	60,8	53,8	55,6	57,1	-11,3
Gmina Lubochnia	na wsi	77,9	bd	85,2	76,5	78,9	78,7	1,0
Gmina Rokiciny	na wsi	72,7	bd	74,5	77,0	75,9	83,4	14,7
Gmina Tomaszów Maz.	na wsi	79,5	bd	76,8	82,1	82,1	81,3	2,3
Gmina Ujazd	na wsi	74,4	bd	75,6	80,9	82,2	87,7	17,9
Gmina Żelechlinek	na wsi	61,7	bd	45,2	67,9	67,9	74,1	20,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 25.11.2020).

W przypadku Powiatu dysproporcje te są jednak niższe i mogą wynikać również z bardziej tradycyjnego modelu rodziny dominującego wciąż na obszarach wiejskich, gdzie wnukami zajmują się zazwyczaj ich dziadkowie. Największe w Powiecie spadki w ujęciu procentowym odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym zauważyć można w Gminie Budziszewice (-14,5%) oraz Gminie Inowłódz (-11,3%). W drugiej z wymienionych odnotowano najmniejszy w Powiecie udział mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym w ogóle jej mieszkańców (15,7%). Poziom odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym ogółem kształtował się w 2019 r. na poziomie minimalnie niższym niż średnia wojewódzka i krajowa, co należy postrzegać jako zjawisko pozytywne. Z kolei wzrost tego odsetka w ujęciu procentowym (10,3%) przekraczał poziom wzrostu w skali województwa i kraju (odpowiednio 6,9% i 9,8%). O wiele większy wzrost w ujęciu procentowym odnotowano na obszarze zurbanizowanym Powiatu Tomaszowskiego: wynosił on 16,6%, podczas gdy w kraju 8,7%, a w województwie 7,1%. Odwrotnie przedstawia się sytuacja ze wzrostem w ujęciu procentowym odsetka dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym na obszarach wiejskich – w tym wypadku jego poziom w badanym przedziale czasowym był zdecydowanie niższy (4,2%) niż w kraju i województwie (odpowiednio 11,7% i 7,4%). Oznacza to ogólną poprawę w zakresie stopnia dostępności do usług wychowania przedszkolnego w Powiecie Tomaszowskim, ale jednocześnie wskazuje na pewne zaniedbanie pod tym względem jego obszarów wiejskich (w 2019 r. odsetek dzieci objętych wychowaniem przekraczał zazwyczaj średnie krajowe i wojewódzkie dla obszarów wiejskich, ale był niższy niż średnie ogółem).

Poniższa tabela przedstawia poszczególne placówki oświatowe, prowadzące kształcenie na poziomie podstawowym na terenie Powiatu Tomaszowskiego.

Tab. 22 Poszczególne placówki oświatowe, prowadzące kształcenie na poziomie podstawowym na terenie Powiatu Tomaszowskiego

Jednostka	Nazwa placówki
Gmina Będków	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny w Będkowie: <ul style="list-style-type: none"> • Szkoła Podstawowa im. Władysława Reymonta, • Gminne Publiczne Przedszkole im. Kubusia Puchatka.
Gmina Budziszewice	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Szkoła Podstawowa im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Budziszewicach wraz z Punktem Przedszkolnym
Gmina Czerniewice	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny w Czerniewicach: <ul style="list-style-type: none"> • Szkoła Podstawowa w Czerniewicach, • Przedszkole; • Publiczna Szkoła Podstawowa w Lipiu.
Gmina Inowłódz	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Publiczna Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Brzustowie z oddziałem przedszkolnym; ➤ Publiczna Szkoła Podstawowa im. Juliana Tuwima w Inowłodzu z oddziałem przedszkolnym.
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Niepubliczne placówki oświatowe: ➤ Szkoła Podstawowa im. Ignacego Mościckiego w Królowej Woli (prowadzona przez Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Królowej Woli „Przyjazna Wieś”) ➤ Niepubliczne Przedszkole TPD w Inowłodzu (prowadzone przez Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Oddział Gminny w Inowłodzu).
Gmina Lubochnia	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny w Lubochni; ➤ Publiczna Szkoła Podstawowa w Glinniku.
Gmina Rokiciny	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gminne Przedszkole im. Leśnych Skrzatów w Rokicinach z dwoma oddziałami zamiejscowymi w Łaznowie oraz w Jankowie; ➤ Szkoła Podstawowa im. Wł. St. Reymonta w Rokicinach; ➤ Szkoła Podstawowa im. Tadeusza Kościuszki w Łaznowie.
Gmina Rzeczyca	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Szkoła Podstawowa im. Narcyzy Żmichowskiej w Rzeczycy wraz ze Szkołami Filialnymi w Lubocy i Sadykierzu wraz z oddziałami przedszkolnymi.
Gmina Tomaszów Mazowiecki	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Publiczne Przedszkole w Wąwle; ➤ Szkoła Podstawowa w Chorzęcinie wraz z oddziałami przedszkolnymi; ➤ Zespół Szkół w Komorowie wraz z oddziałami przedszkolnymi;

Jednostka	Nazwa placówki
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny w Smardzewicach ➤ Zespół Szkół w Wiadernie wraz z oddziałami przedszkolnymi; ➤ Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Zawadzie.
Gmina Ujazd	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Szkoła Podstawowa w Osiedlu Niewiadów im. Polskich Olimpijczyków wraz z oddziałem przedszkolnym; ➤ Szkoła Podstawowa im. Obrońców Westerplatte w Ujeździe wraz z oddziałem przedszkolnym.
Gmina Żelechlinek	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Publiczna Szkoła Podstawowa im. Henryka Sienkiewicza w Żelechlinku wraz z oddziałem przedszkolnym.
Miasto Tomaszów Mazowiecki	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Szkoła Podstawowa nr 10 im. Tomaszowskich Olimpijczyków; ➤ Szkoła Podstawowa nr 1 im. Aleksandra Kamińskiego; ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 7 (Szkoła Podstawowa nr 11 oraz oddział przedszkolny); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 2 (Szkoła Podstawowa nr 12 im. Jana Pawła II wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 1 (Szkoła Podstawowa nr 13 Pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 6 (Szkoła Podstawowa nr 14 im. Orła Białego wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 10 (Szkoła Podstawowa nr 3 im. Józefa Piłsudskiego wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 8 (Szkoła Podstawowa nr 6 wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 3 (Szkoła Podstawowa nr 7 wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 5 (Szkoła Podstawowa nr 8 wraz z oddziałem przedszkolnym); ➤ Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 9 (Szkoła Podstawowa nr 9 im. ks. Jana Twardowskiego wraz z oddziałem przedszkolnym);

Jednostka	Nazwa placówki
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Placówki niepubliczne: <ul style="list-style-type: none"> ➤ Archidiecezjalna Katolicka Publiczna Szkoła Podstawowa (prowadzona przez Archidiecezję Łódzką); ➤ Szkoła Podstawowa TOMEK wraz z przedszkolem TOMASZEK (prowadzona przez Fundację Proem Edu); ➤ Katolicka Szkoła Podstawowa im. Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski i Św. Ojca Pio (prowadzona przez Katolickie Stowarzyszenie Oświatowe im. św. Ojca Pio);

Źródło: <https://www.powiat-tomaszowski.pl/edukacja.html>

W zakresie szkolnictwa podstawowego na terenie każdej gminy znajduje się minimum jedna szkoła podstawowa. W wyniku zmian w oświacie nastąpiła likwidacja gimnazjów i od roku szkolnego 2017/2018 zaprzestano przyjmowania nowych roczników. Ostatnie z nich w latach 2017-2019 były nazywane „oddziałami gimnazjalnymi” i zakończyły naukę wraz z rokiem szkolnym 2018/2019. Poniższa tabela przedstawia liczbę szkół podstawowych w Powiecie Tomaszowskim.

Tab. 23. Liczba szkół podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: obiekt)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	13 528	13 563	13 517	14 571	14 584	14 502
Woj. Łódzkie	843	840	839	890	895	904
Pow. Tomaszowski	33	33	33	36	35	35
Miasto Tomaszów Maz.	11	11	11	15	15	16
Gmina Będków	1	1	1	1	1	1
Gmina Budziszewice	1	1	1	1	1	1
Gmina Czerniewice	3	3	3	3	2	2

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gmina Inowłódz	3	3	3	3	3	3
Gmina Lubochnia	2	2	2	2	2	3
Gmina Rokiciny	2	2	2	2	2	2
Gmina Rzeczyca	3	3	3	3	3	3
Gmina Tomaszów Maz.	5	5	5	5	5	5
Gmina Ujazd	2	2	2	2	2	2
Gmina Żelechlinek	1	1	1	1	1	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 29.06.2021).

W omawianym okresie obserwuje się ogólnokrajową tendencję wzrostową w liczbie placówek kształcących na poziomie podstawowym, przy czym w ujęciu procentowym wzrost ten był nieco niższy w Powiecie Tomaszowskim (6,1%) niż w województwie (7,2%) i kraju (7,2%). Najwięcej placówek oświatowych znajduje się w Mieście Tomaszów Mazowiecki (16) i tutaj też nastąpił jedyny wzrost w całym Powiecie, który w ujęciu procentowym wyniósł 45,5%, czyli znacznie przekroczył średnie powiatowe, wojewódzkie i krajowe. W pozostałych gminach liczba szkół podstawowych w badanym okresie była stabilna, z wyjątkiem Gminy Czerniewice, w której zmniejszyła się o jedną placówkę (w ujęciu procentowym spadek wyniósł 33,3%).

O wiele większe zmiany zauważa się w przypadku liczby uczniów szkół podstawowych, chociaż i w tej kwestii Powiat Tomaszowski wpisuje się w ogólnokrajowy i wojewódzki trend wzrostu w tym zakresie (poniższa tabela). Wzrost liczby uczniów szkół podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w ujęciu procentowym był jednak niższy (22,8%) niż w województwie (33,7%) i kraju (32,9%). Na poziomie wojewódzkim i krajowym kształtował się wzrost liczby uczniów w Gminie Ujazd (33,7%), a przewyższył go znacznie wzrost w gminie Rokiciny (42,6%). Z kolei najniższy wzrost liczby uczniów tego rodzaju placówek

nastąpił w Gminie Rzeczyca (17,9%). W pozostałych gminach kształtował się na poziomie zbliżonym do powiatowego (Gmina Będków 21,7% i Gmina Inowłódz 22,9%), niższym (Miasto Tomaszów Mazowiecki 28,3%, Gmina Budziszewice 26,2%, Gmina Czerniewice 28,0%, Gmina Lubochnia 26,4%, Gmina Tomaszów Mazowiecki (27,8%).

Tab. 24. Liczba dzieci uczęszczających do szkół podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	2 306 102	2 480 793	2 296 529	2 658 197	3 043 162	3 064 937
Woj. Łódzkie	139 734	150 150	139 030	160 432	183 009	183 596
Pow. Tomaszowski	7 273	7 751	7 129	8 263	9 389	8 930
Miasto Tomaszów Maz.	3 942	4 236	3 903	4 491	5 099	5 059
Gmina Będków	184	196	172	201	230	224
Gmina Budziszewice	191	207	185	215	243	241
Gmina Czerniewice	339	376	340	397	456	434
Gmina Inowłódz	201	204	189	221	250	247
Gmina Lubochnia	493	521	462	541	614	623
Gmina Rokiciny	329	343	341	408	467	469
Gmina Rzeczyca	312	304	291	331	375	368
Gmina Tomaszów Maz.	629	662	605	705	820	804
Gmina Ujazd	493	517	473	578	653	659
Gmina Żelechlinek	229	251	233	259	294	301

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021).

Ważne w życiu szkół podstawowych są wyniki egzaminu ósmoklasisty, które dają możliwość zweryfikowania poziomu kształcenia w danej placówce. Poniższa tabela przedstawia wyniki egzaminu przeprowadzonego w 2020 roku.

Tab. 25. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w 2020 roku na terenie Powiatu Tomaszowskiego (jednostka miary: %)

Wyniki egzaminu ósmoklasisty 2020 [jednostka miary: %]					
Jednostka	język polski	matematyka	język angielski	język niemiecki	język rosyjski
Polska	59	46	54	45	48
Województwo łódzkie	58	47	54	49	45
POWIAT TOMASZOWSKI	58	46	51	53	25
Miasto Tomaszów Mazowiecki	57	43	54	52	-
Gmina Będków	61	46	49	-	-
Gmina Budziszewice	62	44	34	-	-
Gmina Czerniewice	55	45	44	-	-
Gmina Inowódz	61	46	51	-	-
Gmina Lubochnia	63	46	45	-	-
Gmina Rokiciny	62	45	45	-	-
Gmina Rzeczyca	54	64	45	-	-
Gmina Tomaszów Mazowiecki	60	46	54	52	-
Gmina Ujazd	62	60	58	73	-
Gmina Żelechlinek	47	48	45	-	25

Źródło: Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łodzi, Wyniki egzaminu ósmoklasisty - zestawienie zbiorcze gminami)

Najwyższy średni wynik egzaminu z języka polskiego w Powiecie Tomaszowskim uzyskali uczniowie szkół w Gminie Lubochnia (63%), natomiast z matematyki w Gminie Rzeczyca (64%). Z kolei w Gminie Ujazd odnotowano najwyższy wynik z języka angielskiego (58%) oraz z języka niemieckiego (73%). Jedynie w Gminie Żelechlinek uczniowie zdawali egzamin z języka rosyjskiego, gdzie średni wynik wyniósł 25%. Najniższy wynik z języka polskiego uzyskała Gmina Rzeczyca (54%), z matematyki – Miasto Tomaszów Mazowiecki (43%), a z języka angielskiego – Gmina Budziszewice (34%). Średni wynik dla Powiatu Tomaszowskiego z języka polskiego wyniósł 58%, z matematyki- 46%, z języka

anielskiego- 51%, a z języka niemieckiego 53%. Z języka rosyjskiego średnia dla powiatu jest taka sama jak dla Gminy Żelechlinek ze względu na przystąpienie do tego egzaminu uczniów wyłącznie z tej gminy. Średni wynik dla Powiatu Tomaszowskiego jest taki sam jak ogólnopolski w przypadku egzaminu z matematyki (46%), natomiast z pozostałych części- niższy niż średnia dla kraju. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku porównania do średniej dla województwa, gdzie wyłącznie z języka niemieckiego w Powiecie uzyskano wyższy średni wynik.

Poniższa tabela prezentuje dane udostępnione przez GUS dotyczące skolaryzacji netto, ich współczynnik jest miarą powszechności nauczania, tj. służy do oceny aktywności edukacyjnej ludności. Współczynnik skolaryzacji netto to relacja liczby osób (w danej grupie wieku) uczących się na danym poziomie kształcenia do liczby ludności w grupie wieku określonej jako odpowiadająca temu poziomowi nauczania. W przypadku Powiatu Tomaszowskiego wartość tego współczynnika w latach 2014-2019 nie przekraczała progu 100%, co może wskazywać, iż nie wszystkie dzieci realizowały obowiązek szkolny na obszarze Powiatu, a raczej uczęszczały do szkół w innych jednostkach terytorialnych tego rzędu. Generalnie jednak wartości tego współczynnika kształtowały się dla Powiatu w rozpatrywanym przedziale czasu na poziomie zbliżonym do wojewódzkiego i krajowego.

Tab. 26. Współczynnik skolaryzacji netto w szkołach podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	93,67	90,11	92,53	93,35	93,85	93,69
Woj. Łódzkie	94,37	90,78	93,50	94,04	94,41	94,41
Pow. Tomaszowski	94,16	90,53	93,90	94,05	94,73	94,10
Miasto Tomaszów Maz.	98,65	96,13	99,74	99,62	100,92	101,52
Gmina Będków	99,72	98,00	95,51	95,19	95,4	92,11
Gmina Budziszewice	112,76	117,05	115,38	114,59	106,17	112,09
Gmina Czerniewice	91,58	89,90	92,29	90,91	93,2	93,10

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gmina Inowłódz	91,53	82,93	87,98	87,10	86,76	85,46
Gmina Lubochnia	87,69	84,14	86,72	87,77	85,22	83,82
Gmina Rokiciny	83,50	76,22	83,83	84,65	86,59	80,17
Gmina Rzeczyca	102,81	91,82	100,70	98,80	98,41	95,28
Gmina Tomaszów Maz.	75,98	72,63	72,49	73,90	75,00	74,04
Gmina Ujazd	93,97	87,63	92,87	95,83	96,16	94,95
Gmina Żelechlinek	93,09	88,38	91,13	91,20	93,91	94,95

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021).

Współczynnik skolaryzacji utrzymuje się na stabilnym poziomie w poszczególnych jednostkach terytorialnych tworzących Powiat Tomaszowski. Najwyższe noty osiągnął on w Gminie Budziszewice oraz w Mieście Tomaszów Mazowiecki – przekroczyły one wartość 100,0%, co zgodnie z tym co napisano powyżej oznacza, że do tutejszych szkół uczęszczają dzieci spoza tych gmin. W przypadku Miasta Tomaszów Mazowiecki są to najpewniej uczniowie gminy wiejskiej Tomaszów Mazowiecki, gdzie współczynnik ten osiągnął jedne z najniższych w Powiecie wartości. Sytuację tę uznać należy za kolejny przejaw procesu suburbanizacji.

W 2019 roku odbył się ostatni egzamin gimnazjalny, a jego wyniki prezentuje tabela poniżej. W przypadku egzaminów z języków obcych w każdej jednostce administracyjnej odbył się egzamin z języka angielskiego na poziomie podstawowym i rozszerzonym, natomiast mniejszym powodzeniem cieszyły się języki niemiecki oraz rosyjski. Najwyższe wyniki z poszczególnych egzaminów uzyskały: z języka angielskiego na poziomie podstawowym- Gmina Tomaszów Mazowiecki (70,4%) oraz na poziomie rozszerzonym- Miasto Tomaszów Mazowiecki (53,8%), z języka niemieckiego na poziomie podstawowym- Gmina Będków (75,0%), natomiast na poziomie rozszerzonym- Miasto Tomaszów Mazowiecki (49,4%), z kolei z języka rosyjskiego na poziomie podstawowym najwyższy wynik uzyskała Gmina Żelechlinek (62,2%). Najniższe wyniki z poszczególnych egzaminów odnotowano: język angielski

poziom podstawowy- Gmina Rzeczyca 53,9%, język angielski poziom rozszerzony- Gmina Budziszewice (39,0%), język niemiecki poziom podstawowy- Gmina Budziszewice (35,0%), historia i WOS- Gmina Budziszewice (55,4%), język polski- Gmina Inowódz (59,3%), matematyka- Gmina Żelechlinek (29,8%), przedmioty przyrodnicze- Gmina Żelechlinek (46,0%). Najlepszy wynik średni dla Powiatu Tomaszowskiego uzyskano z języka angielskiego (65,3%), natomiast najniższy- z matematyki (42,4%). W porównaniu do średniej dla województwa, w powiecie tomaszowskim uzyskano średni lepszy wynik wyłącznie z języka niemieckiego na poziomie podstawowym i rozszerzonym oraz nieznacznie z historii i WOSu. Z kolei w porównaniu do średnich wyników ogólnopolskich wyższy średni wynik dla Powiatu Tomaszowskiego uzyskano z egzaminu z języka niemieckiego na obu poziomach, języka rosyjskiego, historii i WOSu oraz przedmiotów przyrodniczych.

Tab. 27. Wyniki egzaminu gimnazjalnego w 2019 roku

Wyniki egzaminu gimnazjalnego - 2019 [%] PP- poziom podstawowym, PR- poziom rozszerzony									
Jednostka	j. angielski PP	j. angielski PR	j. niemiecki PP	j. niemiecki PR	j. rosyjski PP	historia i WOS	j. polski	matematyka	przedmioty przyrodnicze
Polska	68,0	53,0	51,0	43,0	59,0	59,0	63,0	43,0	49,0
Woj. Łódzkie	68,0	52,0	48,0	44,0	65,0	59,0	63,0	43,0	50,0
Pow. Tomaszowski	65,3	50,3	60,7	46,7	60,4	59,2	62,8	42,4	49,4
Miasto Tomaszów Maz.	68,5	53,8	63	49,4	55,0	59,4	63,4	42,6	49,8
Gmina Będków	64,4	53,1	75,0	-	-	56,1	62,0	54,5	52,4
Gmina Budziszewice	54,2	39,0	35,0	-	-	55,4	60,9	43,7	49,9
Gmina Czerniewice	59,0	43,9	-	-	-	60,8	60,2	45,7	47,3
Gmina Inowódz	60,5	44,8	54,2	-	-	56,7	59,3	37,4	46,2
Gmina Lubochnia	58,1	41,9	-	-	-	56,1	63,3	36,5	47,9
Gmina Rokiciny	57,4	43,9	-	-	-	61,8	66,1	37,2	48,7

Wyniki egzaminu gimnazjalnego - 2019 [%] PP- poziom podstawowym, PR- poziom rozszerzony									
Jednostka	j. angielski PP	j. angielski PR	j niemiecki PP	j. niemiecki PR	j. rosyjski PP	historia i WOS	j. polski	matematyka	przedmioty przyrodnicze
Gmina Rzeczyca	53,9	43,7	-	-	-	58,5	61,3	41,1	49,3
Gmina Tomaszów Maz.	70,4	52,6	57,1	37,1	37,5	57,9	62,1	41,8	49,4
Gmina Ujazd	63,4	48,6	-	-	-	63,4	62,7	50,6	50,7
Gmina Żelechlinek	70,2	51,8	-	-	62,2	57,0	61,7	29,8	46,0

Źródło: Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łodzi, Wyniki egzaminu gimnazjalnego 2019 - zestawienie zbiorcze gminami.

Po ukończeniu szkoły podstawowej młodzież ma możliwość uczęszczać do szkół ponadpodstawowych na terenie Powiatu Tomaszowskiego, które zlokalizowane są w Mieście Tomaszów Mazowiecki. Należą do nich:

- I Liceum Ogólnokształcące im. Jarosława Dąbrowskiego,
- II Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego,
- Zespół Szkół Ponadpodstawowych nr 8:
 - III Liceum Ogólnokształcące im. płk. Stanisława Hojnowskiego,
 - Technikum nr 6,
- Zespół Szkół Ponadpodstawowych nr 1 im. Tadeusza Kościuszki,
- Zespół Szkół Ponadpodstawowych nr 2 im. Stanisława Staszica:
 - Technikum nr 2,
 - Branżowa Szkoła I-go Stopnia nr 2,
 - Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych,
- Zespół Szkół Ponadpodstawowych nr 3 im. Jana Pawła II:
 - Technikum nr 3,
 - Branżowa Szkoła I stopnia nr 3,
- Zespół Szkół Ponadpodstawowych nr 6 im. Stanisława Wyspiańskiego:
 - Liceum Sztuk Plastycznych,
 - Technikum Nr 5.

W tym miejscu warto wspomnieć o znajdującym się w Tomaszowie Mazowieckim Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym im. Marii Grzegorzewskiej. Placówka oferuje zajęcia rozwijające, a także opiekę dla osób w wieku od 7 do 24 lat, niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim, umiarkowanym i znacznym oraz osób z autyzmem i zespołem Aspergera. W ośrodku funkcjonują szkoła podstawowa, branżowa szkoła I stopnia oraz specjalna szkoła przysposabiająca do pracy.

W Tomaszowie Mazowieckim znajduje się Filia Uniwersytetu Łódzkiego, gdzie można studiować w trybie stacjonarnym i niestacjonarnym na kierunkach: leśnictwo, administracja, turystyka i rekreacja oraz zarządzanie. Oferuje ona możliwość podjęcia studiów podyplomowych na kierunku organizacja i zarządzanie eventami. Swoją oddział w Tomaszowie Mazowieckim posiada także Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości

w Ostrowcu Świętokrzyskim. Oddział zamiejscowy oferuje kształcenie w trybie stacjonarnym na kierunku pielęgniarstwo, w trybie niestacjonarnym na kierunkach pedagogika oraz bezpieczeństwo narodowe, a także szereg kierunków w ramach studiów podyplomowych i kursów zawodowych. Z kolei w Zespole Szkół Ponadpodstawowych Nr 3 w Tomaszowie Mazowieckim odbywają się zajęcia dla studentów Wydziału Transportu, Elektrotechniki i Informatyki Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.

Na terenie powiatu funkcjonują również szkoły i placówki niepubliczne:

- Szkoły Zaoczne dla Dorosłych w Tomaszowie Mazowieckim (przy ul. Św. Antoniego 29),
- Liceum Ogólnokształcące THOMAS prowadzone przez Fundację Proem Edu,
- Katolickie Liceum prowadzone przez Katolickie Stowarzyszenie Oświatowe im. św. Ojca Pio,
- Branżowa Szkoła I Stopnia w Tomaszowie Mazowieckim,
- Niepubliczne Liceum Ogólnokształcące Szkoła Mistrzostwa Sportowego Polskiego Związku Piłki Siatkowej w Spale w Spale,
- Internat Niepublicznego Liceum Ogólnokształcącego Szkoły Mistrzostwa Sportowego Polskiego Związku Piłki Siatkowej w Spale,
- Szkoła Policealna Mrowiński,
- Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych „Żak”,
- Szkoła Policealna Opieki Medycznej „Żak”
- Szkoła Policealna Medyczna „Żak”,
- Szkoła Policealna Centrum Nauki i Biznesu „Żak”.

Powyższe szkoły niepubliczne, które posiadają uprawnienia szkół publicznych i realizują obowiązek szkolny lub obowiązek nauki, otrzymują dotację, która jest równa przewidzianej na jednego ucznia szkoły danego typu i rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej, otrzymywanej przez powiat. Z kolei pozostałe szkoły niepubliczne o uprawnieniach szkół publicznych otrzymują na jednego ucznia, który uzyskał minimum 50% frekwencji w danym miesiącu, dotację w wysokości równej kwocie przewidzianej na

jednego ucznia szkoły danego typu i rodzaju w części oświatowej subwencji ogólnej, otrzymywanej przez powiat. Od dnia 1 marca 2020 roku z powodu wybuchu pandemii COVID-19 dana szkoła miała możliwość otrzymania dotacji na każdego ucznia, który w lutym 2020 roku spełnił minimum 50% frekwencji na obowiązkowych zajęciach edukacyjnych. Łącznie w roku szkolnym 2019/2020 uczyło się w powyższych szkołach 1450 uczniów (z czego najwięcej gromadziła Szkoła Policealna Centrum Nauki i Biznesu „Żak”), na których przeznaczono łącznie 4 695 927,98 zł.

W Tomaszowie Mazowieckim znajduje się Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna dla dzieci od najmłodszych lat do ukończenia edukacji w szkołach ponadpodstawowych. Swoją działalnością obejmuje diagnozowanie, opiniowanie, terapię rodziny, działalność terapeutyczną, prowadzenie grup wsparcia, prowadzenie mediacji, interwencję kryzysową, działalność profilaktyczną, poradnictwo, konsultacje, działalność informacyjno-szkoleniową. W roku szkolnym 2019/2020 w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej zarejestrowanych było 1 105 dzieci, co w ciągu ostatnich 5 lat jest najmniejszą liczbą (w roku szkolnym 2015/2016 zarejestrowanych było 1 942 dzieci). Ponadto funkcjonuje również Niepubliczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna ANIMA, oferująca usługi psychologa, pedagoga, logopedy w zakresie m.in. terapii, wydawania opinii czy sporządzania diagnozy psychologicznej, pedagogicznej, dojrzałości szkolnej. W roku szkolnym 2019/2020 wydano łącznie 200 orzeczeń, z czego najwięcej w zakresie orzeczenia o potrzebie nauczania indywidualnego, opinie o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju. W tym miejscu warto również wspomnieć o porozumieniu z Ministrem Edukacji Narodowej na realizację Programu kompleksowego wsparcia dla rodzin „Za życiem”, co pozwoliło na otrzymanie 217 200,00 zł na lata 2019 – 2021. Kwota ta przyczyniła się do wzrostu liczby dzieci objętych wczesnym wspomaganie rozwoju w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej (21 dzieci w roku szkolnym 2019/2020 w porównaniu do 5 dzieci, które otrzymały takie wsparcie w roku szkolnym 2018/2019).

W 2020 roku w Powiecie Tomaszowskim egzamin maturalny zdało 69,0% osób-poniżej średniej dla województwa łódzkiego (81,2%, gdzie średnia dla liceów ogólnokształcących wyniosła 86,0%, a dla techników- 72,9%) oraz Polski (81,8%, gdzie średnia dla liceów ogólnokształcących wyniosła 87,1%, a dla techników- 73,1%).

Poniższa tabela przedstawia podsumowanie wyników egzaminów maturalnych w roku 2020.

Tab. 28. Absolwenci, którzy przystąpili do egzaminów z wszystkich przedmiotów obowiązkowych w terminie głównym (w czerwcu 2020 r.), dodatkowym (w lipcu 2020 r.)

Nazwa szkoły		Liczba uczniów kończących szkołę w roku szkolnym 2019/2020	Liczba zdających, którzy przystąpili do wszystkich egzaminów obowiązkowych	Osoby, które zdały egzamin	Zdawalność w szkole (%)
I LO		162	161	158	98 %
II LO		135	135	135	100 %
ZSP 1		180	177	119	67 %
ZSP 2		106	96	53	55 %
ZSP 3		34	26	11	42%
ZSP 6	Technikum nr 5	50	44	32	73 %
	Liceum Sztuk Plastycznych	16	15	10	67 %
ZSP 8	Technikum nr 6	24	24	17	71 %
	III Liceum Ogólnokształcące	64	64	45	70 %

Źródło: Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych za rok szkolny 2019/2020, Powiat Tomaszowski.

Od lat najwyższy poziom zdawalności matury uzyskuje II Liceum Ogólnokształcące; świadectwo dojrzałości otrzymało 100% osób. Ponadto wyższy wynik niż średnia dla województwa uzyskały I Liceum Ogólnokształcące (98%) oraz Technikum nr 5 (ZSP nr 6). Z kolei najniższą średnią odnotowano w ZSP nr 3 m – tylko 42% osób podchodzących do egzaminu dojrzałości uzyskało pozytywny wynik. Szczegółowe dane dotyczące wyników egzaminów maturalnych z języków obcych przedstawia tabela poniżej.

Tab. 29. Zdawalność egzaminów z poszczególnych przedmiotów obowiązkowych w terminie głównym (w czerwcu 2020 r.) dodatkowym (w lipcu 2020 r.) i poprawkowym (we wrześniu 2020 r.).

Nazwa szkoły	Przedmiot	Poziom egzaminu	Liczba zdających	Odsetek sukcesów wszystkich tegorocznych zdających absolwentów	Średni wynik zdawalności w województwie łódzkim	
					Absolwenci liceum	Absolwenci technikum
I LO	j. polski	P	161	100 %	95 %	90 %
	matematyka	P	161	98 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	149	100 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	12	100 %	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
II LO	j. polski	P	135	100 %	95 %	90 %
	matematyka	P	135	100 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	127	100 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	1	100 %	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	7	100 %	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 1 Technikum nr 1	j. polski	P	181	92 %	95 %	90 %
	matematyka	P	181	72 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	164	91 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	17	82 %	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 2 Technikum nr 2	j. polski	P	96	91 %	95 %	90 %
	matematyka	P	96	55 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	91	81 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %

Nazwa szkoły	Przedmiot	Poziom egzaminu	Liczba zdających	Odsetek sukcesów wszystkich tegorocznych zdających absolwentów	Średni wynik zdawalności w województwie łódzkim	
					Absolwenci liceum	Absolwenci technikum
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	5	100 %	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 3 Technikum nr 3	j. polski	P	26	76,9 %	95 %	90 %
	matematyka	P	26	46,2 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	25	60 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	-	-	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	1	100 %	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 6 Technikum nr 5	j. polski	P	44	91 %	95 %	90 %
	matematyka	P	44	73 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	40	100 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	4	100 %	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 6 Liceum Sztuk Plastycznych	j. polski	P	15	100 %	95 %	90 %
	matematyka	P	15	67 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	15	100 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	-	-	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 8 Technikum nr 6	j. polski	P	64	91 %	95 %	90 %
	matematyka	P	64	73 %	87 %	75 %

Nazwa szkoły	Przedmiot	Poziom egzaminu	Liczba zdających	Odsetek sukcesów wszystkich tegorocznych zdających absolwentów	Średni wynik zdawalności w województwie łódzkim	
					Absolwenci liceum	Absolwenci technikum
	j. angielski	P	60	87 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	1	100 %	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	3	100 %	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100 %
ZSP 8 Liceum Ogólnokształcące	j. polski	P	24	96 %	95 %	90 %
	matematyka	P	24	75 %	87 %	75 %
	j. angielski	P	24	91 %	95 %	91 %
	j. francuski	P	-	-	100 %	50 %
	j. hiszpański	P	-	-	100 %	50 %
	j. niemiecki	P	-	-	94 %	85 %
	j. rosyjski	P	-	-	88 %	79 %
	j. włoski	P	-	-	100 %	100

Źródło: Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych za rok szkolny 2019/2020, Powiat Tomaszowski.

Wyniki powyżej średniej dla województwa odnotowano w II Liceum Ogólnokształcącym oraz w I Liceum Ogólnokształcącym. Niemal we wszystkich szkołach najniższe wyniki odnotowano z egzaminu z matematyki i ten właśnie przedmiot respondenci badania ankietowego skierowanego do uczniów i absolwentów szkół ponadpodstawowych uznali, obok języków obcych, za najbardziej zaniedbany. W badaniu ankietowym przeprowadzonym na potrzeby sporządzenia diagnozy sytuacji i strategii rozwoju zarówno obecni uczniowie, jak absolwenci szkół ponadpodstawowych wskazywali dość często na potrzebę podniesienia poziomu nauki języków obcych, a także możliwość aktywnego uczestniczenia w lekcjach przedmiotów zawodowych.

Egzaminy zawodowe określa poziom umiejętności w zakresie konkretnej kwalifikacji, która została wyszczególniona dla danego zawodu. Aby otrzymać pozytywny wynik należy uzyskać z egzaminu pisemnego minimum 50%, a 75% z egzaminu praktycznego. W przypadku egzaminów zawodowych w sesji czerwiec-lipiec w 2020 roku (formuła 2017) średnia zdawalność całego egzaminu (pisemnego i praktycznego) dla

Powiatu Tomaszowskiego wynosiła 65,2%. Poniższe tabele przedstawiają wyniki z podziałem na poszczególne kwalifikacje w odniesieniu do nowej formuły oraz formuły 2012 sprzed zmian ustawowych. Podsumowując poniższe tabele należy zauważyć, że najlepszy wynik w nowej formule pod względem osób, które zdały egzamin, osiągnął Zespół Szkół Ponadpodstawowych Nr 2, gdzie wskaźnik ten uplasował się na poziomie 91,2%. Powyżej średniej dla województwa uplasowały się również Zespół Szkół Ponadpodstawowych Nr 1 oraz Zespół Szkół Ponadpodstawowych Nr 3. Z kolei w formule 2012 najwięcej zdających, którzy uzyskali świadectwo odnotowano w Zespole Szkół Ponadpodstawowych Nr 6 (91,8%).

Tab. 30. Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie.

Szkoła	Typ szkoły	Kwalifikacja	Liczba osób, które przystąpiły do egzaminu	Liczba osób, które zdały egzamin	Świadectwo otrzymało (zdawalność)	
					Zdawalność w szkole	Zdawalność w województwie
ZSP 1	Technikum nr 1	E.03. Montaż urządzeń i systemów mechatronicznych				
		sesja 201	-	-	-	-
		sesja 202	-	-	-	-
		E.06. Wykonywanie instalacji urządzeń elektronicznych				
		sesja 201	-	-	-	-
		sesja 202	-	-	-	-
		E.07. Montaż i konserwacja maszyn i urządzeń elektrycznych				
		sesja 201	12	12	100 %	50 %
		sesja 202	-	-	-	-
		E.08. Montaż i konserwacja instalacji elektrycznych				
		sesja 201	4	1	25 %	82,8 %
		sesja 202	1	1	100 %	0 %
		E.12. Montaż i eksploatacja komputerów osobistych oraz urządzeń peryferyjnych				
		sesja 201	22	9	41 %	12,5 %
		sesja 202	16	12	75 %	0 %
		E.13. Projektowanie lokalnych sieci komputerowych i administrowanie sieciami				
		sesja 201	34	25	74 %	26,4 %
		sesja 202	13	9	69,23 %	80 %
E.14. Tworzenie aplikacji internetowych i baz danych oraz administrowanie bazami						

Szkoła	Typ szkoły	Kwalifikacja	Liczba osób, które przystąpiły do egzaminu	Liczba osób, które zdały egzamin	Świadectwo otrzymało (zdawalność)		
					Zdawalność w szkole	Zdawalność w województwie	
			sesja 201	48	39	81,3 %	68,4 %
			sesja 202	18	12	66,67 %	52,9 %
		E.18. Eksploatacja urządzeń i systemów mechatronicznych					
			sesja 201	7	2	29 %	10 %
			sesja 202	4	4	100 %	100 %
		E.19. Projektowanie i programowanie urządzeń i systemów mechatronicznych					
			sesja 201	30	16	53,3 %	49,1 %
			sesja 202	10	3	30 %	68,8 %
		E.20. Eksploatacja urządzeń elektronicznych					
			sesja 201	16	0	0 %	23,9 %
			sesja 202	9	6	66,7	77,4
		E.24. Eksploatacja maszyn, urządzeń i instalacji elektrycznych					
			sesja 201	26	0	0 %	34,6 %
			sesja 202	17	6	35,3 %	52,5 %
		M.17. Montaż i obsługa maszyn i urządzeń					
			sesja 201	2	1	50 %	0 %
			sesja 202	-	-	-	-
		M.44. Organizacja i nadzorowanie procesów produkcji maszyn i urządzeń					
			sesja 201	10	8	80 %	84,2 %
			sesja 202	-	-	-	-

Szkoła	Typ szkoły	Kwalifikacja	Liczba osób, które przystąpiły do egzaminu	Liczba osób, które zdały egzamin	Świadectwo otrzymało (zdawalność)		
					Zdawalność w szkole	Zdawalność w województwie	
		T.11. Planowanie i realizacja usług w recepcji					
		sesja 201	5	5	100 %	0 %	
		sesja 202	-	-	-	-	
		T.12. Obsługa gości w obiekcie świadczącym usługi hotelarskie					
		sesja 201	28	24	85,7 %	67,3 %	
		sesja 202	4	2	50 %	81,1 %	
		Ogółem 201:	244	142	58,20 %	39,17 %	
		Ogółem 202:	83	49	59,04 %	56,97 %	
			Ogółem:	327	191	58,41 %	48,07 %
	ZSP 2	Technikum nr 2	AU.35 Planowanie i prowadzenie działalności w organizacji	32	31	97 %	95 %
TG.07 Sporządzanie potraw i napojów			38	32	84 %	74 %	
TG.14 Planowanie i realizacja imprez i usług turystycznych			8	8	100 %	100 %	
AU.20 Prowadzenie sprzedaży			15	15	100 %	100 %	
AU.29 Sprzedaż produktów i usług reklamowych			14	13	93 %	93,8 %	
Branżowa Szkoła I Stopnia		TG.07 sporządzanie potraw i napojów	21	18	86 %	74 %	
		AU.20 Prowadzenie sprzedaży	3	2	67 %	74 %	
		Ogółem:	130	119	91,54 %	87,26 %	
ZSP 3	Technikum nr 3	AU.22 Obsługa magazynów sesja 201	1	0	0 %	6,7 %	
		AU.22 Obsługa magazynów sesja 202	36	20	55,60 %	77,70 %	
		AU.20 Prowadzenie sprzedaży sesja 202	1	1	100 %	85,50 %	

Szkoła	Typ szkoły	Kwalifikacja	Liczba osób, które przystąpiły do egzaminu	Liczba osób, które zdały egzamin	Świadectwo otrzymało (zdawalność)	
					Zdawalność w szkole	Zdawalność w województwie
	Branżowa Szkoła I stopnia nr 3	AU.21 Wykonywanie zabiegów fryzjerskich sesja 202	3	3	100 %	85,60 %
		MG.18 Diagnozowanie i naprawa podzespołów i zespołów pojazdów samochodowych sesja 202	8	3	37,50 %	76,30 %
Ogółem 201:			1	0	0 %	6,70 %
Ogółem 202:			48	27	56,25 %	66,36 %
Ogółem:			49	27	56,25 %	36,53 %
ZSP 6	Technikum nr 5	AU.21 Technik usług fryzjerski	8	8	100 %	87 %
		AU.23 Technik fotografii i multimediiów	18	11	61,1 %	75 %
		AU.54 Technik grafiki i poligrafii cyfrowej	22	9	40,9 %	48,60 %
Ogółem:			48	28	58,30 %	70,20 %
ZSP 8	Technikum nr 6	AU.59 Przygotowanie sprzętu, odczynników chemicznych i próbek do badań analitycznych	28	18	64,3 %	51,40 %
		BD.29 Wykonanie i kontrolowanie robót konstrukcyjno- budowlanych	8	7	87,5 %	87,70 %
Ogółem:			36	25	64,4%	69,55 %

Źródło: <https://cke.gov.pl/egzamin-zawodowy/egzamin-w-nowej-formule/> (dostęp:28.06.2021).

Tab. 31. Egzaminy potwierdzające kwalifikacje w zawodzie – stara formuła (podstawa programowa 2012).

Szkoła	Typ szkoły	Zawód	Liczba osób, które przystąpiły do egzaminu	Liczba osób, które zdały egzamin	Dyplom otrzymało (zdawalność)
ZSP nr 3	Technikum nr 3	A.31 Zarządzanie środkami technicznymi podczas realizacji procesów transportowych	3	0	0 %
		A.32 Organizacja i monitorowanie przepływu zasobów i informacji w jednostkach organizacyjnych	19	19	100 %
		M.42 Organizacja i prowadzenie procesu obsługi pojazdów samochodowych	15	11	73,3 %
	Branżowa Szkoła I Stopnia	MG.18 Diagnozowanie i naprawa podzespołów i zespołów pojazdów samochodowych	7	3	42,9 %
Ogółem:			44	33	75 %
ZSP nr 6	Technikum nr 5	A.55 Technik cyfrowych procesów graficznych	19	18	94,4 %
		A.23 Technik usług fryzjerskich	22	20	90,9 %
		A.25 Fototechnik	8	7	87,5 %
Ogółem:			49	45	91,8 %
ZSP nr 8	Technikum nr 6	B.22 Eksploatacja urządzeń i systemów energetyki odnawialnej	28	8	28,6 %
		R.22 Organizacja prac związanych z budową oraz konserwacją obiektów małej architektury krajobrazu	11	11	100 %
		B.30 Sporządzanie kosztorysów oraz przygotowywanie dokumentacji przetargowej	1	1	100 %
Ogółem:			40	20	50 %

Źródło: <https://cke.gov.pl/egzamin-zawodowy/egzamin-w-nowej-formule/> (dostęp: 28.06.2021).

Wśród sukcesów odnoszonych przez tomaszowskie szkoły ponadpodstawowe i ponadgimnazjalne należy wymienić tytuł „Złotej Szkoły 2020” zdobyty w XXI Ogólnopolskim Rankingu Liceów Ogólnokształcących Fundacji Edukacyjnej Perspektywy przez II Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego w Tomaszowie Mazowieckim. Z kolei w tym samym rankingu tytuł „Brązowej Szkoły 2020” otrzymało I Liceum Ogólnokształcące im. Jarosława Dąbrowskiego w Tomaszowie Mazowieckim. Natomiast w XXI Ogólnopolskim Rankingu Techników Województwa Łódzkiego Fundacji Edukacyjnej Perspektywy znalazły się Technikum nr 1 w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 1 im. Tadeusza Kościuszki w Tomaszowie Mazowieckim, Technikum nr 2 w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 2 im. Stanisława Staszica w Tomaszowie Mazowieckim oraz Technikum nr 5 w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 6 w Tomaszowie Mazowieckim. Ponadto uczniowie szkół ponadpodstawowych uczestniczą w konkursach o randze ogólnopolskiej, wojewódzkiej czy międzynarodowej, uzyskując znaczące miejsca i wyróżnienia. Powyższe osiągnięcia potwierdzone są wynikami, jakie uczniowie uzyskują na egzaminach maturalnych oraz zawodowych.

Na uzyskiwanie jak najlepszych wyników egzaminów ma szczególny wpływ stałe doskonalenie zawodowe kadry nauczycielskiej. Na ten cel w roku szkolnym 2019/2020 przeznaczono 49 981,00 zł, co stanowi kwotę wyższą o 13 150 zł w porównaniu do roku szkolnego 2018/2019⁸. Oprócz tego w roku szkolnym 2019/2020 przeznaczono z budżetu Powiatu środki na realizację zajęć: rewalidacyjnych, nauczania indywidualnych, zindywidualizowanej ścieżki edukacyjnej, pomocy psychologiczno- pedagogicznej, a także zajęć w ramach projektów pozabudżetowych oraz godzin przyznanych przez organ prowadzący. Łącznie nauczaniem indywidualnym objęto 23 uczniów, przeznaczając 631 571,00 zł, w zajęciach rewalidacyjnych wzięło udział 163 uczniów, a przeznaczona kwota wyniosła 958 934,00 zł, natomiast zindywidualizowaną ścieżką edukacyjną objęto 3 osoby, gdzie koszt wyniósł 5 852,35 zł. Godziny organu prowadzącego w liczbie łącznie 30 na tydzień przeznaczono na zajęcia ze szkolenia wojskowego, szkolenia przeciwpożarowego oraz zajęcia kosmetyczne, a ich łączna wartość wyniosła 77 996,18 zł. Z kolei realizacja 10 projektów pozabudżetowych w roku szkolnym 2018/2019 i 2019/2020 wyniosła 6 367 057,18, z czego dofinansowanie ze

⁸ Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych za rok szkolny 2019/2020. Powiat Tomaszowski, str. 11.

środków europejskich i dotacji celowych z budżetu państwa osiągnęło wartość 6 037 500,94 zł.

W celu poprawy bezpieczeństwa szkół oraz ich estetyki w roku szkolnym 2019-2020 wykonano liczne prace inwestycyjno-remontowe. W tym zakresie z budżetu Powiatu przeznaczono 697 537,24 zł, a z innych źródeł 140 314,05 zł (jak np. środków unijne), co łącznie dało kwotę 837 851,29 zł przeznaczoną na cele remontowe. Ponadto w ramach projektu „Zdalna Szkoła – wsparcie Ogólnopolskiej Sieci Edukacyjnej w systemie kształcenia zdalnego” współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014-2020 Powiat Tomaszowski pozyskał grant w wysokości 99 750,00 zł na zakup 35 laptopów dla szkół i placówek prowadzonych przez Powiat Tomaszowski. Z kolei dzięki umowie z Ministrem Obrony Narodowej w ramach III edycji Programu Certyfikowane Wojskowe Klasy Mundurowe uzyskano 23 120,00 zł na zakup pakietu umundurowania dla 34 uczniów klasy mundurowej Zespołu Szkół Ponadpodstawowych nr 1 im. Tadeusza Kościuszki w Tomaszowie Mazowieckim. Istotnymi przedsięwzięciami były modernizacja hali sportowej oraz zaplecza sanitarnego przy ZSP nr 1 w Tomaszowie Mazowieckim, a także modernizacja hali sportowej przy ZSP nr 8 w Tomaszowie Mazowieckim, co w dużym stopniu poprawiło warunki prowadzenia zajęć oraz bezpieczeństwo.

Powyższe działania mają na celu podniesienie atrakcyjności szkół ponadpodstawowych w Powiecie Tomaszowskim pod względem jakości kształcenia oraz oferowanej możliwości rozwoju uczniów, którzy wybierają swoją dalszą ścieżkę kształcenia po szkole podstawowej

Istotne w monitorowaniu funkcjonowania poszczególnych szkół i placówek publicznych na terenie Powiatu Tomaszowskiego są wskaźniki, które prezentuje poniższa tabela.

Tab. 32. Wskaźniki dotyczące szkół i placówek publicznych w Powiecie Tomaszowskim w roku szkolnym 2019/2020

Lp.	Nazwa szkoły/zespołu	Szkoła wchodząca w skład zespołu	Średnia liczba uczniów na oddział	Średnia liczba etatów pedagogicznych na oddział	Średnia liczba uczniów na etat pedagogiczny
1.	I LO	Liceum	34,15	1,92	17,31
2.	II LO	Liceum	30,05	2,03	14,83
3.	ZSP nr 1	Technikum nr 1	32,7	2,51	13,07
4.	ZSP nr 2	Technikum nr 2	28,67	1,57	15,14
		Kwalifikacyjne kursy zawodowe	44,0		
		Branżowa Szkoła I Stopnia nr 2	25,0		
		Kwalifikacyjne kursy zawodowe	22,0		
		LO dla Dorosłych	11,0		
		CKZ	15,42		
5.	ZSP nr 3	Technikum nr 3	28,89	1,46	16,37
		Branżowa Szkoła I Stopnia nr 3	34,0		
		Bursa	15,0		
		CKZ	6,0		
6.	ZSP nr 6	Liceum Plastyczne	29,73	2,43	11,32
		Technikum nr 5	22,8		
7.	ZSP nr 8	III Liceum Ogólnokształcące	32,0	2,98	10,18
		Technikum nr 6	27,8		
8.	SOSW	Szkoła Podstawowa	6,27	2,76	2,69
		Branżowa Szkoła I Stopnia	13,5		
		Szkoła Przesposabiająca do Pracy	7,67		

Lp.	Nazwa szkoły/zespołu	Szkoła wchodząca w skład zespołu	Średnia liczba uczniów na oddział	Średnia liczba etatów pedagogicznych na oddział	Średnia liczba uczniów na etat pedagogiczny
		Internat	9,50		

Źródło: Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych za rok szkolny 2019/2020, Powiat Tomaszowski.

Wskaźnik największej średniej liczby uczniów na oddział wskazuje średni stan uczniów pobierających naukę w tej samej klasie. Najwyższy wskaźnik odnotowano w I Liceum Ogólnokształcącym, zaś najmniejszy - w Centrum Kształcenia Zawodowego. Istotnymi wskaźnikami są średnia liczba etatów pedagogicznych na oddział oraz średnia liczba uczniów na etat pedagogiczny. Ten ostatni określa jaką średnią liczbę uczniów musi nauczać i oceniać dany nauczyciel i jest on zależny od przedmiotu nauczania, czyli od ramowego planu nauczania dla różnych przedmiotów. Dla przykładu- na język polski jest przeznaczona duża liczba godzin lekcyjnych w tygodniu, dlatego też poloniści uczą mniej oddziałów klasowych przy tym samym pensum, a co za tym idzie- także mniej uczniów. Z kolei nauczyciele np. fizyki mogą prowadzić lekcje z wieloma oddziałami klasowymi na różnych poziomach nauczania. Im wyższy odnotowano wskaźnik pierwszy, tym niższe wartości przyjmuje drugi. Najlepiej pod tym względem wypadł ZSP nr 8, natomiast najmniej korzystnie- I Liceum Ogólnokształcące.

Kolejnym ważnym czynnikiem wpływającym na wyniki uczniów, a także jakość pracy w szkole jest frekwencja uczniów, którą prezentuje poniższa tabela.

Tab. 33. Frekwencja uczniów na zajęciach oraz liczba uczniów niepromowanych

Nazwa szkoły/ placówki	Frekwencja w %		Liczba uczniów niepromowanych	
	Rok szkolny 2018/2019	Rok szkolny 2019/2020	Rok szkolny 2018/2019	Rok szkolny 2019/2020
I LO	86	93	0	0
II LO	90	93	0	3
ZSP 1	83	86	20	20
ZSP 2	80	88	12	9

ZSP 3	76	79	37	40
ZSP 6	82	89	3	2
ZSP 8	82	89	4	7
SOSW	80	80	12	20

Źródło: Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych za rok szkolny 2019/2020, Powiat Tomaszowski.

W niemal wszystkich szkołach wskaźnik frekwencji w roku szkolnym 2019/2020 wzrósł w porównaniu do poprzedniego roku szkolnego. Mimo to wyniki te nie zawsze korelują z liczbą uczniów niepromowanych. Na ten stan ma wpływ nie tylko frekwencja, ale także jakość nauczania oraz indywidualne podejście każdego z uczniów, a czasami również jego sytuacja osobista. Wysoki poziom absencji przyczynia się do pogłębiania zaległości w nauce, utrwala niechęć do szkoły i nauki, utrudnia zacieśnianie więzi szkolnych, co może prowadzić do odrzucenia przez społeczność klasową, a w konsekwencji prowadzi do istotnych problemów z powrotem do szkoły. Rezultatem takiego stanu może być zaprzestanie nauki, niezyskanie minimum wykształcenia i kwalifikacji zawodowych, wreszcie – dołączenie do patologicznych grup społecznych. Stąd też bardzo ważne jest, aby utrzymywać wysoki poziom frekwencji uczniów.

Ważnym punktem w dziale oświaty jest Karta Nauczyciela, regulująca prawa i obowiązki nauczycieli, wychowawców oraz pracowników pedagogicznych, która obowiązuje na podstawie ustawy z dnia 26 stycznia 1982 r. (Dz. U. 1982 Nr 3 poz. 19) wraz z późniejszymi zmianami. Ustawa ta stanowi pragmatykę zawodową, co w konsekwencji oznacza, że podczas regulacji stosunku pracy osób jej podlegających ma ona prawne pierwszeństwo przed Kodeksem Pracy. Karta Nauczyciela obowiązuje w publicznych przedszkolach, szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, szkołach artystycznych, zakładach kształcenia i placówkach doskonalenia nauczycieli, zakładach poprawczych, schroniskach dla nieletnich, rodzinnych ośrodkach diagnostyczno-konsultacyjnych oraz publicznych kolegiach pracowników służb społecznych. W przypadku placówek prywatnych Karta Nauczyciela nie obowiązuje lub obowiązuje w ograniczonym zakresie.

Dokument ten reguluje m.in. możliwości uzyskania awansu zawodowego nauczycieli, gdzie wyróżnia się następujące stopnie: nauczyciel stażysta, nauczyciel kontraktowy, nauczyciel mianowany oraz nauczyciel dyplomowany. Pensja z kolei

uzależniona jest nie tylko od stopnia awansu zawodowego, ale również od posiadanego wykształcenia, a określone stawki zawarte są w rozporządzeniu MEN w sprawie minimalnego wynagrodzenia. Na wysokość pensji nauczycieli mają wpływ również dodatki, m.in. wychowawczy czy za wysługę lat. Przez powyższe regulacje dotyczące wysokości pensum, Karta Nauczycieli generuje problemy w kwestii zatrudnienia nauczycieli przedmiotów zawodowych. W tym przypadku najważniejsze jest by nauczali osoby będące specjalistami w swojej dziedzinie. Obecne stawki dla nauczycieli są niższe niż te, które fachowcy mają możliwość zarobić w swojej dziedzinie. Karta Nauczyciela ogranicza perspektywę podniesienia stawki dla nauczycieli przedmiotów zawodowych poprzez konkretne stopnie awansu, do których przypisana jest określona pensja. Z tego względu szkoły branżowe często borykają się z problemem zatrudnienia nauczycieli przedmiotów zawodowych.

W tym miejscu należy wspomnieć o nowopowstałym Centrum Kształcenia Zawodowego w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 3 im. Jana Pawła II w Tomaszowie Mazowieckim (powszechnie zwaną „Samochodówką”). Za potrzebą poszerzenia oferty ZSP nr 3 przemawia niż demograficzny, a także konieczność zwiększania atrakcyjności oferowanych kierunków na rynku edukacyjnym, co przyczyni się nie tylko do zatrzymania uczniów z powiatu, ale również przyciągnięcie młodzieży spoza powiatu tomaszowskiego. W Centrum Kształcenia Zawodowego będą realizowane zajęcia zawodowe dla uczniów ZSP nr 3 oraz innych szkół, a w przyszłości dla osób dorosłych. Inwestycja została przeprowadzona w ramach projektu unijnego pn. "Modernizacja i adaptacja Centrum Kształcenia Praktycznego w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 3 im. Jana Pawła II w Tomaszowie Mazowieckim". Placówka będzie oferowała zajęcia dydaktyczne wynikających z programu nauczania w danym zawodzie oraz kursy zawodowe i kursy specjalistyczne. W ramach wspomnianej inwestycji zaplanowano m.in. prace o charakterze remontowo-budowlanym oraz zwiększające efektywność energetyczną budynków, termomodernizację przegród zewnętrznych i stolarki zewnętrznej. Ponadto otwarte zostaną specjalistyczne pracownie zawodowe, aula konferencyjno- wykładowa (dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo, osób niedosłyszących i niedowidzących), centrum kariery i strefa relaksu, a także szatnia i pomieszczenia sanitarne dostosowane do potrzeb dziewcząt i chłopców. Wśród

19 nowoczesnych, w pełni wyposażonych pracowni zawodowych będą pracownie: budowy, naprawy i eksploatacji pojazdów, mechatroniki samochodowej, elektrotechniki i elektroniki ogólnej, metrologiczna, blacharska, logistyczna, ekonomiczno-logistyczna i technik biurowych, sprzedaży i gospodarki materiałowej, rysunku technicznego, przedmiotów budowlanych i projektowania, programowania i symulacji pracy obrabiarek CNC, pracownia obrabiarek CNC, pracownia obróbki maszynowej, pracownia obróbki ręcznej, montażu i obsługi maszyn i urządzeń, pracownia obróbki cieplnej i plastycznej, pracownia cięcia i gięcia materiałów, pracownia połączeń materiałowych, pracownia technik multimedialnych, pracownia komputerowa. Powyższe wyposażone pracownie dydaktyczne są podstawą do stworzenia możliwości kształcenia młodzieży w licznych zawodach poszukiwanych na rynku pracy. Tak szeroka inwestycja jest istotnym krokiem ku zwiększeniu atrakcyjności oferty edukacyjnej Powiatu Tomaszowskiego na tle sąsiadujących powiatów.

Alternatywą dla konwencjonalnego nauczania w szkole jest Edukacja 4.0. Centrum Nauczania Domowego jest placówką oświatowo-wychowawczą, która od 2009 r. wsparła i wykształciła w edukacji domowej ponad 16 tys. Polaków na całym świecie. Misją tej formy edukacji jest wspieranie rodziców w indywidualnym nauczaniu swojego dziecka. Nauka jest spersonalizowana i asynchroniczna, zgodna z kompetencjami edukacji 4.0. Ponadto jest spójna z edukacją domową i daje najlepszy efekt nauczania. Ostatnie wydarzenia związane z rozwojem epidemii COVID-19 wskazują, iż nauka zdalna może być głównym ze sposobów edukacji w przyszłości.

Oferta edukacyjna w Powiecie Tomaszowskim jest obszerna i obejmuje kształcenie na poziomach od podstawowego po wyższe, gdzie centrum w tym zakresie stanowi Miasto Tomaszów Mazowiecki. Ponadto na terenie Powiatu powstają kolejne placówki opieki nad dziećmi do lat 3, na które mimo niżu demograficznego, jest zapotrzebowanie z powodu chęci rozwoju zawodowego rodziców (a także często konieczności powrotu do pracy). Istotne jest także stałe monitorowanie potrzeb danej placówki oraz dbanie o wysoki poziom infrastruktury szkolnej, a także sportowej. Szczególnie warto zwrócić uwagę na ofertę szkół ponadpodstawowych, wspieranie ich w podnoszeniu poziomu atrakcyjności oraz inwestowanie w programy, realizowane na ich terenie. Z tej perspektywy korzystnym przedsięwzięciem jest stworzenie ośrodka kariery, gdzie

uczniowie w różnych grupach wiekowych, a przede wszystkim kończący szkołę podstawową będą mieli możliwość m.in. zbadać i poznawać swoje predyspozycje, co z kolei wpłynie na bardziej świadomy wybór dalszej ścieżki edukacyjnej. Rynek pracy podlega stałym zmianom, przy wyborze kolejnego etapu szkolnego młodzież bierze pod uwagę zarówno panujące trendy i perspektywy na kolejne lata, jak i możliwości, jakie oferuje dana szkoła. Rozwój szkolnictwa, dbanie o wysoki poziom nauczania oraz powszechny dostęp do edukacji może zaowocować w przyszłości wzrostem demograficznym, a także przyczynić się do rozwoju rynku pracy i przedsiębiorczości na terenie Powiatu Tomaszowskiego.

2.3. 3.Ochrona zdrowia

PODSTAWOWA OPIEKA ZDROWOTNA

Na terenie powiatu tomaszowskiego działają jednostki, świadczące podstawową opiekę zdrowotną (POZ), w ramach której mieszkańcy uprawnieni do świadczeń mają możliwość skorzystania z pomocy medycznej. Udzielanie świadczeń w ramach POZ odbywa się przede wszystkim w warunkach ambulatoryjnych (w gabinecie, poradni, przychodni) lub w ramach wizyty domowej w uzasadnionych przypadkach. Do podstawowej opieki zdrowotnej zaliczana jest również profilaktyczna opieka nad dziećmi i młodzieżą, udzielana w placówce oświatowej i wychowawczej.

Podczas pandemii dominującą formą udzielania świadczeń zdrowotnych mieszkańcom były teleporady. Przez telefon można było uzyskać receptę czy skierowanie, ale już z objawami chorobowymi pacjenci zapisywani byli do przychodni na osobistą konsultację lekarską. Wizyty w POZ nadal zaczynają się od teleporady, zgodnie z zaleceniami konsultanta krajowego w dziedzinie medycyny rodzinnej. W ostatnim czasie rozporządzenie Ministerstwa Zdrowia w sprawie standardu organizacyjnego teleporady w ramach POZ doprecyzowało kilka kwestii, np. to, że świadczeniodawca POZ jest obowiązany do podjęcia co najmniej trzykrotnej próby kontaktu z pacjentem, w odstępie nie krótszym niż 5 minut, w celu udzielenia teleporady. Rozporządzenie wskazuje także na możliwość skorzystania ze świadczenia opieki zdrowotnej udzielonego w bezpośrednim kontakcie z pacjentem, w przypadku, gdy niezbędne z uwagi na stan zdrowia pacjenta świadczenie zdrowotne nie jest możliwe do zrealizowania w formie teleporady – okoliczność ta powinna być ustalana w porozumieniu z pacjentem lub jego ustawowym opiekunem.

Poniższa tabela przedstawia liczbę przychodni świadczących porady ambulatoryjne. Jej analiza wskazuje, że największa liczba placówek podstawowej opieki zdrowotnej znajduje się w Mieście Tomaszowie Mazowieckim (aż 77,4% ogółu placówek w Powiecie. W latach 2014-2019 zauważa się trend wzrostowy liczby przychodni w Tomaszowie Mazowieckim, zaś w 2020 r. ich liczba spadła. W poszczególnych gminach

tworzących Powiat liczba przychodni była raczej stabilna, wyjątkami są Gmina Budziszewice, Gmina Inowłódz, Gmina Rokiciny oraz Gmina Rzeczyca, w których liczba przychodni zmalała (w ujęciu procentowym odpowiednio o 50,0%, 40,0%, 20,0%, 33,3%). Generalnie, wszakże wzrost liczby przychodni w Powiecie Tomaszowskim kształtował się w badanym okresie na poziomie 4,6%, a więc wyższym niż wojewódzki (3,7%) i niższym niż krajowy (7,2%).

Tab. 34. Liczba przychodni w latach 2014-2020 (jednostka miary: obiekt)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	20 052	20 412	21 299	21 665	21 881	21 839	21 496
Woj. Łódzkie	1 546	1 562	1 619	1 621	1 631	1 630	1 603
Pow. Tomaszowski	65	63	67	67	69	71	68
Miasto Tomaszów Maz.	37	37	41	41	44	44	42
Gmina Będków	2	2	2	2	2	2	2
Gmina Budziszewice	2	2	2	2	2	2	1
Gmina Czerniewice	0	0	1	1	1	1	2
Gmina Inowłódz	5	5	4	4	3	3	3
Gmina Lubochnia	1	1	1	1	1	1	1
Gmina Rokiciny	5	4	4	4	4	4	4
Gmina Rzeszyca	3	3	2	2	2	2	2
Gmina Tomaszów Maz.	2	2	3	3	3	5	5
Gmina Ujazd	4	3	4	4	4	4	4
Gmina Żelechlinek	2	2	2	2	2	2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 26.06.2021).

W poniższej tabeli, sporządzonej na podstawie danych udostępnionych przez GUS, przedstawiono liczbę przychodni przypadającą na 10 000 ludności, czyli podstawową miarę dostępności do usług medycznych. W rozpatrywanym przedziale czasowym wartość tego wskaźnika w Powiecie Tomaszowskim wzrosła, co wpisuje się w trend wojewódzki i ogólnokrajowy. W ujęciu procentowym wzrost ten osiągnął poziom 20,0%, a więc był równy wzrostowi w skali krajowej (20,0%) oraz wyższy niż w skali wojewódzkiej (16,7%). Poziom wojewódzki osiągnął wzrost omawianego wskaźnika w Mieście Tomaszów Mazowiecki (16,7%). Największy zaś wzrost wskaźnika odnotowano w Gminie Tomaszów Mazowiecki (100,0%), co wiązać należy z procesem rozlewania się Miasta Tomaszów Mazowiecki i potrzebami medycznymi nowych mieszkańców tej gminy.

Tab. 35. Liczba przychodni na 10 000 mieszkańców w latach 2014-2020 (jednostka miary: obiekt)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	5	5	6	6	6	6	6
Woj. Łódzkie	6	6	7	7	7	6	7
Pow. Tomaszowski	5	5	6	6	6	6	6
Miasto Tomaszów Maz.	6	6	6	1	1	7	7
Gmina Będków	6	6	6	6	6	6	6
Gmina Budziszewice	9	9	9	9	9	9	5
Gmina Czerniewice	4	4	4	4	4	4	4
Gmina Inowłódz	13	13	10	10	8	8	8
Gmina Lubochnia	1	1	1	1	1	1	1
Gmina Rokiciny	8	6	6	6	6	6	7
Gmina Rzeczyca	6	6	4	4	4	4	4

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Gmina Tomaszów Maz.	2	2	3	3	3	4	4
Gmina Ujazd	5	4	5	5	5	5	5
Gmina Żelechlinek	6	6	6	6	6	6	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021).

Pomimo znacznego spadku (-38,5%) najlepszy dostęp do podstawowej opieki zdrowotnej zapewniony mają mieszkańcy Gminy Inowłódz i Gminy Rokiciny. Wyliczone dla nich wskaźniki przekraczają średnią powiatową, wojewódzką i krajową. Z kolei poniżej tych średnich uplasowały się pozostałe gminy wiejskie, a zwłaszcza Gmina Lubochnia.

W 2020 r. odnotowano w Polsce spadek liczby udzielonych porad lekarskich wykonanych w ramach działalności ambulatoryjnej w porównaniu do 2014 r. Wzrost udzielonych teleporad w 2020 r. mógł przyczynić się do spadku liczby udzielonych porad lekarskich ambulatoryjnych. W trend ten wpisuje się również Powiat Tomaszowski, w którym spadek ten w ujęciu procentowym wyniósł 0,6%, a więc znacznie mniej niż w województwie (-6,8%) i kraju (-5,5%). O spadku i jego wartości zadecydowała sytuacja pandemiczna w 2020 r. oraz towarzyszące jej obostrzenia, wskutek których ludność znacznie rzadziej korzystała z usług medycznych oferowanych przez podstawową opiekę zdrowotną. Zebrane dane statystyczne dowodzą, iż w latach 2014-2019 następował wzrost liczby udzielonych porad w Powiecie Tomaszowskim (o 7,4%), województwie (o 4,5%) i kraju (o 7,2%). Spadek zauważa się w tym okresie jedynie w Gminie Lubochnia (-9,0%) oraz Gminie Rzeczyca (-10,5%), co związane jest z redukcją liczby tamtejszych placówek POZ. Wzrastające wyniki świadczą o zwiększającym się dostępie i zapotrzebowaniu na wizyty lekarskie, na co ma przede wszystkim wpływ starzejące się społeczeństwo, a także niesprzyjający utrzymaniu zdrowia styl życia (np. nieprawidłowa dieta, niska aktywność fizyczna, długotrwały stres).

Tab. 36. Liczba porad lekarskich w ramach opieki ambulatoryjnej w latach 2014-2020 (jednostka miary: sztuka)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	159 733 890	165 064 460	166 412 963	169 375 959	171 928 293	173 656 130	256 627 700
Woj. Łódzkie	18 813 874	19 183 742	19 441 993	19 621 672	19 567 607	19 659 691	17 530 514
Pow. Tomaszowski	780 561	797 753	794 233	810 110	825 851	837 986	776 146
Miasto Tomaszów Maz.	564 920	557 180	564 416	584 852	601 749	607 002	561 040
Gmina Będków	23 967	25 575	24 233	23 378	25 246	25 808	23 855
Gmina Budziszewice	10 055	9 892	9 901	10 290	9 893	10 090	9 959
Gmina Czerniewice	11 279	11 818	13 258	11 650	13 932	13 992	11 249
Gmina Inowłódz	24 668	26 241	25 507	24 064	19 616	25 823	22 356
Gmina Lubochnia	19 517	20 348	20 575	19 373	19 496	19 158	17 756
Gmina Rokiciny	36 752	38 685	44 643	44 672	45 269	46 200	39 292
Gmina Rzeczyca	11 780	12 141	11 780	10 722	10 246	4 846	10 542
Gmina Tomaszów Maz.	17 412	18 087	13 777	19 542	20 513	20 782	17 939
Gmina Ujazd	49 011	65 275	53 061	48 629	47 063	51 329	49 783
Gmina Żelechlinek	11 200	12 511	13 082	12 938	12 828	12 956	12 375

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021).

Zdecydowanie mniej korzystnie dla Powiatu Tomaszowskiego przedstawia się sytuacja z dostępnością do aptek jego mieszkańców. W latach 2014-2020 całkowita liczba aptek na jego obszarze spadła aż o 23,1%, co kilkunastokrotnie przekraczało średnie wojewódzkie i krajowe. Najwięcej aptek działa w Mieście Tomaszów Mazowiecki, ale i tu spadek ich liczby jest znacznie wyższy niż w województwie i kraju. Istotnymi placówkami w ramach ochrony zdrowia są apteki, których liczba w kraju w porównaniu do 2014 r. spadła. W badanym przedziale czasowym liczba aptek spadła również w Gminie Tomaszów Mazowiecki, Gminie Inowłódz oraz Gminie Rokiciny. W 2020 r. do apteki nie mieli dostępu wcale mieszkańcy Gminy Tomaszów Mazowiecki, Gminy Inowłódz oraz Gminy Czerniewice.

Rolę uzupełniającą do aptek pełnią punkty apteczne, które zgodnie z prawem farmaceutycznym w większości znajdują się na obszarach wiejskich. Oprócz tego prawo farmaceutyczne zastrzega, że mogą one sprzedawać wyłącznie leki gotowe, co w rezultacie utrudnia mieszkańcom wsi dostęp do niektórych terapii. Punkty takie funkcjonują w Gminie Tomaszów Mazowiecki (od 2017 r. – 1 punkt apteczny), w Gminie Inowłódz (w 2018 r. – 1 punkt apteczny, w 2020 r. – 2 punkty apteczne) oraz w Gminie Ujazd (od 2020 r. – 1 punkt apteczny). W szczególnie niekorzystnej sytuacji znajdują się mieszkańcy Gminy Czerniewice, w której jak zaznaczono wcześniej brak apteki, a od 2018 r. – również punktu aptecznego.

Tab. 37. Liczba aptek ogólnodostępnych w latach 2014-2020 (jednostka miary: sztuka)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek %
Polska	12 438	12 740	13 104	13 338	12 899	12 286	12 056	-3,1
Woj. łódzkie	856	912	935	945	906	829	823	-3,9
Pow. Tomaszowski	39	43	44	43	39	34	30	-23,1
Miasto Tomaszów Maz.	27	29	28	28	26	24	22	-18,5
Gmina Będków	2	2	2	2	2	1	1	-50,0
Gmina Budziszewice	1	1	1	1	1	1	1	0
Gmina Czerniewice	0	0	1	1	1	1	0	0
Gmina Inowłódz	2	2	2	2	1	1	0	-100,0
Gmina Lubochnia	1	1	1	1	1	1	1	0
Gmina Rokiciny	2	2	2	3	2	1	1	-50,0
Gmina Rzeczyca	0	1	1	1	1	1	1	100,0
Gmina Tomaszów Maz.	1	1	1	0	0	0	0	-100,0
Gmina Ujazd	2	3	4	3	3	2	2	0
Gmina Żelechlinek	1	1	1	1	1	1	1	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021).

Powyższe wnioski dotyczące liczby aptek ogólnodostępnych znajdują częściowe odzwierciedlenie w wartościach wskaźnika dostępności aptek wyrażonym poprzez liczbę osób przypadających na jedną aptekę (poniższa tabela). W latach 2014-2020 wartość tego wskaźnika dla Powiatu Tomaszowskiego wzrosła o 26,2%, podczas gdy dla województwa jedynie o 1,3%, a dla kraju o 2,6%. Od 2017 r. zauważa się sukcesywny wzrost liczby mieszkańców Powiatu przypadających na jedną aptekę. W 2020 r. liczba ta znacznie przewyższyła średnią wojewódzką i krajową, co ma związek ze sporą redukcją aptek na obszarze Powiatu w tymże roku.

Tab. 38. Ludność na aptekę ogólnodostępną w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Polska	3 094	3 017	2 933	2 882	2 978	3 124	3 174
Woj. Łódzkie	2 925	2 734	2 658	2 620	2 722	2 961	2 962
Pow. Tomaszowski	3 058	2 760	2 687	2 741	3 007	3 427	3 858
Miasto Tomaszów Maz.	2 389	2 206	2 271	2 259	2 410	2 582	2 788
Gmina Będków	1 672	1 662	1 661	1 666	1 657	3 274	3 253
Gmina Budziszewice	2 219	2 201	2 193	2 181	2 183	2 149	2 161
Gmina Czerniewice	0	0	5 146	5 118	5 083	5 048	0
Gmina Inowłódz	1 936	1 931	1 914	1 910	3 829	3 825	0
Gmina Lubochnia	7 199	7 211	7 198	7 162	7 161	7 197	7 123
Gmina Rokiciny	3 090	3 084	3 079	2 058	3 080	6 160	6 153
Gmina Rzeszyca	-	4 717	4 674	4 648	4 641	4 643	4 609
Gmina Tomaszów Maz.	10 773	10 845	10 945	0	0	0	0
Gmina Ujazd	3 953	2 625	1 953	2 594	2 579	3 862	3 853
Gmina Żelechlinek	3 373	3 374	3 361	3 331	3 321	3 316	3 302

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021)

W 2020 r. najlepszy w Powiecie dostęp do aptek mieli mieszkańcy Gminy Budziszewice oraz Miasta Tomaszów Mazowiecki, w których wskaźnik ten kształtował się na poziomie niższym niż wojewódzki i krajowy. Przekraczały je za to w nieznacznym stopniu wskaźniki wyliczone dla Gminy Będków, Gminy Ujazd oraz Żelechlinek, natomiast w stopniu znacznie wyższym – dla Gminy Rzeszyca, Gminy Rokiciny i zwłaszcza dla Gminy Lubochnia. Zgodnie jednak z najnowszym raportem opracowanym przez GUS pt.: „Zdrowie i ochrona zdrowia w 2019 roku” liczba ludności wiejskiej, która przypadła w 2019 r. na aptekę ogólną lub punkt apteczny, wyniosła przeciętnie 4,9 tys.⁹. Zważywszy, wobec tego na funkcjonowanie w niektórych gminach punktów aptecznych, za najbardziej niekorzystne pod względem dostępności aptek i punktów aptecznych uznać trzeba położenie Gminy Tomaszów Mazowiecki (1 punkt apteczny na 11 251 mieszkańców) oraz Gminy Czerniewice (brak apteki i punktu aptecznego).

OPIEKA SPECJALISTYCZNA

W zakresie opieki specjalistycznej podstawową jednostką funkcjonującą na terenie Powiatu Tomaszowskiego jest Tomaszowskie Centrum Zdrowia Sp. z o.o. (TCZ), znajdujące się przy ul. Jana Pawła II 35 w Tomaszowie Mazowieckim. W Centrum działają takie jednostki jak Centrum Diagnostyki Obrazowej, gdzie wykonywane są badania z użyciem np. tomografii komputerowej, rezonansu magnetycznego czy ultrasonografii. Zakład Diagnostyki Laboratoryjnej oraz Zakład Anatomii Patologicznej, wykonujący badania na rzecz pozostałych oddziałów oraz poradni przyszpitalnych. Na terenie szpitala funkcjonują następujące oddziały: anestezjologii i intensywnej terapii, chirurgii ogólnej i onkologicznej, chirurgii urazowo-ortopedycznej, chorób wewnętrznych, ginekologiczno-położniczy, neurologiczny, noworodkowy, obserwacyjno-zakaźny, otolaryngologiczny, pediatryczny, psychiatryczny, rehabilitacyjny, urologiczny oraz szpitalny oddział ratunkowy. Oprócz tego działa też blok operacyjny, który obsługuje tylko trzy specjalności zabiegowe: chirurgię, ortopedię i urologię. W 2021 roku zostało oddane do użytku lądowisko dla śmigłowców LPR na potrzeby Tomaszowskiego Centrum Zdrowia Sp. z o.o., aby móc szybciej prowadzić akcję ratownicze, transport między

⁹ *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2019 roku*, oprac. GUS, Warszawa 2021, s. 117.

szpitalny oraz ratować życie i zdrowie osób poszkodowanych. Ponadto w placówce funkcjonują również poradnie przyszpitalne, m.in.: alergologiczna dla dzieci, chirurgii ogólnej, chirurgii onkologicznej, chirurgii urazowo-ortopedycznej, diabetologiczna, fizjoterapii, ginekologiczno-położnicza, gruźlicy i chorób płuc, chorób zakaźnych, gruźlicy i chorób płuc, leczenia uzależnień, neonatologiczna, medycyny pracy, neurologiczna, okulistyczna, otolaryngologiczna, psychologiczna, urologiczna, zdrowia psychicznego oraz nocna pomoc lekarska.

Centrum Dializoterapii oraz Centrum Kardiologii Scanmed należą do prywatnych firm, które współpracują z TCZ i oferują kompleksowe badania i leczenie w zakresie chorób kardiologicznych i nefrologicznych dla mieszkańców powiatu tomaszowskiego oraz ościennych. Centrum Kardiologii Scanmed w Tomaszowie Mazowieckim rozpoczęło swoją działalność w 2009 r. Najpierw, w ramach ostrego dyżuru przyjmowano chorych ze świeżym zawałem serca, w celu wykonania im koronarografii oraz angioplastyki. Na chwilę obecną wśród pacjentów Ośrodka dominują choroby o profilu wieńcowym, zarówno ze stabilną postacią choroby wieńcowej, jak i ostrym zespołem wieńcowym. Obserwuje się także rosnący odsetek pacjentów z zaburzeniami przewodzenia i rytmu serca, którzy są kwalifikowani do implantacji kardiostymulatora. W 2017 r. w Centrum rozpoczęto implantację kardiowerterów- defibrylatorów. W skład Centrum Kardiologii Scanmed w Tomaszowie Mazowieckim wchodzi:

- Oddział Intensywnego Nadzoru Kardiologicznego,
- Oddział Kardiologii Interwencyjnej,
- Pracownia Hemodynamiki,
- Pracownia Elektrofizjologii,
- Poradnia Kardiologiczna,
- Pracownie Echokardiografii,
- Pracownia Testów Wysiłkowych,
- Punkt Kontroli Stymulatorów.

W Tomaszowie Mazowieckim od kilku lat funkcjonuje stacja dializ prowadzona przez firmę DaVita Polska. Placówka zajmuje pomieszczenia dzierżawione od Tomaszowskiego Centrum Zdrowia. Lekarze pomagają ok. 80 pacjentom rocznie. Stacja dializ nie jest częścią TCZ, ale doskonale uzupełnia ofertę powiatowego szpitala. DaVita prowadzi m.in. hemodializę, poradnię nefrologiczną, programy lekowe w leczeniu profilaktycznym pacjentów w okresie przeddializacyjnym.

W ramach działalności szpitala TCZ działalność prowadzi Zakład Pielęgnacyjno-Opiekuńczy mieszczący się przy ulicy Niskiej 14 w Tomaszowie Mazowieckim. Całodobowa opieka o charakterze pielęgnacyjnym, opiekuńczym i rehabilitacyjnym, połączona z leczeniem farmaceutycznym i dietetycznym przeznaczona jest szczególnie dla pacjentów wymagających stałej opieki i samotnych (np. osób starszych), chorujących na przewlekłe owrzodzenia, a także dla pacjentów w okresie rekonwalescencji z problemami w zakresie samoobsługi i wymagających przez pewien okres opieki pielęgnacyjnej.

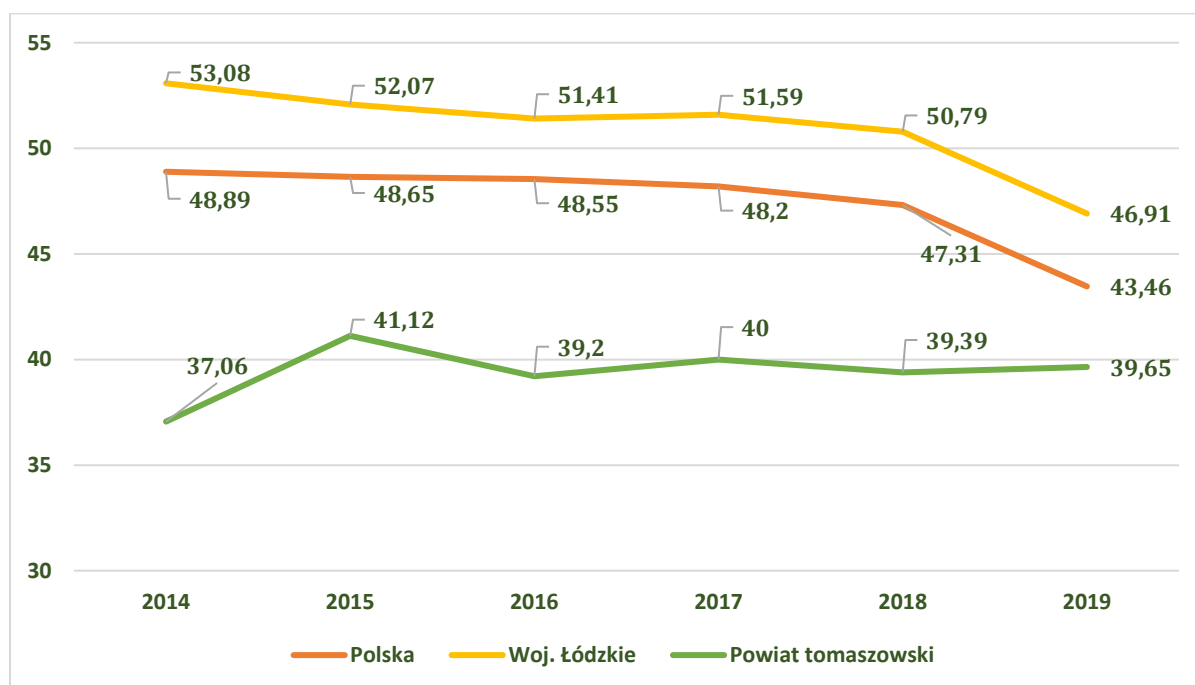
W Tomaszowie Mazowieckim przy Tomaszowskim Centrum Zdrowia funkcjonuje również Specjalistyczny Szpital Onkologiczny NU-MED, zajmujący się diagnostyką i leczeniem chorób nowotworowych. Ośrodek oferuje leczenie z zastosowaniem chirurgii onkologicznej, radioterapii, chemioterapii oraz brachyterapii. Placówka posiada 52 łóżka oraz część ambulatoryjną, gdzie znajdują się poradnie specjalistyczne i diagnostyki obrazowej oraz miejsca dla pacjentów leczonych chemioterapią jednodniową.

Warto również wspomnieć, że Tomaszowskie Centrum Zdrowia stale pracuje nad poprawą funkcjonowania oraz zwiększaniem jakości świadczonych usług poprzez pozyskiwanie zewnętrznych źródeł dofinansowania, pochodzących ze środków Unii Europejskiej. W ostatnich latach w ramach dofinansowania projektów m.in. zakupiono sprzęt dla Szpitalnego Oddziału Ratunkowego, zwiększono liczbę usług elektronicznych, pozyskano środki na poprawę jakości obsługi pacjentów, czy zmodernizowano system energetyczny placówki. Jednak respondenci w ankiecie przeprowadzonej na potrzeby niniejszego dokumentu ocenili oferowane usługi w TCZ jako przeciętne. Doprecyzowując przy tym te, które wymagają poprawy. Były to m. in. warunki hospitalizacji pacjentów, niska jakość świadczonych usług medycznych, brak zaangażowania personelu w wykonywaną pracę i troski o jej efekty, brak lekarzy specjalistów oraz nowoczesnego

sprzętu medycznego, niezadowolającą organizację i potrzebę zatrudnienia profesjonalnego menedżera placówki.

O konieczności przeprowadzenia działań ukierunkowanych na poprawę warunków oferowanych przez TCZ wskazuje również wskaźnik liczby łóżek przypadających na 10 000 mieszkańców. Wprawdzie w latach 2014-2019 można zauważyć wzrost ich liczby (pomimo fluktuacji), ale w 2019 r. na 10 000 mieszkańców Powiatu przypadało znacznie mniej łóżek niż średnio na mieszkańca województwa i kraju (poniższy wykres).

Wykres 7. Liczba łóżek przypadająca na 10 000 mieszkańców w latach 2014-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 28.06.2021).

OPIEKA PALIATYWNA

W Powiecie Tomaszowskim nie funkcjonuje placówka, świadcząca opiekę paliatywną. Niepubliczny Zakład Opieki Paliatywno – Hospicyjnej realizuje tego typu świadczenia od wielu lat na podstawie kontraktu z NFZ, w tym opiekę domową. Ponadto Fundacja „Dwa Skrzydła”, mająca swoją siedzibę w Tomaszowie Mazowieckim, podjęła działania, mające na celu budowę hospicjum w Tomaszowie Mazowieckim. Potrzeby

w tym zakresie są ogromne. Do tej pory mieszkańcy Powiatu, potrzebujący wsparcia oraz pomocy przy opiece nad długotrwale chorym, umierającym członkiem rodziny, mogli skorzystać z ośrodków znajdujących się np. w Łodzi, Bełchatowie, Sieradzu czy Zduńskiej Woli. Budynek hospicjum, które ma zostać wybudowane w Tomaszowie Mazowieckim przewiduje miejsca dla 35 osób. Jedna z części zostanie przeznaczona dla rodzin chorych w ramach pokoi gościnnych oraz miejsc odpoczynku. W planie jest również miejsce dla centrum wolontariatu. Fundacja „Dwa Skrzydła” zajmuje się również m.in. wspieraniem osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej, wolontariatem oraz działaniami na rzecz promocji zdrowego trybu życia.

OPIEKA GERIATRYCZNA

W Powiecie Tomaszowskim brakuje zarówno oddziału geriatrycznego, jak i poradni geriatrycznej, a osoby starsze mogą korzystać z pomocy we wspomnianym powyżej Zakładzie Pielęgnacyjno-Opiekuńczym, mieszczącym się przy ulicy Niskiej 14 w Tomaszowie Mazowieckim. Sytuacja w kraju w zakresie opieki geriatrycznej jest zdecydowanie gorsza w porównaniu do krajów Unii Europejskiej. Wg raportu GUS z 2018 roku w Polsce znajdowały się 52 oddziały geriatryczne, z czego tylko 3 w województwie łódzkim¹⁰. Na ten aspekt warto zwrócić uwagę oraz podjąć działania w celu udostępnienia mieszkańcom możliwości korzystania z pomocy geriatrycznej, biorąc pod uwagę stale starzejące się społeczeństwo. Wzrost udziału osób powyżej 65 roku życia w ogólnej populacji Powiatu Tomaszowskiego będzie wymagał działań ukierunkowanych na potrzeby medyczne osób starszych.

Opracowanie projektu budowy i wyposażenia Centrum Geriatrycznego dla osób starszych było jednym z zadań flagowych określonych w poprzednim dokumencie strategicznym rozwoju Powiatu Tomaszowskiego, przeznaczonych do realizacji w latach 2015-2020. Zgodnie jednak z informacją zawartą w „Sprawozdaniu z realizacji programu rozwoju pn.: „Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2015-2020” przygotowanym przez Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Mazowieckim, do końca

¹⁰ Sytuacja osób starszych w Polsce w 2018 r., oprac. GUS, Warszawa-Białystok 2020, s. 49-50.

2021 r. w TCZ z oddziału wewnętrznego zostanie wydzielony pododdział geriatryczny oraz pododdział kardiologiczny. W oddziale wewnętrznym zostali zatrudnieni specjaliści z zakresu geriatry oraz kardiologii¹¹.

POWIATOWA STACJA SANITARNO-EPIDEMIOLOGICZNA

W związku z ogłoszeniem 20 marca 2020 roku stanu epidemii COVID-19, ostrej zakaźnej choroby układu oddechowego, wywoływanej przez wirusa SARS-CoV-2, jednostki samorządowe, a także instytucje użyteczności publicznej zostały zobligowane do podjęcia kompleksowej współpracy w zakresie zapobiegania rozpowszechnianiu się epidemii oraz pomocy osobom zakażonym. W tej sytuacji zwiększoną pracą zostały obciążone przede wszystkim placówki ochrony zdrowia, a także Powiatowa Stacja Sanitarно-Epidemiologiczna.

Stacja ma za zadanie realizować czynności związane z ochroną zdrowia publicznego, poprzez zapobiegawczy i bieżący nadzór sanitarny, działalność zapobiegawczą i przeciwepidemiologiczną w zakresie chorób zakaźnych i innych, spowodowanych przez warunki środowiska oraz prowadzenie działalności oświatowo-zdrowotnej. Działalność ta ma na celu ochronę zdrowia przed niekorzystnymi i uciążliwymi czynnikami środowiskowymi oraz zapobieganie powstawaniu chorób zakaźnych i zawodowych. Powyższe czynności są regulowane ustawą o Państwowej Inspekcji Sanitarnej. Wybuch epidemii nałożył na Powiatową Stację Sanitarно-Epidemiologiczną szereg zadań i uprawnień, aby zatrzymać rozprzestrzenianie się wirusa SARS-CoV-2. W tym zakresie powiatowa stacja ma prawo m.in. nałożyć obowiązek podjęcia określonych działań zapobiegawczych lub kontrolnych oraz żądać informacji w tym zakresie od osób prawnych, osób fizycznych oraz jednostek organizacyjnych bez osobowości prawnej. Także sanepid ma prawo na osobę chorą zakaźnie, osobę z podejrzeniem choroby zakaźnej lub zakażeniem oraz na osobę, która miała styczność ze źródłem biologicznego czynnika chorobotwórczego nałożyć obowiązek poddania się

¹¹ *Sprawozdanie z realizacji programu rozwoju pn.: „Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2015-2020”, oprac. Starostwo Powiatowe w Tomaszowie Mazowieckim, Tomaszów Mazowiecki 2021, brak paginacji.*

m.in. zabiegom i badaniom sanitarno-epidemiologicznym, nadzorowi epidemiologicznemu, kwarantannie, leczeniu, hospitalizacji czy izolacji, również w warunkach domowych. Dodatkowo Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny ma prawo m.in. wprowadzić zakaz wstępu do pomieszczenia skażonego czy przeprowadzić np. dezynfekcję pomieszczeń.

Na podstawie przedstawionych powyżej danych udostępnionych przez GUS, jak również wyników badania ankietowego przeprowadzonego wśród mieszkańców Powiatu, stan ochrony zdrowia w Powiecie ocenić należy jako średni. Za niewątpliwie pozytywne aspekty uznać należy stosunkowo dobry dostęp mieszkańców Powiatu do podstawowej opieki zdrowotnej oraz szpitala powiatowego, aczkolwiek respondenci dość często wskazywali na niezadowalającą jakość usług świadczonych w ostatniej z wymienionych placówek (w tym m. in. niewystarczający zakres zabiegów wykonywanych na bloku operacyjnym). W związku z dość szybko postępującym procesem starzenia się mieszkańców Powiatu koniecznym działaniem jest uruchomienie oddziału geriatrycznego, a także placówki opieki paliatywnej. Ponadto niezbędnym wydaje się zintensyfikowanie działań profilaktycznych ukierunkowanych na szybkie wykrycie raka szyjki macicy oraz innych nowotworów, ponieważ zachorowalność na te choroby wśród mieszkańców Powiatu przekracza znacznie średnie wojewódzkie i krajowe. Oprócz tego niepokoi niska dostępność mieszkańców do aptek i punktów aptecznych na obszarze Powiatu.

2.3.4. Pomoc społeczna

Zasadniczym celem pomocy społecznej jest ułatwienie pokonania trudnych sytuacji życiowych osobom oraz rodzinom, które nie są w stanie dokonać tego samodzielnie wskutek braku odpowiednich umiejętności, zasobów czy możliwości. Polega ona na wspieraniu osób bądź rodzin w zakresie zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, a przez to zapewnienie warunków życia nie urągających godności człowieka. Ponadto w ramach pomocy społecznej prowadzi się działania profilaktyczne zmierzające do zapobiegania trudnym sytuacjom życiowym, aktywizujące, mające na celu usamodzielnienie osób i rodzin, a także socjalizujące, którym przyświeca integracja ze środowiskiem i likwidacja wykluczenia społecznego. Tak poszerzone spektrum zagadnień związanych z pomocą społeczną, a więc obejmujące nie tylko kwestie ekonomiczne, ale i zdrowotne, społeczne czy edukacyjne, wynika m. in. ze współczesnego, wieloaspektowego pojmowania kwestii ubóstwa (nurt *participatory poverty*).

W Polsce pomoc społeczna regulowana jest przez ustawę z dnia 12 marca 2004 r. W jej organizacji udział biorą organy administracji rządowej i samorządowej, które na zasadzie partnerstwa współpracują z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi. Prawo do świadczeń pieniężnych w ramach pomocy społecznej przysługuje osobom i rodzinom, których posiadane dochody nie przekraczają kryteriów dochodowych ustalonych w oparciu o próg interwencji socjalnej. Natomiast w przypadku rolników dochód ustala się arbitralnie na podstawie dochodu miesięcznego z 1 ha przeliczeniowego określanego w obwieszczeniu Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego (np. do świadczeń rodzinnych).

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR) w Tomaszowie Mazowieckim to jednostka organizacyjna samorządu powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim, ustanowiona uchwałą Rady Powiatu w dniu 4 stycznia 1999 r. do realizacji zadań powiatu z zakresu pomocy społecznej oraz rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych. Na chwilę obecną realizuje także wydzielone z ustawy o pomocy społecznej zadania z zakresu pieczy zastępczej oraz przeciwdziałania przemocy

w rodzinie. Zaś od 1 stycznia 2012 r. pełni również rolę organizatora pieczy zastępczej w powiecie tomaszowskim. W ramach struktury organizacyjnej PCPR działa ośrodek interwencji kryzysowej (OIK) (na prawach działu) funkcjonujący nieprzerwanie od 4 września 2000 r. Jeśli chodzi o charakter prawny i organizacyjny jednostki to określają go statut i regulamin organizacyjny.

W placówce PCPR pracuje średnio 15 osób. Natomiast średnia liczba wszystkich osób, które pozostają w stosunku pracy z PCPR (w tym pracownicy OIK, rodzinnych domów dziecka, pogotowi rodzinnych) wynosi ponad 30 osób. Roczny budżet PCPR wynosi nieco ponad 800 tys. zł. Natomiast roczny budżet przeznaczony na zadania realizowane bezpośrednio lub pośrednio (np. warsztaty terapii zajęciowej) przez PCPR to kwota prawie 9 mln zł.

Zgodnie z ustawą z dnia 4 lutego 2011 r. do zadań gmin należy również prowadzenie rejestru żłobków i klubów dziecięcych, prowadzenie wykazu dziennych opiekunów oraz sprawowanie nadzoru nad żłobkiem, klubem dziecięcym oraz dziennym opiekunem w zakresie warunków i jakości świadczonej opieki. Żłobek jest jedną z form opieki nad dziećmi małymi do 3 roku życia, której celem jest pomoc rodzicom w godzeniu pracy zawodowej z wychowaniem i opieką nad dziećmi. Żłobek ma zapewniać dzieciom warunki jak najbardziej zbliżone do warunków domowych, właściwą opiekę pielęgnacyjną oraz edukacyjną, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb dziecka oraz zajęcia opiekuńczo-wychowawcze i edukacyjne, uwzględniające rozwój psychomotoryczny dziecka. Takie działania mają sprawić, że dzieci poczują się w nowym dla nich miejscu komfortowo, a dzięki wykwalifikowanej kadrze nauczą się samodzielnie bawić, a także zdobędą umiejętności społeczne poprzez pracę w grupie czy nawiązywanie relacji z innymi dziećmi. Według Portalu Informacyjno-Usługowego Emp@tia¹² na terenie Powiatu Tomaszowskiego znajdują się następujące placówki, oferujące łącznie 289 miejsc:

- Żłobek "Promyk" w Rzeczkowie (Gmina Będków), 16 miejsc,
- Gminny Żłobek "Misiowa Polana" w Rokicinach (Gmina Rokiciny), 32 miejsca,
- Żłobek BASIA w Tomaszowie Mazowieckim, 30 miejsc,
- Niepubliczny Żłobek "Domisiowo" w Tomaszowie Mazowieckim, 28 miejsc,

¹² <https://rejestrzlobkow.mpips.gov.pl:8443/lista/zk> (dostęp: 14.01.2021 r.)

- Samorządowy Żłobek Nr 1 w Tomaszowie Mazowieckim, 95 miejsc,
- Żłobek "BARTEK" w Tomaszowie Mazowieckim, 20 miejsc,
- Żłobek UFOLANDIA w Tomaszowie Mazowieckim, 40 miejsc,
- Żłobek Kreaterek w Tomaszowie Mazowieckim, 28 miejsc - mieści się na terenie parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Tomaszowie Mazowieckim, został otwarty w październiku 2020 roku.

Z kolei zgodnie z danymi udostępnionymi przez GUS w 2019 r. na obszarze Powiatu funkcjonowało 6 żłobków, a ich liczba w 2020 r. wzrosła o jedną placówkę. W 2020 r. oferowały one razem 257 miejsc, a uczęszczało do nich aż 349 dzieci. Poniższa tabela przedstawia podstawowe dane dotyczące żłobków w Powiecie Tomaszowskim. Zgodnie z nimi w latach 2014-2019 zauważa się trend wzrostowy wartości wszystkich wziętych pod uwagę wskaźników, zaś w 2020 r. ich spadek. Za jego przyczynę uznać należy nie tylko czynniki demograficzne (ogólny spadek liczby urodzeń), ale przede wszystkim sytuację kryzysową związaną z pandemią wirusa SARS-CoV-19. Za pozytywne zjawisko uznać należy wzrost wartości wskaźnika liczby miejsc w żłobkach w przeliczeniu na 1 000 dzieci, który świadczy o zwiększeniu dostępu do tego typu placówek.

Tab. 39.. Żłobki na terenie Powiatu Tomaszowskiego w latach 2014-2020 ogółem

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Odsetek dzieci objętych opieką w żłobkach [jednostka miary: %]							
miasto	5,7	5,6	6,3	7,8	9,9	11,8	11,7
wieś	0,0	0,0	0,0	1,1	1,5	2,8	2,2
ogółem	2,8	2,8	3,2	4,5	5,8	7,3	6,8
Dzieci w żłobkach na 1 000 dzieci w wieku do lat 3 [jednostka miary: osoba]							
ogółem	28	28	32	45	58	73	68
Miejsca w żłobkach na 1 000 dzieci w wieku do lat 3							
ogółem	34	35	35	49	65	76	85

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 25.06.2021).

W ramach systemu pomocy społecznej na terenie Powiatu Tomaszowskiego działają:

- Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Tomaszowie Mazowieckim,
- Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Tomaszowie Mazowieckim,
- Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej- zlokalizowane na terenach gmin: Będkowo, Budziszewice, Czerniewice, Inowłódz, Lubochnia, Rokiciny, Rzeczyca, Tomaszów Mazowiecki, Ujazd, Żelechlinek,
- Ośrodek Interwencji Kryzysowej w Tomaszowie Mazowieckim,
- Dom Pomocy Społecznej nr 1 w Tomaszowie Mazowieckim,
- Dom Pomocy Społecznej nr 2 w Tomaszowie Mazowieckim,
- Środowiskowy Dom Samopomocy dla Osób z Zaburzeniami Psychicznymi w Tomaszowie Mazowieckim,
- Dom Dziecka „Słoneczko” w Tomaszowie Mazowieckim,
- Rodzinne Domy Dziecka: dwa w Tomaszowie Mazowieckim oraz jeden w Luboszewach,
- Rodziny Zastępcze.

Najczęstsze przyczyny korzystania ze wsparcia to kolejno: bezrobocie, niepełnosprawność, ubóstwo oraz długotrwała i ciężka choroba. Natomiast bezwzględnie przeważającą formą pomocy ze strony gmin jest dożywianie dzieci (w 2020 r. świadczenia pieniężne oraz dożywianie dzieci w szkołach). Programem dożywiania dzieci w szkołach i przedszkolach w 2020 r. objętych zostało od 35% wszystkich korzystających z pomocy, w gminach Ujazd i Żelechlinek do 22% w gminie Budziszewice¹³. Przysługują one osobom posiadającym obywatelstwo polskie, zamieszkującym i przebywającym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i cudzoziemcom, którzy zamieszkują i przebywają w Polsce. Posiadają zezwolenie na pobyt stały lub status uchodźcy, nadany w Rzeczypospolitej Polskiej, a także obywatelom państw członkowskich Unii Europejskiej lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego, którzy mając zezwolenie na pobyt, przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto musi zachodzić jedna z poniższych okoliczności:

¹³ *Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla powiatu tomaszowskiego na lata 2021-2028. Projekt, Tomaszów Mazowiecki 2021, s. 25.*

- ubóstwo,
- sieroctwo,
- bezdomność,
- bezrobocie,
- niepełnosprawność
- długotrwała lub ciężka choroba,
- przemoc w rodzinie,
- potrzeba ochrony macierzyństwa lub wielodzietności,
- bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych,
 - brak umiejętności w przystosowaniu do życia młodzieży opuszczającej placówki opiekuńczo-wychowawcze,
 - trudność w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy,
 - trudność w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego,
 - alkoholizm lub narkomania,
 - zdarzenia losowe i sytuacje kryzysowe,
 - klęski żywiołowe lub ekologiczne.

Poniższa tabela przedstawia skalę finansowej pomocy w postaci świadczeń pieniężnych.

Tab. 40. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tysięcy ludności w latach 2014-2019 (jednostka: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	768	710	645	568	513	463
Woj. Łódzkie	761	704	639	563	533	452
Pow. Tomaszowski	985	915	799	677	589	567
Miasto Tomaszów Maz.	931	866	749	630	556	538
Gmina Będków	671	460	525	268	202	210
Gmina Budziszewice	1 278	1 310	1 113	1 148	791	657
Gmina Czerniewice	1 921	1 885	1 697	1 402	1 221	1 257
Gmina Inowłódz	1 056	1 098	881	661	485	397
Gmina Lubochnia	753	775	670	546	552	588
Gmina Rokiciny	760	676	645	633	554	466
Gmina Rzeczyca	1 501	1 277	1 079	1 138	1 037	948
Gmina Tomaszów Maz.	774	715	607	468	426	446
Gmina Ujazd	1 115	972	881	801	653	606
Gmina Żelechlinek	1 189	1 099	947	678	551	480

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 4.11.2020).

Liczba świadczeń pieniężnych w poszczególnych jednostkach terytorialnych Powiatu Tomaszowskiego od 2014 roku stale maleje, co jest zgodne z tendencją wojewódzką oraz krajową. Największy spadek w porównaniu do 2014 roku odnotowano w gminie Będków (-68,7%), gminie Inowłódz (-62,4%) oraz gminie Żelechlinek (-59,6%), natomiast najmniejszy w gminie Lubochnia (-21,9%), gminie Rzeczyca (-36,8%) oraz gminie Rokiciny (-38,7%). Średnio o 42,4% mniej beneficjentów zarejestrowano w powiecie tomaszowskim w 2019 roku w porównaniu do 2014 roku, co jest wynikiem wyższym niż średnia dla województwa (-40,6%) oraz kraju (-39,7%). Powyższy spadek jest zjawiskiem korzystnym, ze względu na zmniejszanie wysokości kosztów opieki nad osobami będącymi w trudnej sytuacji życiowej. Wraz ze spadkiem liczby beneficjentów,

zmniejsza się również liczba gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej.

Natomiast największy spadek liczby gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej zaobserwowano w Gminie Budziszewice (spadek o 49,5%), Gminie Będków (o 45,1%) oraz Gminie Inowłódz (o 44,5%). Z kolei najmniejszą różnicę w porównaniu do 2014 roku zanotowano w Gminie Lubochnia (-11,1%), Gminie Tomaszów Mazowiecki (-27,1%) oraz Gminie Rzeczyca (-23,5%). W całym powiecie liczba gospodarstw korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej spadła o 31,8%, wypadając lepiej na tle województwa (-31,0%) oraz kraju (-28,0%).

Tab. 41. Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2014-2019

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Spadek %
Polska	1 145 794	1 086 936	1 029 280	956 149	896 157	825 006	-28,0
Woj. Łódzkie	82 398	77 788	73 154	67 436	70 164	56 867	-31,0
Pow. Tomaszowski	4 975	4 696	4 247	3 857	3 479	3 393	-31,8
Miasto Tomaszów Maz.	2 910	2 758	2 486	2 252	2 033	1 991	-31,6
Gmina Będków	91	74	74	56	49	50	-45,1
Gmina Budziszewice	103	97	82	83	61	52	-49,5
Gmina Czerniewice	358	356	323	284	255	246	-31,3
Gmina Inowłódz	137	136	121	108	84	76	-44,5
Gmina Lubochnia	199	196	178	161	173	177	-11,1
Gmina Rokiciny	202	191	183	179	166	136	-32,7
Gmina Rzeczyca	230	205	182	192	179	176	-23,5
Gmina Tomaszów Maz.	310	299	263	222	217	224	-27,7
Gmina Ujazd	302	263	247	239	194	190	-37,1
Gmina Żelechlinek	133	121	108	81	68	75	-43,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

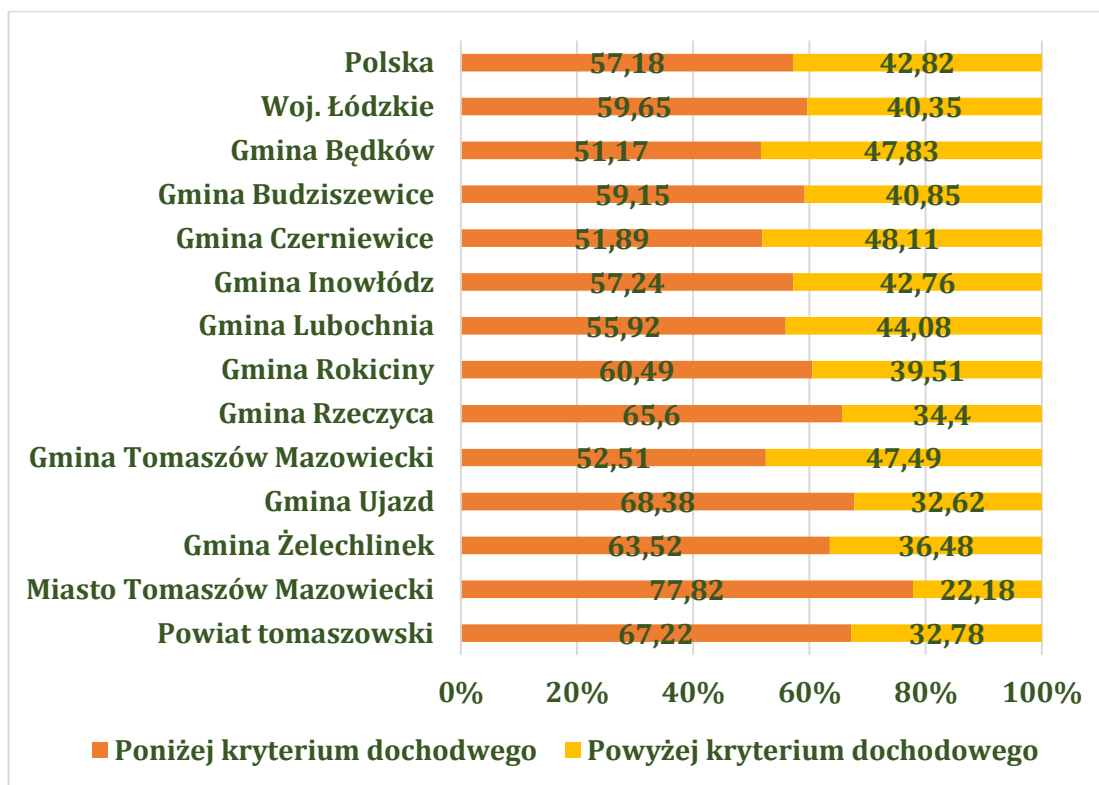
Tab. 42. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego ogółem (jednostka miary: %)

Jednostka		2014	2015	2016	2017	2018	2019	Spadek %
Pow. Tomaszowski	ogółem	9,9	9,2	8,0	6,8	5,9	5,7	-42,4
	poniżej kryterium dochodowego	7,2	6,7	5,8	4,8	4,2	3,8	-47,2
	powyżej kryterium dochodowego	2,6	2,4	2,2	2,0	1,7	1,9	-26,9
Woj. Łódzkie	ogółem	7,6	7,0	6,4	5,6	5,3	4,5	-40,8
	poniżej kryterium dochodowego	5,4	5,1	4,4	3,6	3,4	2,7	-50,0
	powyżej kryterium dochodowego	2,2	2,0	2,0	2,0	1,9	1,8	-18,2
Polska	ogółem	7,7	7,1	6,5	5,7	5,1	4,6	-40,3
	poniżej kryterium dochodowego	5,3	5,0	4,3	3,6	3,1	2,6	-50,9
	powyżej kryterium dochodowego	2,4	2,1	2,1	2,1	2,0	2,0	-16,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 21.06.2021).

Konsekwencją wcześniej opisanych tendencji spadkowych jest również spadek udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających z pomocy społecznej w ludności ogółem, który zamieszczono w powyższej tabeli. Z jej analizy wynika, iż wartość spadku miary określanej jako zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego ogółem, w Powiecie przewyższała znacznie spadki osiągnięte w skali wojewódzkiej i krajowej. Podobnie kształtował się spadek zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej przyznawanej powyżej kryterium dochodowego. Najwyższe spadki obserwuje się natomiast w przypadku zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej przyznawanej poniżej kryterium dochodowego, choć w Powiecie jego wartość kształtowała się na poziomie niższym niż w województwie i kraju. Bardziej szczegółowe informacje w tej kwestii prezentuje poniższy wykres.

Wykres 8. Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w 2019 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 4.11.2020).

Wynika z niego, iż największy udział osób korzystających z pomocy społecznej przyznawanej poniżej kryterium dochodowego odnotowano w 2019 r. w Mieście Tomaszów Mazowiecki (77,82%), następnie w Gminie Ujazd (68,38%), w Powiecie Tomaszowskim (67,22%) oraz Gminie Rokiciny (60,49%). Wartości te przekroczyły w sposób znaczny średnie wojewódzką i krajową. Poniżej nich uplasowały się zaś Gmina Będków (51,17%), Gmina Tomaszów Mazowiecki (52,51%) oraz Gmina Lubochnia (55,92%).

Istotną formą pomocy finansowej w ostatnich latach są świadczenia Rodzina 500+ i świadczenia rodzinne. Poniższa tabela prezentuje liczbę dzieci, na które zostało przeznaczone świadczenie 500+.

Tab. 43. Liczba dzieci, na które rodziny otrzymują świadczenie 500+ w latach 2017-2018 (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2017	2018
Polska	3 797 134	3 585 813
Woj. Łódzkie	234 748	219 787
Pow. Tomaszowski	13 230	12 323
Miasto Tomaszów Maz.	6 235	5 750
Gmina Będków	366	338
Gmina Budziszewice	311	297
Gmina Czerniewice	754	714
Gmina Inowłódz	365	339
Gmina Lubochnia	1 031	968
Gmina Rokiciny	693	676
Gmina Rzeczyca	670	612
Gmina Tomaszów Mazowiecki	1 311	1 258
Gmina Ujazd	979	876
Gmina Żelechlinek	515	496

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 4.11.2020).

Jak wskazuje poniższa tabela, największa liczba dzieci, na które rodziny otrzymują świadczenie 500+ przypada na miasto Tomaszów Mazowiecki oraz Gminę Tomaszów Mazowiecki, co koreluje z największą liczbą mieszkańców w tych jednostkach w powiecie tomaszowskim. We wszystkich jednostkach, a także w województwie i kraju, można zauważyć spadek przyznawanych świadczeń 500+, co związane jest m.in. ze spadkiem przyrostu naturalnego.

Tab. 44. Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	28,3	26,8	29,4	29,3	29,4	27,0
Woj. Łódzkie	30,1	28,6	31,5	31,3	31,3	27,9
Pow. Tomaszowski	38,4	37,7	40,2	37,6	37,9	33,9
Miasto Tomaszów. Maz.	36,0	36,2	37,3	33,1	35,5	31,9
Gmina Będków	37,8	36,6	40,9	41,8	39,3	31,3
Gmina Budziszewice	49,8	47,1	49,2	46,2	47,5	43,0
Gmina Czerniewice	56,8	54,8	58,5	56,7	52,5	47,8
Gmina Inowłódz	32,6	32,9	37,7	39,4	36,9	31,1
Gmina Lubochnia	34,2	32,9	37,5	35,5	34,6	31,8
Gmina Rokiciny	27,1	25,7	29,7	31,0	31,0	27,2
Gmina Rzeczyca	63,9	63,3	70,1	68,2	65,6	57,9
Gmina Tomaszów Mazowiecki	32,8	30,2	32,7	32,7	31,7	28,0
Gmina Ujazd	38,3	36,5	41,5	39,3	35,9	32,0
Gmina Żelechlinek	62,7	61,9	61,8	59,3	58,9	53,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 4.11.2020).

Pomimo fluktuacji zaobserwowanych w latach 2014-2019, spada udział dzieci poniżej 17 roku życia, które otrzymują zasiłek rodzinny we wszystkich jednostkach

Powiatu Tomaszowskiego (z wyjątkiem gminy Rokiciny, gdzie odsetek ten pozostał na podobnym poziomie). Pomimo to wartości tego wskaźnika dla Powiatu przekraczają średnie wojewódzkie i krajowe. Największy odsetek dzieci otrzymujących świadczenia (powyżej średniej dla powiatu) zarejestrowano w Gminie Rzeczyca, Gminie Żelechlinek, Gminie Czerniewice oraz Gminie Budziszewice.

Ważną kwestią jest spełnienie wspomnianego powyżej kryterium dochodowego, od którego zależy uzyskanie pomocy w formie zasiłku. Podlega ono weryfikacji co trzy lata, uwzględniając wyniki badań prognozy interwencji socjalnej. Na wniosek Rady Dialogu Społecznego, Rada Ministrów może zweryfikować kwoty kryteriów dochodowych, w momencie, gdy w danym roku kalendarzowym kwota kryterium dochodowego osoby samotnie gospodarującej oraz kwota kryterium dochodowego na osobę w rodzinie będzie równa lub niższa niż minimum egzystencji ustalony przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych. W momencie pisania niniejszego dokumentu zarówno kwoty zasiłków jak i kryteriów dochodowych określa rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 lipca 2018 r. w sprawie zweryfikowanych kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej. Poniższy wykres przedstawia udział procentowy świadczonej pomocy dla osób powyżej i poniżej kryterium dochodowego.

Zgodnie z Ustawą z dnia 12 marca 2004 o pomocy społecznej w szczególnie uzasadnionych przypadkach osobie albo rodzinie, która przekracza kryterium dochodowe może być przyznany specjalny zasiłek celowy, który nie podlega zwrotowi, albo zasiłek okresowy, zasiłek celowy lub pomoc rzeczowa pod warunkiem zwrotu części bądź całości kwoty zasiłku lub wydatków na pomoc rzeczową. W Powiecie Tomaszowskim w 2019 roku beneficjenci pomocy społecznej powyżej kryterium dochodowego stanowili 32,78% wszystkich osób otrzymujących taką pomoc, co jest wartością niższą niż średnia dla województwa oraz kraju. Najwyższy odsetek takich osób, sięgający powyżej średniej dla powiatu, województwa i kraju, odnotowano w Gminie Czerniewice, Gminie Będków oraz Gminie Tomaszów Mazowiecki.

Przyczyny występowania mieszkańców o pomoc społeczną są różne, co przedstawia poniższa tabela.

Tab. 45. Liczba rodzin w Powiecie Tomaszowskim, którym przyznano pomoc według przyczyn w latach 2014-2019

Przyczyna	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ubóstwo	1 120	2 271	1 235	1 027	810	782
Sieroctwo	6	7	3	3	2	2
Bezdomność	47	97	109	102	98	87
Potrzeba ochrony macierzyństwa	418	414	375	304	282	278
Bezrobocie	2 398	2 272	1 921	1 614	1 327	1 132
Niepełnosprawność	1 584	1 615	1 698	1 634	1 483	1 404
Długotrwała lub ciężka choroba	1 207	1 284	1 245	1 037	961	916
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego	848	857	810	652	520	572
Przemoc w rodzinie	79	44	85	15	19	17
Alkoholizm	204	594	426	408	352	299
Narkomania	0	2	10	7	7	4
Trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego	42	36	32	34	39	28
Trudności w integracji osób, które otrzymały status uchodźcy lub ochronę uzupełniającą lub zezwolenie na pobyt czasowy	0	0	0	1	1	1
Zdarzenie losowe	44	27	13	11	16	9
Sytuacja kryzysowa	3	1	3	3	0	0
klęska żywiołowa lub ekologiczna	0	0	0	17	1	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 4.11.2020).

Najczęstszymi powodami przyznania świadczenia danej rodzinie od lat pozostają niepełnosprawność, bezrobocie, długotrwała lub ciężka choroba oraz ubóstwo, jednakże ich liczba stale spada w odniesieniu do roku 2014. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku innych czynników, z wyjątkiem bezdomności, w tym zakresie zarejestrowano wzrost w porównaniu do 2014 roku.

Pomimo, że przemoc w rodzinie nie należy do najczęstszych powodów przyznawania pomocy socjalnej, konieczne jest stałe monitorowanie tego problemu,

a także uczulanie społeczeństwa na możliwość jej występowania w sąsiedztwie. Na terenie powiatu nie ma całodobowego ośrodka specjalistycznego dla ofiar przemocy w rodzinie, a osoby dotknięte tym problemem mogą zgłosić się o pomoc przede wszystkim do Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, ośrodków pomocy społecznej, organizacji społecznych, a także na policję. Według danych Komendy Powiatowej Policji w Tomaszowie Mazowieckim w roku 2018 zrealizowano 685 interwencji domowych oraz sporządzono 219 „Niebieskich Kart”. Aby skutecznie działać przeciwko przemocy w rodzinie powstał dokument „Powiatowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie w Powiecie Tomaszowskim na lata 2019-2023” (element realizacji Samorządowej Karty Praw Rodzin), który określa działania, mające na celu zrealizowanie głównego zadania, jakim jest „Zwiększenie skuteczności i efektywności przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar przemocy w rodzinie przez samorząd powiatowy”. Zgodnie z diagnozą sytuacji sporządzoną na potrzeby „Strategii rozwiązywania problemów społecznych dla powiatu tomaszowskiego na lata 2021-2028”¹⁴ skala zjawiska przemocy społecznej w Powiecie spadła. W związku z tym przyszłe działania powinny koncentrować się na poszerzaniu lub przynajmniej utrzymaniu zakresu możliwości dostępu do specjalistycznego poradnictwa (przede wszystkim psychologicznego), zapewnieniu bezpiecznego schronienia osobom krzywdzonym w nagłych, kryzysowych sytuacjach oraz umożliwieniu pomocy psychologicznej i terapeutycznej sprawcom przemocy domowej, poszukującym takiego wsparcia.

Ważnym aspektem w planowaniu polityki społecznej Powiatu Tomaszowskiego jest nasilające się starzenie społeczeństwa, co uwidacznia się w danych demograficznych oraz powyższych informacjach, dotyczących spadającej liczbie wypłacanych świadczeń 500+ i zasiłków rodzinnych. Według raportu GUS z 2018 roku o sytuacji osób starszych, spada relacja wynagrodzenia osób starszych w stosunku do przeciętnego wynagrodzenia, pomimo wzrostu wysokości rent i emerytur. Od 2020 roku m.in. emerytom i rencistom została wypłacana trzynasta emerytura w wysokości 1200 zł brutto, jednak świadczenie to nie spowoduje znacznej poprawy sytuacji osób starszych. Dlatego też seniorzy nadal

¹⁴ *Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla powiatu tomaszowskiego na lata 2021-2028. Projekt, Tomaszów Mazowiecki 2021, s. 51-54.*

będą szukać dodatkowego źródła dochodu w stałych zasiłkach i świadczeniach z pomocy społecznej. Aspekt ten istotnie będzie wpływał na stan budżetu samorządowego, co z kolei wymusza rozsądne planowanie dysponowania pieniędzmi na przyszłość.

W dobie starzejącego się społeczeństwa istotną rolę pełnią domy pomocy społecznej, świadczące usługi pielęgnacyjne i rehabilitacyjne, a także wspierające osoby starsze. Według prognoz zamieszczonych we wspomnianej wcześniej „Strategii rozwiązywania problemów społecznych dla powiatu tomaszowskiego na lata 2021-2028” obecna liczba miejsc w domach pomocy społecznej w powiecie jest i pozostanie wystarczająca na okres do 2028 r.¹⁵ Na jego terenie oprócz wspomnianych powyżej Domu Pomocy Społecznej nr 1 wraz z filią oraz Domu Pomocy Społecznej nr 2, znajdują się również ośrodki w okolicznych miejscowościach. Mieszkańcy mają możliwość skorzystania z oferty placówki całodobowej opieki „Comfort Life – Opieka i Rehabilitacja” w Ujeździe, Domu Pomocy Społecznej w Raciborowicach, Domu Opieki „ZACISZE” w Łaznowskiej Woli, placówki „Dom na Wspólnej” w Nowych Chrustach, a także znajdującym się na granicy z powiatem piotrkowskim w miejscowości Studzianki (6 km od centrum miasta Tomaszów Mazowiecki) Domem Seniora „Anders”.

Oprócz placówek świadczących całodobową opiekę dla osób starszych i przewlekle chorych, ważne jest tworzenie oferty dla mieszkańców, którzy mimo starszego wieku będą wykazywali się aktywnością intelektualną, ekonomiczną i fizyczną. W tym miejscu warto wspomnieć o projektach „Tomaszowskie Centrum Usług Społecznych” oraz „Tomaszowskie Centrum Usług Społecznych II”, współfinansowane ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020. Projekty TCUS i TCUS II realizuje Miasto Tomaszów Mazowiecki.

W ramach pierwszego projektu wyremontowano Dom Dziennego Pobytu przy ul. Św. Antoniego 55 w Tomaszowie Mazowieckim, który zapewnia kompleksową opiekę oraz aktywizację w sferze fizycznej i społecznej, świadczone przez wykwalifikowany zespół. Z usług Domu Dziennego Pobytu korzysta 30 osób. W placówce odbywają się także

¹⁵ *Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla powiatu tomaszowskiego na lata 2021-2028. Projekt, Tomaszów Mazowiecki 2021, s. 28.*

warsztaty, organizowane przez stowarzyszenia senioralne, obejmujące warsztaty muzyczne, rękodzieła, teatralne, florystyczne, kulinarne, z zakresu bezpieczeństwa, zajęcia ruchowe, a także spotkania dotyczące edukacji zdrowotnej. Uczestnicy mają możliwość także skorzystania z wyjazdów na basen, do kina czy teatru. Również w ramach projektu świadczone są usługi opiekuńcze i asystenckie osobom potrzebującym w ich miejscu zamieszkania, do czego zaangażowana została wykwalifikowana kadra. Uczestnikom przekazano „przyciski SOS”, które pozwalają na wezwanie pomocy w sytuacjach zagrożenia zdrowia i życia. Została także uruchomiona wypożyczalnia sprzętu pierwszej potrzeby. W ramach integracji i aktywizacji zorganizowano również Dni Seniora. Projekt ma za zadanie objąć wsparciem łącznie 876 osób do końca lutego 2021 roku. Wg sprawozdania Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej za rok 2019 wsparciem objęto 630 osób w wieku powyżej 50 lat, zamieszkujących teren powiatu tomaszowskiego.

W 2020 roku podpisano umowę na projekt „Tomaszowskie Centrum Usług Społecznych II”, w ramach którego dalej będzie kontynuowana działalność pierwszego projektu, a także powstanie drugi Dom Dziennego Pobytu, zapewniający również kompleksową opiekę oraz aktywizację fizyczną i społeczną dla 30 osób. Oprócz tego zostanie dostosowany budynek i pomieszczenia wraz z wyposażeniem na mieszkania wspomagane dla ośmiu osób.

Do poważnych zadań pomocy społecznej w Powiecie Tomaszowskim należy zapewnienie wsparcia osobom niepełnosprawnym poprzez rehabilitację zawodową i społeczną. Z danych GUS wynika, iż w Powiecie systematycznie spada liczba osób dotkniętych niepełnosprawnością (choć dotyczą one wyłącznie osób z ustaloną niepełnosprawnością). W 2018 r. takich osób w powiecie było 11 500 (9,8% ogółu mieszkańców), a na koniec 2020 r. już tylko 11 106 (9,6%). Nie zmienia to faktu, że jest to wciąż odsetek wysoki. Zgodnie z informacjami miejscowego Powiatowego Zespołu Do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności rocznie wydaje się średnio ok. 4400 orzeczeń rocznie o niepełnosprawności. Najwięcej osób posiada umiarkowany stopień niepełnosprawności – nieco ponad 60%. Osób ze znacznym stopniem jest ok. 26% ogółu, a z lekkim ok. 14%. Jeśli chodzi natomiast o przyczyny niepełnosprawności, to najczęstszą (przyczyną lub współprzyczyną) jest upośledzenie narządu ruchu, które występuje

u ponad połowy niepełnosprawnych. W drugiej kolejności są choroby neurologiczne, a w trzeciej choroby układu oddechowego i układu krążenia. Zaburzenia psychiczne są natomiast powodem (lub współpowodem) deficytów sprawnościowych u ok. 11% całej populacji.

Program rozwoju pieczy zastępczej na lata 2021 – 2023 (element realizacji Samorządowej Karty Praw Rodzin) - powiat realizuje politykę prorodzinną w stosunku do dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej. Ok. 85% dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, przebywa w rodzinach zastępczych lub rodzinnych domach dziecka. Jeśli jeszcze dodamy do tego placówki typu rodzinnego, to ten wskaźnik wyniesie ok. 94%.

Podsumowując informacje dotyczące pomocy społecznej w Powiecie Tomaszowskim istotne jest dalsze podejmowanie działań w zakresie rozwoju usług opiekuńczych. Na wniosek ten przemawiają trendy demograficzne, a także względy społeczne, ponieważ procesy migracyjne oraz sytuacja na rynku pracy ograniczają możliwości przejęcia opieki przez rodziny nad osobami starszymi. Z tych powodów będzie rosło zapotrzebowanie na placówki świadczące usługi pielęgnacyjno-opiekuńcze. System świadczeń opiekuńczych jest bardziej efektywny niż świadczenia finansowe, dlatego warto także zwracać uwagę na instytucje wolontariatu oraz współpracę z organizacjami pozarządowymi. Organy te mogą znacznie wspomóc działalność w omawianym zakresie oraz wpłynąć na zwiększenie świadomości społeczeństwa. Należy również zwrócić uwagę na rosnącą liczbę osób bezdomnych oraz grupy osób, które są najliczniejsze pod względem pobieranych świadczeń (bezrobotne, ubogie, z niepełnosprawnością).

2.3.4. Kultura

W Powiecie Tomaszowskim swoją działalność prowadzą instytucje i placówki, których zadaniem jest szerzenie kultury wśród mieszkańców, a także zwiększanie atrakcyjności tego obszaru dla turystów. Wsparcie kultury jest istotnym fundamentem budowania pozytywnego wizerunku, a także promocją regionu. Atrakcyjne wydarzenia kulturalne oraz szeroka oferta różnych form spędzania wolnego czasu wpływa na poprawę jakości życia mieszkańców Powiatu Tomaszowskiego.

Najbardziej popularną formą szerzenia kultury jest działalność bibliotek, które znajdują się na terenie całego Powiatu Tomaszowskiego. Zadania biblioteki powiatowej pełni Miejska Biblioteka Publiczna im. Teresy Gabrysiewicz-Krzysztofikowej w Tomaszowie Mazowieckim, powstała w 1928 roku i tym samym należąca do najstarszych bibliotek publicznych w województwie łódzkim. Oprócz wspomnianej biblioteki na terenie miasta Tomaszów Mazowiecki działają trzy filie biblioteczne, a także Oddział dla Dzieci i Młodzieży. W obrębie Powiatu funkcjonują również Gminne Biblioteki Publiczne wraz z Filiami¹⁶:

- Gminna Biblioteka Publiczna w Smardzewicach:
 - Filia Biblioteczna w Komorowie,
 - Filia Biblioteczna w Twardej,
 - Filia Biblioteczna w Wiadernie,
 - Filia Biblioteczna w Zawadzie,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Będkowie,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Budziszewicach,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Czerniewicach,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Inowłodzu,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Lubochni:
 - Filia Biblioteczna w Glinniku,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Rokicinach:
 - Filia Biblioteczna w Nowych Chrustach,

¹⁶ <https://www.wbp.lodz.pl/>

- Filia Biblioteczna w Popielawach,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Rzeczycy,
- Gminna Biblioteka Publiczna w Ujeździe:
 - Filia Biblioteczna Publiczna w Ciosnach,
 - Filia Biblioteczna Publiczna w Niewiadowie,
 - Filia Biblioteczna w Olszowej
- Gminna Biblioteka Publiczna w Żelechlinku.

Najważniejszym zadaniem powyższych instytucji jest planowanie, gromadzenie, przechowywanie i udostępnianie zbiorów czytelnikom. Oprócz tego charakterystyczna dla bibliotek jest działalność kulturalno-oświatowa. Poszczególne placówki organizują m.in. spotkania integracyjne oraz edukacyjne dla dzieci i młodzieży oraz dorosłych, np. spotkania autorskie, warsztaty, lekcje biblioteczne. Z poniższej tabeli wynika, iż w latach 2014-2019 w Powiecie Tomaszowskim liczba bibliotek, również wiejskich, pozostawała na stabilnym poziomie w przeciwieństwie do liczby tego typu placówek w województwie i kraju, gdzie zanotowano spadek.

Tab. 46. Biblioteki publiczne i ich filie ogółem (jednostka miary: obiekt)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	8 094	8 050	7 984	7 953	7 925	7 881	-2,6
Woj. Łódzkie	542	530	517	512	510	500	-7,7
Pow. Tomaszowski	24	22	22	24	24	24	0,0
Miasto Tomaszów Maz.	4	4	4	4	4	4	0,0
Gmina Będków	1	1	1	1	1	1	0,0
Gmina Budziszewice	1	1	1	1	1	1	0,0
Gmina Czerniewice	1	1	1	1	1	1	0,0
Gmina Inowłódz	1	1	1	1	1	1	0,0
Gmina Lubochnia	2	2	2	2	2	2	0,0
Gmina Rokiciny	3	3	3	3	3	3	0,0
Gmina Rzeczycyca	1	1	1	1	1	1	0,0

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Gmina Tomaszów Maz.	5	5	5	5	5	5	0,0
Gmina Ujazd	4	4	4	4	4	4	0,0
Gmina Żelechlinek	1	1	1	1	1	1	0,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Analiza poniższych czterech tabel wskazuje, iż jednocześnie w latach 2014-2019 redukcji uległ księgozbiór bibliotek w Powiecie, co wpisuje się w trend wojewódzki, ale już nie krajowy. Spadek liczby woluminów w bibliotekach mieszczących się na obszarze Powiatu był jednak niższy niż w województwie; największy ubytek odnotowano w księgozbiórze bibliotek w Gminie Rokiciny. Ogólnie na spadek mogła mieć wpływ utylizacja starych księgozbiorów lub ich digitalizacja. Z kolei wzrost liczby woluminów nastąpił w omawianym okresie w bibliotekach w Gminie Inowódz, Gminie Czerniewice oraz Gminie Rzeszyca. Zgodnie z tendencją wojewódzką i krajową w latach 2014-2019 zmniejszyła się całkowita liczba czytelników aktywnie korzystających z zasobów bibliotek na terenie Powiatu, spadek ten był znacznie niższy (-8,2%) niż w skali kraju (- 25,8%) oraz nieco wyższy niż w skali województwa (-6,6%). Najwięcej czytelników przybyło w Gminie Tomaszów Mazowiecki (18,5%), Gminie Czerniewice (17,0%) oraz Gminie Ujazd (10,3%). Natomiast wzrost w liczbie wypożyczonych woluminów zaobserwowano w Gminie Ujazd (10,4%) i Gminie Tomaszów Mazowiecki (7,2%), mniejszy zaś w Gminie Budziszewice (1,7%). Pod tym względem gminy te wyróżniają się pozytywnie na tle pozostałych gmin wchodzących w skład Powiatu Tomaszowskiego, w których liczba wypożyczeń spadła. Spadki te wpisują się w trendy wojewódzkie i krajowe, a także powiatowe.

Tab. 47. Księgozbiór bibliotek (jednostka miary: wolumin)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	112 071 812	112 701 491	113 712 662	114 134 896	114 373 672	115 304 490	2,9
Woj. Łódzkie	8 667 873	8 518 054	8 393 232	8 274 295	8 120 867	7 936 109	-8,4
Pow. Tomaszowski	399 342	375 870	366 316	382 682	386 319	382 363	-4,3
Miasto Tomaszów Maz.	198 563	197 509	195 409	196 168	200 578	196 408	-1,1
Gmina Będków	12 921	13 353	12 229	11 937	12 405	12 898	-0,2
Gmina Budziszewice	10 535	10 347	10 272	10 264	10 232	10 532	0,0
Gmina Czerniewice	13 225	13 239	13 203	13 362	13 465	13 797	4,3
Gmina Inowłódz	101 65	10 241	10 388	10 580	10 705	10 813	6,4
Gmina Lubochnia	21 054	21 685	22 027	22 020	20 926	19 388	-7,9
Gmina Rokiciny	27 642	27 122	24 091	19 349	18 401	18 465	-33,2
Gmina Rzeczyca	13 072	13 437	13 301	13 400	13 217	13 373	2,3
Gmina Tomaszów Maz.	25 752	25 095	22 926	23 353	23 819	23 706	-7,9
Gmina Ujazd	48 660	47 743	47 394	44 917	44 914	45 814	-5,8
Gmina Żelechlinek	17 753	17 784	17 103	17 332	17 657	17 169	-3,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Tab. 48. Czytelnicy w ciągu roku aktywnie wypożyczający (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	1 827 244	1 738 651	1 582 976	1 496 605	1 409 776	1 356 634	-25,8
Woj. Łódzkie	391 730	385 612	374 943	364 894	356 991	365 986	-6,6
Pow. Tomaszowski	14 906	14 259	13 903	13 846	13 801	13 678	-8,2
Miasto Tomaszów Maz.	9 076	8 792	8 464	8 004	8 041	7 748	-14,6
Gmina Będków	509	511	498	502	500	496	-2,6
Gmina Budziszewice	350	348	349	346	348	346	-1,1
Gmina Czerniewice	424	461	474	486	494	496	17,0
Gmina Inowłódz	367	354	351	324	328	332	-9,5
Gmina Lubochnia	589	574	522	452	529	556	-5,6
Gmina Rokiciny	762	789	804	773	746	739	-3,0
Gmina Rzeczyca	538	574	508	488	440	408	-24,2
Gmina Tomaszów Maz.	793	821	875	912	860	940	18,5
Gmina Ujazd	997	1 109	1 075	1 057	1 003	1 100	10,3
Gmina Żelechlinek	501	500	505	502	512	517	3,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Tab. 49. Wypożyczenia księgozbioru na zewnątrz (jednostka miary: wolumin)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	115 363 604	112 430 633	110 239 610	105 410 656	101 928 723	102 731 653	-10,9
Woj. Łódzkie	8 002 322	7 766 362	7 638 399	7 290 182	6 912 056	6 839 731	-14,5
Pow. Tomaszowski	322 418	318 986	303 179	273 324	263 941	258 769	-19,7
Miasto Tomaszów Maz.	237 123	238 119	224 270	191 655	186 540	180 931	-23,7
Gmina Będków	11 344	11 458	10 989	11 261	11 393	11 290	-0,5
Gmina Budziszewice	4 414	4 421	4 435	4 441	4 466	4 488	1,7
Gmina Czerniewice	8 720	8 706	8 759	8 086	7 380	6 339	-27,3
Gmina Inowódz	6 105	5 936	5 290	5 097	4 939	5 359	-12,2
Gmina Lubochnia	7 248	4 577	3 527	6 593	6 073	5 267	-27,3
Gmina Rokiciny	12 389	13 589	14 313	11 849	11 758	10 974	-11,4
Gmina Rzeczyca	6 627	6 407	5 996	5 337	5 073	5 416	-18,3
Gmina Tomaszów Maz.	11 842	11 321	11 794	12 287	11 120	12 698	7,2
Gmina Ujazd	10 656	12 667	12 587	11 500	11 106	11 760	10,4
Gmina Żelechlinek	5 950	6 362	4 746	5 218	4 093	4 247	-28,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Najważniejszą instytucją kultury funkcjonującą na terenie Powiatu Tomaszowskiego jest Powiatowe Centrum Animacji Społecznej im. Płk Witolda Pileckiego (PCAS), które jest instytucją samorządową utworzoną 1 stycznia 2017 r. Rozpoczęło ono działalność w styczniu 2020 r. w zrewitalizowanych 4 budynkach wraz z zewnętrzną infrastrukturą sportowo-rekreacyjną oraz budynku „A” (niezrewitalizowanym), przy ul. Farbiarskiej 20/24 w Tomaszowie Mazowieckim. Ponadto PCAS dysponuje „Bazą Noclegową” przy ul. PCK 10 i budynkiem przy ul. Mościckiego 3 w Tomaszowie Mazowieckim. PCAS zarządza zatem terenami o łącznej powierzchni ok 2,5 hektara.

Głównym celem PCAS jest tworzenie, upowszechnianie i ochrona kultury na terenie Powiatu Tomaszowskiego, a także organizowanie i prowadzenie wielokierunkowej działalności społecznej, edukacyjnej, sportowej, rekreacyjnej i turystycznej w Powiecie Tomaszowskim. PCAS prowadzi swą działalność poprzez m. in.:

- rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz zainteresowań kulturalnych;
- tworzenie warunków do rozwoju aktywności kulturalnej, artystycznej, hobbystycznej, rekreacyjnoruchowej oraz zainteresowania sztuką;
- organizację wystaw stałych, czasowych i okazjonalnych;
- prowadzenie stałej ekspozycji promującej twórczość i edukację kulturalną
- uwzględnienie dokonań twórców lokalnych;
- organizowanie festiwali, przeglądów, konkursów i inicjowanie wydarzeń kulturalnych, edukacyjnych, artystycznych, konferencji naukowych, sympozjów, spektakli, koncertów;
- upowszechnianie wiedzy o kulturze, w tym o kulturze powiatowej oraz prezentowanie dokonań kulturalnych przez organizowanie wystaw, pokazów, a także działalność wydawniczą;
- współpracę z innymi instytucjami kultury, podmiotami prowadzącymi działalność kulturalną, stowarzyszeniami i związkami twórców, artystów oraz organami władz publicznych, zajmujących się działalnością kulturalną¹⁷.

¹⁷ Uchwała Nr XXXIX/336/2017 Rady Powiatu w Tomaszowie Mazowieckim z dnia 28 września 2017 r

Pomimo utrudnień związanych z sytuacją pandemiczną i czasowego zamykania placówki, w 2020 r. PCAS prowadził zajęcia przeznaczone dla wszystkich grup wiekowych z terenu Powiatu Tomaszowskiego, które obejmowały różnorodne aktywności, w tym: taniec, śpiew, grę na instrumentach, sztuki plastyczne, teatr, fotografię, rękodzieło, naukę jęz. angielskiego, rosyjskiego i hiszpańskiego oraz sport (siłownię, trójbój siłowy) i kajakarstwo. Podobnie jak inne instytucje kultury, tak i PCAS realizował częściowo swą działalność w Internecie – w 2020 r. mieszkańcy Tomaszowa Mazowieckiego i Powiatu Tomaszowskiego mieli możliwość udziału zarówno w stałych zajęciach, w tym w formie stacjonarnej, jak i on-line oraz w warsztatach, wystawach, koncertach, prelekcjach, turniejach, konkursach propagujących naukę, kulturę, sztukę i sport. Największą popularnością wśród zajęć cieszyły się zajęcia plastyczne (332 uczestników), lekcje języków obcych (197 uczestników), zajęcia teatralne (191 uczestników) i muzyczne (242 uczestników), zajęcia kulturowe (117 uczestników) oraz edukacja regionalna z turystyką (107 uczestników).

Centrum współpracuje z Wydziałem Promocji i Kultury oraz Wydziałem Oświaty i Sportu Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim, szkołami ponadpodstawowymi z terenu miasta, władzami gmin z terenu powiatu, gminnymi instytucjami kultury oraz organizacjami pozarządowymi. Współpraca ta miała różne formy, w zależności od zapotrzebowania, m.in. poprzez przygotowanie i wydruk plakatów, dyplomów i zaproszeń, fizyczną pomoc pracowników PCAS-u, obsługę nagłośnienia imprez kulturalnych i rekreacyjnych¹⁸

W zakresie szerzenia kultury, oferowania różnych form spędzania wolnego czasu oraz wspieraniem lokalnych inicjatyw ważną rolę pełni również Miejskie Centrum Kultury w Tomaszowie Mazowieckim wraz z filiami: Miejskie Centrum Kultury - Za Pilicą, Miejskie Centrum Kultury – Browarna, Miejskie Centrum Kultury – Tkacz, Miejskie Centrum Kultury - Skansen Rzeki Pilicy oraz Miejskie Centrum Kultury - PTT Groty Nagórzyckie. Na terenach poszczególnych gmin działalność w tym zakresie pełnią Gminne Ośrodki Kultury, znajdujące się w: Lubochni, Inowłodzu, Rokicinach, Rzeczycy, Ujeździe,

¹⁸ *Sprawozdanie z działalności programowej Powiatowego Centrum Animacji Społecznej im. płk. Witolda Pileckiego w Tomaszowie Mazowieckim za rok 2020, Tomaszów Mazowiecki 2021.*

Czerniewicach i Żelechlinku, Ośrodek Kultury w Ciosnach oraz Gminny Dom Kultury w Wiadernie (gmina Tomaszów Mazowiecki).

Istotnym miejscem szerzącym kulturę jest Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim im. Antoniego Hr. Ostrowskiego¹⁹. Zwiedzający mają możliwość zapoznania się z zasobami muzeum z zakresu takich działów, jak: Archeologia, Etnografia, Historia, Numizmatyka, Oświata, Przyroda i Sztuka. Ponadto w zakresie działalności Muzeum jest organizowanie Muzealnej Akademii Malucha, lekcji i warsztatów oraz wydarzeń kulturalno-oświatowych. Jak jednak można zauważyć na poniższej tabeli, w której zgromadzono dane udostępnione przez GUS, w latach 2014-2019 bardzo zmalała liczba odwiedzających tomaszowskie muzeum. Spadek ten wyniósł aż 85,8%. W kraju natomiast zaznaczył się wzrost popularności muzeów, liczba ich odwiedzających wzrosła o 31,4%. Muzeum w Tomaszowie Mazowieckim powinno zatem w najbliższych latach uatrakcyjnić swą ofertę, a zwłaszcza funkcjonować aktywnie w Internecie. Stan pandemii pokazał bowiem, że coraz większą popularnością cieszą się wydarzenia organizowane online.

Tab. 50. Zwiedzający muzea i oddziały (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	30 609 390	33 271 294	36 331 360	37 503 088	38 124 393	40 217 299
Woj. Łódzkie	1 123 466	1 114 978	996 860	988 873	939 997	1 014 787

¹⁹ <https://www.muzeumtomaszow.pl/>

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Pow. Tomaszowski	86 182	80 990	14 460	12 685	10 708	12 272

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Równie ważnym miejscem lokalnej kultury jest Dom Pamięci Walki i Męczeństwa Leśników i Drzewiarzy Polskich im. Adama Loreta²⁰. Jest to drewniana leśniczówka w stylu zakopiańskim, powstała w 1983 roku. Symboliczny dom leśników i drzewiarzy ma za zadanie upamiętnić „ludzi lasu” oraz ich rodziny, pomordowanych w obozach zagłady lub rozstrzelanych przez okupantów niemieckich i sowieckich w czasie II wojny światowej. Mieszkańcy Powiatu Tomaszowskiego oraz turyści mają możliwość również zbliżyć się do sztuki dzięki działalności Galerii Arkady²¹. Oprócz organizowanych wystaw w Galerii odbywają się spotkania Towarzystwa Przyjaciół Tomaszowa Mazowieckiego, tomaszowskich kolekcjonerów, spotkania literackie, muzyczne, filmowe oraz imprezy klubu seniora „Słoneczna Jedyńka”. Ważnym z punktu widzenia mieszkańców Powiatu jest możliwość skorzystania z oferty kina. W Tomaszowie Mazowieckim znajduje się Kino Helios w Galerii Tomaszów. O poprawie dostępu do seansów filmowych w kinie stałym w Powiecie świadczy fakt, iż zgodnie z danymi GUS w latach 2014-2019 nastąpił znaczny spadek (75,7%) liczby osób przypadających na 1 miejsce w kinie (z 477 do 116).

²⁰ <https://spala.lodz.lasy.gov.pl/dom-pamieci-w-spale>

²¹ <https://www.galeriaarkady.art.pl/>

Tab. 51. Liczba osób na placówkę (centrum kultury, dom kultury, ośrodek kultury, klub, świetlicę) (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	9 574,17	9 444,04	9 142,01	9 085,95	9 065,65	9 020,58	-5,8
Woj. Łódzkie	13 319,87	13 334,78	12 615,85	12 198,60	12 209,51	12 033,23	-9,7
Pow. Tomaszowski	11 927,30	13 185,67	7 882,27	7 856,80	7 328,69	7 282,44	-38,9
Miasto Tomaszów Maz.	21 504,33	31 980,00	15 900,25	15 809,50	12 529,80	12 392,00	-42,4
Gmina Będków	0	0	0	0	0	0	0,0
Gmina Budziszewice	0	0	0	0	0	0	0,0
Gmina Czerniewice	5 166,00	5 138,00	5 146,00	5 118,00	5 083,00	5 048,00	-2,3
Gmina Inowłódz	3 872,00	3 861,00	765,6	763,8	765,8	765,0	-80,2
Gmina Lubochnia	7 199,00	7 211,00	7 198,00	7 162,00	7 161,00	7 197,00	0,0
Gmina Rokiciny	6 180,00	6 167,00	6 157,00	6 173,00	6 159,00	6 160,00	-0,3
Gmina Rzeczyca	4 728,00	4 717,00	4 674,00	4 648,00	4 641,00	4 643,00	-1,8
Gmina Tomaszów Maz.	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,0
Gmina Ujazd	7 906,00	7 874,00	7 810,00	7 783,00	7 738,00	7 723,00	-2,3
Gmina Żelechlinek	3 373,00	3 374,00	3 361,00	3 331,00	3 321,00	3 316,00	-1,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Generalnie oceniając mieszkańcy Powiatu Tomaszowskiego mają obecnie bardzo dobry dostęp do instytucji kultury, na co wskazuje niższa niż średnia wojewódzka (12 033,23 os.) i krajowa (9 020,58 os.) liczba osób przypadająca na jedną taką placówkę (7 282,44 os.) w 2019 r. Co więcej – analiza powyższej tabeli pokazuje, że sytuacja pod tym względem zaczęła się znacznie poprawiać od 2016 r., a w latach 2014-2019 spadek liczby osób w przeliczeniu na jedną placówkę osiągnął w ujęciu procentowym wartość znacznie wyższą (-38,9%) niż w województwie (- 9,7%) i kraju (-5,8%). O wiele większy spadek obserwuje się w przypadku Miasta Tomaszów Mazowiecki, zwłaszcza od roku 2017 r., co ma związek z utworzeniem PCAS. Największą jednak wartość spadek ten miał w Gminie Inowłódz (aż 80,2%), co zapewne ma związek z prężną działalnością tamtejszego Gminnego Centrum Kultury w Inowłodzu. Najbardziej niekorzystną sytuację odnotować należy w Gminie Będków, Gminie Budziszewice i Gminie Tomaszów Mazowiecki, w których nie funkcjonują żadne placówki kultury.

Na terenie Powiatu Tomaszowskiego odbywają się liczne imprezy kulturalne, które przyciągają nie tylko mieszkańców, ale również turystów. Do najpopularniejszych należą:

- Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Juliana Tuwima w Inowłodzu,
- Powiatowy Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej Złote Łabędzie w Rzeczycy,
- Ogólnopolski Integracyjny konkurs Piosenki „Tomaszowska Wiosna”,
- Podróż do Betlejem – interaktywne widowisko świąteczne,
- Tomaszowskie Teatralia, czyli artystyczne zdarzenia sceniczne w Tomaszowie Mazowieckim,
- Ogólnopolski Przegląd Twórczości Muzycznej Osób Niepełnosprawnych „Rozśpiewana Jesień”,
- Powiatowy Przegląd Strażackich Orkiestr Dętych.

Pośród licznych wydarzeń kulturalnych, odbywających się na terenie powiatu, na szczególną uwagę zasługują te, które przede wszystkim mają za zadanie szerzenie lokalnej kultury i tradycji. Wśród nich można wyróżnić:

- Spalski Jarmark Antyków i Rękodzieła Ludowego w Spale,

- Hubertus Spalski w Spale,
- Powiatowy Konkurs Darcia Pierza (gmina Rzeczyca),
- Powiatowe Świąto Ziemiaka (gmina Inowódz),
- Powiatowy Konkurs Potraw Regionalnych (gmina Czerniewice),
- Powiatowy Przegląd Zespołów Folklorystycznych "NASZA TRADYCJA".

Imprezy masowe organizowane na obszarze Powiatu Tomaszowskiego cieszą się coraz większą popularnością, na co wskazuje poniższa tabela. W latach 2014-2019 liczba uczestników imprez w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców Powiatu zwiększyła się o 59,3%, podczas gdy w województwie i kraju odnotowano spadki (odpowiednio: -6,7% i -11,4%). O wiele wyższy wzrost tego wskaźnika zauważa się w przypadku stolicy Powiatu (aż 140,8%), co związane jest oczywiście z faktem, iż większość instytucji kultury i organizowanych przez nich imprez odbywa się właśnie w Tomaszowie Mazowieckim. Z kolei spadek zainteresowania takimi wydarzeniami bądź też ich brak zarejestrowano w Gminie Rokiciny i Gminie Żelechlinek (odpowiednio: -62,6% i -65,6%). Brak instytucji kultury w Gminie Tomaszów Mazowiecki, Gminie Będków i Gminie Budziszewice przekłada się na brak imprez kulturalnych w tych jednostkach.

Tab. 52. Liczba uczestników imprez na 1 000 ludności (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	1 047,3	891,9	925,1	945,3	1 027,9	976,8	-6,7
Woj. Łódzkie	742,3	643,3	620,9	661,1	673,9	657,3	-11,4
Pow. Tomaszowski	494,3	487,0	537,7	521,7	529,2	787,6	59,3
Miasto Tomaszów Maz.	457,7	485,9	511,5	551,7	524,1	1102,1	140,8
Gmina Będków	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Budziszewice	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Czerniewice	640,3	1 185,2	1 369,6	1 081,0	1 049,9	832,7	30,0
Gmina Inowódz	1 378,7	867,9	1 510,3	1 043,4	1 218,6	982,5	-28,7
Gmina Lubochnia	462,4	121,2	402,5	245,0	532,6	776,1	67,8
Gmina Rokiciny	458,0	299,2	251,9	203,6	218,1	171,1	-62,6
Gmina Rzeczyca	750,1	757,9	479,6	495,1	500,0	500,6	-33,3

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Gmina Tomaszów Maz.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Gmina Ujazd	892,0	714,9	957,4	980,4	995,4	657,0	-26,3
Gmina Żelechlinek	1 186,2	1 583,0	1187,6	1218,6	1204,9	407,7	-65,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Wzrost lub spadek zainteresowania mieszkańców imprezami kulturalnymi ma oczywisty związek z liczbą odbywających się w danej jednostce terytorialnej wydarzeń. Wartości wskaźnika liczby osób na 1 000 mieszkańców można zatem skorelować z danymi zgromadzonymi w poniższej tabeli. Ich analiza wskazuje, że w rozpatrywanym okresie w Powiecie sukcesywnie wzrastała liczba organizowanych wydarzeń kulturalnych, z których zdecydowana większość odbywa się w mieście powiatowym. Liczba imprez wzrosła także w Gminie Lubochnia, gdzie też wzrosło zainteresowanie nimi mieszkańców (o 67,8%).

Tab. 53. Imprezy ogółem (jednostka miary: sztuka)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Polska	221 173	217 412	236 442	239 691	242 277	243 839	10,2
Woj. Łódzkie	15 302	14 663	12 846	14 919	15 556	14 289	-6,6
Pow. Tomaszowski	621	450	659	613	726	758	22,1
Miasto Tomaszów Maz.	233	170	370	358	446	516	121,46
Gmina Będków	0	0	0	0	0	0	0,0
Gmina Budziszewice	0	0	0	0	0	0	0,0
Gmina Czerniewice	6	11	8	9	13	8	33,3
Gmina Inowłódz	143	46	101	83	98	83	-42,0
Gmina Lubochnia	16	9	12	12	20	33	106,2
Gmina Rokiciny	34	17	15	15	15	13	-61,8
Gmina Rzeczyca	102	102	42	42	40	40	-60,8
Gmina Tomaszów Maz.	0	0	0	0	0	0	0,0
Gmina Ujazd	61	61	88	70	70	38	-37,7

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
Gmina Żelechlinek	26	34	23	24	24	27	3,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Na terenach wiejskich działają liczne zespoły ludowe²², które podtrzymują lokalną tradycję. W zakresie swojej działalności wykonują m.in. regionalne pieśni, tańce i obrzędy, a także te pochodzące z innych regionów. Wśród nich znajdują się:

- „Fajne Babki” z Będkowa (Gmina Będków),
- Ludowiaczy od Będkowa (Gmina Będków),
- Mali Lubochnianie (Gmina Lubochnia),
- Kabaret „Czerwona Róża” (Gmina Czerniewice)
- Dziecięcy zespół pieśni i tańca „Rokicinka” (Gmina Rokiciny)
- Kapela Ludowa Stanisława Skiby (Gmina Rzeszyca),
- Zespół Mali Rzeszykanie (Gmina Rzeszyca)
- Zespół Folklorystyczny „Sami Swoi” z Twardej (Gmina Tomaszów Maz.),
- Zespół „Smardzewianie” (Gmina Tomaszów Maz.),
- Zespół "Mali Smardzewianie" (Gmina Tomaszów Maz.)
- Zespół Pieśni i Tańca „Cieblówianie” (Gmina Tomaszów Maz.)
- Zespół Łucybabki (Gmina Ujazd),
- Zespół „Skrzykowiarki” (Gmina Ujazd),
- Zespół Brzustowianie (Gmina Inowłódz),
- Zespół Królowianki (Gmina Inowłódz).

Ważnymi instytucjami w gminach są Koła Gospodyń Wiejskich (KGW), które znajdują się w każdej gminie i stanowią nieformalne lub formalne grupy kobiet, prowadzące działalność społeczną z zakresu kultury i tradycji. Lokalne KW mają za zadanie integrację społeczności, kultywowanie dawnych obyczajów, organizację różnych

²² <https://www.powiat-tomaszowski.pl/kultura-ludowa.html>

warsztatów (np. kulinarnych), promocja zdrowego trybu życia oraz promowanie poszczególnych gmin w wydarzeniach na szczeblu regionalnym i ponadregionalnym.

Jednym z najistotniejszych wydarzeń każdej gminy są dożynki – święto organizowane na ukończenie żniw i prac polowych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na Dożynki Prezydenckie w miejscowości Spała (Gmina Inowłódz), które są znane w całym kraju, a wśród gości znajdują się również przedstawiciele władz Polski.

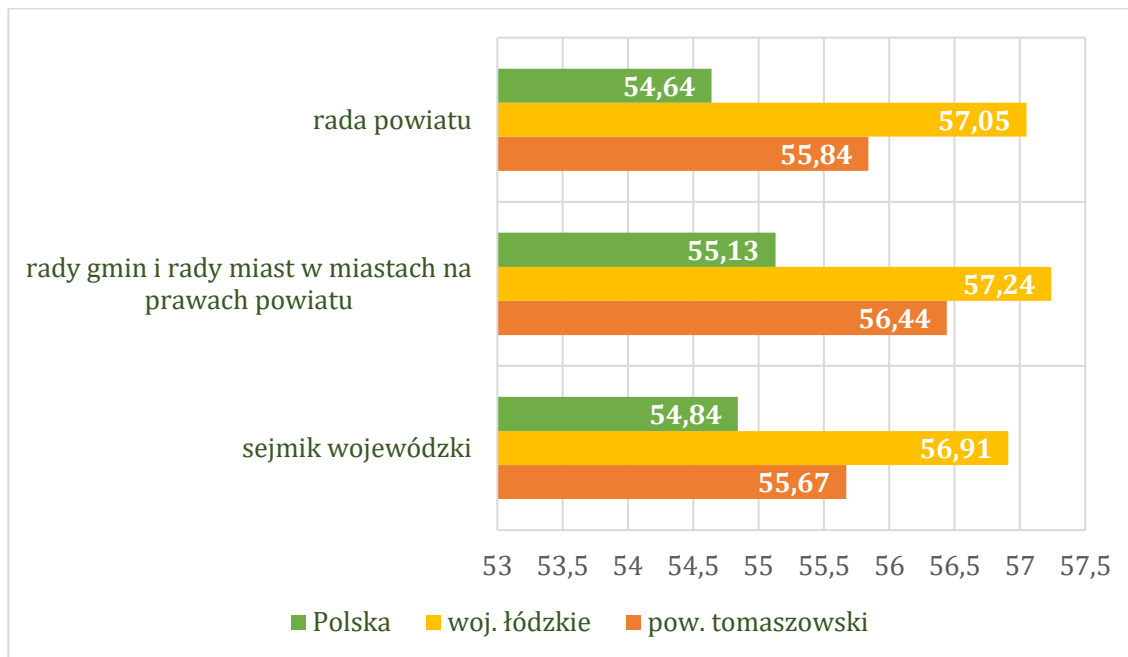
Działalność wymienionych powyżej placówek oraz organizowane wydarzenia kulturalne wpływają znacząco na aktywizację społeczeństwa i promocję powiatu, a także na utożsamianie się mieszkańców z lokalną kulturą.

Podsumowując niniejszy rozdział poświęcony kulturze należy zwrócić uwagę na wiodącą w tej kwestii rolę Miasta Tomaszów Mazowiecki, które stanowi centrum kulturalne w Powiecie. Działalność tutejszych placówek kulturalnych przesądza o wymowie danych statystycznych, zgodnie z którymi mieszkańcy Powiatu mają dobry dostęp do oferty kulturalnej. Dopiero przyjrzenie się danym cząstkowym, czyli gminnym, prowadzi do wniosku, że niektórzy z mieszkańców Powiatu mają utrudnione lub nie mają w ogóle możliwości korzystać z oferty kulturalnej. Uwaga ta dotyczy zwłaszcza gmin: Będków, Budziszewice oraz gminy wiejskiej Tomaszów Mazowiecki, choć w tym ostatnim przypadku można podejrzewać, że jej mieszkańcy wybierają ofertę placówek kultury w Mieście Tomaszów Mazowiecki.

2.3.5. Aktywność społeczna

Aktywność społeczna charakteryzuje się czynną postawą obywateli w ramach działań społecznych. Pod tym szerokim pojęciem mieszczą się wszelkie aktywności oddziałujące na otoczenie przyrodnicze i społeczne, w tym praca zawodowa, wzajemna pomoc sąsiedzka, uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i regionalnych, wolontariat, a także przynależność do grup społecznych (np. stowarzyszeń, fundacji, grup przy parafii) czy udział w wyborach. Przykładami aktywności społecznej są różnego rodzaju inicjatywy, kampanie, programy i wiece. Promowanie udziału w wyborach wpływa na zwiększenie samoświadomości obywateli oraz pozwala odczuć ważność jednostki w decydowaniu o losach nie tylko kraju, ale i lokalnej społeczności. Udział w różnego rodzaju inicjatywach organizowanych w jej obrębie, a także udzielanie się w różnego rodzaju organizacjach i stowarzyszeniach, przyczynia się do wzmacniania więzi społecznych i budowy cennego kapitału społecznego. W związku z tym warto wspierać formy aktywności społecznej oraz promować obecnie istniejące formy zrzeszania się obywateli, które poprzez swoją działalność promują obszar powiatu tomaszowskiego i wzmacniają potencjał społeczny tego obszaru. Udział w wyborach jest prawem przysługującym każdemu obywatelowi, a poziom frekwencji wskazuje na siłę zaangażowania poszczególnych mieszkańców w sprawy dotyczące regionu czy kraju. Możliwość głosowania jest jednym ze sposobów wpływania na otaczającą rzeczywistość. Poniższy wykres przedstawia frekwencję w wyborach samorządowych w 2018 roku.

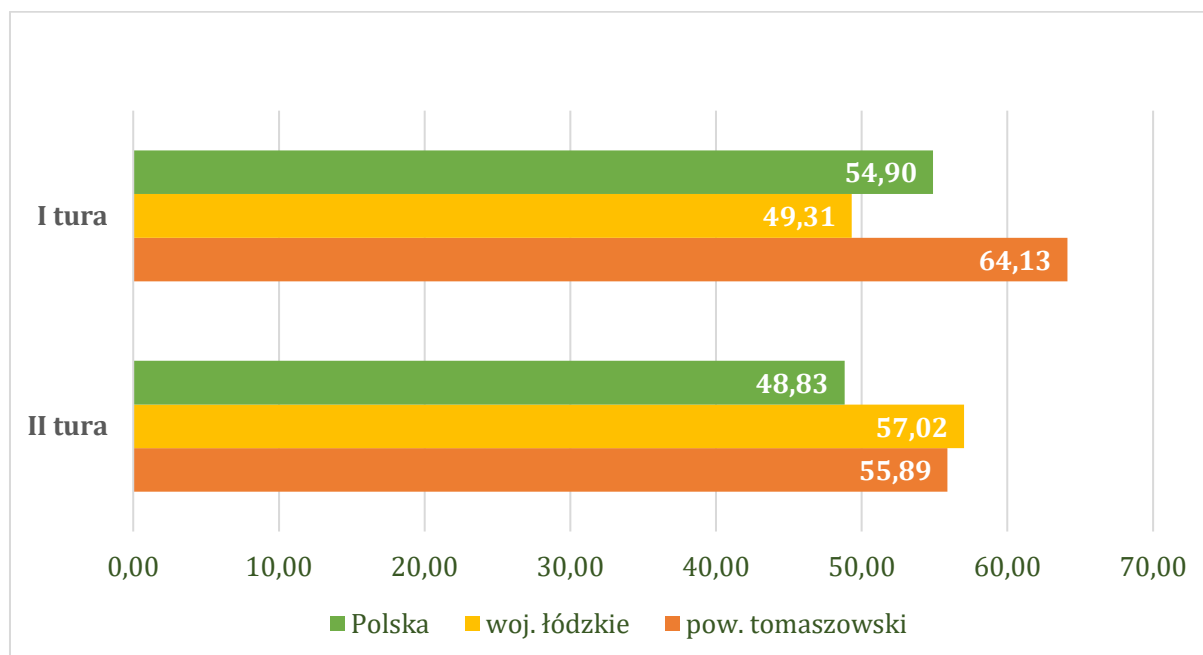
Wykres 9. Frekwencja w wyborach samorządowych w 2018 r. (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 15.12.2020).

Jak wynika z danych zawartych na powyższym wykresie zarówno w przypadku wyborów do rady powiatu, jak i do rady gminy i powiatu w miastach na prawie powiatu oraz wyborów do sejmiku wojewódzkiego, frekwencja wśród mieszkańców powiatu tomaszowskiego była wyższa od średniej krajowej, ale niższa niż średnia wojewódzka łódzkiego. Odmienną sytuację można zaobserwować w przypadku udziału mieszkańców Powiatu w wyborach wójtów, burmistrzów oraz prezydentów, co prezentuje poniższy wykres.

Wykres 10. Frekwencja w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast w 2018 r. (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 15.12.2020).

Z danych zawartych na powyższym wykresie wynika, że udział mieszkańców Powiatu w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast był znacznie wyższy w pierwszej turze niż średnie krajowe i wojewódzkie. Z kolei w drugiej turze tychże wyborów, frekwencja uprawnionych do głosowania w Powiecie była wyższa niż średnia krajowa, ale niższa niż średnia wojewódzka.

Kolejnym ważnym aspektem, dotyczącym aktywności społecznej, są stowarzyszenia (organizacje pozarządowe) funkcjonujące na obszarze Powiatu Tomaszowskiego. Do głównych celów stowarzyszeń zalicza się łączenie ludzi dla wspólnych celów czy zainteresowań. Mogą one posiadać osobowość prawną oraz być zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Sądowym, bądź mieć charakter stowarzyszenia zwykłego, gdzie takiej konieczności nie ma. Niezależnie od tego, cechami, którymi powinno się charakteryzować stowarzyszenie, to dobrowolność uczestnictwa, samorządność, trwałość bez względu na liczbę członków (poza wymaganym minimum), a także działanie w celach niezarobkowych.

Samorząd Powiatu Tomaszowskiego prowadzi szeroką współpracę z organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami działalności pożytku publicznego, realizując zasadę partnerstwa i partycypacji społecznej, czyli świadomego i czynnego

udziału mieszkańców Powiatu w rozwiązywaniu ich problemów we wszystkich istotnych dla nich sprawach. Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego i środowiskami lokalnymi jest jednym z elementów efektywnego kierowania Powiatem. Współpraca ta ma charakter finansowy i pozafinansowy, dzięki niej wspierana jest działalność statutowa organizacji.

Na terenie Powiatu Tomaszowskiego funkcjonuje 287 organizacji pozarządowych (mowa o organizacjach dla których organem nadzoru jest Starosta Tomaszowski – stan na dzień 31.03.21r.), które działają na rzecz mieszkańców. Tylko część z nich aktywnie angażuje się w prowadzoną działalność, aktywność niektórych pozostaje niestety niewielka lub znikoma. Zdecydowana większość organizacji na terenie powiatu działa w obszarze sportu i kultury, a także pomocy społecznej, pomocy osobom niepełnosprawnym i seniorom. Dominującą formą, w której zrzeszają się obywatele dla realizacji celów pożytku publicznego, są stowarzyszenia, w tym stowarzyszenia rejestrowe (153), stowarzyszenia zwykłe (28) oraz działające w formie stowarzyszeń kluby sportowe nieprowadzące działalności gospodarczej (42) i uczniowskie kluby sportowe (25). Ponadto w powiecie funkcjonuje 39 fundacji²³.

Udostępniony przez GUS wskaźnik liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przypadających na 10 tys. mieszkańców, pokazuje, iż jego wartość dla Powiatu Tomaszowskiego jest znacznie niższa niż średnie krajowe i wojewódzkie (poniższa tabela). Za pozytywne zjawisko uznać należy z kolei wzrost poziomu tego wskaźnika, który w badanych latach wyniósł 16,7%, a zatem przekroczył wzrost w skali kraju (15,2%) i województwa (12,9%).

Tab. 54. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
pow. tomaszowski	24	26	26	28	27	28
woj. łódzkie	31	33	35	36	34	35
Polska	33	35	37	38	37	38

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 15.12.2020).

²³ Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla powiatu tomaszowskiego na lata 2021-2028. Projekt, Tomaszów Mazowiecki 2021, s. 56-60.

Natomiast w przypadku nowo zarejestrowanych organizacji pozarządowych przypadających na 10 tys. mieszkańców, w przypadku Powiatu Tomaszowskiego można mówić o swego rodzaju spadku wartości tego wskaźnika, co ukazuje poniższa tabela. Od 2016 r. kształtuje się on na poziomie niższym niż średnia krajowa i wojewódzka.

Tab. 55. Nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Pow. Tomaszowski	1	2	1	1	1	1
woj. Łódzkie	1	2	2	2	2	2
Polska	2	2	2	2	2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 15.12.2020).

Aktywność społeczna to pojęcie złożone, na które składają się różnego rodzaju formy aktywności mieszkańców danego obszaru. Na pozytywny obraz mieszkańców Powiatu Tomaszowskiego składa się zwłaszcza wysoki poziom frekwencji w wyborach samorządowych. Wskaźniki dotyczące liczby organizacji pozarządowych wskazują zaś na potrzebę pobudzania inicjatyw społecznych w większym zakresie. Warto przy tym zaznaczyć, że wsparcie i szerzenie aktywności społecznej w każdej formie wpływa pozytywnie nie tylko na rozwój lokalnej samoświadomości mieszkańców przyczyniając się do budowy kapitału społecznego, ale również na promocję regionu, a tym samym przyciąganie turystów i wzrost gospodarczy.

2.3.6. Porządek i bezpieczeństwo

Za bezpieczeństwo oraz porządek publiczny na terenie Powiatu Tomaszowskiego odpowiada przede wszystkim Komenda Powiatowa Policji w Tomaszowie Mazowieckim, gdzie funkcje kierownicze pełni Komendant Powiatowy Policji wraz z I Zastępcą Komendanta Powiatowego Policji.

Komendant Powiatowy sprawuje nadzór nad realizacją zadań:

- Jednoosobowego stanowiska ds. prasowo-informacyjnych – Oficera Prasowego
- Wydziału Kryminalnego, w skład, którego wchodzi:
 - Zespół do walki z przestępczością przeciwko życiu i zdrowiu,
 - Zespół do spraw poszukiwań i identyfikacji osób,
 - Zespół do walki z przestępczością narkotykową,
 - Zespół do walki z przestępczością przeciwko mieniu;
- Wydziału Dochodzeniowo-śledczego, w skład, którego wchodzi:
 - Zespół do walki z przestępczością przeciwko życiu i zdrowiu,
 - Zespół do walki z przestępczością przeciwko mieniu,
 - Zespół do walki z przestępczością przeciwko rodzinie,
 - Zespół do walki z przestępczością samochodową,
 - Zespół techniki kryminalistycznej;
- Wydziału do Walki z Przestępczością Gospodarczą i Korupcją, w skład którego wchodzi:
 - Referent operacyjno- rozpoznawczy,
 - Zespół dochodzeniowo- śledczy,
 - Zespół do walki z korupcją;
- Zespołu Kontroli, Kadr i Szkolenia;
- Zespołu ds. Ochrony Informacji Niejawnych;
- Zespołu Ewidencji Rozliczeń i Zaopatrzenia.

Natomiast I Zastępca Komendanta Powiatowego Policji sprawuje nadzór nad zadaniami:

- Wydziału Prewencji, w skład którego wchodzi:
 - Referat Patrolowo-Interwencyjny;

- Zespół Dyżurnych;
- Zespół ds. Wykroczeń;
- Zespół Zarządzania Kryzysowego;
- Rewir Dzielnicowych;
- Ogniw Ochronne,
- Zespół ds. Nietlelnich i Patologii;
- Wydziału Ruchu Drogowego;
- Zespołu ds. Łączności i Informatyki;

W ramach struktury funkcjonują także komisariaty w Czerniewicach oraz w Rokicinach, nad którymi nadzór sprawuje I Zastępca Komendanta Powiatowego Policji. Komisariaty posiadają zespoły kryminalne, dzielnicowych oraz patrolowo-prewencyjne. Teren powiatu jest podzielony na rejony, za które odpowiadają poszczególni dzielnicowi. Wsparciem w działaniach z zakresu ochrony porządku publicznego jest Straż Miejska, która pełni swoje obowiązki na terenie miasta Tomaszów Mazowiecki oraz system monitoringu miejskiego.

Straż miejska w Tomaszowie Mazowieckim działa od 2021 r. już w nowej siedzibie na pl. Kościuszki 24. Oprócz straży miejskiej mieści się tu też siedziba monitoringu. Na parterze budynku mieści się dyżurka, na której będą przyjmowani klienci od poniedziałku do soboty w godzinach 6.00-22.00. W ramach skarg i wniosków komendant Straży Miejskiej przyjmuje w każdy wtorek w godzinach 10.00 – 12.30. W przypadku nieobecności komendanta petenci przyjmowani są przez zastępcę komendanta lub wyznaczoną osobę. Na potrzeby straży miejskiej zostały wyznaczone trzy miejsca parkingowe, które są zlokalizowane wzdłuż płyty placu, tuż obok wejścia do nowej siedziby straży. Do tej pory był to ogólnodostępny parking. Do dyspozycji są dwa radiowozy, jednak w planie jest bowiem zakup kolejnego.

Od października 2017 roku w Tomaszowie Mazowieckim znów zaczął działać miejski monitoring, który uległ zniszczeniu pod koniec 2016 roku. Powodem awarii było zawalenie się komina „Wistom”, na którym znajdowały się nadajniki. Obecnie działa nowa sieć monitoringu z wysokiej klasy kamerami. Na początek zamontowanych zostało 11 kamer, z czego 4 są obrotowe, z 23-krotnym zoomem optycznym. Pozostałe są statyczne i wspomagają kamery główne. W siedzibie monitoringu prowadzona jest obserwacja

przez 24 godziny na dobę. Przewidziana jest rozbudowa systemu. Na obecną chwilę większość kamer rozlokowana jest na pl. Kościuszki. Ich zasięg obejmuje również część al. Piłsudskiego, ul. B. Josolewicza i Rzeźniczą. Monitorowany jest także Przeskok. Dwie kamery szybkoobrotowe i dwie stacjonarne znajdują się na ul. Św. Antoniego i obejmują swoim zasięgiem dużą część ul. Mościckiego. Wkrótce kamery będą pojawiać się w kolejnych punktach miasta. Zadaniem monitoringu miejskiego jest poprawa bezpieczeństwa mieszkańców, ograniczenie aktów wandalizmu i łamania prawa, a także może zagwarantować jak najszybszą reakcję odpowiednich służb.

Wg danych GUS na koniec 2019 roku liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych na terenie powiatu tomaszowskiego wyniosła 1 735- w porównaniu do 2014 roku mniej o 381 przestępstw. Najliczniejsze w powiecie tomaszowskim są od lat przestępstwa przeciwko mieniu, jednak ich liczba stopniowo spada. Na drugim miejscu plasują się przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji. Należy zwrócić uwagę na przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajowości stanowią one jedną z najmniej licznych grup, jednak ich liczba uległa niemal podwojeniu w porównaniu do 2014 roku.

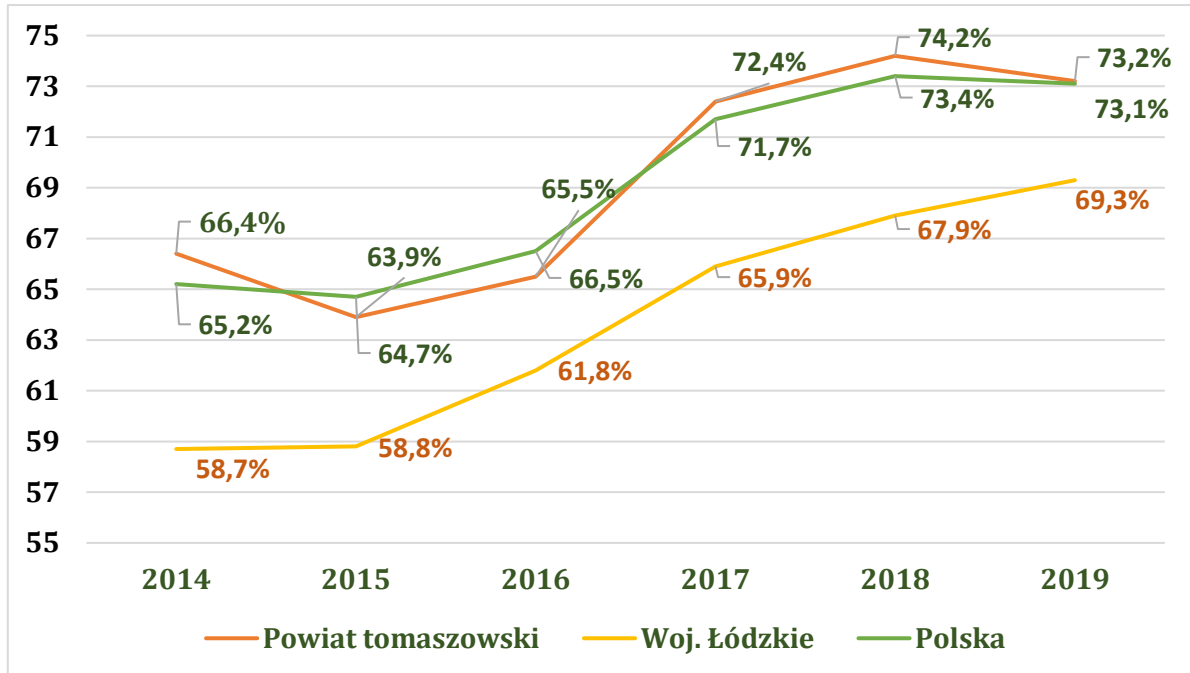
Tab. 56. Rodzaje przestępstw stwierdzonych przez Policję w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

Rodzaj przestępstwa	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji -drogowe	332	289	313	317	281	330
Przeciwko życiu i zdrowiu	64	57	49	76	53	46
Przeciwko mieniu	1 064	974	965	843	871	803
Przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności razem	31	41	40	44	37	55
Przeciwko rodzinie i opiece	202	167	155	167	241	157
Przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji razem	347	304	324	340	291	351

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 10.29.2020).

W Powiecie Tomaszowskim dobrze prezentuje się na tle województwa i kraju wskaźnik wykrywalności przestępstw ogółem. Wskaźnik wykrywalności przestępstw przez Policję przyjmuje zdecydowanie wyższe wartości w Powiecie Tomaszowskim niż średnia dla województwa łódzkiego. Z kolei Powiat trzyma podobny, a w niektórych latach wyższy, poziom wykrywalności przestępstw, co średnia dla kraju, co obrazuje poniższy wykres.

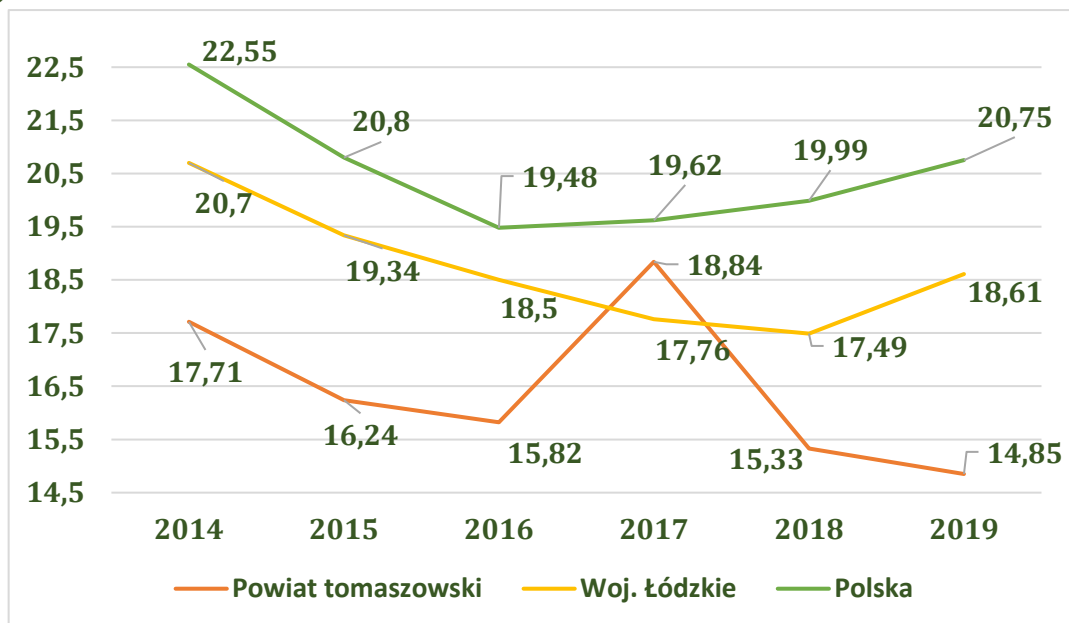
Wykres 11. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję w latach 2014-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 10.29.2020).

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że Powiat Tomaszowski charakteryzuje się względnie wysokim poziomem bezpieczeństwa publicznego, co ukazuje wskaźnik liczby przestępstw na 1 000 mieszkańców.

Wykres 12. Przestępstwa stwierdzone przez Policję ogółem na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 10.29.2020).

Jak wynika z powyższego wykresu w porównaniu do województwa łódzkiego oraz kraju wskaźnik przestępstw stwierdzonych przez policję na 1000 mieszkańców przyjmuje wartości niższe (z wyjątkiem roku 2017- wyższa wartość w Powiecie Tomaszowskim w porównaniu do województwa). Jego wartość w 2019 roku wyniosła średnio 14,85 przestępstw na 1000 mieszkańców.

O bezpieczeństwo w Powiecie dba również Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Tomaszowie Mazowieckim. W obrębie zadań jednostki znajdują się ochrona przeciwpożarowa oraz przeciwdziałanie i zwalczanie skutków zagrożeń naturalnych i technicznych. Funkcje kierownicze jednostki pełni Komendant Powiatowy oraz Zastępca Komendanta Powiatowego, natomiast w strukturze można wyróżnić następujące komórki organizacyjne:

- Ratowniczo -Gaśnicza,
- Wydział Operacyjny,
- Wydział Kwatermistrzowsko- Techniczny,
- Samodzielne Stanowisko ds. finansowych,
- Sekcja ds. Organizacyjno- Kadrowych.

W jednostce znajduje się także Oficer Prasowy KP PSP w Tomaszowie Mazowieckim.

Zgodnie z danymi przedstawionymi na naradzie podsumowującej z 30 stycznia 2020 roku, w 2019 roku odnotowano w obrębie Powiatu Tomaszowskiego 1542 zdarzenia, a wśród nich można wyróżnić 922 z grupy miejscowych zagrożeń, 542 pożary oraz 78 fałszywych alarmów.

Działania Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej wspierają lokalne jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej. Działalność OSP należy do trzeciego sektora gospodarki- organizacji pozarządowych, których funkcjonowanie reguluje m.in. ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2017 poz. 210 ze zm.). Na terenie powiatu tomaszowskiego funkcjonuje 56 jednostek OSP: 14 jednostek w mieście i Gminie Tomaszów Mazowiecki, 2 jednostki w Gminie Budziszewice, 8 jednostek w Gminie Będków, 7 jednostek w Gminie Rokiciny, 5 jednostek w Gminie Czerniewice, 4 jednostki

w Gminie Inowłódz, 4 jednostki w Gminie Lubochnia, 8 jednostek w Gminie Rzeczyca, 2 jednostki w Gminie Żelechlinek oraz 2 jednostki w Gminie Ujazd.

Do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego włączone są następujące jednostki: OSP Będków, OSP Budziszewice, OSP Czerniewice, OSP Inowłódz, OSP Królowa Wola, OSP Lubochnia, OSP Janków, OSP Łaznów, OSP Rzeczyca, OSP Twarda, OSP Smardzewice, OSP Przesiadłów, OSP Ujazd, OSP Żelechlinek oraz dwie jednostki OSP w Tomaszowie Mazowieckim (stan na dzień 31.12.2020).

Jednym z zadań strażaków jest edukowanie oraz kształtowanie postaw w zakresie bezpieczeństwa i ochrony przeciwpożarowej, np. poprzez realizowanie programów edukacyjnych dla dzieci i młodzieży w szkołach oraz dla mieszkańców danej jednostki terytorialnej. Ponadto członkowie Ochotniczych Straży Pożarnych poddają się stałym ćwiczeniom i szkoleniom, mającym na celu podnoszenie swojej wiedzy i umiejętności z zakresu ochrony ludzi, w tym analizowanie i monitorowanie zagrożeń, organizowanie ewakuacji, niesienia pomocy podczas klęsk i katastrof oraz prowadzenie działań z zakresu kwalifikowanej pierwszej pomocy.

W ramach kształcenia odpowiednich zachowań wśród społeczeństwa na terenie powiatu tomaszowskiego organizowane są cyklicznie konkursy, m.in. Turniej Wiedzy Pożarniczej, Ogólnopolski Turniej Bezpieczeństwa w Ruchu Drogowym, Policyjna Akademia Bezpieczeństwa, Zapobiegajmy Pożarom.

Istotnym problemem dla mieszkańców powiatu tomaszowskiego jest zagrożenie powodziowe, spowodowane zmiennością przepływów głównych rzek powiatu- w Pilicy, Wolbórcie, Czarnej-Bielinie oraz Piasecznicy. Na stan ten wpływa również możliwość awarii zapory czołowej zbiornika Sulejów, co z kolei stanowi zagrożenie przede wszystkim dla miasta Tomaszów Mazowiecki. Wśród zagrożonych terenów znajdują się obszary w granicach gmin Tomaszów Mazowiecki, Lubochnia, Inowłódz oraz Rzeczyca. Świadomość tego stanu rzeczy powinna wpływać zarówno na działania zabezpieczające w/w tereny, jak również na planowanie inwestycji na tych obszarach.

2.3.6. Administracja powiatowa, finanse samorządowe (w tym środki zewnętrzne)

Dochody jednostek samorządu terytorialnego kształtują się na podstawie ustawy z dn. 13.11.2003 o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, ustawy z dn. 26.11.1998 o finansach publicznych oraz ustawy zasadniczej. W praktyce samorządowej wyróżnia się 4 źródła dochodów: dochody własne, subwencję ogólną, dotacje oraz udziały we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) i z podatku dochodowego od osób prawnych (CIT).

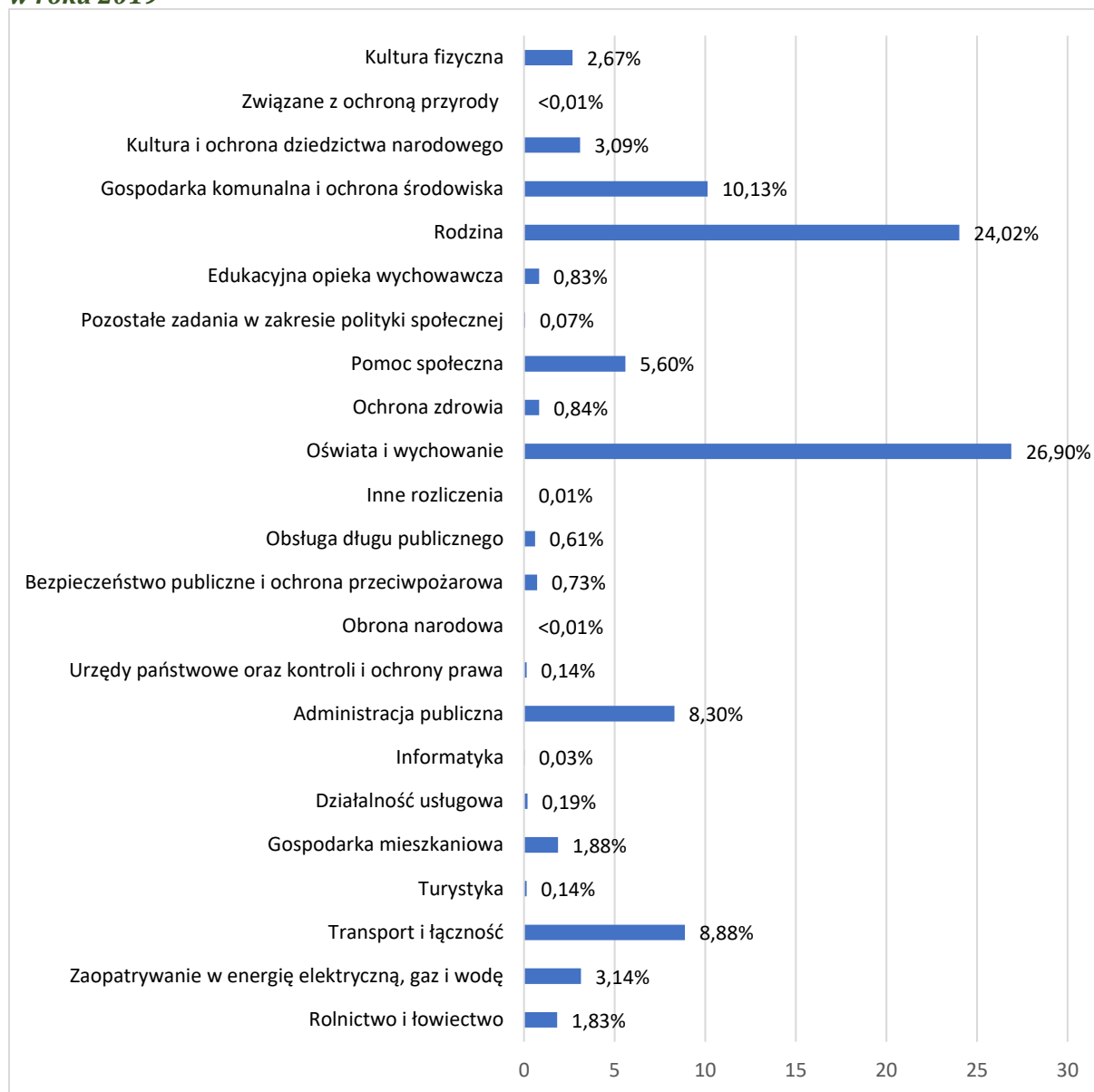
Tab. 57. Sytuacja finansowa w powiecie tomaszowskim w latach 2014-2019

Sytuacja finansowa w powiecie tomaszowskim [zł]						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Dochody na 1 mieszkańca	3 178,77	3 290,61	3 985,59	4 580,18	4 787,12	5 324,78
Wydatki na 1 mieszkańca	3 242,24	3 190,79	3 874,99	4 833,72	4 930,44	5 433,41
Deficyt/nadwyżka na 1 mieszkańca	-63,47	99,82	110,6	-253,54	-143,32	-108,63
Dochody ogółem	379 837 453,54	391 460 943,71	471 893 608,06	540 365 391,65	562 582 220,33	622 152 141,41
Wydatki ogółem	387 422 270,44	379 585 848,00	458 798 662,41	570 277 262,79	579 425 552,22	634 845 045,22
Deficyt/nadwyżka	-7 584 816,9	11 875 095,71	13 094 945,65	- 29 911 871,14	- 16 843 331,89	- 12 692 903,81

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 12.09.2020).

Jak wynika z powyższej tabeli, w ciągu ostatnich lat zanotowano sukcesywny wzrost zarówno dochodów, jak i wydatków w powiecie tomaszowskim. W porównaniu do 2014 roku dochody w powiecie tomaszowskim wzrosły o 63,79%, natomiast wydatki w rozpatrywanym okresie wzrosły o 63,86%- nieznacznie bardziej niż dochody. Podobną sytuację obserwujemy w przeliczeniu na jednego mieszkańca- dochody uległy zwiększeniu o 67,51%, a wydatki o 67,58%. W ostatnich latach przeważał deficyt budżetowy, a nadwyżkę zanotowano w latach 2015-2016. W 2019 roku deficyt ten stanowił -12 692 903,81 zł, co w przeliczeniu na jednego mieszkańca wyniosło -108,63 zł.

Wykres 13. Wydatki ogółem wg działów Klasyfikacji Budżetowej w powiecie tomaszowskim w roku 2019²⁴

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 12.09.2020).

W 2019 roku największy udział w wydatkach miały te, związane z oświatą oraz wychowaniem (26,90%) oraz należące do działu 855- Rodzina (24,02%), który obejmuje m.in. koszty świadczenia związane z realizacją programu „Rodzina 500 plus”, wydatki ponoszone na wspieranie rodziny (np. asystentów rodziny, placówki wsparcia dziennego), związane z Kartą Dużej Rodziny, a także ponoszone na tworzenie

²⁴ Dane procentowe umieszczone na stronach BDL udostępnianych przez GUS zostały zaokrąglone w sposób taki, iż suma wszystkich wydatków wynosi 100,03%.

i funkcjonowanie żłobków, klubów dziecięcych, działalność ośrodków adopcyjnych, placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz rodzin zastępczych. Najniższy udział w wydatkach powiatu miały koszty związane z ochroną przyrody (ogrody botaniczne i zoologiczne oraz naturalne obszary i obiekty chronionej przyrody) oraz obroną narodową- poniżej 0,01%.

W zakresie działalności powiatu są przeprowadzane inwestycje wsparte środkami z Unii Europejskiej. Poniższa tabela zawiera projekty zrealizowane w ramach perspektywy na lata 2014-2020, gdzie beneficjentem był Powiat Tomaszowski.

Tab. 58. Projekty zrealizowane w Powiecie Tomaszowskim wsparte środkami z Unii Europejskiej w perspektywie 2014-2020

Tytuł projektu	Program operacyjny	Działanie	Kwota dofinansowania (zł)	Wartość projektu (zł)
Rozwój potencjału społeczno-gospodarczego obszaru rewitalizowanego przy ulicy Farbiarskiej w Tomaszowie Mazowieckim poprzez utworzenie Centrum Animacji Społecznej	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	6.3. Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego	15 638 500,70	22 930 907,99
Modernizacja i adaptacja Centrum Kształcenia Praktycznego w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 3 w Tomaszowie Mazowieckim	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	7.4. Edukacja	11 044 932,11	19 935 932,00
Rozwój e-usług publicznych z zakresu infrastruktury informacji przestrzennej świadczonych poprzez Powiat Tomaszowski	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	7.1. Technologie informacyjno-komunikacyjne	8 149 680,00	11 973 053,70
Siła kwalifikacji	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	1 696 654,00	1 996 063,54

Tytuł projektu	Program operacyjny	Działanie	Kwota dofinansowania (zł)	Wartość projektu (zł)
Postaw na swoje umiejętności	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	1 501 243,12	1 766 168,38
Nowe kwalifikacje-inwestycja w rozwój	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	1 492 608,42	1 756 009,91
Wykwalifikowane kadry dla sektora elektronicznego	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	1 368 166,80	1 609 608,00
Rozbudowa ulicy Barlickiego w Tomaszowie Mazowieckim (droga powiatowa nr 4337E)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	3.2. Drogi	1 279 862,12	2 400 144,44
Krok do sukcesu zawodowego uczniów Technikum w Zespole Szkół Ponadpodstawowych nr 1 w Tomaszowie Mazowieckim	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	969 654,73	1 140 770,28
Termomodernizacja Filii Domu Pomocy Społecznej nr 1 przy ulicy Farbiarskiej 27/29 w Tomaszowie Mazowieckim	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	4.2. Termomodernizacja budynków	903 436,71	2 403 078,40
Fabryka inicjatyw branżowych	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	705 302,06	829 767,14
Strefa profesjonalistów	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	642 289,75	755 635,00
Strefa zawodowców	Regionalny Program Operacyjny Województwa	11.3. Kształcenie zawodowe	612 059,50	720 070,00

Tytuł projektu	Program operacyjny	Działanie	Kwota dofinansowania (zł)	Wartość projektu (zł)
	Łódzkiego na lata 2014-2020			
Mówię, słucham, rozumiem - rozwój umiejętności i kompetencji uczniów SOSW w Tomaszowie Mazowieckim	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.1. Wysoka jakość edukacji	376 482,23	442 920,28
Nowoczesne szkolnictwo zawodowe w ZSP nr 8 w Tomaszowie Maz.	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	234 773,18	276 203,75
Aktywizacja osób po 29. roku życia pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (V)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	8.1. Wsparcie aktywności zawodowej osób po 29 roku życia przez powiatowe urzędy pracy	5 240 425,65	6 165 206,65
Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (III)	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	1.1. Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy - projekty pozakonkursowe	5 018 987,31	5 461 952,11
Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (V)	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	1.1. Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy - projekty pozakonkursowe	4 907 469,67	5 822 816,41
Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (I)	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	1.1. Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy - projekty pozakonkursowe	3 558 200,00	3 872 200,00
Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (IV)	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	1.1. Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku pracy - projekty pozakonkursowe	3 508 228,32	4 162 587,00
Aktywizacja osób młodych pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (II)	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój	1.1. Wsparcie osób młodych pozostających bez pracy na regionalnym rynku	3 251 569,00	3 538 545,00

Tytuł projektu	Program operacyjny	Działanie	Kwota dofinansowania (zł)	Wartość projektu (zł)
		pracy - projekty pozakonkursowe		
Aktywizacja osób po 29. roku życia pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (I)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	8.1. Wsparcie aktywności zawodowej osób po 29 roku życia przez powiatowe urzędy pracy	2 237 635,00	2 632 500,00
Aktywizacja osób po 29. roku życia pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (III)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	8.1. Wsparcie aktywności zawodowej osób po 29 roku życia przez powiatowe urzędy pracy	2 031 897,00	2 390 467,00
Aktywizacja osób po 29. roku życia pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (IV)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	8.1. Wsparcie aktywności zawodowej osób po 29 roku życia przez powiatowe urzędy pracy	1 940 486,00	2 282 925,00
Aktywizacja osób po 29. roku życia pozostających bez pracy w powiecie tomaszowskim (II)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	8.1. Wsparcie aktywności zawodowej osób po 29 roku życia przez powiatowe urzędy pracy	1 593 638,00	1 874 868,00
Innowacje w gastronomii	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	1 070 262,06	1 259 131,84
Jesteśmy Rodziną	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	9.2. Usługi na rzecz osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	483 587,50	568 937,50
Kompetentny branżowiec - podniesienie kompetencji zawodowych uczniów ZSP2 w Tomaszowie Mazowieckim z zakresu turystyki i reklamy	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020	11.3. Kształcenie zawodowe	392 601,00	461 883,53

Źródło: Mapa dotacji UE; mapadotacji.gov.pl (dostęp: 14.12.2020).

Pozyskane dofinansowania na w/w inwestycje, a także niewymienione w tabeli, realizowane w poszczególnych gminach, znacznie ułatwiają realizowanie projektów, które przyczyniają się do rozwoju gospodarczego powiatu.

Podsumowując informacje dotyczące finansów Powiatu, dochody oraz wydatki w ciągu ostatnich lat stale rosną, co jest zgodne z ogólnokrajową tendencją gospodarczą i społeczną. Istotne w ciągu ostatnich miesięcy są wydarzenia związane z wybuchem pandemii COVID-19 oraz związane z tym spowolnienie gospodarcze. Dlatego też ważne jest zrównoważone planowanie wydatków w powiecie tak, aby uniknąć powstania deficytu budżetowego lub ograniczyć jego wielkość. Ważne jest również, aby planowane inwestycje w powiecie przynosiły korzyści społeczne i finansowe w dłuższej perspektywie, a na zwiększenie szans ich realizacji mają wpływ środki z Unii Europejskiej. Wymagają one wkładu własnego, dlatego także z tej perspektywy istotne jest zachowywanie stabilności finansów publicznych.

2.4. Sfera gospodarcza

2.4.1. Przedsiębiorczość

Przedsiębiorczość jest cechą społeczeństwa, która zależy od wielu czynników, głównie makroekonomicznych takich jak przepisy prawa, system podatkowy, trendy społeczne czy też dostęp do finansowania. Wiele z tych czynników nie jest zależnych od władz lokalnych czy regionalnych, jednak wszelkie działania związane ze stymulowaniem przedsiębiorczości na poziomie lokalnym może mieć istotny wpływ na wzrost atrakcyjności z punktu widzenia przedsiębiorców, którzy mogą wybrać ten właśnie region na realizację swoich inwestycji.

W poniższej tabeli przedstawiono dane dotyczące podmiotów nowo zarejestrowanych według grup sekcji PKD 2007 w latach 2014-2019 w Powiecie Tomaszowskim. Wynika z niej, iż w całkowitej ich liczbie nastąpił wzrost o 7,7%; natomiast największy wzrost liczby podmiotów zaobserwować można w działalności związanej z obsługą rynku nieruchomości (sekcja L – 171,4%), z informacją i komunikacją (sekcja J – 123,1%), oraz z kulturą, rozrywką i rekreacją (sekcja R – 110%). Z kolei największy spadek zauważa się w branży związanej z górnictwem i wydobywaniem (sekcja B - 100,0%), a także z dostawą wody oraz gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją (sekcja E – 100,0%).

Tab. 59. Podmioty nowo zarejestrowane według sekcji PKD 2007 w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

Lp.	Sekcja PKD		2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	A	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	17	12	9	11	8	12
2	B	Górnictwo i wydobywanie	1	0	2	0	0	0
3	C	Przetwórstwo przemysłowe	120	95	75	84	77	102

Lp.	Sekcja PKD		2014	2015	2016	2017	2018	2019
4	D	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	0	1	4	0	6	3
5	E	Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	2	2	1	4	2	0
6	F	Budownictwo	112	123	119	132	169	196
7	G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	232	218	198	205	212	182
8	H	Transport i gospodarka magazynowa	54	42	57	69	58	51
9	I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	24	15	32	24	24	25
10	J	Informacja i komunikacja	13	19	18	24	34	29
11	K	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	19	15	14	20	20	19
12	L	Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	7	18	11	17	12	19
13	M	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	56	65	58	61	61	67
14	N	Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	37	21	30	36	44	56
15	O	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	0	2	0	0	0	3
16	P	Edukacja	25	29	22	38	19	28
17	Q	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	47	22	43	24	30	33
18	R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	10	15	12	19	37	21

Lp.	Sekcja PKD	2014	2015	2016	2017	2018	2019
19	S i T Pozostała działalność usługowa i gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby	84	58	53	50	87	80
Razem		860	772	758	818	900	926

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 04.12.2020).

Poniższa tabela przedstawia w ujęciu syntetycznym podmioty gospodarcze w Powiecie Tomaszowskim w 2019 r. według danych zgromadzonych przez Urząd Skarbowy w Tomaszowie Mazowieckim. Na jej podstawie stwierdzić można, iż najliczniejszą grupę podmiotów ujętych w rejestrach tego urzędu stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą oraz spółki cywilne – 92,8% wszystkich podmiotów. Zdecydowaną mniejszość stanowiły spółki akcyjne – 0,10% oraz spółki z udziałem kapitału zagranicznego – 0,15%. Życie gospodarcze Powiatu koncentruje się na terenie Miasta Tomaszów Mazowiecki, na co wskazuje fakt, iż najwięcej podmiotów gospodarczych ma tu swoją siedzibę – 54,2% ogółu podmiotów gospodarczych. Większą liczbę firm odnotowano także na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Mazowiecki – 9,8%, Gminy Ujazd – 7,1%, Gminy Rokiciny – 5,5%, Gminy Lubochnia – 5,2%; najmniejsza zaś w Gminie Budziszewice – 2,1%.

Tab. 60. Podmioty gospodarcze z terenu Powiatu Tomaszowskiego w 2019 r. według Urzędu Skarbowego w Tomaszowie Mazowieckim

Lp.	Jednostki gospodarcze wg rejestru Urzędu Skarbowego w Tomaszowie Mazowieckim	Podmioty gospodarcze osób fizycznych i spółki cywilne	Podatnicy podatku dochodowego od osób prawnych nie będących spółkami kapitałowymi	Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością	Spółki akcyjne	Spółki z udziałem kapitału zagranicznego	Razem
1	Ogółem	6378	126	352	7	10	6873
2	Miasto Tomaszów Maz.	3428	60	221	6	7	3722
3	Gmina Będków	183	4	6	0	0	193
4	Gmina Budziszewice	137	3	2	0	0	142
5	Gmina Czerniewice	284	1	20	0	1	306
6	Gmina Inowłódz	198	11	12	0	2	223
7	Gmina Lubochnia	343	5	10	0	0	358
8	Gmina Rokiciny	366	2	9	0	0	377
9	Gmina Rzeczyca	199	12	9	0	0	220
10	Gmina Tomaszów Maz.	633	9	29	0	0	671
11	Gmina Ujazd	441	15	30	1	0	487
12	Gmina Żelechlinek	166	4	4	0	0	174

Źródło: Tomaszowski świat pracy. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Tomaszowie Mazowieckim w 2019 roku, Tomaszów Mazowiecki 2020, s. 3.

Wartość wskaźnika liczby podmiotów gospodarczych według klas wielkości przypadających na 10 tysięcy mieszkańców Powiatu będących w wieku produkcyjnym w analizowanym okresie wzrastała, co wpisuje się w trendy wojewódzkie i krajowe. Poziom tego wzrostu w ujęciu procentowym dla ogółu podmiotów wyniósł 13,4%, a więc był nieco niższy niż analogiczne wartości wskaźnika dla województwa i kraju, które ukształtowały się na poziomie odpowiednio 14,2% i 15,2%. Pomimo tego wartości tego

wskaźnika dla wszystkich klas wielkości podmiotów gospodarczych są znacznie niższe niż te w skali województwa i kraju, najwyraźniej różnica ta uwidacznia się w przypadku przedsiębiorstw zatrudniających do 9 pracowników, od 10 do 49 pracowników oraz powyżej 250 osób. W przypadku ostatnich z wymienionych odnotowano w latach 2014-2019 największy spadek ich liczby, który wynosił 10,0%. Największe przedsiębiorstwa ulokowane są głównie na terenie miasta powiatowego, są to m. in. Ceramika Paradyż Sp. z o.o., Chipita Poland Sp. z o.o., Roldrob S.A., Megatech Industries Tomaszów Sp. z o.o., Tomaszowskie Centrum Zdrowia Sp. z o.o., FM Polska Sp. z o.o., FritoLay Sp. z o.o. Tutaj też działa sporo firm średniej wielkości, czyli zatrudniających od 50 do 249 osób, są to np. P.P.H.U. Trans-Pik Piotr Kopacz, Syntom Metal Recycling Sp. z o.o., Ice Full Dystrybucja Sp. z o.o.; Tomtex S.A., Zakład Gospodarki Wodno-Kanalizacyjnej Sp. z o.o., Miejski Zakład Komunikacyjny Sp. z o.o., Wagran Sp. z o.o., UST-M Sp. z o.o., EZBUD Sp. z o.o. Sp. K., ARTOM Budownictwo Sp. z o.o., Europochette Polska Sp. z o.o.

Tab. 61. Podmioty według klas wielkości na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym

Lp.	Jednostka	Klasa wielkości według liczby zatrudnionych	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	pow. tomaszowski	ogółem	1 267,8	1 288,5	1 304,1	1 334,2	1 375,5	1 438,3
		0 - 9 osób	1 203,8	1 224,0	1 239,8	1 269,4	1 311,4	1 374,5
		10-49 osób	52,7	52,3	51,7	51,3	50,7	50,9
		50-249 osób	10,4	11,2	11,7	12,5	12,6	12,0
		250 i więcej osób	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9
2	woj. łódzkie	ogółem	1 544,8	1 577,7	1 612,3	1 654,1	1 690,3	1 763,4
		0 - 9 osób	1 469,3	1 501,6	1 535,0	1 576,5	1 614,8	1 689,1
		10-49 osób	62,0	62,8	63,7	64,1	62,1	61,1
		50-249 osób	11,7	11,7	11,8	11,9	11,7	11,6
		250 i więcej osób	1,7	1,7	1,7	1,7	1,6	1,7
3	Polska	ogółem	1 700,2	1 743,3	1 783,0	1 832,6	1 876,0	1 958,6
		0 - 9 osób	1 625,5	1 668,0	1 706,5	1 755,5	1 801,8	1 885,4
		10-49 osób	60,6	61,3	62,3	62,8	60,2	59,3

Lp.	Jednostka	Klasa wielkości według liczby zatrudnionych	2014	2015	2016	2017	2018	2019
		50-249 osób	12,2	12,2	12,3	12,4	12,1	12,0
		250 i więcej osób	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 04.12.2020).

Aktywności gospodarczej mieszkańców Powiatu dowodzi wskaźnik liczby podmiotów wpisanych do Krajowego Rejestru Urzędowego Podmiotów Gospodarki Narodowej (REGON) na 10 000 ludności, który ukazano w poniższej tabeli. Wprawdzie nie przekraczał on w rozpatrywanych latach ani średniej wojewódzkiej ani krajowej, ale jego procentowy wzrost dla Powiatu wynoszący 8,2% osiągnął poziom porównywalny z wojewódzkim (8,3%). Był zaś nieco niższy niż wzrost wartości tego wskaźnika w skali ogólnokrajowej – 9,7%.

Tab. 62. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności

Lp.	Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	pow. tomaszowski	777	783	786	796	812	841
2	woj. łódzkie	957	968	979	993	1 004	1 036
3	Polska	1 071	1 089	1 103	1 121	1 136	1 175

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 04.12.2020).

Nieco podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku wskaźnika informującego o jednostkach nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON i przypadających na 10 tysięcy mieszkańców. Jego wartość dla Powiatu Tomaszowskiego nie przekracza średnich krajowych i wojewódzkich, co wywnioskować można z poniższej tabeli. Jednak procentowy wzrost tego wskaźnika dla Powiatu Tomaszowskiego w rozpatrywanych latach był znacznie wyższy (9,7%) niż dla województwa (2,4%) i dla Polski (6,5%).

Tab. 63. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności

Lp.	Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	pow. tomaszowski	72	65	64	69	77	79
2	woj. łódzkie	85	81	82	82	88	87
3	Polska	93	94	91	94	102	99

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 04.12.2020).

Jak wynika z powyższej analizy, aktualny poziom przedsiębiorczości na terenie powiatu tomaszowskiego, ocenić można jako średni, czym wpisuje się on w ogólną ocenę poziomu przedsiębiorczości w województwie łódzkim. Wprawdzie wartości wskaźników dotyczących rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki w Powiecie są niższe niż średnie wojewódzkie i krajowe, ale za pozytywny aspekt należy uznać ich wzrost na przestrzeni ostatnich 5 lat. Pozytywnie wpływ na rozwój przedsiębiorczości mogą mieć wszelkie podjęte działania związane z tworzeniem stref ekonomicznych, parków przemysłowych, samorządów wspierających przedsiębiorczość, centrów badawczych, inkubatorów przedsiębiorczości, kooperacji świata nauki z biznesem oraz organizowanie praktyk, targów i staży zawodowych, stosowanie ulg podatkowych, a także inwestowanie w infrastrukturę czy przedsięwzięcia rozwojowe. Jednostki samorządowe powinny w przyszłości rozwijać wszelkie formy aktywności, ale także tworzyć nowe, ponieważ szeroko rozumiany rynek stale się zmienia.

2.4.2. Rynek pracy

W latach 2014-2019 liczba bezrobotnych zarejestrowanych w Powiecie Tomaszowskim zmalała prawie o połowę (47,0%). Spadek ten, zaprezentowany w poniższej tabeli, wpisuje się w trendy wojewódzkie i krajowe, ale jego wartość jest niższa niż wartość spadku w skali wojewódzkiej (53,5%) i krajowej (52,5%). Z kolei wyższe wartości spadku liczby bezrobotnych zarejestrowanych w rozpatrywanym przedziale czasowym nastąpiły w Gminach Będków, Czerniewice oraz Rzeczyca, wynosząc odpowiednio: 55,7%, 55,5%, 54,1%. Analogicznie nastąpił spadek w udziale bezrobotnych zarejestrowanych w populacji Powiatu Tomaszowskiego: w 2014 r. udział ten wynosił 5,3%, zaś w 2019 r. – 2,9%. Do wszystkich wymienionych spadków przyczynił się trend depopulacyjny.

Największą liczbę bezrobotnych zarejestrowanych odnotowuje się w Mieście Tomaszów Mazowiecki, co nie dziwi, gdyż jest to najliczniejsza gmina w całym Powiecie Tomaszowskim. Stanowili oni w latach 2014-2019 około 60,0% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w powiecie (2014 r. – 58,8%, 2015 r. – 57,4%, 2016 r. – 57,3%, 2017 r. – 59,7%, 2018 r. – 59,4%, 2019-59,4%). W 2019 r. drugą pod względem liczby bezrobotnych zarejestrowanych była gmina wiejska Tomaszowa Mazowieckiego (8,26%); na kolejnych miejscach uplasowały się Gmina Lubochnia (6,61%) oraz Gmina Ujazd (6,2%). Z kolei najmniejszy udział w ogóle bezrobotnych zarejestrowanych w Powiecie Tomaszowskim w 2019 r. miały Gmina Budziszewice (1,68%) oraz Gmina Będków (1,74%), czyli najmniej liczne jednostki w Powiecie.

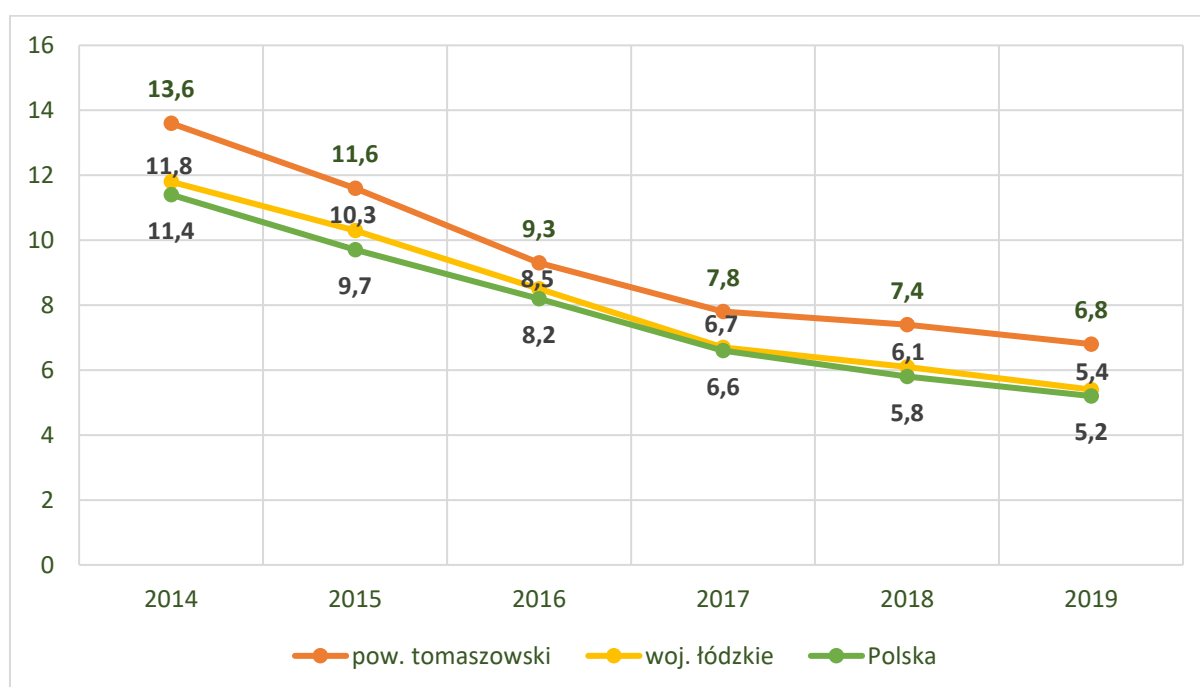
Tab. 64. Liczba bezrobotnych w latach 2014-2019

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	1 825 180	1 563 339	1 335 155	1 081 746	968 888	866 374
Woj. Łódzkie	126 157	109 510	91 041	72 662	66 036	58 722
Pow. Tomaszowski	6 279	5 343	4 401	3 748	3 624	3 330
Miasto Tomaszów Maz.	3 691	3 066	2 522	2 237	2 158	1 978
Gmina Będków	131	98	87	81	69	58
Gmina Budziszewice	116	94	82	61	60	56
Gmina Czerniewice	247	235	191	131	142	110
Gmina Inowłódz	214	176	181	123	123	133
Gmina Lubochnia	370	308	246	203	228	220
Gmina Rokiciny	200	203	165	145	132	116
Gmina Rzeczyca	209	192	143	113	95	96
Gmina Tomaszów Maz.	560	462	384	338	314	275
Gmina Ujazd	382	354	275	217	214	206
Gmina Żelechlinek	159	155	125	99	89	82

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp:25.11.2020).

W związku z powyższym, w trendy krajowe i wojewódzkie wpisuje się również spadek stopy bezrobocia w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019. Jak wynika z powyższego wykresu, wartość stopy bezrobocia, czyli stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby ludności aktywnej zawodowo, dla Powiatu Tomaszowskiego w rozpatrywanym okresie była znacznie wyższa niż dla kraju i województwa. Równocześnie spadek tej wartości w ujęciu procentowym był niższy (50,0%) niż dla województwa (54,2%) i kraju (54,4%).

Wykres 14. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp:25.11.2020).

Poniższa tabela, opracowana na podstawie danych udostępnionych przez GUS, zawiera dane ukazujące procentowy udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w latach 2014-2019. Wynika z niej, iż pomimo sukcesywnego spadku, także wartość tego wskaźnika w tym okresie kształtowała się dla Powiatu na poziomie wyższym niż dla województwa i kraju. Jego wartość w ujęciu procentowym wynosiła 43,0%, czyli mniej niż wyliczona dla województwa (49,4%) i kraju (49,3%). Z kolei wartości te przekraczały spadki w ujęciu procentowym dla Gminy Będków (54,0%), Gminy Czerniewice (52,6%), Gminy Rzeczyca (52,1%) oraz gminy

wiejskiej Tomaszów Mazowiecki (50,6%). W wymienionych gminach odnotowano w 2019 r. najniższy udział procentowy bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym, a w Gminie Będków i Gminie Czerniewice niższy nawet niż średnie krajowe i wojewódzkie. Najmniejszy spadek zaobserwować można w omawianym okresie w Gminie Inowłódz – wynosił on 33,7%; w gminie tej w 2019 r. odnotowano najwyższą wartość (5,9%) rozpatrywanego wskaźnika.

Tab. 65. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym ogółem (jednostka miary: %)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	7,5	6,5	5,6	4,6	4,2	3,8
Woj. Łódzkie	8,1	7,2	6,0	4,9	4,5	4,1
Pow. Tomaszowski	8,6	7,4	6,2	5,3	5,2	4,9
Miasto Tomaszów Maz.	9,4	8,0	6,7	6,0	6,0	5,6
Gmina Będków	6,3	4,7	4,2	3,9	3,4	2,9
Gmina Budziszewice	8,4	6,9	6,1	4,6	4,6	4,3
Gmina Czerniewice	7,6	7,2	5,9	4,1	4,5	3,6
Gmina Inowłódz	8,9	7,5	7,7	5,3	5,3	5,9
Gmina Lubochnia	8,4	7,0	5,6	4,7	5,3	5,1
Gmina Rokiciny	5,3	5,4	4,4	3,9	3,6	3,2
Gmina Rzeczyca	7,1	6,6	5,0	4,0	3,4	3,4
Gmina Tomaszów Maz.	8,1	6,7	5,5	4,9	4,5	4,0
Gmina Ujazd	7,8	7,3	5,8	4,6	4,6	4,5
Gmina Żelechlinek	8,1	7,9	6,5	5,2	4,7	4,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp:27.11.2020).

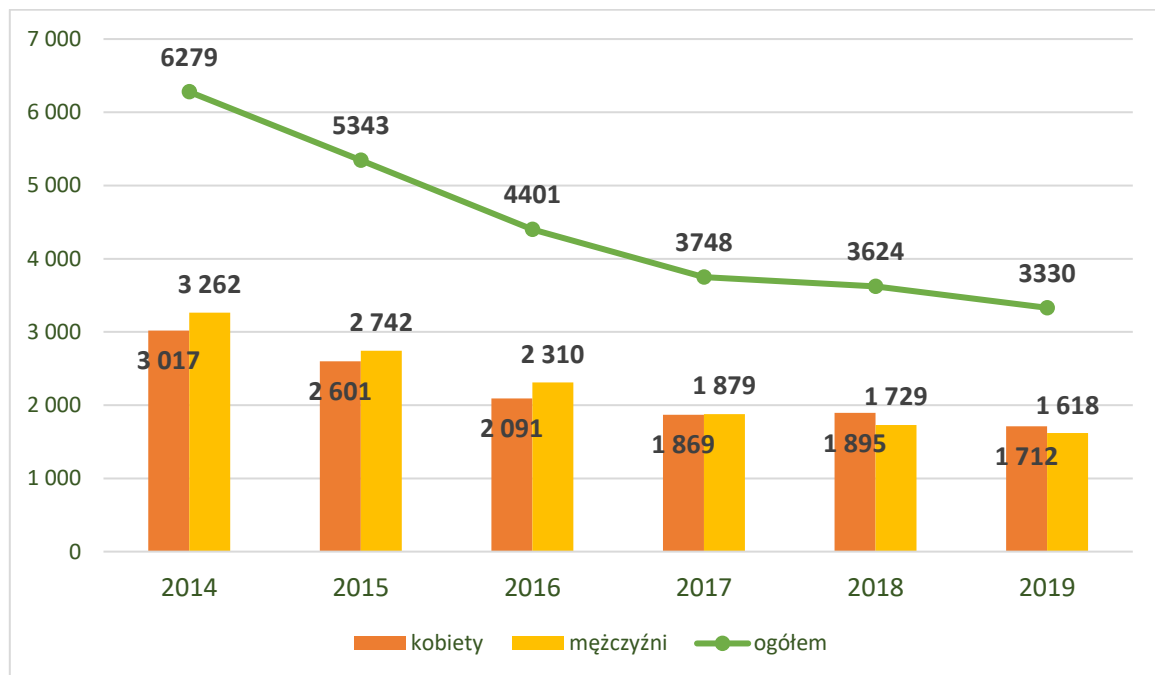
Według raportu za rok 2019 sporządzonego przez Powiatowy Urząd Pracy w Tomaszowie Mazowieckim (PUP), pomimo systematycznego spadku liczby zarejestrowanych, Powiat Tomaszowski plasował się w pierwszej piątce powiatów województwa o najwyższym udziale osób bezrobotnych²⁵.

Poniższy wykres przedstawia liczbę bezrobotnych zarejestrowanych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 według płci, przy czym uwagę zwraca udział kobiet w całkowitej liczbie osób zarejestrowanych jako bezrobotne. W latach 2014-2016 udział ten był niższy niż udział mężczyzn (2014 – 48,0%, 2015 r. – 48,7%, 2016 r. – 47,5%), w 2017 r. nastąpiło niemal zrównanie liczby bezrobotnych pod względem płci (kobiety- 49,9%, mężczyźni -50,1%), z kolei w latach 2018 i 2019 liczba kobiet bezrobotnych przewyższała liczbę bezrobotnych mężczyzn (2018 r.- 52,3%, 2019 r. – 51,4%). Niższy udział kobiet w ogóle bezrobotnych zarejestrowanych świadczy o dużym znaczeniu sektora publicznego na miejscowym rynku pracy, w którym zatrudnienie znajdują zazwyczaj kobiety. W Polsce niższy udział kobiet jest charakterystyczny dla słabiej rozwiniętych województw wschodnich, a także dla jednego tylko województwa zachodniego - dolnośląskiego²⁶ . Wzrost odsetka kobiet w ogóle bezrobotnych zarejestrowanych wystąpił w Powiecie jedynie w 2018 r., co z uwagi na jednoczesny spadek liczby bezrobotnych mężczyzn, pozwala przypuszczać o poprawie koniunktury gospodarczej.

²⁵ *Tomaszowski świat pracy. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Tomaszowie Mazowieckim w 2019 roku*, Tomaszów Mazowiecki 2020, s. 5.

²⁶ *Rynek pracy w województwie dolnośląskim w 2018 r.*, oprac. Urząd Statystyczny we Wrocławiu, Wrocław 2020, s. 93.

Wykres 15. Bezrobotni zarejestrowani według płci w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

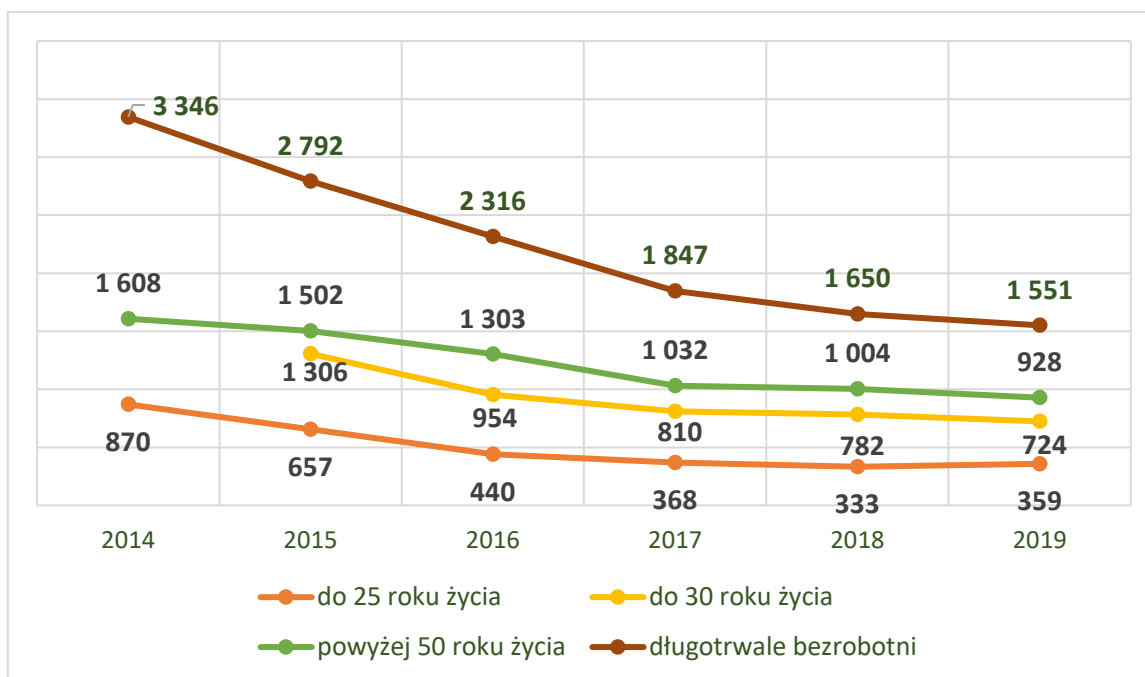

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 31.10.2020).

W 2019 r. kobiety stanowiły większość zarejestrowanych bezrobotnych w gminie miejskiej Tomaszowa Mazowieckiego (51,6%), Gminie Budziszewice (57,2%), Gminie Czerniewice (51,8%), Gminie Lubochnia (59,1%), Gminie Ujazd (53,4%). Natomiast mężczyźni stanowili w tym samym roku większość w Gminie Będków (55,2%), Gminie Inowódz (53,4%), Gminie Rzeczyca (51,0%), gminie wiejskiej Tomaszowa Mazowieckiego (50,2%) oraz Gminie Żelechlinek (58,5%). Proporcje te skorelować można ze strukturą płciową poszczególnych gmin, choć wyjątkiem jest tu Gmina Czerniewice, w której całkowita liczba kobiet w 2019 r. była mniejsza niż mężczyzn (49,7%), za to ich udział w całkowitej liczbie bezrobotnych zarejestrowanych większy.

Wraz z odnotowywanym w Powiecie Tomaszowskim spadkiem całkowitej liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych następował w omawianych latach spadek bezrobotnych zarejestrowanych mieszczących się w grupach defaworyzowanych na rynku pracy ze względu na wiek, co ukazano na poniższym wykresie.

Wykres 16. Bezrobotni zarejestrowani: do 25 roku życia, do 30 roku życia, powyżej 50 roku życia, długotrwale bezrobotni w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

brak danych za 2014 r. dla bezrobotnych zarejestrowanych do 30 r. życia

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 31.10.2020).

W latach 2014-2019 największy spadek liczby bezrobotnych nastąpił w najmłodszej grupie, czyli wśród osób do 25 roku życia. Wyniósł on 58,7% i wpisał się w trendy krajowe i wojewódzkie, choć jego wartość była znacznie od nich niższa (odpowiednio 64,8% i 67,6%). Spadek ten świadczy o zainteresowaniu pracodawców zatrudnianiem osób z niewielkimi doświadczeniami zawodowymi lub zupełnie bez doświadczeń. O ile jest to sytuacja pozytywna dla osób w tym przedziale wiekowym, to jednak wskazuje jednocześnie na trudną sytuację na rynku pracy osób należących do starszych grup wiekowych, a więc do 30 roku życia i po 50 roku życia. W przypadku pierwszej z wymienionych spadek jej liczby w Powiecie wyniósł 44,6%, zaś drugiej – 42,3%; obie te wartości nie przekraczały ujęć procentowych spadków tak dla województwa (odpowiednio: 54,9% i 51,1%), jak i dla kraju (odpowiednio: 51,4% i 50,4%). Wartości tychże spadków pokazują, iż na terenie Powiatu Tomaszowskiego największe problemy ze znalezieniem pracy mają osoby w wieku po 50 roku życia, a więc mniej podatne na np. zmianę lub podwyższenie kwalifikacji zawodowych.

Wśród bezrobotnych zarejestrowanych najwięcej jest osób długotrwale bezrobotnych, czyli pozostających w rejestrze powiatowego urzędu pracy łącznie przez okres ponad 12 miesięcy w okresie ostatnich dwóch lat, z wyłączeniem okresu odbywania stażu i przygotowania zawodowego dorosłych w miejscu pracy. Wprawdzie ich liczba w latach 2014-2019 systematycznie spadała (o 53,6%), ale w 2019 r. stanowiły one niemal połowę (46,6%) ogółu zarejestrowanych bezrobotnych w Powiecie. Poza tym zgodnie z danymi udostępnionymi przez PUP w Tomaszowie Mazowieckim w tej grupie bezrobotnych w latach 2018 i 2019 na wysokim poziomie kształtował się udział kobiet (odpowiednio: 55,9% i 55,1%)²⁷. Bez działań aktywizujących osobom tym grozi trwałe przejście do grupy biernych zawodowo, co przy braku uprawnień emerytalno-rentowych oznacza wykluczenie społeczne.

Do poprawy sytuacji osób bezrobotnych na rynku pracy zmierzają działania podejmowane przez Powiatowy Urząd Pracy w Tomaszowie Mazowieckim, których zakres obejmuje wszystkie gminy należące do Powiatu. W listopadzie 2019 r. siedziba PUP została przeniesiona do budynku Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim przy ul. Św. Antoniego 41, a zmiana ta przekłada się na atrakcyjniejsze warunki obsługi. Do podstawowych usług świadczonych przez Urząd należą:

- poradnictwo zawodowe,
- pośrednictwo pracy,
- profilowanie pomocy,
- Indywidualne Plany Działania (IPD).

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż w ramach powyższych działań PUP podejmuje współpracę z pracodawcami, starając się pozyskiwać od nich oferty pracy, inicjować i organizować ich kontakt z osobami bezrobotnymi i poszukującymi pracy (np. w postaci giełd pracy), pomagać w organizacji stanowisk pracy w ramach stażu, czy wspierając kształcenie ustawiczne pracodawcy. Celem tychże działań jest przede wszystkim dostosowywanie kwalifikacji bezrobotnych i osób poszukujących pracy do wymagań pracodawców. Podobny charakter ma współpraca PUP z lokalnymi szkołami

²⁷ *Tomaszowski świat pracy. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Tomaszowie Mazowieckim w 2019 roku*, Tomaszów Mazowiecki 2020, s. 9.

podstawowymi i ponadpodstawowymi, w których doradcy zawodowi prowadzą spotkania informacyjne z ich uczniami.

Ponadto PUP by zapobiegać bezrobociu lub ograniczyć jego poziom, w szczególności wśród osób znajdujących się w trudnej sytuacji na rynku pracy, prowadzi aktywne formy wsparcia. Rodzaj, cel oraz zakres przeprowadzonych przez PUP w 2019 r. działań tego typu przedstawiono w poniższej tabeli. Jak z niej wynika, w 2019 r. największą liczbę osób bezrobotnych objęto stażem (503) oraz Krajowym Funduszem Szkoleniowym (412). Warto zauważyć, iż niektóre formy aktywnego wsparcia, jak bon na zasiedlenie lub refundacja części kosztów wynagrodzeń, dotyczyły tylko osób do 30 r. życia. W tych działaniach upatrywać należy m.in. źródła spadku bezrobocia wśród osób w tym przedziale wiekowym.

Tab. 66. Rodzaj, cel oraz zakres aktywnych form wsparcia prowadzonych przez PUP w Tomaszowie Mazowieckim w 2019 r.

Lp.	Rodzaj wsparcia	Cel	Kobiety	Zamieszkał i na wsi	Do 30 roku życia	Po 50 roku życia	długotrwałe	ogółem
1	staż	zdobycie doświadczenia zawodowego	348	191	293	22	80	503
2	Roboty publiczne	aktywizacja osób znajdujących się w trudnej sytuacji na rynku pracy	16	62	4	45	38	69
3	Prace interwencyjne	ułatwienie bezrobotnym powrotu na rynek pracy	146	113	72	50	44	249
4	Prace społecznie użyteczne	aktywizacja społeczno-zawodowa osób bezrobotnych, które nie uzyskują zasiłku dla bezrobotnych i korzystają ze świadczeń pomocy społecznej	70	65	9	78	129	150

Lp.	Rodzaj wsparcia	Cel	Kobiety	Zamieszkał i na wsi	Do 30 roku życia	Po 50 roku życia	długotrwa łe	ogółem
5	Dofinansowania do rozpoczęcia działalności gospodarczej	uzyskanie jednorazowo środków na podjęcie działalności gospodarczej przez osoby bezrobotne	39	59	49	3	20	102
6	Refundacja kosztów wyposażenia lub doposażenia stanowiska pracy	refundacja kosztów wyposażenia lub doposażenia stworzonego stanowiska pracy dla pracodawców	40	44	49	5	22	123
7	Refundacja części kosztów wynagrodzeń osób do 30 roku życia	zwiększenie szans ludzi młodych na zatrudnienie	bd	bd	31	bd	bd	31
8	Bon na zasiedlenie	pokrycie kosztów zamieszkania w miejscu pracy oddalonym od miejsca dotychczasowego pobytu o minimum 80 km lub gdy czas dojazdu do tej miejscowości i powrotu przekracza łącznie 3 godziny dziennie	bd	bd	28	bd	bd	28
9	Szkolenia i bony szkoleniowe	podniesienie kwalifikacji zwiększających szanse osób bezrobotnych na podjęcie zatrudnienia; dodatkowo dla osób do 30 r. życia - bon szkoleniowy	bd	bd	16	bd	bd	96

Lp.	Rodzaj wsparcia	Cel	Kobiety	Zamieszkał i na wsi	Do 30 roku życia	Po 50 roku życia	długotrwałe	ogółem
10	Krajowy Fundusz Szkoleniowy	pomoc osobom pracującym zagrożonym utratą zatrudnienia z powodu kwalifikacji nieadekwatnych do wymagań stawianych przez lokalny rynek pracy i dynamicznie zmieniającą się gospodarkę	bd	bd	bd	bd	bd	412

Źródło: *Tomaszowski świat pracy. Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Tomaszowie Mazowieckim w 2019 roku, Tomaszów Mazowiecki 2020, s.22-26.*

Oprócz powyższych działań podstawowych PUP w Tomaszowie Mazowieckim realizował jeszcze w latach 2018-2020 szereg programów mających na celu aktywizację osób bezrobotnych w wieku 18-29 lat, powyżej 29 r. życia oraz niepełnosprawnych. Były one dofinansowane z funduszy unijnych, Funduszu Pracy oraz Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Tab. 67. Pracujący według innego podziału niż PKD ogółem (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	8 864 415	8 935 102	9 225 051	9 476 011	9 643 575	9 789 043
Woj. łódzkie	571 861	573 863	587 872	603 922	617 004	621 356
Pow. tomaszowski	22 341	22 799	24 555	25 676	26 512	26 193
Miasto Tomaszów Maz.	15 800	16 095	17 351	18 220	18 595	18 055
Gmina Będków	188	193	157	164	183	192
Gmina Budziszewice	100	107	128	95	102	104
Gmina Czerniewice	477	507	558	540	503	573
Gmina Inowłódz	638	707	700	649	665	654

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gmina Lubochnia	628	631	728	768	789	834
Gmina Rokiciny	708	749	776	809	800	796
Gmina Rzeczyca	304	270	288	311	305	309
Gmina Tomaszów Maz.	1 478	1 429	1 516	1 504	1 735	1 910
Gmina Ujazd	1 781	1 878	2 113	2 389	2 604	2 540
Gmina Żelechlinek	239	233	240	227	231	226

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 31.11.2020).

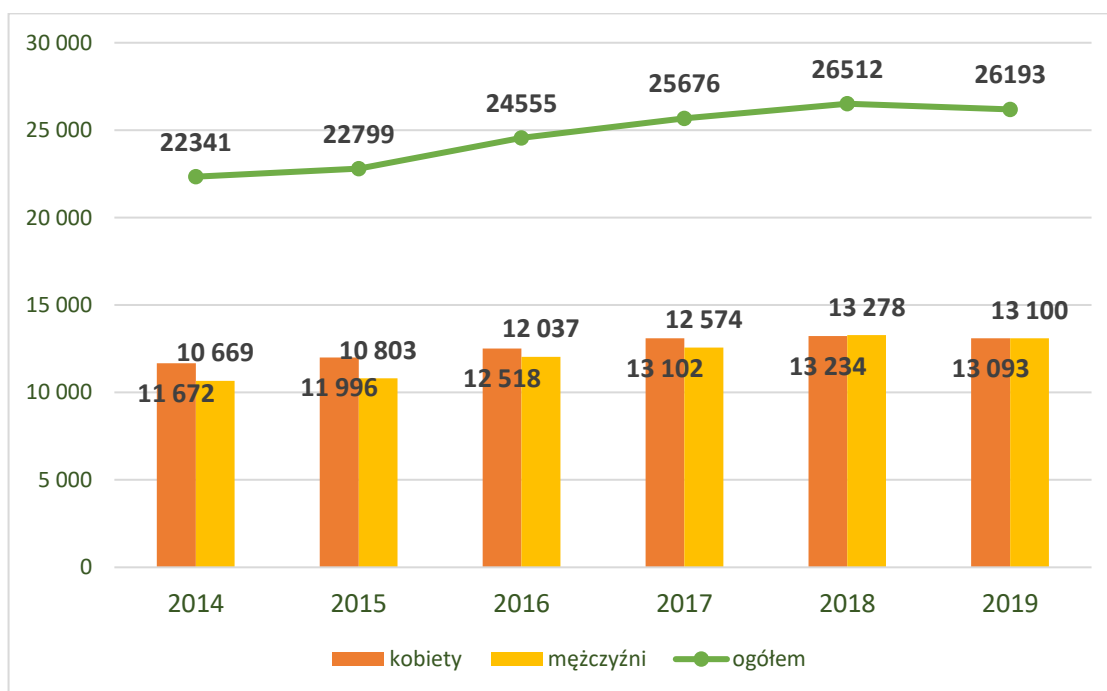
Zgodnie z danymi udostępnionymi przez GUS całkowita liczba osób pracujących według innego podziału niż PKD²⁸ w analizowanym przedziale czasowym w Powiecie Tomaszowskim wzrastała, co ukazuje powyższa tabela. Wzrost ten, pomimo spadku w 2019 r., wyniósł 17,4%, a zatem przekraczał znacznie poziom krajowy (10,4%) i wojewódzki (8,7%). Największy wzrost odnotowano w Gminie Ujazd – 42,6% oraz w Gminie Lubochnia - 32,8%; średnią krajową i wojewódzką wzrost liczby pracujących według innego podziału niż PKD osiągnął również w Gminie Tomaszów Mazowiecki (29,2%), Gminie Czerniewice (20,1%), Mieście Tomaszów Mazowiecki (14,3%) i Gminie Rokiciny (12,4%). Z kolei poniżej tych średnich wzrost w ujęciu procentowym kształtował się w Gminie Budziszewice (4,0%), Gminie Inowłódz (2,5%), Gminie Będków (2,1%) oraz Gminie Rzeczyca (1,6%). Natomiast w Gminie Żelechlinek jako jedynej w całym Powiecie, odnotowano spadek wynoszący 5,4%.

Poniższy wykres prezentuje wzrost liczby osób pracujących według podziału innego niż PKD w latach 2014-2019 w Powiecie Tomaszowskim z podziałem według płci. Od 2014 do 2017 r. kobiety stanowiły większość wśród pracujących w Powiecie, aczkolwiek nie była to zbyt duża przewaga: w 2014 r. stanowiły one 52,2% ogółu pracujących, w 2015 r. – 52,6%, w 2016 r. – 51,0%, w 2017 r. – 51,0%. W 2018 r. udział

²⁸ Bez pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

kobiet wynosił 49,9%, a w kolejnym – 50,0%. Tendencja wzrostu udziału mężczyzn w liczbie pracujących wskazywać może na stopniową poprawę koniunktury gospodarczej w Powiecie Tomaszowskim; procentowy wzrost liczby pracujących mężczyzn w analizowanych latach był znacznie wyższy (22,8%) niż kobiet (12,2%). Zdecydowanie więcej mężczyzn niż kobiet podejmuje pracę w niestabilnych koniunkturalnie branżach, natomiast kobiety przeważają w stabilnym sektorze publicznym. Ten pozytywny kierunek może być niestety zatrzymany lub wyhamowany przez kryzys wywołany w 2020 r. koronawirusem.

Wykres 17. Pracujący według innego podziału niż PKD w Powiecie Tomaszowskim według płci (jednostka miary: osoba)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 03.12.2020).

Jak wynika z poniższej tabeli, liczba pracujących na 1000 ludności według podziału innego niż PKD w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 systematycznie wzrastała, przy czym wzrost ten w ujęciu procentowym osiągnął poziom niemal dwukrotnie wyższy (20,3%) niż dla kraju (10,9%) i województwa (11,0%). Generalnie jednak na przestrzeni branych pod uwagę lat wysokość tego wskaźnika dla Powiatu nie przekraczała średnich krajowych i wojewódzkich. Średnie te przekraczały za to wartości tego wskaźnika obliczone dla Miasta Tomaszów Mazowiecki, a od 2015 r. - zdecydowanie

dla Gminy Ujazd. Najgorzej pod tym względem wypada Gmina Budziszewice – wskaźnik ten w jej przypadku prawie pięciokrotnie niższy niż dla Polski i województwa. Niewiele lepiej kształtuje się on w odniesieniu do Gminy Będków, Gminy Rzeczyca i Gminy Żelechlinek.

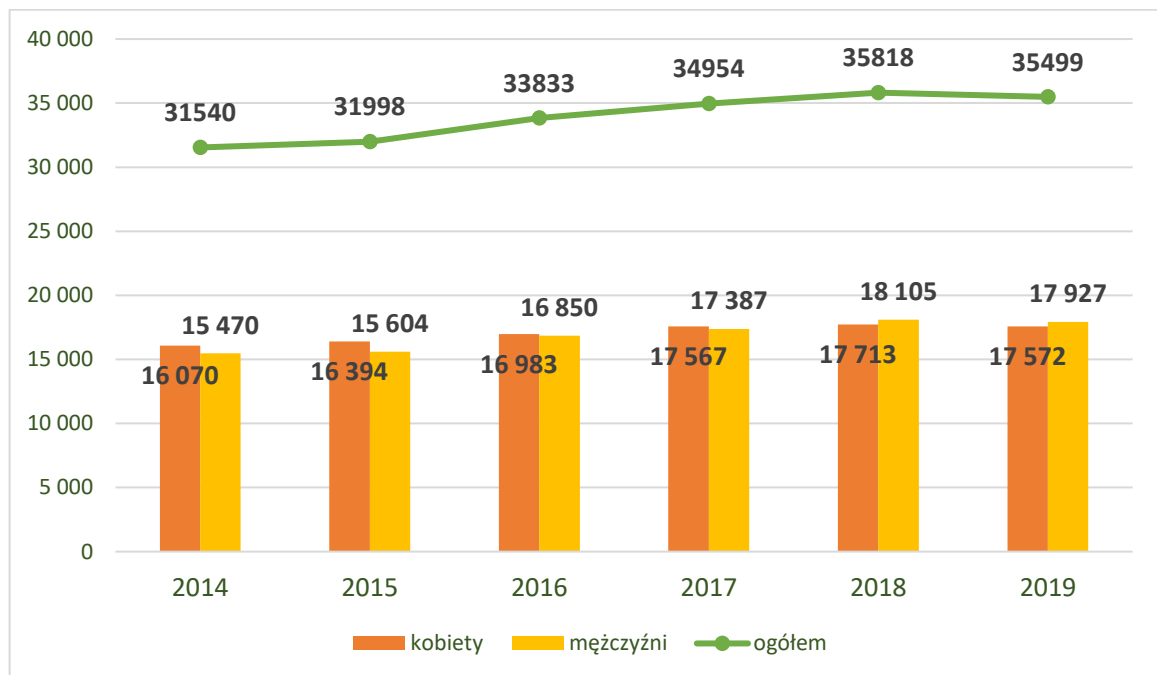
Tab. 68. Pracujący na 1000 ludności według innego podziału niż PKD

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Polska	230	232	240	247	251	255
Woj. Łódzkie	228	230	237	244	250	253
Pow. Tomaszowski	187	192	208	218	226	225
Miasto Tomaszów Maz.	245	252	273	288	297	291
Gmina Będków	56	58	47	49	55	59
Gmina Budziszewice	45	49	58	44	47	48
Gmina Czerniewice	92	99	108	106	99	114
Gmina Inowłódz	165	183	183	170	174	171
Gmina Lubochnia	87	88	101	107	110	116
Gmina Rokiciny	115	121	126	131	130	129
Gmina Rzeczyca	64	57	62	67	66	67
Gmina Tomaszów Maz.	137	132	139	136	155	170
Gmina Ujazd	225	239	271	307	337	329
Gmina Żelechlinek	71	69	71	68	70	68

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 03.12.2020).

Z kolei wzrost liczby pracujących według sekcji PKD w Powiecie Tomaszowskim w analizowanych latach wyniósł 12,6%, co prezentuje poniższy wykres. Ukazuje on ponadto, iż zrównanie liczby pracujących pod względem płci nastąpiło już w 2016 r., natomiast od 2017 r. zaznacza się wyraźna przewaga mężczyzn. Wzrost liczby pracujących mężczyzn w ujęciu procentowym wynosił 15,9% i przewyższał wzrost liczby pracujących kobiet wynoszący 9,3%.

Wykres 18. Pracujący według sekcji PKD według płci w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

Bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, duchownych i pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. Dane łącznie z rolnictwem indywidualnym i pracującymi w organizacjach, fundacjach, związkach (SOF), według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 03.12.2020).

Z kolei największy wzrost liczby zatrudnionych odnotowano w sekcjach PKD związanych z handlem, naprawą pojazdów samochodowych, transportem i gospodarką magazynową, zakwaterowaniem i gastronomią oraz informacją i komunikacją. Wzrost ten w latach 2014-2019 wyniósł 36,0%, co ukazuje poniższa tabela. Na drugim miejscu uplasowały się przemysł i budownictwo oraz pozostałe usługi, w przypadku których wzrost wyniósł 12,8%. Najmniejszy zaś wzrost zauważyć można w odniesieniu do działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz działalności związanej z obsługą rynku nieruchomości – 5,1%. Niewielki, bo wynoszący 0,1%, spadek dotknął branżę związaną z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem.

Tab. 69. Pracujący wg grup sekcji PKD w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

Sekcja	2014	2015	2016	2017	2018	2019
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	9 312	9 307	9 305	9 318	9 297	9 304
przemysł i budownictwo	9 255	9 490	10 045	10 438	10 620	10 438
handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja	5 002	5 157	5 992	6 169	6 494	6 803
działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości;	530	580	580	611	628	557
pozostałe usługi	7 441	7 464	7 911	8 418	8 779	8 397
Razem	31 540	31 998	33 833	34 954	35 818	35 499

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 03.12.2020).

Jak wynika z powyższej tabeli najwięcej osób w Powiecie Tomaszowskim znajduje zatrudnienie w branży z przemysłem i budownictwem, następnie rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem, usługach oraz handlem, naprawą pojazdów samochodowych, transportem i gospodarką magazynową, zakwaterowaniem i gastronomią, informacją i komunikacją; najmniej zaś w branży finansowej i ubezpieczeniowej. W 2019 r. w pierwszej z wymienionych branż pracowało 29,4% ogółu zatrudnionych, w drugiej – 26,2%, w trzeciej – 23,6%, w kolejnej – 19,2%, wreszcie w finansach i ubezpieczeniach – 1,6%.

Pomimo spadku liczby bezrobotnych zarejestrowanych w Powiecie Tomaszowskim, tutejszej sytuacji na rynku pracy nie można niestety uznać za korzystną. Obraz rynku pracy w Powiecie można w części uznać za efekt uwarunkowań demograficznych, a więc procesu starzenia się społeczeństwa i jego intensywnej depopulacji. Ich skutkiem jest bowiem nie tylko kurczenie się realnych i potencjalnych

zasobów pracy, ale także obniżenie potencjału konsumpcyjnego oraz niechęć przedsiębiorców do podejmowania ryzyka inwestycyjnego²⁹.

Wśród bezrobotnych przeważa odsetek osób trwale pozostających bez pracy, których aktywizacja należy do procesów trudnych. Stąd w przypadku niepowodzenia ich realizacji, skutki społeczne i gospodarcze bezrobocia długotrwałego w dłuższej perspektywie będą odczuwalne dla budżetu Powiatu (m. in. utrzymanie bezrobotnych i służb związanych z ich obsługą, spadek dochodów rodzin, rozszerzanie ubóstwa, utrata kwalifikacji zawodowych, wykluczenie społeczne). Wśród pracujących przeważały w badanym okresie kobiety, co może świadczyć o braku ich chęci do macierzyństwa, a co wpływa bezsprzecznie na ujemny przyrost naturalny w Powiecie. Pewne zmiany w tym aspekcie zdaje się sugerować przewaga mężczyzn wśród pracujących, która rozpoczęła się w 2018 r. – może ona wskazywać na poprawę koniunktur gospodarczej w Powiecie.

Jako pozytywny aspekt ocenić należy działania podejmowane przez PUP w Tomaszowie Mazowieckim, w tym współpracę z pracodawcami i próby dostosowania kwalifikacji potencjalnych pracowników do ich potrzeb. Część programów realizowanych przez ten urząd skierowana jest do ludzi młodych, co w przyszłości może przyczynić się do zmniejszenia ich odpływu do większych ośrodków.

²⁹ Por. P. Szukalski, *Depopulacja – konsekwencje dla rynku pracy*, Rynek Pracy nr 1 (160) (2017), s. 11-19.

2.4.3. Turystyka

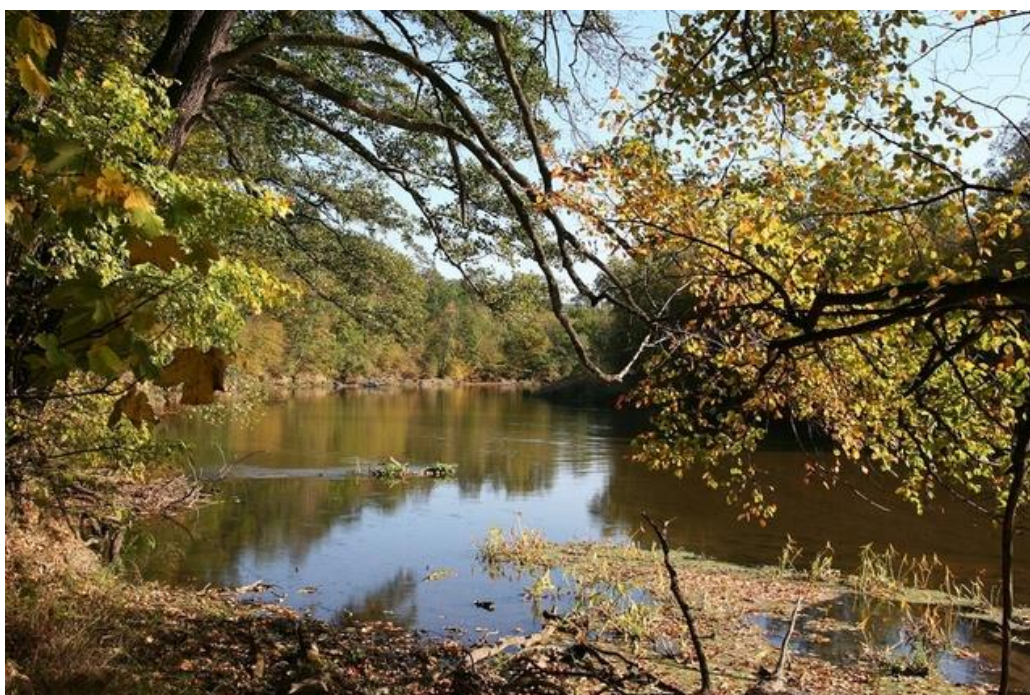
Powiat Tomaszowski wyróżnia się bardzo wysoką atrakcyjnością turystyczną na tle centralnej Polski, na którą składają się zarówno walory turystyczne (wybitne bogactwo i zróżnicowanie elementów środowiska naturalnego oraz materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego), jak również istniejący poziom zagospodarowania turystycznego (liczne szlaki turystyczne, bogata oraz zróżnicowana baza noclegowo-gastronomiczna). Takie uwarunkowania stanowią o możliwości rozwoju wielu różnych form i rodzajów turystyki (m.in. form turystyki poznawczej, turystyki wypoczynkowej, turystyki kwalifikowanej i turystyki biznesowej).

W granicach Powiatu występują szeroko rozpoznawane atrakcje turystyczne i sportowe, jak również produkty turystyczne wyróżnione przez Polską Organizację Turystyczną. Wśród nich wymienić należy:

- **Sulejowski Park Krajobrazowy**- położony w dolinie rzeki Pilicy, w obrębie którego znajduje się 11 rezerwatów przyrody oraz Jezioro Sulejowskie. Na terenie parku można spotkać szeroką gamę chronionych drzew (jodły pospolite, świerki, buki, klony, jawory), rzadkie okazy roślin (np. widłaki, storczyki) oraz zwierząt (np. bobry, wydry) w tym ptactwa. Jednymi ze znajdujących się na terenie parku rezerwatów są Rezerwat Niebieskie Źródła oraz Rezerwat Twarda.
- **Rezerwat Twarda**- bogaty w lasy grądowe oraz bory mieszane dębowo-jodłowe, a także niespotykane okazy runa leśnego.
- **Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach**- jeden z punktów ścieżki edukacyjnej, gdzie zwiedzający mieli możliwość spotkać rodzinę żubrów, a także poznać historię tego gatunku. Ośrodek pozostaje pod zarządem Kampinoskiego Parku Krajobrazowego. Obecnie jest zamknięty dla turystów.
- **Zalew Sulejowski**- sztuczne jezioro powstałe na skutek spiętrzenia wód Pilicy przez zapórę w Smardzewicach. Przez jezioro przebiega także szlak kajakowy po rzece Pilicy. Stanowi on również ostoję dla wielu gatunków ptaków oraz ryb. Ze względu na bogate zalesienie wokół zalewu, urozmaiconą linię brzegową oraz szeroką ofertę ośrodków wczasowych, pól biwakowych oraz gospodarstw agroturystycznych, zalew stanowi istotne miejsce odpoczynku i rekreacji.

- **Spalski Park Krajobrazowy**- obejmuje ochroną tereny doliny rzeki Pilicy oraz najbardziej cenne przyrodniczo obszary przyległe. W granicach parku przeważają tereny leśne (lasy sosnowe i mieszane liściaste), ale sporą jego część zajmują użytki rolne. Park stanowi ostoję dla różnych gatunków zwierząt podlegających ochronie, z czego najliczniejszą grupę stanowią ptaki. Na terenie parku znajduje się 5 rezerwatów: Spała (poniższa rycina), Jeleń, Sługocice, Konewka oraz Żądłowice, a także Ośrodek Hodowli Żubrów w Smardzewicach.

Ryc. 1. Pilica w Rezerwacie Spała

Źródło: <http://www.spala.pl/galeria/> (dostęp: 23.06.2021).

- **miejsowość Spała** - to znana miejscowość wypoczynkowa nad Pilicą na terenie dawnej Puszczy Pilickiej, obecnie Spalskiego Parku Krajobrazowego. Posiada dobre warunki klimatyczne. W jej okolicach odbywały się polowania w których uczestniczyli królowie polscy, carowie rosyjscy i prezydenci Polski Międzywojennej. Podczas zaborów tereny te należały do Królestwa Polskiego, którego władcami byli carowie rosyjscy. W 1885 roku wybudowano tu rezydencję Cara Aleksandra III. Od tego czasu gościło tu wiele koronowanych głów z całej Europy. Po odzyskaniu niepodległości Spała była letnią rezydencją prezydentów Stanisława Wojciechowskiego i Ignacego Mościckiego. Leczył się też tutaj Józef Piłsudski. Znajdują się tu następujące zabytki: drewniany kościółek

z 1923 r., zabytkowy most żelbetonowy na rzece Pilicy, budynki osady pałacowej (resztki pałacu, dawne hotele itd.). Odbywają się tu trzy cykliczne imprezy o ogólnopolskim charakterze: Dożynki Prezydenckie, Hubertus Spalski oraz Spalski Jarmark Antyków i Rękodzieła.

- **Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Spale (Centralny Ośrodek Sportu – COS)** – znany jest w całej Polsce i Europie z nowoczesnej infrastruktury oraz bogatych tradycji sportowych. W skład kompleksu o powierzchni 22 ha wchodzi kryte hale sportowe i basen, siłownie, gabinety odnowy biologicznej, gabinet krioterapii, korty i hot. Ośrodek specjalizuje się w krajowym i zagranicznym sporcie wyczynowym, rekreacją (również dla osób indywidualnych) oraz organizowaniem spotkań integracyjnych.

- **Arena Lodowa Tomaszów Mazowiecki** – pierwszy polski całoroczny tor łyżwiarski służący do uprawiania łyżwiarstwa szybkiego, łyżwiarstwa figurowego, hokeja, short tracku, wrotkarstwa oraz zimowej odmiany sportu żużlowego. Znajduje się nad rzeką Pilicą w Tomaszowie Mazowieckim w odległości 10 km od Ośrodka Przygotowań Olimpijskich w Spale.

Ryc. 2. Arena Lodowa w Tomaszowie Mazowieckim

Źródło:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Arena_Lodowa_Tomasz%C3%B3w_Mazowiecki#/media/Plik:Arena_Lodowa_Tomasz%C3%B3w_Mazowiecki,_Poland.jpg (dostęp: 29.06.2021).

- **Spływy kajakowe rzeką Pilicą**- jedna z najszybszych nizinnych rzek Europy, tworząca w obrębie swojego nurtu malownicze wyspy, rozlewiska i zakola. Dla amatorów sportów wodnych wyodrębniono kilka tras kajakowych o różnym stopniu trudności oraz czasie przepływu.
- **Ruiny zamku Kazimierza Wielkiego w Inowłodzu**- pochodzące z XIV wieku pozostałości po gotyckim zamku znajdują się w dolinie rzeki Pilicy. Dzięki przeprowadzonym pracom rekonstrukcyjnym ruiny pełnią funkcję edukacyjną oraz turystyczną.
- **Bunkry w Konewce**- Trasa Turystyczna- zespół schronów technicznych, w skład których wchodzi kotłownia, urządzenia wentylacyjne i siłownia elektryczna, a także główna atrakcja trasy- żelbetowy bunkier o długości 380 m, umożliwiający wjazd całego składu pociągu. Oprócz wspomnianych obiektów na opisywanym terenie znajdują się stacja pomp i uzdatniania wody oraz zbiornik i chłodnica wody technologicznej. Całość została zamaskowana oraz zabezpieczona, co zwiększa jego wartość, również pod względem turystycznym. Atrakcja została wyróżniona przez Polską Organizację Techniczną. (poniższa rycina).

Ryc. 3. Sd.Kfz.251 oraz Kuebelwagen przed głównym bunkrem w Konewce

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kompleks_schron%C3%B3w_w_Konewce (dostęp: 30.06.2021).

- **Park MIKROKOSMOS**- pierwszy na świecie ogród edukacyjno-rozrywkowy, z ogromnymi rzeźbami owadów oraz mikroorganizmów, wykonanych z dużą dbałością o ich budowę morfologiczną. W parku znajdują się również ścieżki dydaktyczne.
- **Park Adrenalina w Spale** - miejsce rozrywki dla miłośników emocjonujących atrakcji. Wśród nich znajdują się park linowy, żyroskop czy paintball.

Ponadto do najważniejszych atrakcji turystycznych Powiatu Tomaszowskiego należą:

- **Skansen Rzeki Pilicy** - Filia Miejskiego Centrum Kultury³⁰- pierwsze w Polsce muzeum na wolnym powietrzu poświęcone rzece. Głównym celem działalności tego miejsca jest tworzenie żywej placówki, którą można poznawać wszystkimi zmysłami, a która łączy przyrodę i historię rzeki. Najbardziej wartościowym obiektem skansenu jest drewniany młyn wodny, w którym zebrano dużą ilość eksponatów. Architektonicznym klejnotem jest zabytkowa stacyjka z przystanku kolejowego „Czarnocin”. W Skansenie Rzeki Pilicy można także zobaczyć wojenne trofea m. in. czołg T-34, w pełni odrestaurowany niemiecki ciągnik artyleryjski Sd.Kfz.8 (jeden egzemplarz na świecie!), ruchome modele młynów czy barkę rzeczną typu „Szczupak”, która liczy sobie ponad sto lat. Skansen został wyróżniony przez Polską Organizację Techniczną.
- **Grotty Nagórzyckie** - Podziemna Trasa Turystyczna- są to pierwsze tego typu w Polsce centralnej sztuczne wyrobiska, pozostałości po podziemnej kopalni piasku szklarskiego, znajdujące się w południowej części miasta Tomaszowa Mazowieckiego. Przechadzając się po trasie można zwiedzić „Salę Królewską”, a także jaskinie: Niedźwiedzią, Borsuczą, Taneczną, Chowańcową, Karkołomną oraz Złodziejską (poniższa rycina)

³⁰ <http://skansenpilicy.pl/>

Ryc. 4. Groty Nagórzyckie

Źródło: <http://groty.mck-tm.pl/> (dostęp: 30.06.2021).

- **Rezerwat Niebieskie Źródła**- znajdujący się w dolinie Pilicy rezerwat, chroniący przede wszystkim wywierzyska oddzielone od siebie wyspą, w których pulsują mini gejzery. Obszar rezerwatu umiliły sobie liczne gatunki ptaków, a cały krajobraz zdobi ponad 400 gatunków roślin naczyniowych.

Oprócz wyżej wymienionych atrakcji na obszarze całego powiatu znajdują się liczne zabytki nieruchome, wśród których można wyróżnić obiekty sakralne, pałace, dwory i zespoły dworskie, zabytkowe budynki mieszkalne (np. domy, kamienice i wille), zabytkowe cmentarze, tereny zieleni urządzonej (parki pałacowe i dworskie, zielen przykościelna), zabytkowe budynki użyteczności publicznej oraz zabytki techniki i obiekty przemysłowe. Według rejestru zabytków nieruchomych (stan na 30.09.2020 r.)³¹ łącznie w obrębie powiatu znajduje się 78 pozycji (w tym zespoły obiektów), z czego w Gminie Będków 8, w Gminie Budziszewice 4, w gminie Czerniewice 9, w Gminie Inowłódz 7, w Gminie Lubochnia 3, w Gminie Rokiciny 4, w Gminie Rzeczyca 8, w Gminie

³¹ https://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/stan%20na%2030.09.2020/LDZ-rej.pdf

Tomaszów Mazowiecki 4, w mieście Tomaszów Mazowiecki 24, w gminie Ujazd 6, w Gminie Żelechlinek 1.

Dzięki zróżnicowanej szacie przyrodniczej, a także szerokiej gamie zabytków przez Powiat Tomaszowski przebiegają liczne szlaki piesze, rowerowe, a nawet konne. Do najpopularniejszych należą:

- **Ścieżka rowerowa im. Zygmunta Goliata wokół Zbiornika Sulejowskiego** - Znakowana kolorem zielonym ścieżka rowerowa im. Zygmunta Goliata tworzy pętlę o długości 68.5 km wiodącą wokół Zbiornika Sulejowskiego. Szlak ten bierze początek (i kończy się) w Leonowie, obok kempingu „Kiełbikowa Strzecha”. Prowadzi m.in. przez Swolszewice Duże i Małe, Nagórzyce, Tomaszów Mazowiecki, Smardzewice, Trestę Rządową, Karolinów, Zarzęcin, Podklasztorze, Sulejów, Włodzimierzów, Przyglów, Barkowice, Barkowice Mokre, Lubiaszów, Bronisławów z powrotem do Kiełbikowej Strzechy. Obok trasy głównej wyznakowano również trasę alternatywną umożliwiającą zwiedzenie rezerwatu przyrody „Gaik” - ten wariant wydłuża całkowitą długość ścieżki o 2.5 km.

Mapa 5. Ścieżka rowerowa i. Zygmunta Goliata wokół Zbiornika Sulejowskiego.

Źródło: <https://www.powiat-tomaszowski.pl/files/image/szlaki/sciezka-rowerowa.jpg>
(dostęp: 30.06.2021).

Ścieżka nosi imię Zygmunta Goliata, nauczyciela, regionalisty i pierwszego prezesa Wolborskiego Towarzystwa Kultury i Turystyki, który był pomysłodawcą i współtwórcą projektu trasy. Na trasie szlaku leżą m.in. Grotty Nagórzyckie, arcyciekawy Skansen Rzeki Pilicy, rezerwat przyrody „Niebieskie Źródła”, zapora Zbiornika Sulejowskiego, opactwo Cystersów w Sulejowie Podklasztorzu oraz rezerваты „Lubiaszów” i „Gaik”.

- **Szlak rowerowy niebieski im. Juliana Tuwima** - przebieg szlaku bierze początek na dworcu kolejowym w Tomaszowie Mazowieckim, a kończy się w miejscowości Zakościele. Pomędzy tymi miejscowościami minie najstarsze osiedle w dolinie Pilicy - Inowłódz. Większość trasy wiedzie przez tereny Spalskiego Parku Krajobrazowego.

- **Szlak Romański** - odcinek Europejskiego Szlaku Romańskiego, trasa turystyczna łącząca miejscowości o przeszłości romańskiej. W województwie łódzkim to trasa samochodowa (445 km) prowadząca nie tylko przez miejscowości z zabytkami romańskimi, pozwala bowiem odkryć magię innych miast regionu m.in. Łodzi, Sieradza, Warty, Uniejowa, Łęczycy, Brzezin, Tomaszowa Mazowieckiego, Piotrkowa Trybunalskiego, Wielunia. Zaproszeniem do podróży jest także przyroda parków krajobrazowych (Międzyrzecza Warty i Widawki, Wzniesień Łódzkich, Spalskiego, Sulejowskiego), dolin Pilicy i Warty, na których znajdują się duże akweny- Zbiornik Jeziorsko i Zalew Sulejowski. Pozwala obejrzeć również zróżnicowanie polskich krajobrazów i przyrody. Podróż wzdłuż szlaku odsłania nie tylko obiekty stworzone przez człowieka (zamki, pałace, dwory, kościoły). Na terenie Powiatu Tomaszowskiego główną atrakcją jest kościół pw. św. Idziego w Inowłodzu z drugiej połowy XII w. Obiekt wzniesiony z lokalnego piaskowca góruje nad doliną Pilicy. Współcześnie w odrestaurowanym obiekcie elementy romańskie zachowały się tylko częściowo, jednak nie zmniejsza to jego rangi i budowla zaliczana jest do najcenniejszych zabytków województwa łódzkiego (poniższa rycina).

Ryc. 5. Kościół św. Idziego w Inowłodzu

Źródło:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._Idziego_w_Inow%C5%82odzu#/media/Plik:Kosciol_sw_Idziego_w_Inowlodzu.jpg (dostęp: 30.06.2021).

- **Szlak Grunwaldzki** – szlak rowerowy wyznaczony dla upamiętnienia 600. Rocznicy Bitwy pod Grunwaldem, stanowiący część ogólnopolskiego szlaku kulturowego, wiodącego historyczną trasą przemarszu wojsk Jagiełły przed bitwą pod Grunwaldem od Krakowa do miejsca bitwy i Malborka. Trasę przemarszu dokładnie opisał w Kronikach Jan Długosz. Jagiełło szedł na Grunwald z Krakowa przez Kielecczynę, dalej przez Żarnów, Sulejów, Wolbórz, Lubochnię, Wysokienice i Samice do przeprawy przez Wisłę w Czerwińsku. W jego skład wchodzi Ujazd z kościołem św. Wojciecha z XVII w. z rokokowymi ołtarzami, a także z pałacem Ostrowskich z 1812 r., który otoczony jest parkiem z cennym starodrzewiem.

- **Łódzki Szlak Konny** - turystyczny szlak konny obejmujący obszar województwa łódzkiego; jest najdłuższą trasą w Europie przeznaczoną do uprawiania turystyki konnej – jego długość w 2014 r. liczyła 2000 km. Na jego trasie leży Rezerwat Przyrody Niebieskie Źródła, Rezerwat Przyrody Twarda w Smardzewicach, Zespół Pałacowy Ostrowskich

w Tomaszowie Mazowieckim oraz Park Solidarności i Park miejski im. Rodego w Tomaszowie Mazowieckim.

Bogactwo kulturowe, malownicze krajobrazy oraz różnego typu imprezy kulturalne sprawiają, że dany obszar jest atrakcyjny turystycznie i przyciąga turystów nie tylko krajowych, ale i zagranicznych. Świadczy o tym liczba turystów zagranicznych odwiedzających Powiat Tomaszowski, co przedstawia pierwsza z poniższych tabel. Wprawdzie w latach 2014-2020 nastąpił spadek liczby turystów odwiedzających Powiat, ale na takim wyniku zaważył w głównej mierze okres pandemii, którego skutki okazały się szczególnie dotkliwe dla branży turystycznej. W latach 2014-2019 również odnotowano spadek w tym względzie, ale na znacznie niższym poziomie, który wyniósł - 15,5%. Z kolei w tym samym czasie zanotowano bardzo duży wzrost liczby turystów zagranicznych w Mieście Tomaszów Mazowiecki (52,3%), który znacznie przewyższył poziom wzrostu w Polsce (13,6%) i województwie (13,5%).

Podobnie prezentuje się sytuacja w przypadku noclegów udzielonych turystom zagranicznym, choć analizę utrudnia fakt, iż w momencie jej przeprowadzania GUS nie udostępnił jeszcze danych dla Miasta Tomaszów Mazowiecki. W latach 2014-2020 nastąpił spory spadek w liczbie noclegów udzielonych turystom zagranicznym w Powiecie Tomaszowskim (-64,5%), który znacznie przewyższał wartość spadku w skali wojewódzkiej (-23,6%) i krajowej (-49,0%). Jednak w latach 2014-2019 zauważa się wzrost w tym względzie w Powiecie na poziomie 32,8%, a więc niższy niż w województwie (54,2%) i kraju (43,8%).

Tab. 70. Turyści zagraniczni (nierezydenci) ogółem (jednostka miary: osoba)

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost /spadek %
Polska	5 470 335	5 689 570	6 378 793	6 803 667	7 082 231	7 470 546	2 263 761	-58,6
Woj. Łódzkie	169 951	199 712	175 063	189 561	194 876	192 899	64 235	-62,2
Pow. Tomaszowski	4 894	4 767	4 995	3 883	5 214	4 137	1 245	-74,6
Miasto Tomaszów Maz.	1 090	1 402	957	961	1 452	1 660	bd	52,3*

*wzrost w latach 2014-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Tab. 71. Noclegi udzielone turystom zagranicznym (nierezydentom) w turystycznych obiektach noclegowych

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost /spadek %
Polska	12 992 241	13 757 657	15 579 225	16 705 215	17 742 651	18 683 576	6 622 952	-49,0
Woj. Łódzkie	329 377	367 598	344 725	364 930	531 483	507 950	251 707	-23,6
Pow. Tomaszowski	14 436	15 082	20 125	13 856	21 205	19 177	5 130	-64,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Powiat Tomaszowski dysponuje zadowalającą bazą noclegową, czego dowodzi wskaźnik liczby miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców (poniższa tabela). Pomimo zauważalnego spadku spowodowanego trudnym dla branży turystycznej okresem pandemii, w latach 2014-2020 odnotowano wzrost wspomnianego wskaźnika o 8,9%. Jest to wynik niższy niż w kraju, ale znacznie lepszy niż w województwie, gdzie nastąpił spadek. Podobnie kształtowała się wartość tego wskaźnika w 2020 r., a więc na poziomie zdecydowanie wyższym niż w województwie, ale nieco niższym niż w kraju.

Tab. 72. Miejsca noclegowe na 1000 ludności ogółem

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek%
Polska	18,03	18,47	19,5	20,14	20,79	21,51	20,21	12,1
Woj. Łódzkie	9,26	9,26	9,32	8,96	9,46	9,82	8,91	-3,8
Pow. Tomaszowski	15,67	17,32	17,82	18,24	18,11	18,54	17,06	8,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Z kolei z danych zawartych w poniższej tabeli wynika, że w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 zmniejszyła się całkowita liczba obiektów turystycznych, w tym obiektów całorocznych. W ślad za tym spadła nieznacznie liczba miejsc noclegowych oferowanych przez cały rok. Jednocześnie wzrosła całkowita liczba miejsc noclegowych oferowanych turystom. W 2019 r. liczba miejsc noclegowych oferowanych w Powiecie stanowiła 9,1% ogółu miejsc noclegowych dostępnych w województwie łódzkim. Natomiast na 329 turystycznych obiektów noclegowych znajdujących się w województwie łódzkim 30 funkcjonowało w Powiecie Tomaszowskim, co stanowiło 9,1% ogółu.³²

³² *Turystyka w województwie łódzkim w 2019 r.*, oprac. Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź 2020, s. 3.

Tab. 73. Turystyczne obiekty noclegowe w Powiecie Tomaszowskim w lipcu ogółem

Obiekty noclegowe	Miara	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Wzrost/ spadek %
obiekty ogółem	obiekt	29	31	30	30	28	30	26	-10,3
obiekty całoroczne	obiekt	28	28	26	24	22	24	21	-25,0
miejsca noclegowe ogółem	miejsce	1 873	2 061	2 110	2 152	2 128	2 166	1 981	5,8
miejsca noclegowe całoroczne	miejsce	1 835	1 977	2 011	1 883	1 860	1 896	1 817	-1,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (dostęp: 23.06.2021).

Powiat Tomaszowski stanowi jeden z najważniejszych – zaraz po Łodzi - regionów turystycznych województwa łódzkiego. Przesądzą o tym zarówno walory turystyczne (wybitne bogactwo i zróżnicowanie elementów środowiska naturalnego oraz materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego), jak również istniejący poziom zagospodarowania turystycznego (liczne szlaki turystyczne, bogata oraz zróżnicowana baza noclegowo-gastronomiczna). W granicach Powiatu występują szeroko rozpoznawane atrakcje turystyczne i sportowe jak np. miejscowość Spała, Zalew Sulejowski, PTT Groty Nagórzyckie, „Niebieskie Źródła”, Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Spale czy Arena Lodowa Tomaszów Mazowiecki. Taka podstawa daje możliwość rozwoju wielu różnych form i rodzajów turystyki m.in. form turystyki poznawczej, turystyki wypoczynkowej, turystyki kwalifikowanej i turystyki biznesowej. Powiat cechuje też wysoka dostępność miejsc noclegowych oraz ponadprzeciętna w skali kraju oraz regionu koncentracja ruchu turystycznego. Powiat Tomaszowski powinien zatem w kolejnych latach skoncentrować swe działania na poszerzaniu oferty turystycznej we współpracy z gminami poprzez np. rozbudowę systemu ścieżek rowerowych, realizację spójnego, profesjonalnego oznakowania atrakcji turystycznych oraz dojazd do nich (system informacji przestrzennej), wspieranie tworzenia Punktów Informacji Turystycznej na terenie całego Powiatu, ale przede wszystkim poprzez skuteczną promocję jego bogactw przyrodniczych i kulturowych. Tak ukierunkowane działania pozwolą wypracować własną markę turystyczną Powiatu.

2.5. Sfera przestrzenna

2.5.1. Infrastruktura przestrzenna

Dostęp do infrastruktury technicznej, która obejmuje poszczególne rodzaje gospodarki komunalnej, jest jednym z istotniejszych kryterium oceny poziomu i warunków życia mieszkańców danej jednostki administracyjnej. Obecność oraz stan podstawowej infrastruktury technicznej na danym obszarze wpływa znacząco na jego atrakcyjność pod względem osiedleńczym dla nowych mieszkańców, a także inwestorów.

SIEĆ WODOCIĄGOWO-KANALIZACYJNA

Długość czynnej sieci kanalizacyjnej w powiecie tomaszowskim na koniec 2020 roku wynosiła 552,1 km, co jest wartością wyższą o 62,8% w stosunku do 2014 roku. Z kolei liczba przyłączy prowadzących do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania na koniec 2020 roku wynosiła 12 667- o 83,9% więcej niż w 2014 roku. W przypadku sieci wodociągowej długość czynnej sieci rozdzielczej wynosiła w 2020 r. 1 191,2 km, co jest wynikiem o 4,5% większym w stosunku do roku 2014. Natomiast przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania osiągnęły w 2020 roku wartość 22 505- o 16,1% więcej niż w 2014 roku. Poniższa tabela obrazuje % budynków podłączonych do sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w podziale na miasto i obszar wiejski.

Tab. 74. Budynki mieszkalne podłączone do infrastruktury technicznej w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

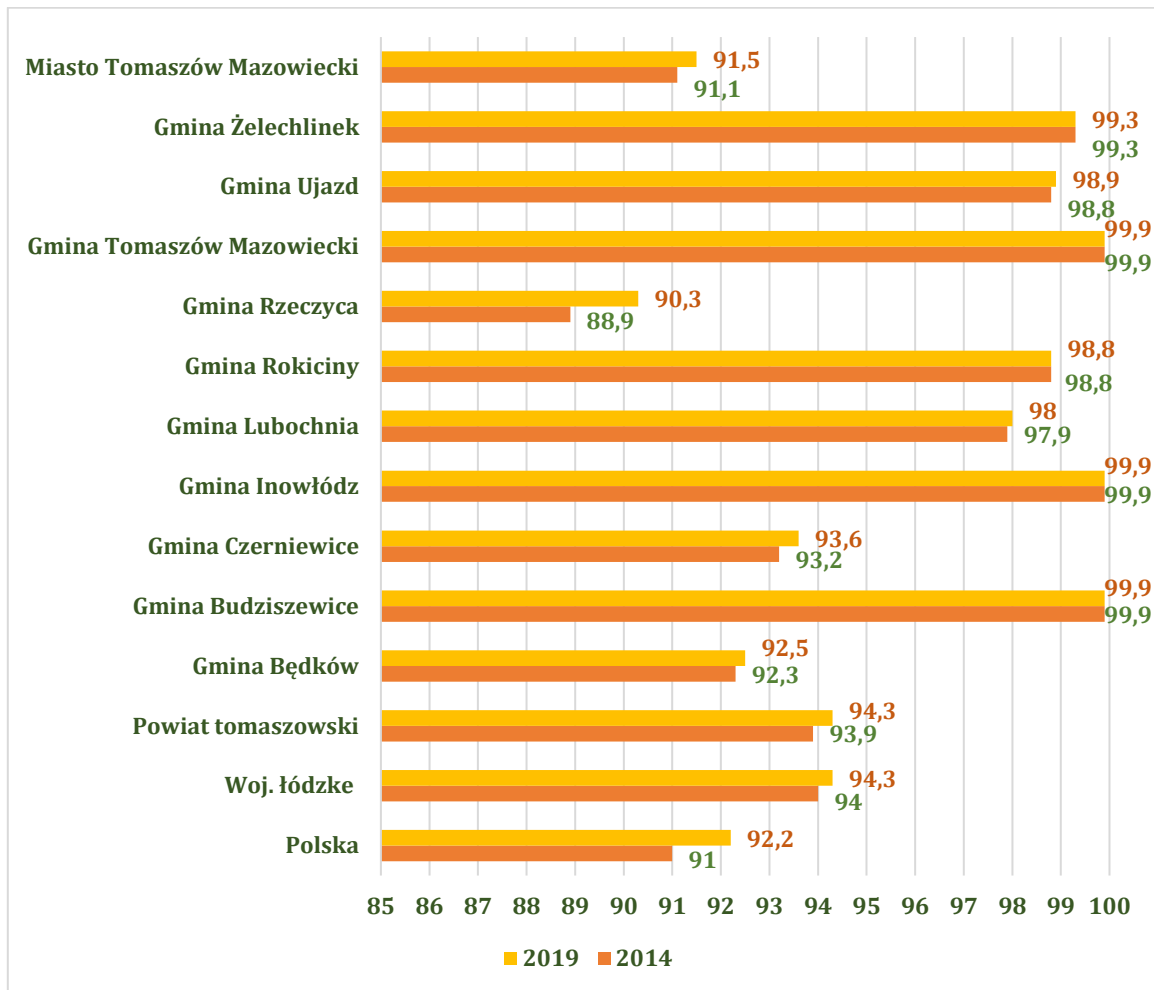
Budynki mieszkalne podłączone do infrastruktury technicznej [%]						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Wodociąg- miasto	bd	70,8	72,5	68,6	69,3	68,7
Wodociąg- wieś	bd	97,8	95,9	96,2	97,1	97,7
Wodociąg- ogółem	bd	89,1	88,5	87,6	88,5	88,7
Kanalizacja- miasto	bd	39,8	56,8	55,0	56,6	56,5
Kanalizacja- wieś	bd	25,4	29,3	30,6	31,9	33,1
Kanalizacja- ogółem	bd	30,0	38,0	38,2	39,6	40,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp 12.09.2020).

W porównaniu do 2014 roku odsetek budynków mieszkalnych podłączonych do sieci wodociągowej nie uległ znacznym zmianom zarówno w mieście, jak i na obszarach wiejskich. Na koniec 2019 r. 88,7% budynków mieszkalnych w obrębie całego Powiatu było podłączonych do wodociągów, w przypadku miasta było to 68,7%, natomiast w przypadku obszarów wiejskich- 97,7% budynków. Inna sytuacja prezentuje się w odniesieniu do sieci kanalizacyjnej- na obu terenach % budynków mieszkalnych podłączonych do kanalizacji wzrósł. Jednakże uwidacznia się zróżnicowanie pod względem dostępności sieci, gdzie obszary wiejskie posiadają mniejszy dostęp do kanalizacji niż obszar miejski. Na koniec 2019 średnie skanalizowanie powiatu uplasowało się na poziomie 40,3%, gdzie 56,5% dotyczyło miasta, a 33,1%- obszarów wiejskich.

Poniższy wykres przedstawia odsetek mieszkańców poszczególnych jednostek powiatu tomaszowskiego, korzystających z sieci wodociągowej, odniesienie do województwa i kraju oraz w porównanie stanu na koniec 2019 roku ze stanem na koniec 2014 roku.

Wykres 19. Korzystający z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności w powiecie tomaszowskim w roku 2014 i 2019

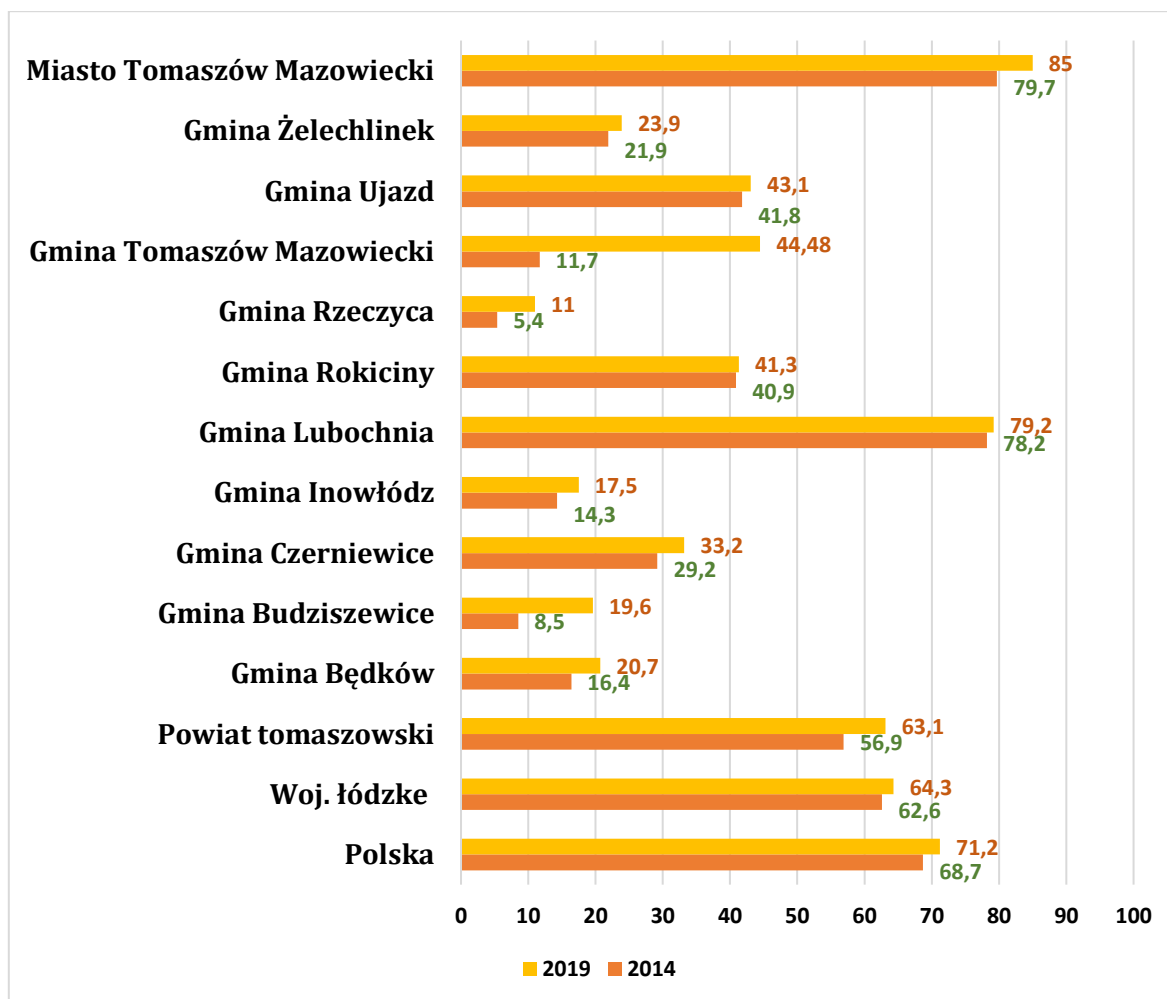
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp 12.09.2020).

Największy odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej znajduje się w Gminie Tomaszów Mazowiecki, gminie Inowłódz oraz Gminie Budziszewice (99,9%). Z kolei najniższa wartość została zanotowana w Gminie Rzeczyca (90,3% na koniec 2019), jednakże również w tej gminie nastąpił największy wzrost w porównaniu do 2014 roku (o 1,4%). Średnia wartość dla Powiatu Tomaszowskiego jest równa średniej dla województwa oraz wyższa niż średnia krajowa. Poniżej tej wartości uplasowały się gminy Rzeczyca, Czerniewice, Będków oraz miasto Tomaszów Mazowiecki. Jak podaje Zakład Gospodarki Wodno-Kanalizacyjnej w Tomaszowie Mazowieckim Sp. z o.o. (ZGWK) w 2020 r. wykonano:

7451 szt. – przyłącza wody do budynków mieszkalnych (w tym do 15 szt. budynków wykonano po 2 przyłącza).

Znacznie większe różnice dotyczą % osób korzystających z sieci kanalizacyjnej na terenie Powiatu Tomaszowskiego, co prezentuje poniższy wykres.

Wykres 20. Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w % ogółu ludności w roku 2014 i 2019

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp 12.09.2020).

Największy dostęp do sieci kanalizacyjnej posiada miasto Tomaszów Mazowiecki (85% korzystających z ogółu ludności miasta) oraz gmina Lubochnia (79,2%). Jednostki te uzyskały wyższą wartość niż średnia dla powiatu, województwa oraz kraju. Z kolei najniższe wartości tego wskaźnika odnotowano w gminie Rzeczyca (11%), gminie Inowłódz (17,5%), gminie Budziszewice (19,6%), gminie Będków (20,7%) oraz gminie Żelechlinek (23,9%). Warto również zwrócić uwagę na gminę Tomaszów Mazowiecki,

gdzie odsetek osób korzystających z sieci kanalizacyjnej z ogółu ludności w porównaniu do 2014 roku wzrósł z 11,7% do 44,48% wg danych Gminnego Zakładu Komunalnego i wciąż rośnie. W 2020 r. wyniósł już on 49,30 %, tym samym stanowi największą korzystną zmianę na tle innych jednostek powiatu tomaszowskiego. Jak podaje ZGWK Sp. z o.o. w Tomaszowie Mazowieckim w 2020 r. wykonano:

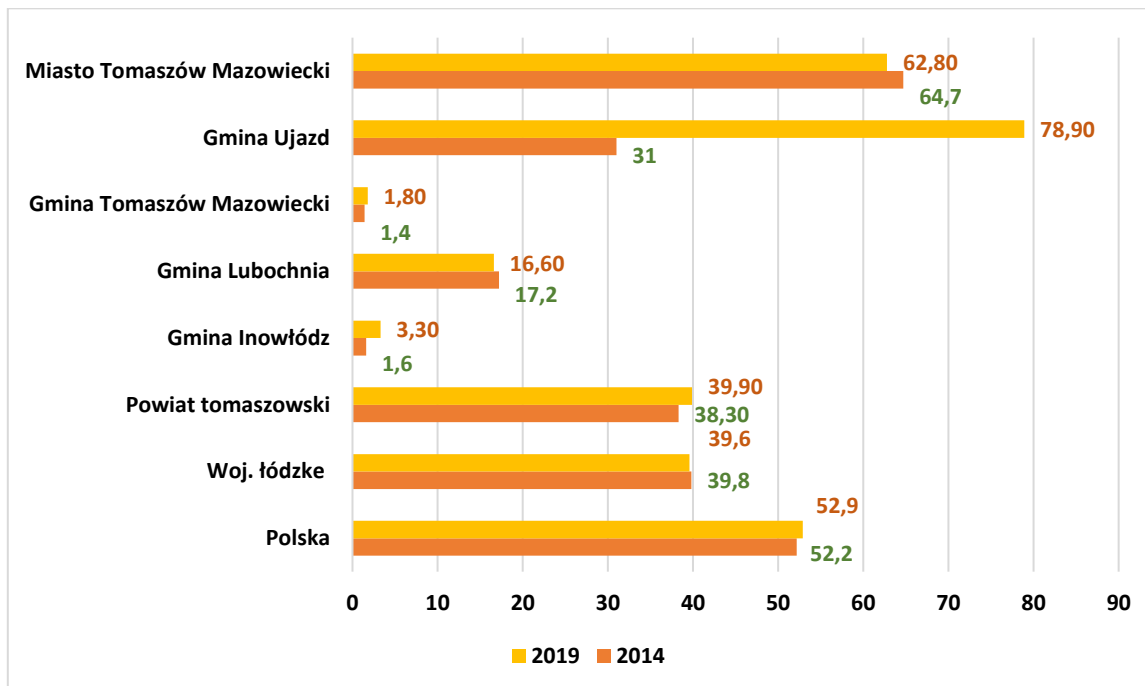
6157 szt. – przyłącza kanalizacji sanitarnej do budynków mieszkalnych (miejskich),

1155 szt. - przyłącza kanalizacji sanitarnej do budynków mieszkalnych (gminy wiejskiej).

SIEĆ GAZOWA

Dostęp do sieci gazowej na terenie powiatu tomaszowskiego jest bardzo zróżnicowany, a część gmin nie została podłączona do gazociągu. Długość czynnej sieci ogółem w powiecie wyniosła na koniec 2019 r. 208 811 km, co stanowi wzrost o 10,6% w stosunku do 2014 roku. Natomiast liczba czynnych przyłączy do budynków mieszkalnych w powiecie w 2019 roku wyniosła 3 770 (więcej o 32,8% w porównaniu do 2014 roku). Przyłączy zarówno do budynków mieszkalnych jak i nie mieszkalnych na koniec 2019 r. było 4 154 (o 31,9% więcej niż w 2014 roku). Poniższy wykres przedstawia odsetek osób korzystających z instalacji gazowej w ogóle ludności dla danej jednostki administracyjnej.

Wykres 21. Korzystający z instalacji gazowej w % ogółu ludności w roku 2014 i 2019

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp 12.09.2020).

Najwyższy odsetek osób korzystających z instalacji gazowej znajduje się w gminie Ujazd (78,9%), gdzie również nastąpił największy wzrost pod tym względem w stosunku do 2014 roku. Istotny wpływ na ten stan miały inwestycje przeprowadzone na terenie gminy w 2019 roku. Niewielki spadek osób korzystających z instalacji gazowej obserwuje się w mieście Tomaszów Mazowiecki. Zarówno w gminie Ujazd, jak i w mieście Tomaszów Mazowiecki zanotowano wyższy % osób korzystających z sieci gazowej, niż średnia dla powiatu, województwa oraz kraju. Najmniejszy odsetek osób korzystających z tej sieci znajduje się w gminie Tomaszów Mazowiecki, Gminie Inowłódz, nieujętej na wykresie gminy Rokiciny (gdzie wartość ta była niższa niż 0,01%). Brak sieci gazowej odnotowuje się w gminach: Będków Budziszewice, Czerniewice, Rzeczycza oraz Żelechlinek.

SIEĆ CIEPŁOWNICZA

W zakresie sieci ciepłowniczej w ciągu ostatnich lat zanotowano fluktuacje, zarówno w obrębie długości przesyłowej i rozdzielczej na wsiach jak i w mieście.

Tab. 75. Długość sieci ciepłej w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

Długość sieci ciepłej [km]						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Długość sieci ciepłej przesyłowej i rozdzielczej w miastach	25,8	25,5	23,7	28,7	27,2	27,3
Długość sieci ciepłej przesyłowej i rozdzielczej na wsiach	6,3	4,2	2,2	2,8	2,5	2,5
Długość sieci ciepłej przesyłowej i rozdzielczej łącznie	32,1	29,7	25,9	31,5	29,7	29,8
Długość przyłączy do budynków w miastach	19,9	19,0	19,1	21,8	23,2	23,7
Długość przyłączy do budynków na wsiach	5,3	4,8	4,3	4,4	4,0	4,0
Długość przyłączy do budynków łącznie	25,2	23,8	23,4	26,2	27,2	27,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL (dostęp 12.09.2020).

Długość sieci ciepłej przesyłowej i rozdzielczej w mieście oraz na obszarach wiejskich, pomimo zmiennych wartości na przestrzeni ostatnich lat, ostatecznie w porównaniu do 2014 roku spadła. Łączna ich długość na terenie Powiatu Tomaszowskiego w 2019 roku wyniosła 29,8 km. Z kolei długość przyłączy do budynków w mieście zwiększyła się o 3,8 km, natomiast na obszarach wiejskich uległa zmniejszeniu o 1,3 km.

2.5.2. Zasoby mieszkaniowe

Zasoby mieszkaniowe należą do jednych z najważniejszych wskaźników, które ukazują poziom i jakość życia mieszkańców danej jednostki administracyjnej. Im lepsze warunki tym bardziej dany obszar jest atrakcyjny na tle innych, co z kolei wpływa na wybór miejsca osiedlenia się.

Liczba mieszkań ogółem w powiecie tomaszowskim w 2019 roku wyniosła 46 406- o 1 119 więcej niż w 2014 roku. W mieście ich liczba wyniosła 27 129 (o 440 więcej w porównaniu do 2014 roku), natomiast na obszarach wiejskich 19 277 (o 679 więcej). Większy wzrost na terenach wiejskich może świadczyć o tendencji z ostatnich lat do osiedlania się na obszarach podmiejskich (suburbanizacji). Poniższa tabela przedstawia wskaźniki dotyczące zasobów mieszkaniowych w Powiecie Tomaszowskim.

Tab. 76. Zasoby mieszkaniowe w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019- wskaźniki

Wskaźnik	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania [m ²]	69,8	70,1	70,2	70,5	70,8	71,1
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę [m ²]	26,5	26,8	27,2	27,5	27,9	28,3
Mieszkania na 1000 mieszkańców	379,7	383,1	387,3	390,1	393,6	398,3
Przeciętna liczba izb w 1 mieszkaniu	3,69	3,70	3,70	3,71	3,72	3,72
Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie	2,63	2,61	2,58	2,56	2,54	2,51
Przeciętna liczba osób na 1 izbę	0,71	0,71	0,70	0,69	0,68	0,67

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL (dostęp 12.12.2020)

Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę, a także przeciętna liczba izb w 1 mieszkaniu w porównaniu do 2014 roku uległy wzrostowi, co świadczy o poprawie standardów mieszkaniowych, a tym samym- jakości życia mieszkańców. Z kolei wskaźniki przeciętnej liczby osób na 1 mieszkanie, a także przeciętnej liczby osób

na 1 izbę uległy spadkowi, co potwierdza wniosek o poprawie standardów życia mieszkańców.

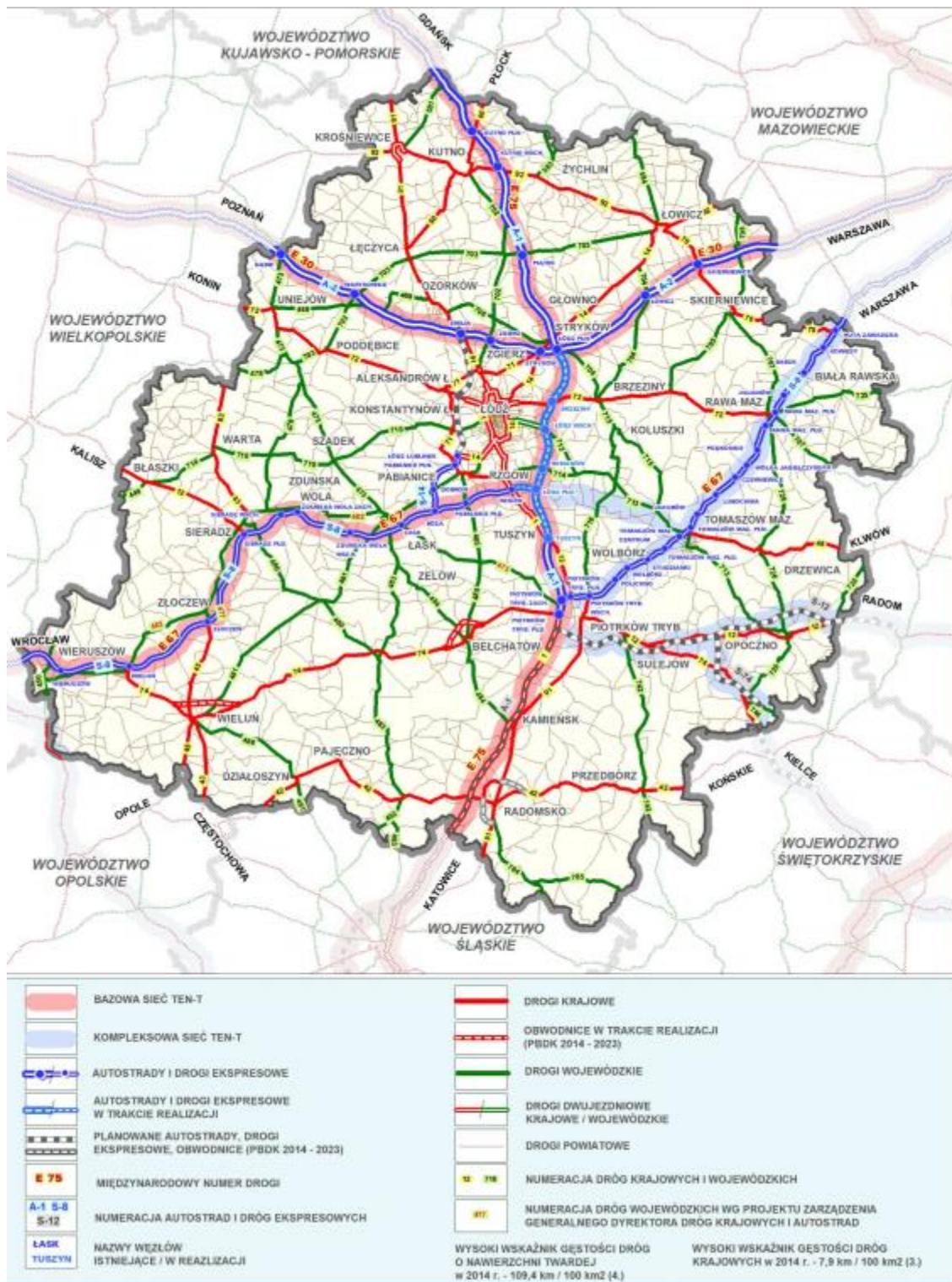
W Tomaszowie Mazowieckim funkcjonuje Tomaszowskie Towarzystwo Budownictwa Społecznego Sp. z o.o., której założycielem jest Gmina Miasto Tomaszów Mazowiecki. W zakresie swojej działalności spółka zajmuje się budowaniem domów mieszkalnych oraz ich wynajmem. Oprócz tego Tomaszowskie TBS pozyskuje i przygotowuje do zabudowy tereny budowlane oraz przeprowadza remonty i modernizacje budynków, które są przeznaczone na wynajem. Mieszkania znajdujące się pod pieczęcią Tomaszowskiego TBS przeznaczone są przede wszystkim dla tych mieszkańców, którzy mają za wysokie średnie zarobki na miesiąc, aby uzyskać mieszkanie komunalne, a jednocześnie za małe środki, aby wynająć mieszkanie po cenie rynkowej lub uzyskać kredyt na zakup własnego.

2.5.3. Transport i komunikacja

Z punktu widzenia komunikacji i transportu ogromnym atutem Powiatu Tomaszowskiego jest jego centralne położenie w kraju, które gwarantuje mu dobrą dostępność komunikacyjną do m. in. ważnej drogi krajowej nr 1, autostrady A2 (poprzez węzły w Piotrkowie Trybunalskim oraz Strykowie). Za kolejną korzyść uznać należy względnie niewielkie odległości do Łodzi i Warszawy, a tym samym do funkcjonujących w tych ośrodkach portów lotniczych: Portu Lotniczego im. Władysława Reymonta w Łodzi oraz Portu Lotniczego Warszawa-Okęcie im. F. Chopina i Mazowieckiego Portu Lotniczego Warszawa –Modlin.

Centrum Powiatu, czyli Miasto Tomaszów Mazowiecki, samo stanowi ważny w skali kraju węzeł komunikacyjny, gdyż przecinają się tu drogi krajowe i wojewódzkie. Przebiega tędy droga ekspresowa S8 łącząca docelowo Kłodzko z Białymstokiem, która stanowi jednocześnie polski odcinek międzynarodowej trasy E67 łączącej Czechy (Praga) z Finlandią (Helsinki). Przez Tomaszów Mazowiecki przebiega droga wojewódzka nr 713 (DW713) łącząca drogę krajową nr 14 w Łodzi z drogą krajową nr 12 w Januszewicach obok Opoczna. Początek bierze tu także droga krajowa nr 48 (DK48), która prowadzi od międzynarodowej trasy E67 (S8) w kierunku wschodniej granicy Polski, do której jednak nie dobiega, kończy się w Kocku na węźle z drogą S19. Poniższa mapa przedstawia układ drogowy województwa łódzkiego.

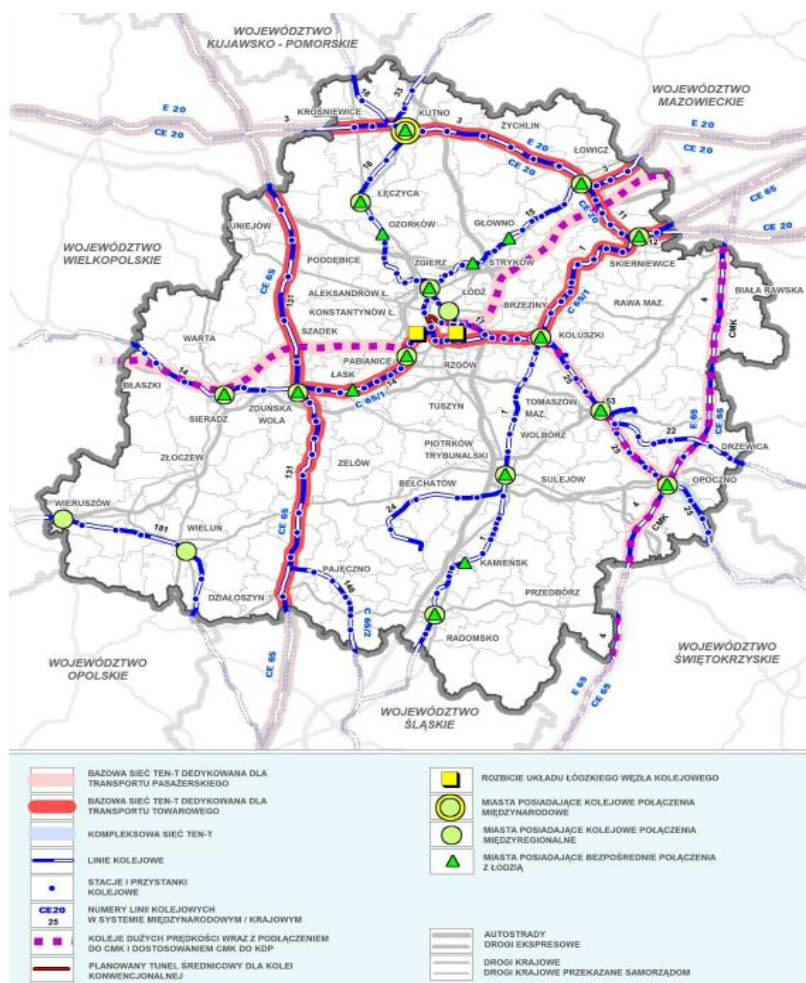
Mapa 6. Układ drogowy województwa łódzkiego

Źródło: Regionalny Plan Transportowy Województwa Łódzkiego spełniający kryteria warunku ex ante dla celu tematycznego 7 do RPO WŁ na lata 2014-2020, oprac. Zarząd Województwa Łódzkiego, Łódź 2016, s. 39.

Tomaszów Mazowiecki stanowi również dość ważny w skali województwa węzeł kolejowy. Powiat ma połączenia kolejowe z ważniejszymi ośrodkami województwa (Łódź, Opoczno, Koluszki, Skierniewice), ale i kraju (Warszawa, Kraków, Szczecin, Poznań). W skali regionalnej istotne znaczenie dla transportu pasażerskiego ma linia kolejowa nr 25 prowadząca z Łodzi Kaliskiej do Dębicy, a która na trasie Koluszki - Skarżysko Kamienna zapewnia bezpośrednie połączenie z Centralną Magistralą Kolejową. Na trasie od Tomaszowa Mazowieckiego do Opoczna pozostaje ona wciąż niezelektryfikowana. Sezonowe znaczenie przedstawia linia kolejowa nr 53 łącząca stolicę Powiatu z lotniskową Spałą; sporadycznie odbywa się na niej transport towarowy. W ruchu pasażerskim i towarowym wykorzystuje się linię kolejową nr 22, która rozpoczyna się w Tomaszowie Mazowieckim i zmierza do Radomia.

Mapa 7. Układ kolejowy województwa łódzkiego

Źródło: Regionalny Plan Transportowy Województwa Łódzkiego spełniający kryteria warunku ex ante dla celu tematycznego 7 do RPO WŁ na lata 2014-2020, oprac. Zarząd Województwa Łódzkiego, Łódź 2016, s. 45.

Kluczowym elementem wpływającym bezpośrednio na komunikację i spójność w Powiecie są drogi powiatowe i gminne oraz ich stan. Ich jakość decyduje m.in. o rozwoju społecznym i gospodarczym danego obszaru. W poniższej tabeli zgromadzono dane dotyczące dróg gminnych i powiatowych w Powiecie Tomaszowskim z uwzględnieniem typu ich nawierzchni. Wynika z niej, iż w Powiecie przybywa najwięcej dróg gminnych o nawierzchni twardej oraz twardej ulepszonej kosztem spadku liczby dróg gminnych gruntowych, który w rozpatrywanym okresie wynosił 22,1%. Taka sytuacja kontrastuje ze stabilną liczbą km dróg powiatowych.

Tab. 77. Drogi gminne i powiatowe w Powiecie Tomaszowskim (jednostka miary: km)

Lp	Drogi	rodzaj drogi	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	gminne	o nawierzchni twardej	626,3	640,6	654,9	689,5	676,9	688,4
		o nawierzchni twardej ulepszonej	525,1	535,6	556	575,9	588,3	600,1
		o nawierzchni gruntowej	409,9	403,9	326,8	328,9	321,5	319,4
2	powiatowe	o nawierzchni twardej	368,5	368,5	369,5	369,5	369,5	369,5
		o nawierzchni twardej ulepszonej	363,6	363,6	364,6	364,6	364,6	364,6
		o nawierzchni gruntowej	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3	19,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL (dostęp 12.12.2020).

Wydaje się, iż poprawa nawierzchni dróg gminnych ma wpływ na obraz jaki dają wskaźniki dotyczące publicznych dróg powiatowych, ujmujące łącznie drogi powiatowe i gminne. Wskaźniki te prezentuje poniższa tabela; z jej analizy wynika, iż wartość tychże wskaźników dotyczących dróg o twardej nawierzchni znacznie przekracza wskaźniki dla województwa łódzkiego oraz dla kraju. Z kolei wyższe wartości wskaźników dla dróg o nawierzchni gruntowej dla Powiatu Tomaszowskiego niż dla województwa, wiązać być może należy z wiejskim charakterem obszaru Powiatu.

Tab. 78. Drogi publiczne powiatowe -wskaźniki

Lp.	Jednostka	Wskaźnik	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	pow. tomaszowski	drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni; na 100 km ²	97,1	98,5	100,0	103,3	102,1	103,2
		drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni; na 10 tys. ludności	83,4	85,0	86,6	89,9	89,2	90,8
		drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni; na 100 km ²	41,9	41,3	33,8	34,0	33,3	33,1
		drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni; na 10 tys. ludności	36,0	35,7	29,3	29,5	29,1	29,1
2	woj. łódzkie	drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni; na 100 km ²	95,1	95,3	96,6	98,1	98,6	99,7
		drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni; na 10 tys. ludności	69,2	69,7	70,8	72,2	72,8	74,0
		drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni; na 100 km ²	34,2	33,5	31,4	29,3	28,8	27,6
		drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni; na 10 tys. ludności	24,9	24,5	23,0	21,6	21,2	20,5
	Polska	drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni; na 100 km ²	76,7	77,6	78,7	80,3	81,8	82,6

Lp.	Jednostka	Wskaźnik	2014	2015	2016	2017	2018	2019
		drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni; na 10 tys. ludności	62,3	63,1	64,0	65,4	66,6	67,3
		drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni; na 100 km ²	41,4	41,1	40,3	39,2	38,6	37,7
		drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni; na 10 tys. ludności	33,6	33,5	32,8	31,9	31,4	30,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL (dostęp 12.12.2020).

Fakt, iż większość dróg w Powiecie posiada utwardzoną nawierzchnię nie oznacza, iż ich stan techniczny jest zadowalający i gwarantuje komfort oraz bezpieczeństwo ich użytkownikom. Jak wskazuje poniższa tabela, opracowana na podstawie danych udostępnionych przez GUS, procentowy udział wydatków przeznaczanych na drogi publiczne w ogóle wydatków powiatu tomaszowskiego w rozpatrywanym okresie systematycznie malał, a spadek ten wyniósł 36,6%. Największe jednak spadki w ujęciu procentowym odnotowało Miasto Tomaszów Mazowiecki (64,9%), Gmina Lubochnia (64,5%) oraz Gmina Rokiciny (62,4%).

Tab. 79. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (jednostka miary: %)

Lp.	Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Powiat Tomaszowski	14,5	12	16,8	16,5	16,4	9,2
2	Miasto Tomaszów Maz.	13,1	8,4	5,1	4,6	5,7	4,6
3	Gmina Będków	2,7	2,9	2,1	9,8	5,3	1,9
4	Gmina Budziszewice	3,0	1,3	3,8	10,0	3,1	10,3
5	Gmina Czerniewice	4,8	4,6	4,4	2,2	6,5	13,5
6	Gmina Inowłódz	5,4	4,0	3,7	5,1	11,5	2,8
7	Gmina Lubochnia	17,2	19,7	16,2	11,5	5,5	6,1
8	Gmina Rokiciny	14,1	7,9	8,3	4,0	3,6	5,3

Lp.	Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019
9	Gmina Rzeczyca	10,0	8,7	8,8	9,1	7,7	7,1
10	Gmina Tomaszów Maz.	5,5	6,3	8,4	8,2	8,7	9,7
11	Gmina Ujazd	2,8	10,4	5,6	10,2	6,4	1,9
12	Gmina Żelechlinek	7,8	3,9	3,7	15,2	4,8	16,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL (dostęp: 12.12.2020).

Z kolei największy wzrost wydatków na drogi publiczne w latach 2014-2019 odnotowała Gmina Budziszewice (243,3%), Gmina Czerniewice (181,3%) oraz Gmina Żelechlinek (109,0%). Ostatnia z wymienionych przeznaczyła w 2019 r. największy udział swych wydatków na poprawę jakości dróg.

Stan dróg to jeden z czynników wpływających na bezpieczeństwo ich użytkowników. Jak wynika z poniższej tabeli w latach 2014-2019 zarówno liczba wypadków drogowych jak i rannych wzrosła prawie dwukrotnie (odpowiednio 105,5% i 110,5%). Spadła jedynie nieznacznie liczba ofiar śmiertelnych (-8,3%).

Tab. 80. Wypadki drogowe i ich ofiary w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
wypadki ogółem	109	196	201	175	227	224
ofiary śmiertelne	12	11	8	13	22	11
ranni	124	238	240	204	267	261

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL (dostęp: 24.06.2021).

Porównanie wskaźnika wypadków drogowych na 100 tys. mieszkańców wskazuje, że w rozpatrywanym przedziale czasowym wzrósł on ponad dwukrotnie dla Powiatu Tomaszowskiego (aż 11,2%), podczas gdy jego wartość dla województwa i kraju w tym samym czasie zmalała. Tak wysoki wskaźnik wypadków drogowych nie przekłada się, wszakże na liczbę ofiar śmiertelnych – w przypadku tego wskaźnika Powiat wpisuje się w spadkowe tendencje wojewódzkie i krajowe. Jednak wartość tego wskaźnika w 2019 r. przekraczała dla Powiatu średnią krajową. Podobnie wartość wskaźnika rannych w przeliczeniu na 100 wypadków kształtowała się dla Powiatu na poziomie zbliżonym do krajowego i niższym niż wojewódzki. Jedynie w Powiecie zarejestrowano w latach 2014-2019 wzrost tego wskaźnika.

Tab. 81. Wypadki drogowe i ich ofiary - wskaźniki

Jednostka	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Wzrost/ spadek %
wypadki drogowe na 100 tys. ludności							
Polska	90,9	85,7	87,6	85,3	82,5	78,9	-13,2
Woj. Łódzkie	158,9	159,8	169,7	152,7	152,1	136,2	-14,3
Pow. Tomaszowski	91,2	164,8	169,8	148,3	193,2	191,7	110,2
ofiary śmiertelne na 100 tys. ludności							
Polska	8,32	7,64	7,87	7,37	7,45	7,58	-8,9
Woj. Łódzkie	10,21	9,45	8,6	8,83	9,27	9,71	-4,9
Pow. Tomaszowski	10,04	9,25	6,76	11,02	18,72	9,41	-6,3
ranni na 100 wypadków							
Polska	121,7	120,7	121,1	120,5	117,9	117,1	-3,8
Woj. Łódzkie	120,6	120,9	125,5	125,4	122,4	120,8	0,2
Pow. Tomaszowski	113,8	121,4	119,4	116,6	117,6	116,5	2,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL (dostęp: 24.06.2021).

Szczególne zagrożenie stwarza niewłaściwy stan techniczny mostów i przepustów, które są niewyalniznym elementem dróg publicznych i niejednokrotnie decydują o ich przydatności eksploatacyjnej. W dodatku szczególnie narażone są na degradację wskutek oddziaływania środków chemicznych stosowanych do usuwania gołoledzi, zanieczyszczenia atmosfery, oddziaływania chemikaliów w ściekach przemysłowych, zamarzania i odmarzania wody zimą, stałego wzrostu natężenia ruchu drogowego. Ze względu na obfitą sieć hydrograficzną na obszarze Powiatu Tomaszowskiego znajduje się 29 mostów, nad którymi opiekę sprawuje Zarząd Dróg Powiatowych w Tomaszowie Mazowieckim. W maju 2021 r. Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła kontrolę mostów i przepustów na obszarze województwa łódzkiego, w tym i Powiatu Tomaszowskiego. W rezultacie kontroli stwierdzono, że tylko 2 z mostów na terenie Powiatu jest w stanie zadowalającym, zaś stan 13 jest niepokojący, a kolejnych 13 - niedostateczny. Jeden most

jest w stanie przedawaryjnym. Pilnych remontów wymagają m.in. mosty w Mieście Tomaszów Mazowiecki: w ciągu ul. Spalskiej nad Czarną, w ciągu ul. Modrzewskiego nad Pilicą, w ciągu ul. Legionów nad Wolbórką. W raporcie NIK wskazano wyraźnie na niedofinansowanie ZDP w Tomaszowie Mazowieckim, a ponadto na nieprzestrzeganie przez tę jednostkę organizacyjną procedur³³. Potrzebę poprawy stanu zarówno mostów, jak i dróg na terenie Powiatu podkreślali również respondenci badania ankietowego, uważając inwestycje w tym zakresie za priorytetowe.

Ze względu na brak obwodnicy miasta Tomaszowa Mazowieckiego oraz ilość przepraw mostowych w obrębie miasta i okolic wyraźnie widać, że zarządcy dróg powinni stworzyć miejsce do ważenia pojazdów dla inspektorów ITD na terenie powiatu tomaszowskiego.

³³ *Utrzymanie obiektów mostowych i przepustów w ciągu dróg publicznych w województwie łódzkim*, oprac. NIK. Delegatura w Łodzi, Łódź 2021.

Podsumowując stwierdzić należy, iż ogromnym atutem Powiatu Tomaszowskiego jest jego centralna lokalizacja w skali kraju, która zapewnia jego mieszkańcom oraz przyjezdnym dobrą dostępność do najważniejszych tras komunikacyjnych oraz wybór środka transportu. Za niezbyt korzystną uznać trzeba lokalizację stolicy Powiatu w jego południowej części, co przesądzać może o ciężeniu gospodarczym i społecznym gmin północnych do bliżej położonych większych ośrodków miejskich. W przypadku komunikacji w obrębie Powiatu uwagę zwraca gorszy stan dróg powiatowych niż gminnych, co niekorzystnie może wpływać na bezpieczeństwo mieszkańców, rozwój turystyki lokalnej oraz krajowej, a także wsparcie gospodarki lokalnej i regionalnej. Ponadto ostatni raport sporządzony przez NIK wykazał potrzebę naprawy mostów, których stan określić należy jako fatalny. Istotnym problemem powiatu i miasta Tomaszowa Mazowieckiego jest brak obwodnicy miasta Tomaszów Mazowiecki, jednakże nie jest to zadaniem miasta ani powiatu, lecz Zarządu Dróg Województwa oraz Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad. Sytuacja ta wymaga od władz Powiatu podejmowania działań inwestycyjnych ukierunkowanych na modernizację, budowę oraz naprawę poszczególnych składowych infrastruktury transportowej i komunikacyjnej. Konieczne jest także nawiązanie porozumienia z innymi jednostkami samorządu terytorialnego i przedstawienie swojego stanowiska do Zarządu Dróg Województwa i do GDDKiA.

Miasto Tomaszów Mazowiecki zalicza się do miast o słabym potencjale rozwojowym, przez co odznacza się niskim stopniem konkurencyjności gospodarczej. W rezultacie czego prowadzi to do utraty funkcji społeczno-gospodarczej, co związane jest z dominacją stolicy województwa - Łódź. W takiej sytuacji należy zmniejszyć dysproporcje rozwojowe i tendencje do nadmiernej koncentracji rozwoju w ramach jednej aglomeracji.

Kolejnym istotnym tematem jest kwestia jeziora Sulejowskiego. Z racji jego funkcji energetycznej, retencyjnej oraz rekreacyjno-turystycznej stanowi ono strategiczny punkt w powiecie. Jak wynika z raportów odznacza się ono dużym zanieczyszczeniem. Przyczyną takiego stanu jest niewłaściwa gospodarka wodno-ściekowa oraz działalność związana z użytkowaniem rolniczym. Dlatego też należy podjąć współpracę

z beneficjentami programu Pilica LIFE oraz z gminami nadpilicznymi w celu wykorzystania w pełni możliwości jakie daje program.

W ramach szerzenia kultury oraz oferowania różnych form spędzania wolnego czasu, a także wspierania lokalnych inicjatyw ważną rolę odgrywa Miejskie Centrum Kultury w Tomaszowie Mazowieckim wraz z filiami: . Miejskie Centrum Kultury - Za Pilicą, Miejskie Centrum Kultury – Browarna, Miejskie Centrum Kultury – Tkacz, Miejskie Centrum Kultury - Skansen Rzeki Pilicy oraz Miejskie Centrum Kultury - PTT Groty Nagórzyckie. Zaś na terenach poszczególnych gmin działalność w tym zakresie pełnią Gminne Ośrodki Kultury, znajdujące się w: Lubochni, Inowłodzu, Rokicinach, Rzeczycy, Ujeździe, Czerniewicach i Żelechlinku, Ośrodek Kultury w Ciosnach oraz Gminny Dom Kultury w Wiadernie (gmina Tomaszów Mazowiecki) oraz prowadzone przez powiat PCAS.

Od wielu lat w kraju, ale również w powiecie tomaszowskim utrzymuje się tendencja spadkowa, jeśli chodzi o zainteresowanie wśród ludzi młodych edukacją na poziomie zawodowym. A co za tym idzie brak specjalistów i pracowników z wykształceniem zawodowym. W odpowiedzi na taką sytuację konieczne jest stworzenie sprawnego modelu kształcenia zawodowego, zwłaszcza w obecnej sytuacji na rynku pracy, który zmaga się z brakiem wykwalifikowanych fachowców. Współdziałanie pracodawców w tej sprawie będzie bardzo istotny. W ramach tej współpracy możliwe będzie organizowanie staży, kursów w zakładzie pracy, obserwacja stanowisk pracy tak aby podnieść kompetencje zawodowe nauczycieli, ale również doskonalenie ich umiejętności związanych z pojawiającymi się nowoczesnymi rozwiązaniami technologicznymi, organizacyjnymi itp. Tym bardziej, że Powiat Tomaszowski charakteryzuje się bogactwem zasobów mineralnych oraz walorów naturalnych, które zwiększają atrakcyjność osadniczą, turystyczną i inwestycyjną tego miejsca. Oprócz tego obszar ten wyróżnia się bogactwem zasobów mineralnych i budowlanych. Z racji sąsiedztwa z powiatem opoczyńskim, w którym znajdują się największe w Polsce złoża surowców niezbędnych do wyrobu ceramiki, Tomaszów Mazowiecki ma silniejsze powiązanie funkcjonalne z Opoczmem, większe możliwości zatrudnienia w ramach wsparcia kształcenia i szkolenia zawodowego oraz możliwości rozwoju firm logistycznych, które będą skupiały się na transporcie surowców wydobytych na terenie

powiatu wraz z partnerami (inne gminy) wchodzącymi w skład Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszów Mazowiecki-Opoczno. Ponadto w ramach tego obszaru funkcjonalnego będzie możliwa realizacja zintegrowanych kompleksowych projektów dotyczących m.in. rozwoju zrównoważonego transportu publicznego, zwiększenie efektywności energetycznej, poprawy stanu środowiska przyrodniczego, rozwój kultury, turystyki i rekreacji, ale również wzrost atrakcyjności osadniczej tego obszaru,

Z analizy danych statystycznych wynika, że dostęp do aptek oprócz terenów wiejskich nie jest również zadowalający na obszarze Miasta Tomaszów Mazowiecki – na jedną aptekę przypada znacznie wyższa liczba ludności niż średnio w województwie i kraju. Dlatego też wskazane jest zwiększenie poziomu dostępności do aptek poprzez zwiększenie ich liczby. Słabą stroną, jeśli chodzi o ochronę zdrowia okazała się również niezadowalająca jakość i zakres usług świadczonych w Tomaszowskim Centrum Zdrowia Sp. z o.o., która wynika m.in. z braku wyposażenia placówki w nowoczesny sprzęt specjalistyczny. Stąd też należy zwiększyć asortyment szpitala, jeśli chodzi o specjalistyczny sprzęt i budowę bloku operacyjnego oraz podjęcie wszelkich działań usprawniających świadczenie usług medycznych. W realizacji obranych celów należy podjąć starania o pozyskanie dodatkowych funduszy na ich realizację, np. ze środków państwa i dotacji UE.

2.6 Analiza SWOT

Jednym z narzędzi stosowanych do przeprowadzenia analizy strategicznej jest analiza SWOT – zestawienie silnych i słabych stron jednostki samorządu terytorialnego (ang. *Strengths* oraz *Weaknesses*) oraz określenie szans i zagrożeń rozwojowych (ang. *Opportunities* oraz *Threats*). Metoda ta umożliwia zebranie oraz usystematyzowanie informacji o wewnętrznym potencjale gminy, jak również dostrzeganych barierach; jednocześnie zwraca uwagę na pojawiające się w otoczeniu szanse oraz zagrożenia mające wpływ na działalność gminy oraz jej rozwój. Poniższa tabela przedstawia wyniki analizy SWOT dla Powiatu Tomaszowskiego w oparciu o wyniki przeprowadzonej diagnozy jej sytuacji społecznej, gospodarczej oraz przestrzennej.

Tab. 82 Analiza SWOT do strefy społecznej dla Powiatu Tomaszowskiego

SFERA SPOŁECZNA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • względnie wysoki potencjał ludnościowy (116 519 mieszkańców w 2019 r.); • bogata i zróżnicowana oferta edukacyjna publiczna i niepubliczna na poziomie ponadpodstawowym (ogólnokształcące, techniczne, branżowe); • wzrost zainteresowania ludzi młodych uzyskaniem wykształcenia ogólnokształcącego technicznego (w latach 2014-2019 liczba uczniów techników wzrosła o 19,9%); • wyższy niż średnia krajowa (87,1%) i wojewódzka (86,0%) poziom zdawalności egzaminu maturalnego w 2020 r. w II LO i I LO w Tomaszowie Mazowieckim (odpowiednio 100,0 % i 98,0 %); • poprawa jakości usług edukacyjnych w Powiecie poprzez realizację projektów z jego środków budżetowych oraz środków unijnych w zakresie: <ul style="list-style-type: none"> - doskonalenia zawodowego nauczycieli, - zajęć: rewalidacyjnych, przeciwpożarowych, wojskowych i kosmetycznych, nauczania indywidualnych, zindywidualizowanej ścieżki edukacyjnej, pomocy psychologiczno- pedagogicznej - poprawy bezpieczeństwa i estetyki szkół -prace inwestycyjno-remontowe (m. in. 	<ul style="list-style-type: none"> • postępujący proces depopulacyjny (spadek liczby ludności znacznie wyższy niż średnia krajowa i wyższy niż średnia wojewódzka); • wciąż utrzymujące się niekorzystne trendy demograficzne: wartości przyrostu naturalnego i salda migracji znacznie niższe niż średnie krajowe i wojewódzkie; • postępujący proces starzenia się społeczeństwa (wyższy niż średnia krajowa (21,9%) odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (23,6% w 2019 r.) przy zmniejszającym się odsetku osób w wieku przedprodukcyjnym (18,1% w 2014 r., 17,9% w 2019 r.; znacznie niższy niż w województwie i kraju odsetek osób w wieku 25-34 lat, czyli współczynnika potencjału demograficznego; spadek liczby kobiet w wieku 20-34 lat; spadek udziału osób w wieku produkcyjnym mobilnym); • niekorzystna relacja między ekonomicznymi grupami wiekowymi wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym kosztem liczby osób w wieku produkcyjnym i przedprodukcyjnym (wyższa i wzrastająca wartość współczynnika obciążenia osobami starszymi (29,9%) niż średnia krajowa (27,2%); • znacznie niższy (69,0%) niż średnia krajowa (81,8%) i wojewódzka (81,2%) poziom zdawalności egzaminu maturalnego w 2020 r.; • znaczny spadek zainteresowania ludzi młodych edukacją na poziomie zawodowym (w latach 2014-2018 spadek liczby uczniów szkół zawodowych wynosił aż 79,6%) • wciąż niewystarczające działania mające na celu dostosowywanie szkolnictwa

SFERA SPOŁECZNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>zakup sprzętu komputerowego, umundurowanie, modernizacje hal sportowych przy ZSP1 i 8);</p> <ul style="list-style-type: none">• poszerzenie oferty edukacyjnej poprzez działalność Centrum Kształcenia Praktycznego (CKP) przy Zespole Szkół Ponadpodstawowych im. Jana Pawła II w Tomaszowie Mazowieckim;• działalność portalu edukacyjnego www.uczsiewtomaszowie.pl, który zawiera informacje o ofercie edukacyjnej dostępnej w powiecie• dostępność do usług edukacyjnych w zakresie szkolnictwa wyższego – funkcjonowanie na obszarze powiatu oddziałów zamiejscowych oraz filii uczelni wyższych (Filia Uniwersytetu Łódzkiego, Oddział Wyższej Szkoły Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim);• ogólny postęp w zakresie dostępu do usług wychowania przedszkolnego (odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w 2019 r. był niewiele niższy niż średnia krajowa i wojewódzka);• postęp w zakresie dostępu do usług oferowanych przez żłobki (dzieci do lat 3), zwłaszcza na obszarach wiejskich powiatu;• wzrost poziomu dostępności do zróżnicowanych usług ochrony zdrowia oraz opieki medycznej w	<p>ponadpodstawowego/ponadgimnazjalnego do potrzeb lokalnego rynku pracy;</p> <ul style="list-style-type: none">• dysproporcja między dostępem do usług wychowania przedszkolnego dzieci w wieku 3-6 lat na obszarach miejskich i wiejskich (w 2019 r. odsetek dzieci z obszarów miejskich wynosił 101,2%, zaś z wiejskich wynosił 77,7%, przy czym dane te wskazują, iż część dzieci z obszarów wiejskich uczęszcza do przedszkoli w Tomaszowie Mazowieckim);• znacznie niższy poziom dostępności do aptek (znacznie wyższy niż średnie wojewódzkie i krajowe wskaźnik liczby osób przypadających na 1 aptekę ogólnodostępną i znacznie szybsze tempo spadku liczby aptek w ujęciu procentowym niż w województwie i kraju – dotyczy terenów wiejskich z wyłączeniem Tomaszowa Mazowieckiego, szczególnie niekorzystna sytuacja w Gminie Tomaszów Mazowiecki i Gminie Czerniewice);• niezadowalająca jakość i zakres usług świadczonych w TCZ (braki w wyposażeniu placówki w nowoczesny sprzęt specjalistyczny, ograniczona liczba specjalności zabiegowych na bloku operacyjnym -tylko 3);• znacznie niższy poziom dostępności do hospitalizacji niż w województwie i kraju (znacznie niższa wartość wskaźnika liczby łóżek przypadających na 10 000 mieszkańców);• duży wzrost zachorowań na choroby nowotworowe (w latach 2014-2019 aż o 13,0%, podczas gdy w województwie o 7,0% i kraju 8,6%);• duża i postępująca zachorowalność kobiet na nowotwór szyjki macicy (bardzo duży wzrost odsetka zgonów spowodowanych rakiem szyjki macicy);

SFERA SPOŁECZNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>obrębnie powiatu (funkcjonowanie w granicach Powiatu szpitala oraz 71 przychodni lekarskich),</p> <ul style="list-style-type: none">• dobry poziom dostępności mieszkańców powiatu do usług ochrony zdrowia oraz opieki medycznej w zakresie leczenia otwartego (liczba przychodni przypadających na 1 000 mieszkańców na poziomie wojewódzkim i krajowym);• względna poprawa dostępności do ochrony zdrowia i opieki medycznej w zakresie leczenia szpitalnego w Powiecie (TCZ) przy wsparciu ze strony środków europejskich w latach 2014-2020 (zakup sprzętu dla Szpitalnego Oddziału Ratunkowego, zwiększenie liczby usług elektronicznych, poprawa jakości obsługi pacjentów, modernizacja systemu energetyczny placówki);• dostęp do specjalistycznego szpitala onkologicznego NUMED w Tomaszowie Mazowieckim (oferowane leczenie radioterapią, chemioterapią, brachyterapią);• dostęp do Centrum Kardiologii SCANMED w Tomaszowie Mazowieckim (specjalistyczne zabiegi m.in. koronarografia, angioplastyka wieńcowa, ocena istotności zmian miażdżycowych metodą inwazyjną, ultrasonografia wewnątrznaczyniowa, implantacja kardiostymulatora);• dostęp do Centrum Dializoterapii;	<ul style="list-style-type: none">• brak dostępu do poradni geriatrycznej i szpitalnego oddziału geriatrycznego;• brak ośrodka opieki paliatywnej;• niedostateczna wiedza społeczeństwa na temat profilaktyki i promocji zdrowia (niska świadomość istniejących problemów);• niski poziom zainteresowania mieszkańców badaniami profilaktycznymi;• wysoki poziom nadumieralności mężczyzn (w 2019 r. Powiat Tomaszowski wśród 25 powiatów o najkrótszym życiu mężczyzn w kraju);• pomimo korzystnego spadku znacznie wyższy niż średnia krajowa (4,6%) i wojewódzka (4,6%) udział beneficjentów pomocy społecznej w Powiecie (5,7%);• 3 gminy wchodzące w skład powiatu tomaszowskiego uznane za problemowe ze względu na skalę ubóstwa mieszkańców w 2018 r.: Żelechlinek, Czerniewice i Rzeczyca;• brak instytucji kultury w Gminie Będków, Gminie Budziszewice;• niewystarczający poziom dostosowania infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych (pomimo spadku znaczny odsetek osób niepełnosprawnych w ogólnej ludności powiatu: w 2020 r. – 9,6%);• znaczny spadek zainteresowania mieszkańców i turystów odwiedzaniem muzeów (liczba zwiedzających muzea i oddziały na 1 000 osób w 2014 r. - 721,2 os., w 2019 r. – 105,0 os.);

SFERA SPOŁECZNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">• organizacja i realizacja programów profilaktycznych;• znaczny spadek liczby beneficjentów środowiskowej opieki społecznej (poziom spadku wyższy niż średnia krajowa i wojewódzka w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców; wyższy w ujęciu procentowym niż krajowe i wojewódzkie spadek wskaźnika zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego ogółem (w latach 2014-2019 Powiat Tomaszowski - 42,4%, województwo łódzkie - 40,8%, Polska - 40,3%);• spadek liczby aktów przemocy w rodzinie w latach 2015-2020;• funkcjonowanie Tomaszowskiego Centrum Usług Społecznych oraz Tomaszowskiego Centrum Usług Społecznych II dofinansowanych z EFS RPO na lata 2014-2020, których celem jest podtrzymanie aktywności intelektualnej, ekonomicznej i fizycznej seniorów;• według prognoz obecna liczba miejsc w domach pomocy społecznej w powiecie jest i pozostanie wystarczająca na okres do 2028 r.;• bogactwo oraz zróżnicowanie dziedzictwa kulturowego, tak materialnego (liczne obiekty zabytkowe), jak i duchowego (liczne imprezy o charakterze kulturowym, kultywowanie miejscowych tradycji i obrzędów,	<ul style="list-style-type: none">• względnie niski poziom aktywności fundacji, stowarzyszeń i organizacji (pomimo wzrostu znacznie niższe niż średnie krajowe i wojewódzkie wartości wskaźnika liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych przypadających na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2019);• niedostateczny poziom e-usług oferowanych przez starostwo, co uwidoczniło się podczas sytuacji pandemicznej spowodowanej wirusem SARS-Cov2 (np. rejestracja pojazdów samochodowych)

SFERA SPOŁECZNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>funkcjonowanie wielu zespołów folklorystycznych oraz kół gospodyń wiejskich);</p> <ul style="list-style-type: none">• organizacja na terenie Powiatu różnorodnych cyklicznych imprez i wydarzeń kulturalnych o znaczeniu (zasięgu) powiatowym, regionalnym i krajowym (m.in. Dożynki Prezydenckie w Spale, Hubertus Spalski, Spalski Jarmark Antyków i Rękodzieła Ludowego);• działania samorządu powiatu wspierające aktywność kulturalną mieszkańców, zwłaszcza w zakresie zachowania i kultywowania kultury ludowej oraz lokalnych tradycji i obrzędów – organizacja licznych imprez i konkursów powiatowych służących ochronie oraz promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego (np. Dożynki Prezydenckie w Spale, Powiatowy Przegląd Strażackich Orkiestr Dętych, Tomaszowskie Teatralia, Powiatowy Konkurs Darcia Pierza w Rzeczy, Powiatowy Konkurs Potraw Regionalnych w Czerniewicach itd.);• znacznie lepszy niż w kraju i województwie dostęp mieszkańców do placówek kultury (w 2019 r. w Powiecie przypadało na 1 placówkę kultury 7282,44 osób, w województwie łódzkim - 12033,23 osób, w kraju - 9020,58 osób) i imprez kulturalnych (w 2019 r. na 1 000 mieszkańców przypadało w Powiecie 787,6 imprez, zaś w województwie 657,3);	

SFERA SPOŁECZNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">• znacznie szybszy niż w kraju i województwie wzrost zainteresowania mieszkańców udziałem w aktywnym spędzaniu czasu w ramach kół i klubów (w latach 2014-2019 ich liczba zwiększyła się ponad podwójnie);• działalność Powiatowego Centrum Animacji Społecznej im. płk Witolda Pileckiego w Tomaszowie Maz., samorządowej instytucji kultury utworzonej w 2016 r.;• wyższa niż średnio w Polsce frekwencja mieszkańców w wyborach samorządowych w 2018 r.;• wyższy niż średnia krajowa i wojewódzka poziom wykrywalności przestępstw w powiecie w latach 2016-2019;• znacznie wyższy niż w kraju i województwie poziom bezpieczeństwa publicznego w Powiecie – względnie niewielkie zagrożenie przestępczością (znacznie niższa liczba przestępstw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w Powiecie w 2019 r. – 14,85, w województwie – 18,61, w kraju – 20,75);• organizowanie prelekcji, konkursów i wykładów z szeroko pojętego zakresu bezpieczeństwa skierowanych zwłaszcza do dzieci i młodzieży (udzielanie pierwszej pomocy, bezpieczeństwo ruchu drogowego, wiedza pożarnicza, bezpieczne wakacje, bezpieczna	

SFERA SPOŁECZNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<p>droga do szkoły, szkodliwość wypalania traw)</p> <ul style="list-style-type: none">informatyzacja usług publicznych z zakresu infrastruktury informacji przestrzennej świadczonych przez Powiat Tomaszowski (informatyzacja powiatowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego z utworzeniem kompleksowych baz danych w zakresie ewidencji gruntów i budynków , geodezyjnej ewidencji sieci uzbrojenia terenu (GESUT) , mapy zasadniczej (BDOT500), szczegółowych osnów geodezyjnych wraz z zakupem sprzętu komputerowego i oprogramowania wraz z przetworzeniem analogowych materiałów zasobu do postaci cyfrowej dla obszaru całego powiatu tomaszowskiego)	

SFERA SPOŁECZNA

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrost liczby ludności na obszarach wiejskich przyległych do Miasta Tomaszów Maz., zwłaszcza w Gminie Tomaszów Mazowiecki oraz Gminie Inowłódz (procesy suburbanizacyjne); • planowane poszerzenie oferty edukacyjnej Centrum Kształcenia Praktycznego (CKP) i skierowanie jej do osób zamierzających podnieść swe kwalifikacje lub nawet przekwalifikować się i dzięki temu dostosować się do lokalnego rynku pracy; • podnoszenie poziomu świadomości społecznej dotyczącej osób z zaburzeniami psychicznymi • upowszechnianie idei uczenia przez całe życie; • wzrost znaczenia idei partycypacji społecznej w polityce rozwoju lokalnego; • wzrost aktywności i organizowania się społeczeństwa wokół różnego typu kwestii istotnych z punktu widzenia małych społeczności (np. nowe inwestycje, ochrona środowiska, bezpieczeństwo); • wzrost świadomości społecznej dotyczącej zrównoważonego rozwoju; 	<ul style="list-style-type: none"> • według prognoz do 2030 r. ludność miasta Tomaszów Maz. zmniejszy się o 8-12% w stosunku do roku 2019 r. • proces depopulacji województwa łódzkiego oraz postępujące starzenie się mieszkańców; - niż demograficzny • deformacja struktury wiekowej mieszkańców powiatu - systematyczny wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym przekłada się na zwiększenie potrzeb w zakresie opieki geriatrycznej, paliatywnej oraz zmniejszanie się liczby płatników na ochronę zdrowia; • wzrost kosztów związany z procesem starzenia się mieszkańców (np. infrastruktura i wyposażenie, usługi medyczne, świadczenia pomocy społecznej); • procesy suburbanizacyjne i wiążące się z nimi potencjalne konflikty społeczne spowodowane napływem nowych mieszkańców z miast przyzwyczajonych do innego stylu życia; • możliwość niewystarczającej liczby miejsc w przedszkolach, zwłaszcza na obszarach wiejskich powiatu (wniosek wyciągnięty z widocznego w latach 2014-2019 popytu na opiekę zapewniana w żłobkach)

SFERA SPOŁECZNA

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> rosnąca popularność programów edukacji prozdrowotnej i proekologicznej w przedszkolach i szkołach; wzrost świadomości pacjentów i zainteresowania zdrowiem i zdrowym stylem życia; dostępność funduszy zewnętrznych na działania z zakresu aktywizacji społecznej i zawodowej; rozwój nowych sposobów komunikacji, nie tylko prywatnej, ale też oficjalnej i urzędowej (e-learning, e-podręczniki, e-dziennik, e-urząd) zwłaszcza w trakcie trwania pandemii oraz po jej zakończeniu 	<ul style="list-style-type: none"> odpływ młodzieży do szkół ponadpodstawowych do Piotrkowa Trybunalskiego (głównie do tamtejszego Centrum Kształcenia Praktycznego) oraz Rawy Mazowieckiej; migracja młodych ludzi do większych miast, głównie Warszawy i Łodzi, oferujących bardziej różnorodny system edukacji i lepiej płatny rynek pracy (powiat traci podwójnie – spadek liczby mieszkańców i w dalszej perspektywie spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym); trudności w pozyskaniu dofinansowań zewnętrznych (fundusze unijne, krajowe); niewystarczające zasoby kadrowe w niektórych grupach zawodowych i specjalnościach medycznych (np. z zakresu psychiatrii, medycyny paliatywnej, geriatricznej); niewystarczające finansowanie świadczeń zdrowotnych w ramach kontraktów z Łódzkim Oddziałem NFZ; roszczeniowość społeczeństwa – postawa oczekiwania, że państwo rozwiąże wszystkie problemy, bierność; negatywne skutki społeczne i psychologiczne pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 (np. obniżenie poziomu edukacji, wykluczenie społeczne spowodowane długim

SFERA SPOŁECZNA	
SZANSE	ZAGROŻENIA
	<p>okresem izolacji, konieczność pomocy psychologicznej, zwłaszcza dla uczniów);</p> <ul style="list-style-type: none"> • trudności w pozyskiwaniu środków zewnętrznych przez organizacje pozarządowe; • negatywny wpływ wysokiego poziomu zanieczyszczenia wody w Zalewie Sulejowskim i rzece Pilicy na zdrowie mieszkańców miasta Tomaszowa Mazowieckiego (powierzchniowe źródło wody pitnej); • gminy Budziszewice, Czerniewice i Żelechlinek uznane za gminy zagrożone trwałą marginalizacją • niska samodzielność finansowa gmin tworzących powiat (wskaźnik G w 2019 r. były to Gmina Żelechlinek i Gmina Rzeczyca); • długotrwałe pogorszenie sytuacji finansowej samorządu w związku z kryzysem wywołanym pandemią; • skutki światowego kryzysu gospodarczego lub krajowego kryzysu gospodarczego związanego np. z nadmierną inflacją, nadmiernym obciążeniem fiskalnym i w związku z tym spadkiem dochodów samorządu.

Źródło: Opracowanie własne.

Tab. 83 Analiza SWOT do strefy gospodarczej dla Powiatu Tomaszowskiego

SFERA GOSPODARCZA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zróżnicowana struktura branżowa lokalnej gospodarki; • wielokierunkowa specjalizacja miejscowej gospodarki (specjalizacja gospodarcza obszaru powiatu opiera się na sześciu zasadniczych filarach: przemysł ceramiczno-budowlany, przetwórstwo rolno-spożywcze, przemysł budowlano-montażowy, przemysł drzewny i meblarski, przetwórstwo rolno-spożywcze, przemysł chemiczny, a także przemysł elektromaszynowy; dopełnieniem podstawowego profilu gospodarczego terenu powiatu są: przemysł włókienniczy i odzieżowy, przemysł metalowy oraz budownictwo); • funkcjonowanie w granicach powiatu 2 podstref Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (na obszarze Miasta Tomaszów Mazowiecki oraz Gminy Ujazd), będących instrumentami przyciągającymi inwestorów zewnętrznych; • położenie części gmin powiatu tomaszowskiego (miasto Tomaszów Mazowiecki i gminy: Tomaszów Mazowiecki, Ujazd, 	<ul style="list-style-type: none"> • negatywne skutki gospodarcze pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 (np. załamanie gospodarki, a zwłaszcza branży turystyczno-gastronomicznej) • Miasto Tomaszów Mazowiecki zaliczane jest do miast o słabym potencjale rozwojowym i niskim stopniu konkurencyjności gospodarczej, co w konsekwencji przyczynia się do postępującej utraty funkcji społeczno-gospodarczych (wpływ Łodzi); • położenie Powiatu poza granicami głównego układu gospodarczego województwa, jakim jest Łódzki Obszar Metropolitalny, będący terenem o największej koncentracji działalności gospodarczych w skali regionu; • wyraźne dysproporcje w zakresie poziomu przedsiębiorczości między obszarami miejskimi (Tomaszów Mazowiecki) i terenami wiejskimi powiatu (w 2019 r. 54,2% podmiotów gospodarczych miała swą siedzibę w mieście powiatowym);

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

Lubochnia, Inowłódz) w granicach Zagłębia Ceramiczno-Budowlanego Opoczno – Tomaszów Mazowiecki (obszaru funkcjonalnego o największej koncentracji przemysłu materiałów budowlanych w skali całego województwa łódzkiego);

- funkcjonowanie na obszarze powiatu największej w Polsce kopalni piasków kwarcowych (Tomaszowskie Kopalnie Surowców Mineralnych „Biała Góra” Sp. z o.o.);
- funkcjonowanie na terenie powiatu producentów znanych i dużych marek, m.in.: Ceramika Paradyż Sp. z o.o. (jeden z największych polskich producentów płytek ceramicznych), Chipita Poland Sp. z o.o. (przemysł spożywczy), Roldrob S.A. (branża drobiarska), Megatech Industries Tomaszów Sp. z o.o. (produkcja tapicerek i części samochodowych), Euroglas Polska Sp. z o.o. (produkcja szkła), FritoLay Poland Sp. z o.o. (produkcja artykułów spożywczych), Mesgo Polska Sp. z o.o. (produkcja tworzyw sztucznych oraz wyrobów gumowych), SicherBautechnik Sp. z o.o. (produkcja chemii budowlanej), Eurobox Polska Sp. z o.o. (producent tektury falistej i opakowań);

SŁABE STRONY

- nierównomierne nasycenie podmiotami gospodarczymi (w 2019 r. najwyższe w Mieście Tomaszów Mazowiecki, Gminie Tomaszów Mazowiecki, Gminie Budziszewice, Gminie Ujazd i Gminie Inowłódz, najniższe w Gminie Żelechlinek i Gminie Rzeszyca);
- lokalizacja miejsc pracy głównie w Mieście Tomaszów Mazowiecki;
- niższe tempo wzrostu liczby przedsiębiorstw funkcjonujących na obszarze powiatu (wzrost wskaźnika liczby podmiotów gospodarczych według klas wielkości przypadających na 10 tysięcy mieszkańców powiatu będących w wieku produkcyjnym w latach 2014-2019 w ujęciu procentowym w Powiecie -13,4%, w województwie - 14,2% i w kraju - 15,2%);
- spadek liczby przedsiębiorstw zatrudniających powyżej 250 osób w latach 2014-2019 (-10,0%, w województwie - 0,0%, w kraju wzrost 5,6%);
- wysoki udział małych (95,9%) przedsiębiorstw w strukturze podmiotów prowadzących działalność na obszarze powiatu;

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

- działalność na terenie powiatu firm średniej wielkości, np. Wagrań Sp. z o.o. (produkcja zlewozmywaków kompozytowych, metalowego wyposażenia łazienkowego i kuchennego), ARTOM Budownictwo Sp. z o.o. (branża budowlana), Europochette Polska Sp. z o.o. (produkcja galanterii papierniczej), Ice Full Dystrybucja Sp. z o.o. (branża monopolowa);
- funkcjonowanie w granicach powiatu grupy producentów rolnych, FARMEX Sp. z o.o. (hodowla drobiu i produkcja mięsa drobiowego), będącego zrzeszeniem współpracujących ze sobą rolników, których celem jest poprawa efektywności produkcji rolnej;
- wzrost ogólnej liczby przedsiębiorstw funkcjonujących na obszarze powiatu (wzrost wskaźnika liczby podmiotów gospodarczych według klas wielkości przypadających na 10 tysięcy mieszkańców Powiatu będących w wieku produkcyjnym w latach 2014-2019);
- szybsze niż w województwie i kraju tempo wzrostu liczby nowych przedsiębiorstw na terenie powiatu (wyższe w ujęciu procentowym wartości wzrostu wskaźników jednostek nowo

SŁABE STRONY

- niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców powiatu (niższy niż wojewódzki i krajowy poziom wartości wskaźników liczby podmiotów gospodarczych wpisanych do REGON na 10 000 mieszkańców oraz liczby przedsiębiorstw nowo zarejestrowanych w rejestrze REGON i przypadających na 10 tysięcy mieszkańców – niższe niż średnia wojewódzka i krajowa);
- spadek atrakcyjności obszaru Powiatu dla inwestorów zagranicznych w latach 2014-2019 (spadek liczby podmiotów z kapitałem zagranicznym w ujęciu procentowym w Powiecie wyniósł -31,0% województwie -11,4% i kraju -4,6%);
- niedostateczna liczba instytucji otoczenia biznesu (IOB) (w 2019 r. znacznie niższy wskaźnik liczby IOB w przeliczeniu na 10 000 mieszkańców Powiatu 538,7 niż w województwie i kraju – odpowiednio 697,5 i 864,0);
- w latach 2014-2019 niższe tempo spadku bezrobocia zarejestrowanego w Powiecie (-58,7%) niż w województwie (-67,6%) i kraju (-64,8%);

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 000 mieszkańców oraz podmiotów nowo zarejestrowanych na 10 000 ludności w wieku produkcyjnym);

- znacznie szybsze niż w województwie i kraju tempo wzrostu inwestycji zagranicznych z kapitałem zagranicznym w latach 2014-2019 (wzrost kapitału zagranicznego w ujęciu procentowym w Powiecie – 62,9%, w województwie – 19,3%, w kraju – 12,8%; wzrost kapitału zagraniczny na 1 mieszkańca w wieku produkcyjnym w ujęciu procentowym w Powiecie – 74,7%, w województwie – 28,3%, w kraju – 18,7%);
- kompleksowa oferta promocyjno-informacyjna terenów inwestycyjnych na terenie powiatu udostępniana przez starostwo powiatowe (zakładka na oficjalnej stronie powiatu „aktywni gospodarczo”, ulotki i materiały informacyjne);
- cykliczne debaty gospodarcze (Forum Gospodarcze) organizowane przez powiat i Miasto Tomaszów Mazowiecki i skierowane do lokalnych przedsiębiorców, organizowanych wokół ważnych kwestii rozwojowych (np. zmian w układzie transportowym, wyznaczania terenów inwestycyjnych, itp.);

SŁABE STRONY

- pomimo spadku poziom stopy bezrobocia rejestrowanego wciąż wyższy niż w województwie i kraju (w 2020 r. – dla Powiatu 7,7, dla województwa i kraju 6,2) (powiat w pierwszej piątce powiatów z najwyższym bezrobociem w województwie);
- pomimo spadku w 2019 r. znacznie wyższy odsetek osób bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w powiecie (4,9%) niż w województwie (4,1%) i kraju (3,8%);
- znacznie wolniejsze tempo spadku bezrobocia rejestrowanego wśród grup defaworyzowanych w ujęciu procentowym w Powiecie niż w województwie i kraju;
- znaczny odsetek osób nieposiadających kwalifikacji wśród osób bezrobotnych zarejestrowanych (w 2020 r. - 32,9%);
- największe problemy ze znalezieniem pracy na terenie Powiatu mają osoby w wieku po 50 roku życia;

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

- dobrze przygotowana kadra publicznych służb zatrudnienia (pod względem merytorycznym i praktycznym) gotowa do profesjonalnego świadczenia usług na rzecz osób pozostających bez pracy oraz pracodawców;
- dostępność funduszy celowych służących aktywizowaniu osób pozostających bez pracy (Fundusz Pracy, PFRON, EFS);
- spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w powiecie prawie o połowę (47,0%) w latach 2014-2019;
- spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w grupach defaworyzowanych ze względu na wiek (do 25 r. życia, do 30 r. życia, powyżej 50 r. życia i długotrwale bezrobotnych);
- największy spadek liczby bezrobotnych zarejestrowanych w grupach defaworyzowanych dotyczył ludzi młodych do 25 r. życia;
- w latach 2014-2019 znacznie wyższy wzrost w ujęciu procentowym liczby osób pracujących (według innego podziału

SŁABE STRONY

- pomimo spadku w 2019 r. duży odsetek osób długotrwale bezrobotnych w ogóle osób bezrobotnych zarejestrowanych w powiecie (46,6%);
- wysoki udział kobiet wśród osób długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych w powiecie (2018 r. – 55,8%, 2019 r. – 55,1%);
- mały stopień zainteresowania pracodawców zatrudnieniem osób niepełnosprawnych, refundacja kosztów zatrudnienia szczególnie w przypadku lekkiego stopnia niepełnosprawności z PFRON nie stanowi dostatecznej zachęty;
- niska świadomość społeczna dotycząca korzyści płynących z podnoszenia kwalifikacji i uczenia się przez całe życie;
- niewystarczającej oferty kształcenia w odniesieniu do potrzeb rynku pracy;
- spadek atrakcyjności turystycznej powiatu wskutek bardzo dużego zanieczyszczenia Zalewu Sulejowskiego – ważnego

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

niż PKD) w powiecie (17,4%) niż w województwie (8,7%) i kraju (10,4%);

- wzrost udziału mężczyzn w liczbie pracujących (według PKD i podziału innego niż PKD) w Powiecie w latach 2017-2019, co może wskazywać na poprawę koniunktury gospodarczej w powiecie;
- jednolity system identyfikacji wizualnej powiatu tomaszowskiego – logo z hasłem promocyjnym (od 2019 r.);
- bardzo wysoka atrakcyjność turystyczna Powiatu w odniesieniu do centralnej Polski, na którą składają się zarówno walory turystyczne (wybitne bogactwo i zróżnicowanie elementów środowiska naturalnego oraz materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego), jak również istniejący poziom zagospodarowania turystycznego (liczne szlaki turystyczne, bogata oraz zróżnicowana baza noclegowo-gastronomiczna) – możliwość rozwoju wielu różnych form i rodzajów turystyki (m.in. form turystyki poznawczej, turystyki wypoczynkowej, turystyki kwalifikowanej i turystyki biznesowej);

SŁABE STRONY

punktu rekreacyjno-turystycznego mieszkańców zarówno powiatu, jak i aglomeracji łódzkiej;

- Brak organizacji zrzeszającej małych i średnich przedsiębiorców na terenie Powiatu

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

- występowanie w granicach Powiatu szeroko rozpoznawanych atrakcji turystycznych i sportowych (np. miejscowość Spała, Zalew Sulejowski, PTT Groty Nagórzyckie, Skansen rzeki Pilicy, „Niebieskie Źródła”, Ośrodek Przygotowań Olimpijskich w Spale, Arena Lodowa Tomaszów Mazowiecki), jak również produktów turystycznych wyróżnionych przez Polską Organizację Turystyczną (Skansen Rzeki Pilicy, Bunkry w Konewce);
- wysoka dostępność miejsc noclegowych na terenie Powiatu (bardzo wysoka ilość miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2019 r. – 18,54, w 2020 r. – 17,06);
- ponadprzeciętna w skali kraju oraz regionu koncentracja ruchu turystycznego w granicach Powiatu (bardzo duża liczba turystów korzystających z noclegów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2019 r. – 851,28, znacznie wyższa niż w województwie – 578,65);
- wypracowanie i promocja marki turystycznej Doliny rzeki Pilicy;

SŁABE STRONY

SFERA GOSPODARCZA

SILNE STRONY

- działalność promocyjna Wydziału Kultury i Promocji Powiatu w Starostwie Powiatowym, we współpracy z wydziałami ds. turystyki i promocji w gminach powiatu oraz Centrum Koordynacyjnym mająca na celu promocję atrakcji turystycznych powiatu (w tym rządowy projekt oskładkowania umów cywilnoprawnych (śmieciowych), co powinno przełożyć się na wzrost wpływów z podatków).

SŁABE STRONY

SFERA GOSPODARCZA

SZANSE

- działania związane z tworzeniem stref ekonomicznych, parków przemysłowych, centrów badawczych i inkubatorów przedsiębiorczości;
- wspieranie powstawania i współpraca z instytucjami otoczenia biznesu (IOB);
- poprawa współpracy między sektorem biznesu, samorządami instytucjami otoczenia biznesu oraz jednostkami naukowymi (uczelnie wyższe);
- podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej powiatu, poprzez np. stosowanie ulg podatkowych przez Gminy (zwłaszcza w czasie i po pandemii), rozwój infrastruktury (w tym zwłaszcza teleinformatycznej);
- działania samorządowe wspierające przedsiębiorczość, np. organizacja praktyk, targów i staży zawodowych, współpraca placówek edukacyjnych z przedsiębiorcami;
- rozwój kształcenia dualnego wskutek m. in. konieczności współpracy szkoły z pracodawcą przed uruchomieniem

ZAGROŻENIA

- negatywne skutki pandemii spowodowanej wirusem SARS-CoV-2 – załamanie koniunktury gospodarczej, zwłaszcza branży turystycznej, wzrost bezrobocia,
- dalszy odpływ młodych, aktywnych mieszkańców powiatu w kierunku dwóch pobliskich metropolii – warszawska i łódzka;
- system opieki społecznej ograniczający motywację do podejmowania legalnego zatrudnienia;
- rosnące wymogi środowiskowe w stosunku do realizowanych inwestycji;
- pogłębiający się zły stan Zalewu Sulejowskiego i rzeki Pilicy;
- starzenie się społeczeństwa i jego intensywna depopulacja mogą w przyszłości doprowadzić do kurczenia się realnych i potencjalnych zasobów pracy oraz obniżenie potencjału konsumpcyjnego oraz niechęci przedsiębiorców do podejmowania ryzyka inwestycyjnego (tzw. luka pokoleniowa);

SFERA GOSPODARCZA

SZANSE

- nowego zawodu (obowiązek ustawy od roku szkolnego 2019/2020)
- dostępność funduszy zewnętrznych (unijnych, krajowych) na działania wspierające rozpoczynanie działalności gospodarczej, tworzenie nowych miejsc pracy, wprowadzanie innowacji (produktowych, procesowych, organizacyjnych);
- możliwość budowania dialogu społecznego w celu rozwiązywania problemów rynku pracy;
- swobodny przepływ siły roboczej w ramach Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Unii Europejskiej
- powstawanie centrów logistycznych w pobliżu ważnych węzłów komunikacyjnych (rozwój transportu spedycyjno-logistycznego), np. po wybudowaniu obwodnicy Tomaszowa Mazowieckiego (droga ekspresowa S74 lub w ramach drogi wojewódzkiej 713)
- procesy dywersyfikacji działalności rolniczej;
- możliwość tworzenia klastrów;

ZAGROŻENIA

- niewykorzystanie przez gminy szans płynących z realizacji projekt Pilica LIFE;
- pogłębiające się okresy suszy, wpływające na rozwój branży turystycznej w Dolinie Pilicy (np. spływy kajakowe);
- skutki społeczne i gospodarcze bezrobocia długotrwałego w dłuższej perspektywie mogą być odczuwalne dla budżetu Powiatu (m. in. utrzymanie bezrobotnych i służb związanych z ich obsługą, spadek dochodów rodzin, rozszerzanie ubóstwa, utrata kwalifikacji zawodowych, wykluczenie społeczne);
- tworzenie i rozwój konkurencyjnych regionów turystycznych opartych na podobnych walorach przyrodniczych (obszary leśne, zasoby wodne) i turystyce aktywnej (m.in. spływy kajakowe) np. rzeka Nida, Warta;
- długotrwałe pogorszenie sytuacji finansowej samorządu w związku z kryzysem wywołanym pandemią (w tym spadek wpływów pochodzących z CIT i PIT);
- niewykorzystanie środków z funduszy krajowych i nowej perspektywy Unii Europejskiej;

SFERA GOSPODARCZA

SZANSE

- wykorzystanie potencjałów do rozwoju nowych branż gospodarki (transport, logistyka, srebrna gospodarka);
- dostęp do rynków międzynarodowych;
- lepsze wykorzystanie oferty kulturalnej i oferty spędzania czasu wolnego na terenie powiatu
- rozwój systemu dróg dla rowerów (w tym dalsza rozbudowa, promocja krajowa i zagraniczna, udostępnianie szczegółowych danych o szlakach rowerowych) impulsem dla rozwoju turystyki rowerowej, w tym rozwoju usług okołorowerowych (gastronomia, baza noclegowa);
- powstanie strony internetowej dla Obszaru Funkcjonalnego Doliny rzeki Pilicy we współpracy z gminami
- realizacja spójnego, profesjonalnego oznakowania atrakcji turystycznych oraz dojazd do nich (system informacji przestrzennej) we współpracy z gminami;
- stworzenie nowej formuły „Akademii turystycznej”, w ramach której odbywać się będą szkolenia i wykłady prezentujące m.in. nowoczesne trendy w turystyce czy możliwości finansowania biznesu;

ZAGROŻENIA

- skutki światowego kryzysu gospodarczego lub krajowego kryzysu gospodarczego związanego np. z nadmierną inflacją, nadmiernym obciążeniem fiskalnym i w związku z tym spadkiem dochodów samorządu.

SFERA GOSPODARCZA

SZANSE

- wspieranie tworzenia Punktów Informacji Turystycznej na terenie całego powiatu tomaszowskiego;
- kultywowanie tradycji regionu i wypracowanie na tej podstawie/przy jej udziale marki turystycznej powiatu
- uruchomienie programu Pilica LIFE i jego wpływ na poprawę czystości wód rzeki Pilicy i Zalewu Sulejowskiego;
- uruchomienie programów krajowych np. Nowy Ład i nowej perspektywy Unii Europejskiej

ZAGROŻENIA

Źródło: Opracowanie własne.

Tab. 84 Analiza SWOT do strefy przestrzennej dla Powiatu Tomaszowskiego

SFERA PRZESTRZENNA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • wybitne bogactwo i zróżnicowanie elementów środowiska przyrodniczego powiatu, jak również urozmaicony krajobraz naturalny (krajobraz dolinny, krajobraz leśny); • występowanie licznych złóż surowców naturalnych, w szczególności niezwykle bogatych złóż surowców skalnych (m.in. surowce szklarskie, surowce ilaste ceramiki budowlanej, piaski formierskie, kruszywa naturalne, kamienie drogowe i budowlane); • wysoki poziom bioróżnorodności terenu powiatu (występowanie cennych pod względem przyrodniczym ekosystemów leśnych, łąkowych, polnych i torfowiskowych); • występowanie licznych obszarów chronionych stanowiących 11,4% całkowitej powierzchni powiatu (parki krajobrazowe, rezerwaty przyrody, obszary chronionego krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne, a także obszary włączone do sieci Natura 2000); 	<ul style="list-style-type: none"> • ograniczenie funkcji rekreacyjno-turystycznych Zalewu Sulejowskiego i Doliny Rzeki Pilicy ze względu na ich zanieczyszczenie; • wysokie wskaźniki zanieczyszczenia powietrza w Mieście Tomaszów Mazowiecki; • lokalizacja powiatu tomaszowskiego w strefie powiązań funkcjonalnych w ramach układu bipolarnego Łódź-Warszawa, co przyczynia się do blokowania rozwoju funkcjonalnych powiązań partnerskich między ośrodkiem miejskim i ośrodkami wiejskimi w obrębie powiatu; • lokalizacja Miasta Tomaszów Mazowiecki nie w centrum powiatu, a w jego południowej części, wskutek czego północne gminy mogą ciężać gospodarczo i społecznie do centrów sąsiednich powiatów; • część gmin powiatu wskazane jako zagrożone trwałą marginalizacją: Gmina Budziszewice, Gmina Żelechlinek, Gmina Czerniewice, Gmina Rzeczyca;

SFERA PRZESTRZENNA

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • bardzo wysoki poziom lesistości terenu powiatu, co pozytywnie wyróżnia go na tle województwie łódzkim będącego najmniej zalesionym województwem w kraju (w 2019 r. kompleksy leśne zajmowały 31,3% ogólnej powierzchni powiatu, a województwa – 21,5%); • monitoring zanieczyszczeń powietrza na terenie Miasta Tomaszów Mazowiecki (system czujników jakości powietrza airly od III kwartału 2017 roku) • pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na działania związane z ochroną środowiska (według WFOŚiGW w Łodzi Tomaszów Mazowiecki w 2020 r. zajął 3 miejsce w województwie pod względem wysokości dotacji przyznanych w ramach programu „Czyste Powietrze”); • realizacja wytycznych „Strategii Rozwoju Elektromobilności dla Miasta Tomaszowa Mazowieckiego • zróżnicowanie przestrzenno-funkcjonalne gmin tworzących Powiat Tomaszowski, które stanowią podstawę dla wielofunkcyjnego i wielokierunkowego rozwoju społeczno-gospodarczego całego obszaru; 	<ul style="list-style-type: none"> • brak odgórnej koordynacji zjawiska suburbanizacji (Gmina Tomaszów Maz., Gmina Inowłódz) może negatywnie wpływać na zagospodarowanie przestrzenne powiatu; • brak wystarczających podstaw do racjonalnego zarządzania gospodarką przestrzenną spowodowany niskim stanem opracowania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego gmin tworzących powiat (w 2019 r. jedynie obszar gmin Żelechlinek i Czerniewice był objęty takim planem w 100,0%, pozostałe gminy powiatu – poniżej 20,0% ich obszaru); • bardzo wyraźne dysproporcje w zakresie poziomu dostępności mieszkańców do systemu odprowadzania i oczyszczania ścieków bytowo-gospodarczych między terenami miejskimi (Tomaszów Mazowiecki) i obszarami wiejskimi powiatu (w 2019 r. z sieci kanalizacyjnej korzystało 85,0% mieszkańców Tomaszowa Mazowieckiego i jedynie 38,3% ludności gmin wiejskich powiatu; najmniej w Powiecie korzystających w 2019 r. z sieci kanalizacyjnej w Gminie Rzeczyca (11,0%) i Gminie Inowłódz (17,5%); • nierównomierny poziom zaopatrzenia poszczególnych gmin Powiatu w gaz (dysponują nim tylko Miasto Tomaszów Mazowiecki, Gmina Tomaszów, Gmina Ujazd, Gmina Lubochnia,

SFERA PRZESTRZENNA

SILNE STRONY

- położenie na terenie powiatu Miasta Tomaszów Mazowiecki, będącego jednym z największych ośrodków miejskich województwa łódzkiego i jednym z głównych centrów gospodarczych oraz usługowo-handlowych w regionie;
- silne powiązanie funkcjonalne Tomaszowa Mazowieckiego z Opoczmem – Zagłębie Ceramiczno-Budowlanego Opoczno-Tomaszów Mazowiecki (obszaru funkcjonalnego o największej koncentracji przemysłu materiałów budowlanych w skali całego województwa łódzkiego) wzmocnione dodatkowo;
- funkcjonowanie Obszaru Funkcjonalnego Dolina Dolnej Pilicy (Miasto Tomaszów Mazowiecki, Gmina Tomaszów Mazowiecki, Gmina Inowłódz, Gmina Rzeczyca)
- dość wysoki odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej (w 2019 r. – 94,3%, czyli większy niż średnia krajowa – 92,2%);
- wzrost liczby mieszkań na terenach wiejskich;
- podwyższenie standardów mieszkaniowych w powiecie (w latach 2014-2019 wzrost przeciętnej powierzchni mieszkaniowej, przeciętnej liczby izb w mieszkaniu, spadek liczby osób przypadających na 1 mieszkanie i na 1 izbę);

SŁABE STRONY

- Gmina Inowłódz, Gmina Rokiciny; brak sieci gazowej w gminach: Będków Budziszewice, Czerniewice, Rzeczyca oraz Żelechlinek);
- niezadowalający stan dróg powiatowych (w latach 2014-2019 spadek wydatków Powiatu na remonty dróg powiatowych (36,6%), a także gminnych największe spadki wydatków na remonty dróg w gminach: Miasto Tomaszów Mazowiecki (64,9%), Lubochni (64,5%) oraz Rokiciny (62,4%);
 - katastrofalny stan mostów w powiecie tomaszowskim (kontrola NIK w 2021 r. wykazała, że na 29 mostów stan 13 jest niepokojący, 13 – niedostateczny, a 1 – awaryjny);
 - znacznie niższy niż w województwie i kraju poziom bezpieczeństwa na drogach (w latach 2014-2019 wskaźnik wypadków drogowych na 100 000 ludności wzrósł o 110,2%, podczas gdy w kraju i województwie odnotowano spadek);
 - Miasto Tomaszów Mazowiecki uznane za jedno z najbardziej obciążonych ruchem tranzytowym (zgodnie z Generalnym Pomiarem Ruchu 2015)

SFERA PRZESTRZENNA

SILNE STRONY

- działalność Tomaszowskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego Sp. z o.o., które zajmuje się budową i wynajmem budynków mieszkalnych dla mieszkańców mających za wysokie średnie zarobki na miesiąc, aby uzyskać mieszkanie komunalne, a jednocześnie za małe środki, aby wynająć mieszkanie po cenie rynkowej lub uzyskać kredyt na zakup własnego;
- centralna lokalizacja powiatu tomaszowskiego w kraju;
- stolica powiatu jest ważnym węzłem drogowym o znaczeniu krajowym i regionalnym (droga ekspresowa S8, droga wojewódzka nr 713, droga krajowa nr 48) oraz kolejowym (połączenia kolejowe z ważniejszymi ośrodkami województwa (Łódź, Opoczno, Koluszki, Skierniewice), ale i kraju (Warszawa, Kraków, Szczecin, Poznań);
- lokalizacja największych przedsiębiorstw na obrzeżach Miasta Tomaszów Mazowiecki w sąsiedztwie węzłów drogi ekspresowej;
- względnie niewielkie odległości do Łodzi i Warszawy, a tym samym zlokalizowanych w nich portach lotniczych;

SŁABE STRONY

SFERA PRZESTRZENNA	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • udoskonalenie systemu komunikacyjnego Zagłębia Ceramiczno - Budowlanego Tomaszów Mazowiecki –Opoczno i Doliny rzeki Pilicy” • poprawa stanu dróg gminnych (w latach 2014-2019 wzrost liczby km dróg gminnych o nawierzchni utwardzonej twardej ulepszonej kosztem dróg gruntowych); • znacznie mniejsza śmiertelność w wypadkach drogowych w powiecie niż w województwie i kraju (wskaźnik ofiar śmiertelnych na 100 wypadków w 2019 r. w powiecie 4,9, w województwie 7,1, w kraju 9,6) • wysoka dostępność komunikacyjna w dojazdach do wszystkich obiektów turystycznych na obszarze powiatu; • przebudowa mostu na ul. Spalskiej w Tomaszowie Mazowieckim nad rzeką Czarną (dofinansowanie z Ministerstwa Infrastruktury); • nasycenie ścieżkami rowerowymi na względnie dobrym poziomie (przewyższa średnią wojewódzką); 	

SFERA PRZESTRZENNA

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none">• bogactwo zasobów i walorów naturalnych stanowi podstawę dla zwiększania poziomu atrakcyjności osadniczej, turystycznej oraz inwestycyjnej powiatu;• wyróżnienie Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Tomaszów Mazowiecki-Opoczno (MOF Tomaszów Mazowiecki-Opoczno) w Strategii Województwa Łódzkiego i skierowanie zwiększonych środków z UE nowej perspektywy w ten obszar;• wyróżnienie Miasta Tomaszowa Mazowieckiego jako miasta odzyskanych szans;• wyróżnienie Gmin Budziszewice, Żelechlinek, Czerniewice jako obszarów aktywnej integracji;• budowa obwodnicy Miasta Tomaszów Mazowiecki (S74 lub w ramach drogi wojewódzkiej 713) zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju i wyprowadzającej ruch tranzytowy z miasta;• wzrost poziomu współpracy Starostwa Powiatowego z Gminami ukierunkowanej na realizację wspólnych działań, np. w celu poprawy jakości dróg powiatowych i gminnych;• zwiększenie bezpieczeństwa podróży poprzez poprawę stanu mostów i dróg;• rozwój turystyki rowerowej i usług okołorowerowych;	<ul style="list-style-type: none">• zagrożenie powodziowe (powodzie roztopowe i opadowe, nawalne opady deszczu, awaria sztucznego zbiornika wodnego – Zalewu Sulejowskiego)• zagrożenie suszą wskutek zmian klimatycznych (niewystarczające opady deszczu i śniegu mogą doprowadzić do obniżenia poziomu wód rzeki Pilicy i Zalewu Sulejowskiego)• zagrożenie pożarowe spowodowane wysoką lesistością obszaru oraz zagrożeniem suszą (w latach 2014-2019 r. wzrost wskaźnika pożarów w przeliczeniu na 1 000 osób, w 2019 r. jego wartość wyższa niż średnia wojewódzka i krajowa);• możliwość występowania niekorzystnych zjawisk naturalnych może generować dodatkowe koszty oraz wymagać zaangażowania odpowiednich służb;• degradacja stanu technicznego dróg wywołana ruchem ciężkim w centrum Miasta Tomaszów Mazowiecki• zjawisko suburbanizacji (Gmina Tomaszów Maz., Gmina Inowłódz)• możliwy negatywny wpływ Łodzi oraz Warszawy na rozwój powiatu, który może przejawiać się poprzez transfer rozwoju z terenów pozametropolitalnych w kierunku obszarów centralnych (m.in. relokacja firm bądź też długotrwała oraz selektywna emigracja ludzi młodych, wykształconych i bardziej przedsiębiorczych -ryzyko trwałego zaburzenia struktur demograficznych);

SFERA PRZESTRZENNA

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none">• uzyskanie środków finansowych z funduszy Unii Europejskiej i programów krajowych na dofinansowanie inwestycji w zakresie infrastruktury i ochrony środowiska;• bliskość Łodzi oraz Warszawy może mieć pozytywny wpływ na rozwój powiatu i przejawiać się poprzez efekty rozprzestrzeniania się rozwoju z obszarów centralnych w kierunku terenów sąsiadujących (m.in. napływ nowych mieszkańców czy napływ kapitału prywatnego w postaci inwestycji gospodarczych);• procesy suburbanizacyjne i wiążące się z nimi korzyści w postaci napływu nowych mieszkańców, nowych podmiotów gospodarczych i nowych inwestycji na tereny podmiejskie;• rosnąca świadomość mieszkańców w zakresie konieczności dbania o środowisko naturalne;• inteligentne systemy transportowe – integracja i koordynacja różnych form transportu publicznego;• rozwój obszaru zgodny z koncepcją zrównoważonego rozwoju;• współpraca międzygminna w zakresie tworzenia spójnej, kompleksowej infrastruktury transportowej, w tym zapewnienie dostępności transportowej do stolicy powiatu, zwłaszcza dla gmin położonych peryferyjnie (Będków, Żelechlinek, Rokiciny i Rzeczyca)	<ul style="list-style-type: none">• brak kontynuacji w polityce rozwoju, dominują działania operacyjne – brak myślenia strategicznego, w dłuższej perspektywie czasowej. Prowadzenie polityki rozwoju w cyklu wyborczym – pracownicy administracji uzależnieni od wyników wyborów lokalnych. Zmiana władzy wiąże się ze zmianami na kluczowych stanowiskach w administracji samorządowej;• wzrost kosztów rozwoju infrastruktury transportu publicznego m.in.: poprzez coraz bardziej rygorystyczne standardy emisyjności;• opóźnienie, istotna zmiana trasy lub zaniechanie budowy drogi ekspresowej S74;• możliwość niekorzystnej dla powiatu zmiany potoków ruchu wskutek uruchomienia Centralnego Portu Komunikacyjnego• procesy suburbanizacyjne i wiążące się z nimi konsekwencje w postaci zwiększonej presji na infrastrukturę (konieczność jej rozbudowy) i środowisko, zmian przestrzennych oraz funkcjonalnych gmin podmiejskich;• długotrwałe pogorszenie sytuacji finansowej samorządu w związku z kryzysem wywołanym pandemią;• chaotyczna zabudowa terenów w związku z brakiem planów miejscowego zagospodarowania w gminach szkodzi wizerunkowi powiatu;

SFERA PRZESTRZENNA

SZANSE	ZAGROŻENIA
	<ul style="list-style-type: none">• niewykorzystanie środków zewnętrznych w ramach miejskiego obszaru funkcjonalnego Tomaszów Opoczno;• niewykorzystanie przez samorządy środków finansowych z funduszy UE i funduszy krajowych na dofinansowanie inwestycji z zakresu infrastruktury i ochrony środowiska;

Źródło: Opracowanie własne.

2.7. Wizja rozwoju Powiatu Tomaszowskiego

Wizja to wizualizacja pożądanego stanu, jaki chce osiągnąć powiat w swoich planach. Właściwa wizja powinna być realna, zwięzła i ambitna. Powinna ona ujmować opis kompetencji powiatu, przedstawiać ścieżkę, którą podąża powiat, potrzebę doskonalenia się, charakterystykę powiatu i opis zmian społecznych.

Powiat Tomaszowski to miejsce zrównoważonego rozwoju strefy społecznej, gospodarczej, przestrzennej i środowiska przyrodniczego.

2.8. Misja rozwoju Powiatu Tomaszowskiego

Misja to zbiór istotnych celów powiatu, zasad postępowania oraz funkcjonowania, co będzie wyróżniać powiat od konkurencyjnych jednostek samorządu terytorialnego. Co więcej, wyznacza ona kierunek rozwoju powiatu. Misja jest bardziej konkretna od wizji, przedstawia więcej szczegółów, a dopiero po jej rozbudowaniu i skonkretyzowaniu przedstawia kompleksową strategię.

Misja jest podstawą do budowania strategii i planów działania powiatu, przy jednoczesnym zachowaniu głównego celu. Powiat, aby móc się rozwijać i być konkurencyjny wobec pozostałych jednostek, powinien realizować zasadniczy cel, a misja w tym wypadku staje się pochodną tego celu.

Celem misji i wizji jest uporządkowanie przyszłych działań powiatu, przy jednoczesnym wyznaczeniu kierunków rozwoju oraz sposobu postępowania powiatu, tak aby móc zrealizować kierunki działań. Misja skupia się na istotnych wartościach, którymi kieruje się powiat w nawiązaniu do jej procesów rozwojowych. Misja powinna odpowiadać na pytania: Kim jesteśmy? Co chcemy osiągnąć? Jeśli zaś chodzi o wizję to przedstawia ona obraz powiatu po realizacji podjętej strategii, w perspektywie do roku 2030.

Powiat Tomaszowski to nowoczesny Powiat z rozwiniętą infrastrukturą techniczną, o silnym potencjale edukacyjnym, informatycznym, gospodarczym oraz turystycznym i społecznym, prowadzący swoje działania z zachowaniem wszelkich praw odnośnie ochrony, zachowania i poprawy środowiska naturalnego.

2.9. Cele strategiczne powiatu tomaszowskiego

Cele strategiczne powiatu nawiązują do tego, jak powiat zamierza osiągnąć do roku 2030 przyjęte działania. Wspomniane cele nadają sens istnieniu danej jednostki samorządu terytorialnego. Dzięki sprecyzowanym potrzebom powiatu można określić cele jako planowane przedsięwzięcia dla tego obszaru. Każdy cel powinien być klarowny i zgodny z misją powiatu. Co więcej cele strategiczne powinny być konkretnie sformułowane, mierzalne, ambitne, realistyczne i określone w czasie w myśl zasady w modelu SMART (nazwa jest akronimem pochodzącym od angielskich słów – zob. poniższa rycina).

Ryc. 6 Model SMART

ang. specific - konkretny

ang. measurable - mierzalny

ang. achievable - możliwy do osiągnięcia

ang. realistic - realistyczny

ang. timely-bounded - określony w czasie

Źródło: Opracowanie własne.

Model SMART pozwala na prawidłowe zdefiniowanie celów, przez co zwiększa się szansa na ich osiągnięcie. Poniżej przedstawione zostały cele strategiczne w obszarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym w powiecie tomaszowskim. Zadania flagowe zostały ujęte w tabeli i stanowią priorytetowe przedsięwzięcia do zrealizowania Strategii na lata 2021-2030.

Cel strategiczny 1.: Zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców oraz ich mienia na terenie Powiatu Tomaszowskiego.

Cel operacyjny 1.1.: Ograniczenie skutków klęsk żywiołowych.

Proponowane zadania:

1. Zakup nowoczesnego sprzętu przeciwpowodziowego i ratownictwa technicznego.
2. Zakup nowoczesnego sprzętu, doposażenie grupy ratownictwa wodnego.
3. Doposażenie Powiatowego Magazynu Przeciwpowodziowego.

Cel operacyjny 1.2.: Zwiększenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu tomaszowskiego.

Proponowane zadania:

1. Dofinansowanie zakupu radiowozów.
2. Dofinansowanie służb zapewniających bezpieczeństwo (Policja - ponadnormatywne patrole w sezonie letnim na terenach przylegających do Zalewu Sulejowskiego, Spały, Inowłódza, WPR - patrole na Zalewie Sulejowskim i rzece Pilicy).
3. Współpraca z Wodnym Ochotniczym Pogotowiem Ratunkowym i Strażą Pożarną.

Cel operacyjny 1.3.: Edukowanie w zakresie bezpieczeństwa.

Proponowane zadania:

Tab. 85 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Edukowanie w zakresie bezpieczeństwa”

1. Organizowanie konkursów i prelekcji m. in. nt.: udzielania pierwszej pomocy, bezpieczeństwa ruchu drogowego, wiedzy pożarowej, bezpiecznych wakacji, bezpiecznej drogi do szkoły, szkodliwości wypalanie traw – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2022-2030	Referat Zarządzania Kryzysowego w Starostwie Powiatowym we współpracy z Policją i Strażą Pożarną	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwszym celem strategicznym jest „Zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców oraz ich mienia na terenie powiatu tomaszowskiego”. Jak wynika

z przeprowadzonej analizy SWOT (sfery społecznej, gospodarczej, przestrzennej) Powiat Tomaszowski obserwuje liczne problemy związane z tym obszarem, który bezpośrednio dotyczy życia mieszkańców. Zdecydowanym aspektem wymagającym poprawy jest poziom bezpieczeństwa na drogach, który w powiecie tomaszowskim kształtuje się na bardzo niskim poziomie. Drastycznie wzrósł wskaźnik wypadków drogowych, co istotnie wpływa na poczucie bezpieczeństwa przez mieszkańców. Związane jest to z gorszym stanem dróg powiatowych niż gminnych. Przez to wzrasta liczba wypadków na drogach. Stwarza to realne zagrożenie mieszkańców, dlatego też istotne jest zwrócenie uwagi na przedsięwzięcia, które będą realizowane w ramach poprawy bezpieczeństwa mieszkańców powiatu tomaszowskiego. W celu poprawy istniejącego stanu rzeczy powiat będzie realizował szereg działań takich jak zwiększenie współpracy z Policją czy dofinansowanie do zakupu radiowozów. Gmina Miasto Tomaszów Mazowiecki złożyła wniosek na realizację zadania pn.: „Zintegrowany system zarządzania infrastrukturą miejską, komunikacji z mieszkańcami i zapewnienia usług publicznych w zakresie ruchu drogowego, bezpieczeństwa, zdrowia oraz ochrony środowiska naturalnego w Tomaszowie Mazowieckim.” Wniosek znalazł się wśród 15 miast średnich, które otrzymały dofinansowanie na realizację wskazanego zadania. Warto podkreślić, że na liście rankingowej dla miast średnich Tomaszów Mazowiecki znalazł się na 3 miejscu pod względem przyznanych punktów na 40 zgłoszonych projektów. Takie przedsięwzięcia pozwolą na kontrolowanie bieżących zagrożeń występujących na terenie powiatu oraz zapobieganie przestępstwom związanym z ruchem ulicznym i wypadkami drogowymi. Kwestią, która wymaga poprawy jest również stan mostów, które umożliwiają dostanie się do miejsc strategicznych. Ponadto w powiecie istnieje realne zagrożenie powodziowe związane z roztopami, opadami, nawalnymi opadami deszczu oraz awarią sztucznego zbiornika wodnego- Zalewu Sulejowskiego. Świadomość tego stanu rzeczy powinna wpływać zarówno na działania zabezpieczające najbardziej newralgiczne tereny, jak również na planowanie inwestycji na tych obszarach. Pozwoli to na zabezpieczenie terenów istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa mieszkańców oraz ochronę ich mienia. Działania, które podejmie powiat będą związane z zakupem

specjalistycznego sprzętu przeciwpowodziowego, edukacją mieszkańców w zakresie świadomości istniejących zagrożeń. Istotne zagrożenie stanowią pożary, które związane są z wysokim wskaźnikiem lesistości. Dodatkowo teren powiatu tomaszowskiego zagrożony jest suszami, które niekorzystnie wpływają na rolnictwo i mogą być zagrożeniem dla upraw prowadzonych przez mieszkańców. Działania, które podejmowane będą przez Powiat Tomaszowski wpłyną na poczucie bezpieczeństwa, ale również pozwolą zabezpieczyć mienie i dorobek osób, które podjęły działalność rolniczą na terenie powiatu. Zadaniem flagowym, które przyczyni się do poprawy bezpieczeństwa mieszkańców oraz ich mienia na terenie powiatu tomaszowskiego jest edukacja w zakresie bezpieczeństwa. W skład działań wchodzących w szeroko pojętą edukację jest m.in. organizacja konkursów i prelekcji na temat ochrony przeciwpowodziowej, przeciwpożarowej czy ruchu drogowego.

Cel strategiczny 2.: Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia oraz dostosowanie usług zdrowotnych z uwzględnieniem potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

Cel operacyjny 2.1.: Popularyzacja zachowań prozdrowotnych oraz zdrowego stylu życia wśród mieszkańców.

Proponowane zadania:

Tab. 86 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Popularyzacja zachowań prozdrowotnych oraz zdrowego stylu życia wśród mieszkańców”

1. Realizacja i współorganizacja programów profilaktycznych na terenie powiatu tomaszowskiego – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2022-2030	Referat Zdrowia i Spraw Obywatelskich w Starostwie Powiatowym w Tomaszowie Maz. we współpracy z Tomaszowskim Centrum Zdrowia Sp. z o.o.	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

2. Realizacja programów i działań promujących zdrowy styl życia wśród różnych grup wiekowych.
3. Promowanie aktywności fizycznej wśród dzieci, młodzieży i dorosłych.

4. Kolportaż broszur o charakterze zdrowotnym.
5. Organizacja i współorganizacja kampanii edukacyjnych w zakresie profilaktyki zdrowotnej i ochrony zdrowia psychicznego.
6. Zapewnienie opieki stomatologicznej nad uczniami szkół ponadpodstawowych.

Cel operacyjny 2.2: Poprawa jakości opieki zdrowotnej

Proponowane zadania:

Tab. 87 Zadania flagowe dla celu operacyjnego „Poprawa jakości opieki zdrowotnej”

1. Budowa Nowego Bloku Operacyjnego z Centralną Sterylizatornią – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Referat Zdrowia i Spraw Obywatelskich w Starostwie Powiatowym w Tomaszowie Maz. we współpracy z Tomaszowskim Centrum Zdrowia Sp. z o.o., Wydział Inwestycji i Pozyskiwania Środków Pomocowych	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych
2. Utworzenie Centrum Leczenia Uzależnień - budowa pawilonu Psychiatrii i Leczenia Uzależnień na terenie Szpitala – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Referat Zdrowia i Spraw Obywatelskich w Starostwie Powiatowym w Tomaszowie Maz. we współpracy z Tomaszowskim Centrum Zdrowia Sp. z o.o., Wydział Inwestycji i Pozyskiwania Środków Pomocowych	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

3. Budowa Apteki Szpitalnej oraz zaplecza magazynowego - magazynu medycznego.
4. Zakup rezonansu magnetycznego, tomografu komputerowego, aparatu do pozytonowej tomografii emisyjnej, elektroencefalografu, elektromiografu, aparatu ultrasonograficznego, lasera okulistycznego, 2 ambulansów i 5 stołów operacyjnych.

5. Organizowanie wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi poprzez zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc w ośrodku wsparcia o zasięgu ponadgminnym.
6. Organizowanie wsparcia finansowego i pozafinansowego pełnoletnim wychowankom pieczy zastępczej.
7. Zapewnienie wsparcia specjalistycznego osobom w sytuacjach kryzysowych (kryzys emocjonalny).
8. Zapewnienie dostępu do odpowiednich form rehabilitacji społecznej jak największej ilości osób niepełnosprawnych.
9. Budowa ośrodka opieki paliatywnej wraz z ośrodkiem wolontariatu dla osób wspierających przewlekle i nieuleczalnie chorych, za realizację zadania odpowiada Fundacja Dwa Skrzydła.

Drugim celem strategicznym określonym na potrzeby dokumentu strategicznego jest „Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia oraz dostosowanie usług zdrowotnych z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych”. Na podstawie wniosków z dogłębnej analizy sytuacji związanej z szeroko pojętą ochroną zdrowia wyodrębniono kilka problemów, które bezpośrednio oddziałują na życie mieszkańców oraz ich dostęp do opieki zdrowotnej. Główny problem, z którym zmierzyć musi się Powiat Tomaszowski i jego władze, to niedostateczna wiedza społeczeństwa na temat profilaktyki i promocji zdrowia, a także niska świadomość istniejących problemów w zakresie zdrowia. Ponadto problemem, który jest najbardziej widoczny wśród mieszkańców powiatu tomaszowskiego jest niski poziom zainteresowania badaniami profilaktycznymi. By jak najlepiej reagować na pojawiające się zagrożenia oraz trendy przewijające się w społeczeństwie Powiat Tomaszowski będzie podejmował wiele działań zmierzających ku poprawie postaw prozdrowotnych i świadomości mieszkańców. Niewątpliwie ogromnym utrudnieniem jest niski poziom dostępności do aptek. Wiąże się to ze znacznie wyższym niż średnie wojewódzkie i krajowe wskaźnikiem liczby osób przypadających na 1 aptekę ogólnodostępną oraz znacznie szybsze tempo spadku liczby aptek w ujęciu procentowym niż w województwie i kraju. Powiat będzie reagował na potrzebę mieszkańców realizując przedsięwzięcie

mające na celu budowę apteki przyszpitalnej. Pozwoli to na zapewnienie pacjentom potrzebnych leków, a także odciąży działanie pozostałych aptek oraz punktów aptecznych. Mieszkańcy wskazują również na niską jakość świadczonych usług przez TCZ, a także na niewystarczające zasoby kadrowe w niektórych grupach zawodowych i specjalnościach medycznych (np. z zakresu psychiatrii, medycyny paliatywnej, geriatricznej). Ponadto Powiat Tomaszowski ma wysoki wskaźnik zachorowalności na raka wśród mieszkańców. Może być to spowodowane brakiem placówki świadczącej opiekę paliatywną. Wskazania padają również na brak dostępu do poradni geriatricznej i szpitalnego oddziału geriatricznego. Opieka zdrowotna w powiecie tomaszowskim jest na średnim poziomie, dlatego też władze powinny podejmować działania, by zwiększyć dostępność do opieki medycznej. Spowoduje to m.in. wzrost świadomości mieszkańców odnośnie chorób, pozwoli na szybszą reakcję w zakresie leczenia, a także pozwoli mieszkańcom na dostęp do specjalistycznego sprzętu. W celu rozwoju infrastruktury ochrony zdrowia oraz dostosowania usług zdrowotnych z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych Powiat Tomaszowski przyjął dwa zadania flagowe. Pierwszym z nich jest budowa nowego bloku operacyjnego z Centralną Sterylizatornią oraz utworzenie Centrum Leczenia Uzależnień. Takie przedsięwzięcia będą istotne z punktu widzenia poprawy jakości życia mieszkańców oraz zwiększenia dostępności do opieki medycznej.

Cel strategiczny 3.: Zwiększenie poziomu edukacji i rozwój społeczny mieszkańców.

Cel operacyjny 3.1.: Promocja i rozwój kształcenia ustawicznego dorosłych.

Proponowane zadania:

1. Finansowanie kształcenia ustawicznego pracodawców i pracowników (PUP).

Cel operacyjny 3.2.: Promocja przedsiębiorczości.

Proponowane zadania :

1. Wsparcie przedsiębiorców w tworzeniu miejsc pracy (PUP)
2. Pomoc w podejmowaniu działalności gospodarczej poprzez udzielanie dotacji (PUP)

Cel operacyjny 3.3.: Promocja kształcenia zawodowego w Powiecie Tomaszowskim.

Proponowane zadania:

Tab. 88 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Promocja kształcenia zawodowego w Powiecie Tomaszowskim”

1.Przygotowanie i wdrożenie planu rozwoju systemu edukacji w powiecie tomaszowskim- zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział oświaty i sportu	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

- 2 Organizacja przedsięwzięć np. targów pracy/edukacji i dni otwartych szkół ponadpodstawowych, na których przedstawiona będzie oferta poszczególnych szkół, a także pokazywane będą możliwości zatrudnienia dla absolwentów szkół oraz aktualne trendy panujące na rynku pracy. W ramach targów pracy możliwa będzie organizacja warsztatów i prelekcji, podczas których będą prezentowane m.in. wyniki monitoringu rynku pracy. Targi te będą równocześnie pozwalały na spotkania uczniów i absolwentów z pracodawcami z terenu powiatu tomaszowskiego i okolic. Warsztaty i konkursy organizowane przez szkoły średnie dla uczniów szkół podstawowych, których celem będzie przybliżenie oferty edukacyjnej powiatu tomaszowskiego.
- 3 Nawiązanie współpracy przez szkoły ponadpodstawowe z pracodawcami w zakresie organizacji praktyk i włączenia pracodawców w proces edukacyjny.

Cel operacyjny 3.4.: Rozwój oferty kształcenia zawodowego i ponadpodstawowego.

Proponowane zadania:

1. Dostosowanie oferty kształcenia zawodowego do potrzeb przedsiębiorstw zlokalizowanych w powiecie.

- Promocja kształcenia ponadpodstawowego i ustawicznego dostępnego w powiecie na poziomie gmin.

Cel operacyjny 3.5.: Wzbogacenie oferty edukacyjnej na poziomie ponadpodstawowym.

Proponowane zadania:

- Opracowanie i modyfikacja oferty edukacyjnej szkół średnich w powiecie – dostosowanie oferty edukacyjnej szkolnictwa zawodowego powiatu tomaszowskiego do potrzeb kluczowych i perspektywicznych branż gospodarczych na terenie powiatu tomaszowskiego, województwa i kraju w dłuższej perspektywie czasowej (wskazanie głównych kierunków rozwoju usług edukacyjnych na poziomie ponadpodstawowym, potrzeb inwestycyjnych szkół, koniecznych zmian programowych, organizacyjnych itp.).
- Organizowanie kwalifikacyjnych kursów zawodowych dających możliwości wielokierunkowego wykształcenia i szybkiego przekwalifikowania się.
- Rozwijanie współpracy szkół ponadpodstawowych z uczelniami wyższymi w zakresie realizacji zadań edukacyjnych.

Cel operacyjny 3.6.: Rozwój i modernizacja infrastruktury oświatowej i edukacyjnej.

Proponowane zadania:

Tab. 89 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Rozwój infrastruktury placówek oświatowych”

1. Budowa sali gimnastycznej przy II Liceum Ogólnokształcącym w Tomaszowie Mazowieckim. Opracowanie dokumentacji i realizacja-zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Inwestycji i Pozyskiwania Środków Pomocowych	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych.

2. Rewitalizacja terenu po byłym Zespole Ponadgimnazjalnym Szkół Zawodowych i Ogólnokształcących w Tomaszowie Mazowieckim przy ul. Farbiarskiej - Budynek A.- zadanie flagowe

Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Inwestycji i Pozyskiwania Środków Pomocowych	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

- 3 Modernizacja bazy naukowej i dydaktycznej szkół ponadpodstawowych oraz placówek oświatowych znajdujących się na terenie powiatu tomaszowskiego.
- 4 Doposażenie pracowni zawodowych, technologicznych oraz laboratoriów dających możliwości pracy w małych grupach na nowoczesnym sprzęcie; zakup pomocy naukowych i sprzętu.
- 5 Modernizacja instalacji grzewczej w I LO w Tomaszowie Mazowieckim.
- 6 Budowa wielofunkcyjnego boiska szkolnego przy Zespole Szkół Ponadpodstawowych Nr 6. Opracowanie dokumentacji oraz realizacja projektu.
- 7 Budowa zaplecza socjalnego przy boisku na terenie Zespołu Szkół Ponadpodstawowych Nr 8- zabudowa kontenerowa. Opracowanie dokumentacji oraz realizacja projektu.

Cel operacyjny 3.7.: Doskonalenie i aktualizacja kompetencji i kwalifikacji kadry dydaktycznej.

Proponowane zadania:

1. Wspieranie działań zmierzających do organizacji szkoleń, kursów dla nauczycieli, dotyczących rozwijania kompetencji kluczowych w zakresie nauczania, wykorzystywania nowoczesnych narzędzi, stosowania angażujących metod pracy z uczniami oraz doskonalenia umiejętności miękkich.
2. Współpraca z pracodawcami np. w zakresie organizacji staży, kursów w zakładach pracy, obserwacji stanowisk pracy, mających na celu podniesienie kompetencji zawodowych nauczycieli i doskonalenie ich umiejętności w kontekście pojawiających się nowoczesnych rozwiązań technologicznych, organizacyjnych i innych.

Cel operacyjny 3.8.: Zwiększenie wykorzystania nowoczesnych narzędzi i metod nauczania w procesach edukacyjnych.

Proponowane zadania:

1. Wyposażenie placówek edukacyjnych w nowoczesne narzędzia dydaktyczne, np. zakup oprogramowania i sprzętu do pracowni szkół.
2. Wspieranie możliwości uczestniczenia nauczycieli szkół w różnego rodzaju formach doskonalenia zawodowego w zakresie nowoczesnych metod i narzędzi nauczania.

Cel operacyjny 3.9: Monitorowanie rynku pracy.

Proponowane zadania:

1. Podjęcie działań w celu badania losów absolwentów na poziomie szkół ponadpodstawowych i w obrębie całego powiatu tomaszowskiego.
2. Analizowanie zapotrzebowania na rynku pracy - barometr zawodów dla województwa łódzkiego i powiatu tomaszowskiego oraz Obwieszczenie Ministra Edukacji i Nauki w sprawie prognozy zapotrzebowania na pracowników w zawodach szkolnictwa branżowego na krajowym i wojewódzkim rynku pracy.
3. Realizacja badania „Barometr zawodów” dla powiatu tomaszowskiego.

Cel operacyjny 3.10.: Zwiększenie integracji społecznej. .

1. Adaptacja budynku położonego na terenie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Tomaszowie Mazowieckim z przeznaczeniem na rehabilitację zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych.
2. Zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc w domach pomocy społecznej o zasięgu ponadgminnym.
3. Zapewnienie odpowiedniej ilości miejsc w pieczy zastępczej na terenie powiatu.
4. Modernizacja budynku internatu w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym w Tomaszowie Mazowieckim na Środowiskowy Dom Samopomocy i Internat.

Trzecim celem strategicznym, który został sformułowany w oparciu o potrzeby mieszkańców, jest zwiększenie poziomu edukacji i rozwój mieszkańców. Po analizie całej sytuacji bezpośrednio powiązanej z dostępem mieszkańców do

edukacji wyodrębniono wiele problemów, które wpływają na odczucia mieszkańców oraz jakość ich życia. Głównym problemem jest znaczny spadek zainteresowania ludzi młodych edukacją na poziomie zawodowym (w latach 2014-2018 spadek liczby uczniów szkół zawodowych wynosił aż 79,6%). Zmniejsza to odsetek uczniów zatrudnionych w zakładach pracy zlokalizowanych na terenie powiatu, a co za tym idzie – uniemożliwia ich wzrost. Powiat postawił przed sobą realizację celu operacyjnego, który skupi się na rozwoju oferty kształcenia zawodowego oraz ponadpodstawowego. Zwróci to uwagę potencjalnych uczniów na potrzeby rynku pracy, który jest obecnie ubogi w doświadczonych specjalistów kształcących się w szkołach zawodowych. Ogromną przeszkodą i negatywną stroną związaną z szeroko pojętą edukacją jest migracja młodych ludzi do większych miast, głównie Warszawy i Łodzi, oferujących bardziej różnorodny system edukacji i lepiej płatny rynek pracy (powiat traci podwójnie – spadek liczby mieszkańców i w dalszej perspektywie spadek liczby osób w wieku przedprodukcyjnym). Jest to również powiązane ze zmniejszaniem się liczby mieszkańców powiatu i wpływa negatywnie na demografię. Młodzież zwróciła również uwagę na słabą jakość edukacji w obszarze praktycznej wiedzy z zakresu przedsiębiorczości, wdrażania nowoczesnych rozwiązań i inicjatyw. Rynek pracy podlega stałym zmianom; przy wyborze kolejnego etapu szkolnego młodzież bierze pod uwagę zarówno panujące trendy i perspektywy na kolejne lata, jak i możliwości, jakie oferuje dana szkoła. By możliwa była poprawa warunków edukacyjnych i zachęcenie uczniów do podejmowania nauki w szkołach zawodowych powiat zdecyduje się na realizację szeregu przedsięwzięć. Przede wszystkim skupi się na dostosowaniu oferty kształcenia zawodowego do potrzeb przedsiębiorstw zlokalizowanych na terenie powiatu tomaszowskiego, a także na promocji kształcenia ponadpodstawowego i ustawicznego dostępnego w powiecie na poziomie gmin. Kolejnym problemem stały się również realne skutki rozprzestrzeniania się pandemii koronawirusa. Ma ona wpływ nie tylko na gospodarkę, ale również na szeroko rozpatrywaną edukację. Przede wszystkim skutki pandemii widać w obniżeniu się poziomu nauki, wykluczeniu społecznym spowodowanym długim okresem izolacji, konieczności pomocy psychologicznej, zwłaszcza dla uczniów. Dlatego też powiat powinien skupić się na rozwiązywaniu bieżących problemów związanych z pojawiającymi się

zagrożeniami z zewnątrz. W celu poprawy sytuacji związanej z edukacją, dostępem do nauki oraz infrastrukturę przeznaczoną na te cele, Powiat Tomaszowski wyznaczył sobie dwa zadania flagowe. Jest to budowa sali gimnastycznej przy II Liceum Ogólnokształcącym w Tomaszowie Mazowieckim oraz rewitalizacja terenu po byłym Zespole Ponadgimnazjalnym Szkół Zawodowych i Ogólnokształcących w Tomaszowie Mazowieckim przy ul. Farbiarskiej - Budynek A. Co więcej należałoby się pochylić również nad korzyściami wynikającymi z rozwiązań Edukacji 4.0.

Cel strategiczny 4.: Poprawa jakości powietrza i wód powierzchniowych.

Cel operacyjny 4.1.: Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości powietrza.

Proponowane zadania:

Tab. 90 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości powietrza”

1. Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej – zadanie flagowe		
<ul style="list-style-type: none"> • Domu Pomocy Społecznej Nr 2 w/m ul. Jana Pawła II. Opracowanie dokumentacji projektowej oraz audytu energetycznego wraz z wykonaniem instalacji fotowoltaicznej, oświetlenia. 		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Inwestycji i Pozyskiwania Środków Pomocowych	ok. 5 mln

Źródło: Opracowanie własne.

2. Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej, takich jak Oddział Psychiatrii i Oddziału Obserwacyjno-Zakaźnego, Oddziału Ortopedii, Oddziału Położniczo-Ginekologicznego oraz budynku Administracji i remont szatni oraz poradni specjalistycznych, budynku Zakładu Pielęgnacyjno-Opiekuńczego przy ul. Niskiej 14 w Tomaszowie Mazowieckim oraz Zespołu Szkół Ponadpodstawowych Nr 2 w Tomaszowie Mazowieckim.
3. Wyposażenie Szkół Ponadpodstawowych oraz Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w instalację fotowoltaiczną. Opracowanie dokumentacji oraz realizacja inwestycji.

4. Wyposażenie budynku Starostwa w instalacje fotowoltaiczną. Opracowanie dokumentacji oraz realizacja inwestycji.

Cel operacyjny 4.2.: Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości wód powierzchniowych.

Proponowane zadania:

Tab. 91 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości wód powierzchniowych”

1. Współpraca z beneficjentami programu Pilica LIFE oraz gminami nadpilicznymi w celu wykorzystania w pełni możliwości jakie daje program – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Leśnictwa (ZRO), Referat Transportu i Rozwoju Powiatu we współpracy z Gminą Tomaszów Mazowiecki, RZGW	

Źródło: Opracowanie własne.

2. Działania edukacyjne na temat skażenia wód przez czynniki bytowe oraz ze źródeł rolniczych.

Cel operacyjny 4.3.: Propagowanie wiedzy o ekologii.

Proponowane zadania:

1. Opracowanie programu ochrony środowiska dla powiatu tomaszowskiego.
2. Sporządzenie raportów z realizacji programów ochrony środowiska dla powiatu tomaszowskiego.
3. Upowszechnianie działań proekologicznych wśród mieszkańców.

Czwartym z przyjętych celów strategicznych jest poprawa jakości powietrza i wód powierzchniowych. Jak wynika z analizy SWOT, istotnym aspektem wymagającym poprawy w powiecie tomaszowskim jest wysoki wskaźnik zanieczyszczenia powietrza, a także wysoki poziom zanieczyszczeń wody w Zalewie Sulejowskim i rzece Pilicy.

Zanieczyszczenie powietrza niesie za sobą negatywne skutki dla zdrowia, ale i życia ludzi. Szkodliwe substancje wpływają m.in. na układ oddechowy i mogą pojawić się dopiero po czasie w wyniku długotrwałego przebywania w zanieczyszczonym środowisku. Zanieczyszczenia atmosferyczne mają wpływ również na stan zieleni miejskiej, co może nieść za sobą negatywne skutki w postaci m.in. redukcji składników odżywczych w glebie czy skażenia wód. Niska emisja powoduje również uszkodzenia elewacji budynków, a także wpływa na szybszą korozję metali.

W powiecie tomaszowskim na negatywną jakość powietrza wpływa przede wszystkim emisja energetyczna pochodząca z gospodarstw domowych. Oprócz złego stanu technicznego centralnego ogrzewania lub niesprawnych urządzeń grzewczych, powszechna jest praktyka spalania w piecach odpadów takich jak; gazety, fragmenty mebli, plastikowe kubki, itp., co powoduje jeszcze większą emisję zanieczyszczeń do powietrza. Kolejną kwestią powodującą pogorszenie stanu czystości powietrza jest zwiększająca się z roku na rok liczba samochodów. Transport drogowy przyczynia się do spalania paliw w silnikach pojazdów, co wiąże się jednocześnie z emisją m.in tlenków azotu i pyłów.

Problemem jest też zanieczyszczenie wody w zalewie Sulejowskim i rzece Pilicy, która dla miasta Tomaszowa Mazowieckiego stanowi źródło wody pitnej. Stan chemiczny wód powierzchniowych w powiecie kształtuje się poniżej stanu dobrego. Substancje zanieczyszczające wodę sprawiają, że może być ona niezdatna do spożycia, a także może powodować zatrucia pokarmowe. Na taką jakość wód wpływ ma przede wszystkim działalność człowieka, polegająca na m.in. stosowaniu licznych nawozów, niewystarczającym oczyszczaniu ścieków.

Powiat tomaszowski, by poprawić jakość powietrza, ma zamiar podjąć działania odnośnie termomodernizacji budynków użyteczności publicznej, a także planuje inwestycje w infrastrukturę fotowoltaiczną. Powiat Tomaszowski podjął współpracę z beneficjentami programu Pilica LIFE, a także gminami nadpilicznymi. Wdrażanie działań na obszarze zalewni Pilicy ma na celu ograniczenie zanieczyszczenia wód powierzchniowych, rzek, zwiększenie dostępności do

zasobów wodnych. Istotne będą również działania edukacyjne dotyczące tematu skażenia wód przez czynniki bytowe i źródła rolnicze.

Cel strategiczny 5.: Zwiększenie zainteresowania Powiatem Tomaszowskim wśród turystów.

Cel operacyjny 5.1.: Stworzenie czytelnej oferty turystycznej Powiatu Tomaszowskiego.

Proponowane zadania:

Tab. 92 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „ Stworzenie czytelnej oferty turystycznej Powiatu Tomaszowskiego”

1. Promocja i budowanie marki lokalnej Doliny Rzeki Pilicy w oparciu o zrealizowany projekt partnerski pn. „Podnoszenie jakości zasobów turystycznych Doliny rzeki Pilicy poprzez rozwój infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej w Powiecie Tomaszowskim” – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Kultury i Promocji Powiatu Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Maz. we współpracy z gminami położonymi w Dolinie Rzeki Pilicy	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

2. Stworzenie spójnej i rozpoznawalnej oferty turystycznej Powiatu Tomaszowskiego w szczególności poprzez opracowywanie i wydawanie spójnych materiałów informacyjnych i promocyjnych dotyczących atrakcji turystycznych na terenie powiatu (mapy, ulotki, przewodniki, portale internetowe, aplikacje).
3. Realizacja działań promujących Powiat Tomaszowski jako atrakcyjny turystycznie (targi krajowe i zagraniczne, imprezy wystawienniczo-promocyjne itp.).
4. Rozwój turystyki aktywnej na terenie Powiatu Tomaszowskiego poprzez organizację, współorganizację lub wspieranie imprez turystycznych (gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe).
5. Kontynuacja działań na rzecz rozwoju i ujednolicenia systemu informacji turystycznej na terenie powiatu (punkty IT, oznakowanie ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych, tablice informacyjne itp.).

Cel operacyjny 5.2.: Budowanie świadomości wśród mieszkańców w zakresie wartości lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych.

Proponowane zadania:

Tab. 93 Zadania flagowe dla celu operacyjnego „ Budowanie świadomości wśród mieszkańców w zakresie wartości lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych”

1. Umożliwienie powszechnego dostępu do kultury mieszkańcom powiatu poprzez wspieranie działalności powiatowych instytucji kultury – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Powiatowe Centrum Animacji Społecznej im. płk Witolda Pileckiego w Tomaszowie Maz., Wydział Kultury i Promocji Powiatu w Starostwie Powiatowym w Tomaszowie Maz.	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych
2. Rewitalizacja terenu po byłym Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym Borki na cele edukacyjno-turystyczne - zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Inwestycji i Pozyskiwania Środków Pomocowych	ok. 35 mln

Źródło: Opracowanie własne.

3. Zachowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego powiatu (np. folklor, tradycje ludowe, rękodzieło i sztuka).
4. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami na terenie powiatu poprzez:
 - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach,
 - opracowanie powiatowego programu opieki nad zabytkami,
 - oznakowanie obiektów zabytkowych.
5. Wspieranie działalności bibliotek jako centrów czytelnictwa, dostępu do wiedzy i kultury.
6. Wzbogacenie oferty kulturalnej powiatu oraz wspieranie rozwoju kulturalnego i artystycznego mieszkańców poprzez organizację, współorganizację lub wspieranie imprez i wydarzeń kulturalnych (gminy, placówki kultury, organizacje pozarządowe).

Kolejnym celem strategicznym jest zwiększenie zainteresowania powiatem tomaszowskim wśród turystów. Mimo, że Powiat Tomaszowski charakteryzuje się bardzo wysoką atrakcyjnością turystyczną w Polsce centralnej, na co składa się m.in. bogate zróżnicowanie środowiska naturalnego oraz materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, ale też i szlaki turystyczne, bogata oferta noclegowa itp. Bazą informacyjną dla turystów odnośnie atrakcji dostępnych na terenie powiatu tomaszowskiego jest certyfikowana Informacja Turystyczna znajdująca się w centrum Tomaszowa Mazowieckiego. Przez pandemię spowodowaną wirusem SARC-CoV-2 zauważalny jest widoczny spadek turystów. Negatywne skutki zauważalne są we wszystkich sektorach gospodarki światowej.

Jak pokazuje analiza SWOT, znaczny spadek turystów zauważalny jest w liczbie osób odwiedzających muzea. W roku 2014 odwiedziło je średnio 721,2 osób, natomiast w roku 2019 r. 105 osób. Dodatkowo Zalew Sulejowski, będący istotnym punktem turystycznym w powiecie z racji dużego zanieczyszczenia sprawia, że punkt jest dużo rzadziej odwiedzany.

Powiat, by zwiększyć liczbę turystów, ma zamiar przede wszystkim wzmocnić promocję i budowanie marki lokalnej Doliny Rzeki Pilicy w oparciu o zrealizowany projekt partnerski pn. „Podnoszenie jakości zasobów turystycznych Doliny rzeki Pilicy poprzez rozwój infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej”. Działalność promocyjna polegać będzie na wydawaniu materiałów informacyjnych, które będą dotyczyć atrakcji turystycznych. Da to możliwość tworzenia działań promujących Powiat poprzez m.in. targi krajowe/zagraniczne, imprezy promocyjne itp. Z racji z roku na rok zwiększającej się konkurencji turystycznej istotny będzie ciągły rozwój turystyki poprzez współpracę z licznymi przedsiębiorcami.

Powiat ma zamiar umożliwić powszechny dostęp do kultury zarówno kuracjom, jak i mieszkańcom poprzez bogatą ofertę PCASu. Zrewitalizowanie terenu po byłym Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym Borki przyczyni się również do wzrostu zainteresowania turystycznego na terenie Powiatu. Działania te mają przyczynić się do promocji Powiatu Tomaszowskiego, co ma skutkować wzrostem liczby turystów na tym terenie.

Cel strategiczny 6.: Dostosowanie infrastruktury komunikacyjnej i usług do potrzeb mieszkańców.

Cel operacyjny 6.1.: Poprawa jakości ciągów pieszo - rowerowych.

Proponowane zadania:

Tab. 94 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Poprawa jakości ciągów pieszo-rowerowych”

1. Modernizacja ciągów pieszo-rowerowych w ciągach dróg powiatowych w Tomaszowie Mazowieckim – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Zarząd Dróg Powiatowych	6 mln

Źródło: opracowanie własne.

Cel operacyjny 6.2.: Rozwój infrastruktury drogowej Powiatu Tomaszowskiego.

Proponowane zadania:

Tab. 95 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Rozwój infrastruktury drogowej Powiatu Tomaszowskiego”

1. Rozbudowa dróg powiatowych 4339E oraz 4337E w Tomaszowie Mazowieckim – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Zarząd Dróg Powiatowych	W zależności od posiadanych środków własnych oraz pozyskanych środków zewnętrznych

Źródło: Opracowanie własne.

2. Realizacja planu rozwoju sieci drogowej Powiatu Tomaszowskiego na lata 2022-2025.
3. Opracowanie Planu rozwoju sieci drogowej Powiatu Tomaszowskiego i jego realizacja na lata 2025-2030.

Cel operacyjny 6.3.: Poprawa jakości usług publicznych.

Proponowane zadania:

Tab. 96 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Poprawa jakości usług publicznych”

1. Kontynuacja informatyzacji powiatowego zasobu geodezyjnego i kartograficznego z utworzeniem kompleksowej bazy danych w zakresie ewidencji gruntów i budynków, szczegółowych osnów geodezyjnych, wraz z zakupem sprzętu komputerowego i oprogramowania oraz przetworzeniem analogowych materiałów i zasobów do postaci cyfrowej dla obszaru całego Powiatu Tomaszowskiego – zadanie flagowe		
Termin realizacji	Odpowiedzialność	Nakłady
2021-2030	Wydział Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami, we współpracy z Wydziałem Funduszy Pomocowych w Starostwie Powiatowym	ok. 14 mln

Źródło: Opracowanie własne.

2. Prowadzenie wsparcia informacyjno-technicznego oraz szkoleniowego dla urzędników i mieszkańców powiatu pod kątem korzystania z e-administracji.
3. Cyfryzacja usług publicznych szczególnie dla Wydziału Komunikacji, Wydziału Geodezji i Gospodarki Nieruchomościami oraz Wydziału Architektury i Budownictwa.

Istotnym celem dla powiatu tomaszowskiego jest również jakość infrastruktury, spełniającej oczekiwania mieszkańców, ale również przybywających tam kuracjuszy. Niestety lokalizacja powiatu tomaszowskiego w strefie powiązań funkcjonalnych w ramach układu bipolarnego Łódź – Warszawa przyczynia się do blokowania rozwoju funkcjonalnych powiązań partnerskich między ośrodkiem miejskim, a ośrodkami wiejskimi w obrębie powiatu. Oprócz tego w powiecie znajduje się wiele dróg powiatowych, których stan jest niezadowalający, co prawdopodobnie skutkuje niższym poziomem bezpieczeństwa niż w województwie i kraju. Zły stan dróg może ulec pogorszeniu przez brak obwodnicy miasta Tomaszowa Mazowieckiego, ciągłe remonty głównych arterii komunikacyjnych co skutkuje przeniesieniem ruchu na nieprzystosowane do takiego ruchu drogi powiatowe i gminne.

Istnienie infrastruktury technicznej i społecznej ma zasadniczy wpływ na jakość życia mieszkańców oraz rozwój pozycji inwestycyjnej, dlatego też Powiat Tomaszowski ma zamiar rozbudować drogi powiatowe 4339E i 4337E oraz konsekwentnie realizować plany rozwoju sieci drogowej. W dziedzinie informatyzacji powiatowego zasobu geodezyjnego, a także wprowadzenie w powiecie możliwości korzystania z e- administracji.

3. Wdrażanie i monitoring

Zgodnie z zapisami dotyczącymi monitorowania Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego ocena realizacji dokumentu dokonywana jest przez Radę Powiatu każdego roku na sesji absolutoryjnej.

Na podstawie art. 30a ustawy o samorządzie powiatowym z dnia 5 czerwca 1998 r. (Dz. U. z 2020 r. poz. 920) Zarząd Powiatu przedstawia co roku do dnia 31 maja Radzie Powiatu raport o stanie powiatu. Obejmuje on podsumowanie działalności Zarządu Powiatu w roku poprzednim, w szczególności realizację polityk, programów i strategii, uchwał rady powiatu i budżetu obywatelskiego.

Sprawozdanie z realizacji Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego, przygotowywane jest w celu oceny procesu realizacji zadań strategii przez poszczególne wydziały Starostwa Powiatowego, jednostki organizacyjne powiatu i inne instytucje. Dokument będzie podlegał bieżącej kontroli, polegającej na stałym gromadzeniu danych i ich analizie, co pozwoli kolejno ocenić stopień realizacji strategii.

Dokument Strategii wyznacza główne kierunki działań samorządu powiatowego w perspektywie do 2030 roku i zakłada systematyczny monitoring wdrażania jej zapisów i postępu osiągnięcia wskaźników przypisanych poszczególnym celom strategicznym (zob. poniższa tabel).

Tab. 97 Wdrażanie strategii powiatu tomaszowskiego

<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
Cel strategiczny 1.: Zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców oraz ich mienia na terenie powiatu tomaszowskiego.		
<i>Liczba ofiar wypadków i klęsk żywiołowych w danym roku</i>	<i>sztuki</i>	<i>Bank Danych Lokalnych GUS</i>
<i>Wielkość budżetu przeznaczona na realizację inwestycji w ramach ochrony przeciwpowodziowej</i>	<i>zł</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Liczba przestępstw na 1000 mieszkańców</i>	<i>sztuki</i>	<i>Bank Danych Lokalnych GUS</i>
<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
Cel strategiczny 2.: Rozwój infrastruktury ochrony zdrowia oraz dostosowanie usług zdrowotnych z uwzględnieniem potrzeb osób niepełnosprawnych.		
<i>Liczba przedsięwzięć w ramach promocji zdrowego i aktywnego stylu życia</i>	<i>sztuk</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Liczba programów profilaktycznych przeprowadzonych przez powiat w danym roku</i>	<i>sztuk</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Liczba zakupionego nowego sprzętu medycznego</i>	<i>sztuki</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
Cel strategiczny 3.: Zwiększenie poziomu edukacji i rozwój mieszkańców.		
<i>Liczba unowocześnionych obiektów infrastruktury edukacyjnej</i>	<i>sztuki</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Budżet przeznaczony na poprawę jakości edukacji w powiecie (remonty, doszkalanie kadr, programy rozwojowe itp.)</i>	<i>zł</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Liczba zawartych umów z pracodawcami</i>	<i>sztuki</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>

<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
Cel strategiczny 4.: Poprawa jakości powietrza i wód powierzchniowych.		
<i>Odsetek ludności korzystających z oczyszczalni ścieków</i>	<i>%</i>	<i>Bank Danych Lokalnych GUS</i>
<i>Liczba osób objętych edukacją proekologiczną</i>	<i>sztuki</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Środki przeznaczone w danym roku na przedsięwzięcia i projekty związane z likwidacją niskiej emisji (termomodernizację, instalacje fotowoltaiczne)</i>	<i>zł</i>	<i>Starostwo Powiatowe, Urzędy Gmin</i>
<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
Cel strategiczny 5.: Zwiększenie zainteresowania powiatem tomaszowskim wśród turystów.		
<i>Liczba opracowanych i wydanych materiałów informacyjnych i promocyjnych na terenie powiatu</i>	<i>sztuki</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Liczba imprez i wydarzeń turystycznych, promocyjnych zrealizowanych przez powiat w danym roku</i>	<i>sztuki</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>
<i>Dynamika liczby miejsc noclegowych całorocznych (rok poprzedni=100)</i>	<i>sztuki</i>	<i>Bank Danych Lokalnych GUS</i>
<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
Cel strategiczny 6.: Dostosowanie infrastruktury komunikacyjnej i usług do potrzeb mieszkańców.		
<i>Całkowita długość przebudowanych lub zmodernizowanych dróg powiatowych</i>	<i>km</i>	<i>Zarząd Dróg Powiatowych</i>
<i>Łączna długość ciągów pieszo-rowerowych na terenie powiatu</i>	<i>km</i>	<i>Zarząd Dróg Powiatowych</i>
<i>Liczba usług administracyjnych dostępnych drogą elektroniczną (e-administracja)</i>	<i>sztuk</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>

<i>Nazwa wskaźnika</i>	<i>Jednostka pomiaru</i>	<i>Źródło</i>
<i>Cel strategiczny 6.: Dostosowanie infrastruktury komunikacyjnej i usług do potrzeb mieszkańców.</i>		
<i>Liczba pracowników administracji powiatowej przeszkolonych pod kątem korzystania z e-administracji</i>	<i>sztuk</i>	<i>Starostwo Powiatowe</i>

Źródło: Opracowanie własne.

3.1. Obszary funkcjonalne Powiatu Tomaszowskiego

Obszar funkcjonalny zgodnie z Ustawą z dnia 27 marca 2003 r. stanowi obszar szczególnego zjawiska w ramach gospodarki przestrzennej lub występowania konfliktów przestrzennych, które stanowią zwarty układ przestrzenny składający się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi jednolitymi celami rozwoju.

W ramach trwających prac nad ostatecznym kształtem Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 i Obszarów Strategicznej Interwencji, w dniach 16 i 24 lutego 2021 r. odbyły się spotkania konsultacyjne on-line. Podczas spotkań omówiono kwestie rozwoju partnerstw oraz wstępne warunki realizacji, jeśli chodzi o zintegrowanie przedsięwzięć w ramach instrumentu Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2021-2027.

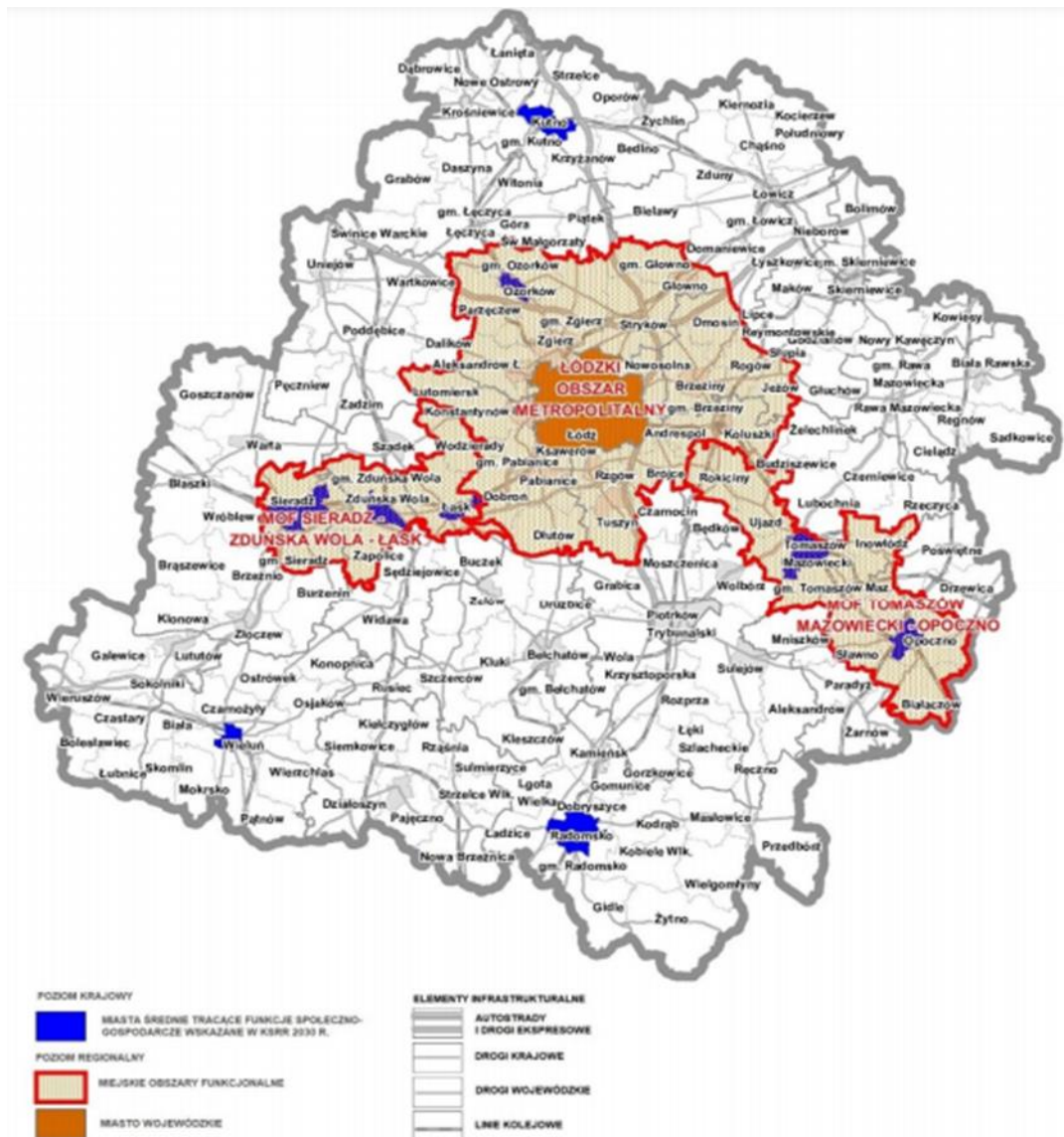
Powyższe spotkanie odbyło się pomiędzy przedstawicielami Departamentu Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego, Biura Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi oraz gmin wchodzących w skład Miejskich Obszarów Funkcjonalnych proponowanych do ujęcia w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030:

- MOF ośrodka wojewódzkiego,
- MOF Sieradz – Zduńska Wola – Łask,
- MOF Tomaszów Mazowiecki – Opoczno

W ramach wzmocnienia więzi partnerskich, a także integracji terytorialnej, w ramach Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030 zaproponowano powyższe Miejskie Obszary Funkcjonalne. Między innymi ujęto w nim MOF Tomaszów Mazowiecki - Opoczno, do którego została włączona również Gmina Tomaszów Mazowiecki, Opoczno, Opoczno (obszar wiejski), Rokiciny, Ujazd, Sławno, Inowódz i Białaczów. Ponadto pojawiły się również Gminy, które wyraziły chęć przynależności do MOF z powiatu tomaszowskiego, a mianowicie Będków, Budziszewice, Lubochnia, Czerniewice i Rzeczyca. W przypadku powiatu opoczyńskiego były to m.gm. Drzewica, gm. Poświętne, Mniszków, Paradyż oraz Żarnów. Dzięki nowej perspektywie finansowej 2021-2027 będą

mogły rozwijać się średnie miasta Miejskich Obszarów Funkcjonalnych, tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Wspólne działania będą ukierunkowane na realizację powiązanych, kompleksowych projektów, które dotyczyć będą m.in. zwiększenia efektywności energetycznej, poprawy stanu środowiska przyrodniczego, zwłaszcza jeśli chodzi o jakość powietrza, wzrost jakości osadniczej, rozwój zrównoważonego transportu turystycznego, wsparcie kształcenia i szkolenia zawodowego oraz rozwój gospodarczy. Poniżej znajduje się mapa wskazująca proponowane MOF Strategii Rozwoju Woj. Łódzkiego 2030.

Mapa 8 Proponowane MOF Strategia Rozwoju Woj. Łódzkiego

Źródło: <http://strategia.lodzkie.pl/spotkanie-konsultacyjne-miejskie-obszary-funkcjonalne/>
(dostęp:27.07.2021).

Powiat Tomaszowski należy do Obszaru Funkcjonalnego Doliny rzeki Pilicy, który rozpatrywany jest w dwóch strategiach, a mianowicie Strategii Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Dolina rzeki Pilicy oraz Strategii Rozwoju Turystyki Obszaru Funkcjonalnego Dolina rzeki Pilicy. Poniżej znajduje się mapa Obszaru Funkcjonalnego Dolina rzeki Pilicy na tle powiatu tomaszowskiego.

Mapa 9 Położenie Obszaru Funkcjonalnego Dolina rzeki Pilicy na tle powiatu tomaszowskiego

Źródło: Strategia Rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Dolina Rzeki Pilicy w powiecie tomaszowskim, opracowanie własne powiatu tomaszowskiego, str.13.

Projekt pn. „Partnerstwo na rzecz rozwoju Obszaru Funkcjonalnego Dolina Rzeki Pilicy w powiecie tomaszowskim” był współfinansowany ze środków Unii Europejskiej, Europejskiego Funduszu Regionalnego w ramach Programu operacyjnego Pomoc Techniczna 2007-2013. Ten Obszar Funkcjonalny powstał dzięki współpracy Powiatu Tomaszowskiego, miasta Tomaszów Mazowiecki, gminy Tomaszów Mazowiecki, gminy

Inowłódz, gminy Rzeszyca, a także Stowarzyszenia Dolina Pilicy. Istotnym celem tego projektu było stworzenie odpowiednich warunków i ustalenie obszarów współpracy pomiędzy samorządami skupionymi w obrębie Miasta Tomaszowa Mazowieckiego. Współpraca pomiędzy partnerami powinna być długofalowa i efektywna oraz prowadzić do rozwoju powiązań funkcjonalnych, które z czasem mogą zostać włączone do Obszaru Funkcjonalnego, wyznaczonego w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego.

Obszar Funkcjonalny Dolina Rzeki Pilicy powstał w odpowiedzi na nowatorskie podejścia do polityki rozwoju w Polsce w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014-2020. Partnerzy, bazując na Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego, wskazują dwa wspólne obszary rozwojowe, takie jak: zagłębienie ceramiczno-budowlane Opoczno-Tomaszów Mazowiecki i turystyka w dolinie rzeki Pilicy. W działaniach uwzględniono także lokalny rynek pracy i szkolnictwo zawodowe.

Funkcjonowanie Miejskich Obszarów Funkcjonalnych jest bardzo ważne dla polityki rozwoju danego regionu, gdyż ograniczają one nierówności pomiędzy danymi jednostkami samorządowymi. Co więcej obszary te pozwalają na lepsze zdefiniowanie wspólnych potencjałów rozwojowych oraz prowadzenie działań na rzecz rozwiązywania konfliktów występujących na ich terenie.

3.2. Konsultacje społeczne

Konsultacje społeczne mają na celu zebranie opinii, stanowisk, propozycji od osób, które pośrednio lub bezpośrednio są objęte działaniami jednostki samorządu terytorialnego. To dialog pomiędzy przedstawicielami władz różnego szczebla zarówno centralnego, jak i lokalnego a mieszkańcami. Jego celem jest zebranie opinii mieszkańców. W powiązaniu z nimi władze podejmują optymalne decyzje w sprawach publicznych. Konsultacje społeczne mogą być procesem, w którym od samego początku wypracowywana jest kwestia rozwiązywania lub diagnozowania potrzeb w obszarze, w którym w przyszłości będą podejmowane decyzje. Ważną sprawą konsultacji jest poznawanie istotnych perspektyw i potrzeb grup społecznych i wspólny namysł nad konkretnymi rozwiązaniami i działaniami, które pozwolą realizować ich zróżnicowane potrzeby.

Podstawą prawną do konsultacji społecznych jako procesu dialogu i włączania mieszkańców w decydowanie o wspólnocie, w której żyją, jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, a właściwie art. 4 Konstytucji, który stanowi, że władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu i to On ją wykonuje, bądź to przez przedstawicieli wybieranych w wyborach powszechnych, bądź bezpośrednio, oraz art. 54, 61 i 74, wyznaczające standardy dostępu do informacji o działaniu organów władzy publicznej

Bezpośrednią podstawą prawną do przeprowadzenia konsultacji społecznych w samorządzie są przepisy następujących ustaw:

Jeśli chodzi o konsultacje społeczne z mieszkańcami:

- ustawa o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 roku
- ustawa o samorządzie powiatowym z 5 czerwca 1998 roku
- ustawa o samorządzie wojewódzkim z 5 czerwca 1998 roku.

Jeśli chodzi o konsultacje społeczne z organizacjami pozarządowymi:

- ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z 24 kwietnia 2003 roku.

W realiach samorządów najczęstszymi konsultacjami o charakterze obowiązkowym są te wynikające z następujących przepisów:

- ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dn. 27.03.2003 r. (konsultacje planów zagospodarowania przestrzennego i studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego),
- ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dn. 6.12.2006 r. (konsultacje projektów strategii rozwoju jednostek samorządu terytorialnego),
- ustawy o udostępnieniu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko z dn. 03.10.2008 r. (konsultacje w sprawie inwestycji oddziałujących na środowisko)³⁴.

³⁴ <https://poradnik.ngo.pl/co-to-sa-konsultacje-spooleczne> (dostęp:19.07.2021).

W ramach konsultacji społecznych poddano analizie strategię Powiatu Tomaszowskiego szczególnie wśród mieszkańców, uczniów szkół ponadpodstawowych i absolwentów szkół ponadpodstawowych na obszarze Powiatu Tomaszowskiego. Istotną grupą społeczną, która odgrywa dużą rolę w rozwoju gospodarczym i która również wzięła udział w konsultacjach, byli przedsiębiorcy. Każda z tych grup interesariuszy dokładnie zdaje sobie sprawę z tego, czego potrzebuje i jakie powinny być cele strategiczne, które zwiększą standard życia mieszkańców.

Uwagi, które zostały wskazane podczas przeprowadzonych ankiet, zostały poddane analizie i uwzględnione w raporcie z konsultacji społecznych, który stanowi załącznik nr 1. Konkluzje z raportu zostały ujęte w Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030.

Ze względu na trwającą pandemię COVID-19, konsultacje społeczne musiały zostać przeprowadzone w formie zdalnej. Wszystko odbyło się zgodnie z Uchwałą nr IX/83/2011 Rady Powiatu w Tomaszowie Mazowieckim z dnia 16 czerwca 2011 roku w sprawie określenia zasad i trybu przeprowadzania konsultacji społecznych z mieszkańcami Powiatu Tomaszowskiego. Konsultacje społeczne zostały przeprowadzone także w formie pisemnej (ankieta ogólna); każdy z mieszkańców powiatu mógł wrzucić wypełniony kwestionariusz ankiety w skrzynkach podawczych w siedzibie Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim. Wypełnione kwestionariusze ankiety można było również przysyłać w formie skanu na adres mailowy: europa@powiat-tomaszowski.pl, a także w formie elektronicznej za pomocą linków, które dostępne były na oficjalnej stronie Starostwa Powiatowego w Tomaszowie Mazowieckim i w Biuletynie Informacji Publicznej.

Opinie oraz uwagi odnośnie projektu dokumentu Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 zainteresowane osoby mogły zgłaszać w czasie trwania konsultacji od 15 lutego 2021 r. do 7 marca 2021 r.

Dokument strategii opracowano zgodnie z wytycznymi WCAG 2.1 na poziomie AA. Dzięki temu osoby mające problemy ze wzrokiem miały możliwość zapoznania się z jego treścią i tym samym wysłania swojej opinii.

Projekt Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 został poddany konsultacji społecznej od 20.08.2021 r. do 23.09.2021 r. Wszelkie uwagi mogły być w tym czasie zgłaszane przez mieszkańców oraz różne jednostki poprzez formularz dostępny na oficjalnej stronie powiatu tomaszowskiego. Projekt strategii został uzupełniony o zgłaszane uwagi.

Jednocześnie skierowano pisma do:

Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie Zarząd Zlewni w Piotrkowie Trybunalskim w dniu 07.09.2021 r. w sprawie konsultacji projektu dokumentu pn. Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030. Podmiot ten 04.10.2021 r. (nr sprawy: WA.ZPU.3.521.48.2021.TK/BS) nie wniósł uwag do w/w dokumentu.

Ponadto wysłane zostały do Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Łodzi i Łódzkiego Państwowego Wojewódzkiego Inspektoratu Sanitarnego w dniu 07.09.2021 r. pisma w sprawie odstąpienia od konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko dla projektu pn. Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030. Dnia 20.09.2021 r. (nr sprawy: ŁPWIS.NSOZNS.9022.489.2021.AK) Łódzki Państwowy Wojewódzki Inspektorat Sanitarny stwierdził, iż projekt strategii jest inny niż dokumenty wymienione w art. 46 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2021 r. poz.247 ze zm.). W związku z tym zgodnie z art. 47 ww. ustawy właściwym organem w sprawach stwierdzenia konieczności przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko jest wyłącznie regionalny dyrektor ochrony środowiska (art. 57 ww. ustawy).

Zgodnie z powyższym 7.12.2021 r. (nr sprawy: WOOŚ.410.396.2021.MGw) Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska po zaktualizowaniu wniesionych uwag do projektu dokumentu pn. Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko opiniował pozytywnie ww. dokumenty.

3.3. Spójność z dokumentami strategicznymi

Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 jest spójna z dokumentami strategicznymi szczebla europejskiego, krajowego, regionalnego i lokalnego. Cele rozwojowe Powiatu Tomaszowskiego wpisują się w cele szeregu dokumentów strategicznych innych jednostek.

W przypadku dokumentów unijnych jednym z najistotniejszych jest Agenda 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju, która została przyjęta przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Program ten ma ogromne znaczenie, jeżeli chodzi o jego zakres, ponieważ definiuje on model zrównoważonego rozwoju świata. Wychodzi więc ponad wcześniejsze ramy Milenijnych Celów Rozwoju przyjętych w roku 2020. Zgodnie z Agendą wszelkie udogodnienia i modernistyczne rozwiązania mają na celu ograniczenie ubóstwa we wszelkich jego przejawach, przy jednoczesnym osiągnięciu celów gospodarczych, środowiskowych i społecznych.

Określenie nowych celów zrównoważonego rozwoju wymagało przeprowadzenia licznych negocjacji, które zaangażowały wielu interesariuszy, a mianowicie przedstawicieli rządów państw, przedstawicieli sektora prywatnego, środowiska naukowego i społeczeństwa obywatelskiego. W ramach tych zadań powołano Otwartą Grupę Roboczą, która sprecyzowała 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju połączonych z 169 zadaniami. Wszystkie te aspekty łączą się z trzema wymiarami zrównoważonego rozwoju: społecznym, gospodarczym i środowiskowym. Agenda 2030 obejmuje również przyjętą podczas III Międzynarodowej Konferencji w sprawie Finansowania Rozwoju w lipcu 2015 r. Agendę działań z Addis Abeby ONZ, który określa ramy finansowe konieczne do jej realizacji, w tym środki krajowe, prywatne i oficjalną pomoc rozwojową.

Program ten obejmuje pięć zmian transformacyjnych:

Ludzie (*People*)

Niepomijanie nikogo, czyli docieranie do grup wykluczonych, tworzenie warunków i możliwości korzystania z powszechnych praw człowieka i osiągnięć gospodarczych przez wszystkich ludzi, zagwarantowania równego dostępu do zasobów

ekonomicznych, podstawowych usług, ziemi, zasobów naturalnych, technologii i finansów.

Planeta (*Planet*)

Tworzenie trwałych podstaw zrównoważonego rozwoju poprzez zintegrowanie społecznych, gospodarczych i środowiskowych aspektów rozwoju, zbudowanie modelu rozwoju, który będzie sprzyjał wzrostowi gospodarczemu i większemu włączeniu społecznemu oraz racjonalnie wykorzystywał zasoby środowiska naturalnego, a poprzez to osiągnięcie lepszej jakości życia oraz rozwiązywanie problemu ubóstwa.

Dobrobyt (*Prosperity*)

Przekształcanie gospodarek sprzyjające tworzeniu miejsc pracy i zapewnieniu inkluzyjnego rozwoju, w tym przestawienie się na zrównoważone modele konsumpcji i produkcji, przy wykorzystaniu nowych technologii i potencjału biznesu, zapewnienie dostępu do dobrej edukacji, opieki zdrowotnej, czystej wody, elektryczności, transportu, telekomunikacji, ułatwianie podejmowania działalności gospodarczej, inwestowania, wymiany handlowej; zintensyfikowanie zrównoważonego rozwoju miast.

Pokój (*Peace*)

Budowanie pokoju oraz skutecznych, sprawiedliwych, otwartych i odpowiedzialnych instytucji gwarantujących wzmocnienie roli prawa, włączenie społeczne i współdecydowanie, wzmocnienie roli i odpowiedzialności instytucji, które powinny wspierać rządy prawa, prawo własności, wolność słowa i mediów, wolność polityczną, dostęp do sprawiedliwości, niedyskryminowanie kogokolwiek.

Partnerstwo (*Partnership*)

Nowe, globalne partnerstwo polegające na solidarności, współpracy, odpowiedzialności i przejrzystości podejmowanych działań, dotyczy to zarówno partnerstwa pomiędzy rządami, jak i administracją lokalną, regionalną, środowiskami naukowymi, biznesem i wszystkimi zainteresowanymi stronami i grupami³⁵.

³⁵ <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/agenda-2030> (dostęp: 28.07.2021).

Inicjatywą Unii Europejskiej mającą na celu zwalczanie zmian klimatu jest Strategia na rzecz bioróżnorodności 2030. Jest ona długofalowym planem mającym na celu ochronę przyrody, ale przede wszystkim odwrócenie procesu degradacji ekosystemu. Strategia ta ma na celu odbudowanie bioróżnorodności w Europie do roku 2030. Jej założenia stanowią istotny element Europejskiego Zielonego Ładu. W obliczu następstw pandemii COVID-19 celem strategii jest również budowanie odporności społeczeństw na nadchodzące zagrożenia, jak:

- pożary lasów,
- skutki zmian klimatu,
- brak zabezpieczenia żywnościowego,
- występowanie chorób,
- ochrona dzikiej fauny i flory oraz przeciwdziałanie nielegalnemu handlowi nimi.

We wspomnianej strategii zawarto sprecyzowane zobowiązania i działania, które należy zrealizować do 2030 r. Kolejnym flagowym założeniem jest stworzenie w całej Unii Europejskiej większej liczby sieci obszarów chronionych, zarówno na lądzie, jak i na morzu. Idąc tym tokiem rozumowania, UE chce powiększyć obszary Natura 2000 z jednoczesnym wprowadzeniem ścisłej ochrony na obszarach charakteryzujących się dużą bioróżnorodnością i walorami klimatycznymi.

Założeniem UE jest przywrócenie zdegradowanych ekosystemów oraz odpowiednie zarządzanie nimi do 2030 r. w sposób zrównoważony przy pomocy konkretnych zobowiązań i działań. W ramach tego planu Komisja zaproponuje przed końcem 2021 r. decydujące cele w zakresie odbudowy przyrody.

Co więcej, w strategii na rzecz bioróżnorodności skupiono się również na uwolnieniu środków finansowych, które pomogą w realizacji działań, monitorowaniu postępów, zwiększaniu poziomu wiedzy, finansowaniu inwestycji, a także podejmowaniu różnych spraw na szczeblu biznesowym czy publicznym, które będą wykonywane z poszanowaniem środowiska.

Ostatnim z obranych przez UE działań jest wprowadzenie środków mających na celu sprostanie globalnemu wyzwaniu, jakim jest zachowanie bioróżnorodności. Po to, by

dążyć do sukcesywnego przyjęcia istotnych globalnych ram nawiązujących do bioróżnorodności w oparciu o konwencję o różnorodności biologicznej³⁶.

W momencie opracowywania Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 obowiązywała Umowa Partnerska Unii Europejskiej z Polską, która odnosi się do finansowania konkretnych celów. Umowa ta wskazuje kierunki działania w latach 2014-2020 polityk unijnych w Polsce, a mianowicie na Wspólną Politykę Rolną, Politykę Spójności oraz Wspólną Politykę Rybołówstwa.

Odnosnie prac związanych z Umową Partnerską na lata 2021-2027, w roku 2019 zorganizowane zostały konsultacje z samorządami, ministerstwami, organami odpowiedzialnymi za wdrażanie pieniędzy unijnych, środowiskiem naukowym, a także partnerami społecznymi i gospodarczymi. W rezultacie tych prac powstały Założenia Umowy Partnerstwa (ZUP), które uwzględniają wykorzystanie środków polityki spójności w ramach określenia obszaru wsparcia. ZUP na lata 2021-2027 nie obejmuje obszernych informacji, jak to miało miejsce w przypadku Umowy Partnerskiej, jednakże pokazują szerszy kontekst i wyjaśnienia dla przyszłej interwencji. Dokument ten stanowi podstawę do podjęcia dyskusji z Komisją Europejską odnośnie końcowego kształtu UP.

Z racji wystąpienia pandemii COVID-19, projekt UP uwzględnił działania na rzecz przeciwdziałania kryzysowi, który został wywołany przez wirusa. W wyniku tych wydarzeń nastąpiło przesunięcie prezentacji Regionalnych Programów Operacyjnych (RPO) przez samorządy wojewódzkie do zatwierdzenia przez Komisję Europejską, co przewidziane było na przełom maja i kwietnia 2021 r. Zgodnie z art. 7 projektu rozporządzenia ogólnego UP, miało to na celu określenie warunków efektywnego korzystania z funduszy unijnych począwszy od 1 stycznia 2021 r. do 31 grudnia 2027 r.

W przypadku nowej perspektywy 2021-2027 uruchomiono następujące fundusze: Europejski Fundusz Morski i Rybacki (EFMiR), Fundusz Spójności (FS), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR), Instrument na rzecz Zarządzania Granicami

³⁶ https://ec.europa.eu/environment/strategy/biodiversity-strategy-2030_pl (dostęp:28.07.2021).

i Wiz (FZGiZ), Fundusz Bezpieczeństwa Wewnętrznego (FBW), Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+) oraz Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST)³⁷.

Samorząd powiatowy prowadzi politykę rozwoju w myśl Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. (Dz.U. z 2021 r. poz.1057). Zgodnie z art. 2 powyższej ustawy przez politykę rozwoju regionalnego rozumie się wzajemne powiązanie działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy w skali krajowej, lokalnej i regionalnej. Politykę rozwoju prowadzi się na podstawie strategii rozwoju, programów i dokumentów programowych oraz polityk publicznych. Poniższa tabela przedstawia zgodność strategii powiatu z dokumentami na różnych szczeblach.

Tab. 98 Zgodność strategii powiatu z dokumentami na różnych szczeblach

Nazwa dokumentu	Założenia dokumentu
Poziom dokumentu: krajowy	
<p><i>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności</i></p>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none"> • poprawa jakości życia Polaków (świadczą ma o tym wartość i tempo wzrostu PKB oraz wskaźniki jakościowe) <p>Obszar - cele:</p> <ul style="list-style-type: none"> • innowacyjność i konkurencyjność gospodarki - Polska Cyfrowa, Kapitał Ludzki, innowacyjność gospodarki, środowisko, kreatywność indywidualna, bezpieczeństwo energetyczne, • równoważenie potencjału rozwojowego regionów - transport, rozwój regionalny, • efektywność i sprawność państwa - Sprawne Państwo, Kapitał Społeczny.

³⁷ Projekt Umowy Partnerstwa Polityki Spójności 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa, 2021.

<p><i>Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030</i></p>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną,• rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony,• skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu.
<p><i>Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020” z perspektywą do 2030</i></p>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• włączenie się Polski w tzw. czwartą rewolucję przemysłową i modernizację gospodarki z uwzględnieniem wyzwań, jakie niosą nowe technologie,• wzrost innowacyjności polskich przedsiębiorstw, poziomu oszczędności Polaków, produktywności pracy,• trwałe zwiększenie stopy inwestycji,• umożliwienie polskim przedsiębiorstwom sprostania globalnej konkurencji.

<p><i>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030- Regiony, miasta, obszary wiejskie</i></p>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">osiągnięcie zrównoważonego rozwoju kraju poprzez skuteczne wykorzystanie wewnętrznych możliwości danego terytorium oraz ich specjalizacji, <p>Cel szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">wzmocnienie regionalnych przewag konkurencyjnych,eskalacja spójności rozwoju kraju w wymiarze przestrzennym, środowiskowym, gospodarczym i społecznym,poprawa jakości zarządzania oraz wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie. <p>Zagadnienia (cele poboczne):</p> <ul style="list-style-type: none">otoczenie zewnętrzne - dostosowanie się do zmian w nim zachodzących,zasoby przyrodnicze, instytucjonalne, lokalizacyjne i ludzkie - wykorzystanie ich do rozwoju danego regionu,realizacja wizji i planów rozwoju - ukierunkowanie regionalnych i krajowych zasobów finansowych, aby umożliwić ich realizację i usprawnić mechanizm współpracy między samorządami.
<p><i>Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030</i></p>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">dostosowanie infrastruktury z uwzględnieniem potrzeby rozwoju miasta oraz ochroną przyrody w celu dopasowania zróżnicowanych potrzeb użytkowników państwa, inwestorów, przedsiębiorców i mieszkańców. <p>Dokument określa najistotniejsze zagadnienia w kwestii zagospodarowania przestrzennego. Wskazuje działania w zakresie:</p>

	<ul style="list-style-type: none">• systematycznej budowy, modernizacji oraz utrzymania efektywnego systemu planowania przestrzennego,• doceniania oraz zwiększenia szacunku do zasobów krajowych i kulturowych, a także środowiska przyrodniczego,• możliwości równomiernego rozwoju obszarów pozamiejskich,• udoskonalenia i modernizacji infrastruktury telekomunikacyjnej i transportowej,• eskalacji konkurencyjności związków pomiędzy największymi miastami,• poprawienia odporności kraju na zagrożenia spowodowane występowaniem ekstremalnych zjawisk naturalnych oraz bezpieczeństwem energetycznym.
<i>Umowa Partnerstwa dla Realizacji Polityki Spójność 2021-2027 w Polsce</i>	<p>Cele Unii Europejskich:</p> <ul style="list-style-type: none">• bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa,• lepiej połączona Europa,• Europa o silniejszym wymiarze społecznym,• Europa bliżej obywateli. <p>Umożliwienie regionom i obywatelom łagodzenia społecznych, gospodarczych i środowiskowych skutków transformacji w kierunku transformacji gospodarki neutralnej dla klimatu.</p>
<i>Raport Polska 2030. Wyzwania Rozwojowe</i>	<p>Wyzwania:</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost kapitału społecznego Polski,• bezpieczeństwo klimatyczne i energetyczne,• rozwój kapitału intelektualnego,

	<ul style="list-style-type: none">• gospodarka poparta wiedzą i badaniami,• spójność i solidarność regionalna,• wzrost i konkurencyjności,• wysoka aktywność zawodowa,• właściwy potencjał infrastruktury,• dostosowanie zasobów pracy.
<i>Polityka Energetyczna Polski do 2040 r.</i>	<p>Podstawowe kierunki polityki:</p> <ul style="list-style-type: none">• poprawa efektywności energetycznej,• wzrost bezpieczeństwa dostaw paliw i energii,• dywersyfikacja struktury wytwarzania energii elektrycznej poprzez wprowadzenie energetyki jądrowej,• rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw,• rozwój konkurencyjnych rynków paliw i energii,• ograniczenie oddziaływania energetyki na środowisko.
<i>Polityka Ekologiczna Państwa 2030</i>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• rozwój potencjału środowiska na rzecz obywateli i przedsiębiorców. <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• środowisko i zdrowie. Poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego,• środowisko i gospodarka. Zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska,• środowisko i klimat. Łagodzenie zmian klimatu i adaptacja do nich oraz

	<p>zarządzanie ryzykiem klęsk żywiołowych.</p> <p>Cele horyzontalne: Środowisko i edukacja. Rozwijanie kompetencji (wiedzy i umiejętności i postaw) ekologicznych społeczeństwa. Środowisko i administracja. Poprawa efektywności funkcjonowania instrumentów ochrony środowiska.</p>
<i>Strategia Produktywności 2030</i>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• progresywny wzrost produktywności w warunkach gospodarki: neutralnej klimatycznie o obiegu zamkniętym opartej na danych. <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost wydajności surowcowej gospodarki,• wzrost wykorzystania surowców odnawialnych i biomasy w gospodarce,• szybki rozwój praktycznego uczenia się przez całe życie,• przygotowanie kompetentnych kadr na potrzeby scyfryzowanej gospodarki,• trwałe zwiększanie stopy inwestycji prywatnych.
<i>Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030</i>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost kapitału ludzkiego i spójności społecznej w Polsce. <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost poziomu kompetencji oraz kwalifikacji obywateli, w tym kwalifikacji cyfrowych,• poprawa zdrowia obywateli oraz systemu opieki zdrowotnej,• wzrost i poprawa wykorzystywania potencjału ludzkiego na rynku pracy,

	<ul style="list-style-type: none">• redukcja ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz poprawa dostępu do usług świadczonych w odpowiedzi na wyzwania demograficzne
<i>Strategia Rozwoju Zrównoważonego Transportu do 2030</i>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• zwiększenie dostępności transportowej oraz poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora transportowego, przez tworzenie spójnego, zrównoważonego, innowacyjnego i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze europejskim i krajowym. <p>Kierunki działań:</p> <ul style="list-style-type: none">• budowa zintegrowanej, wzajemnie powiązanej, sieci transportowej służącej konkurencyjnej gospodarce,• poprawa sposobu organizacji i zarządzania systemem transportowym,• zmiany w indywidualnej i zbiorowej mobilności,• poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu oraz przewożonych towarów,• ograniczenie negatywnego wpływu transportu na środowisko,• poprawa efektywności wykorzystania publicznych środków na przedsięwzięcia transportowe.
<i>Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030</i>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,

	<ul style="list-style-type: none">• wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,• zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.
<i>Krajowy Plan Odbudowy (KPO)</i>	<p>Cel główny:</p> <ul style="list-style-type: none">• odbudowa potencjału rozwojowego gospodarki utraconego w wyniku pandemii oraz wsparcie budowy trwałej konkurencyjności gospodarki i wzrost poziomu życia społeczeństwa w dużym horyzoncie czasowym. <p>Komponent A - Odporność i konkurencyjność gospodarki.</p> <p>Komponent B - Zielona energia i zmniejszenie energochłonności.</p> <p>Komponent C - Transformacja cyfrowa.</p> <p>Komponent E - Zielona inteligentna mobilność: Zeroemisyjny transport zbiorowy.</p>
<i>Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych (RFIL)</i>	<p>Środki finansowe skierowane na realizację planowanych inwestycji takich jak:</p> <ul style="list-style-type: none">• remonty i budowę dróg;• boisk sportowych,• szkół
Nazwa dokumentu	Założenia dokumentu
Poziom dokumentu: regionalny	
<i>Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2021-2027</i>	<p>Cele strategiczne:</p> <ul style="list-style-type: none">• nowoczesna i konkurencyjna gospodarka,• obywatelskie społeczeństwo równych szans,• atrakcyjna i dostępna przestrzeń. <p>Cel horyzontalny:</p>

	<ul style="list-style-type: none">• Efektywnie i odpowiedzialnie zarządzany region <p>Cele operacyjne:</p> <p>Strefa gospodarcza:</p> <ul style="list-style-type: none">• zwiększenie potencjału badawczego i innowacyjnego,• podnoszenie jakości kapitału ludzkiego,• wsparcie rozwoju MŚP• rozwój sektora rolnego i zwiększenie jego konkurencyjności <p>Strefa społeczna:</p> <ul style="list-style-type: none">• rozwój kapitału społecznego,• poprawa stanu zdrowia mieszkańców,• ograniczenie skali ubóstwa i wykluczenia społecznego, <p>Strefa przestrzenna:</p> <ul style="list-style-type: none">• adaptacja do zmian klimatu i poprawa jakości zasobów środowiska,• ochrona i kształtowanie krajobrazu,• zwiększanie dostępności transportowej,• nowoczesna energetyka w województwie,• racjonalizacja gospodarki odpadami,• zwiększenie dostępności do usług teleinformatycznych.
<p><i>Regionalna Strategia Innowacyjności dla Województwa Łódzkiego - LORIS 2030</i></p>	<p>Cele strategiczne:</p> <ul style="list-style-type: none">• specjalizacja regionalna,• rozwój potencjału innowacyjnego regionu,• zarządzanie innowacjami w regionie. <p>Cele operacyjne:</p>

	<p>specjalizacja regionalna poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none">• Zbudowanie przewag konkurencyjnych - lokomotywy rozwoju gospodarczego, które będą wyróżnikiem regionu <p>rozwój potencjału innowacyjnego regionu poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none">• Wykorzystanie wewnętrznych potencjałów regionu dla poprawy innowacyjności gospodarki, <p>Zarządzanie innowacjami w regionie poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none">• Poprawę zarządzania innowacjami w regionie.
<p><i>Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego</i></p>	<p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Osadnictwo</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region spójny, o zrównoważonym systemie osadniczym <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Transport</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region o wysokiej jakości i dostępności infrastruktury transportowej <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Infrastruktura techniczna</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region o wysokiej jakości i dostępności infrastruktury transportowej <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p>

	<p>Środowisko przyrodnicze</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <p>Region o wysokiej jakości środowiska przyrodniczego</p> <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Dziedzictwo kulturowe</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region o dobrze zachowanym dziedzictwie kulturowym <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Turystyka i rekreacja</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region o wysokiej atrakcyjności <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Krajobraz i ład przestrzenny</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region o krajobrazie wysokiej jakości <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Obronność i bezpieczeństwo publiczne</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <p>Region o wysokim poziomie bezpieczeństwa publicznego</p> <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Obszary funkcjonalne</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Region efektywnie wykorzystujący endogeniczny potencjał rozwojowy na rzecz zrównoważonego rozwoju przestrzennego <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p>
--	---

	<p>Ład przestrzenny</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Miejski Obszar Funkcjonalny o zwartych strukturach funkcjonalno-przestrzennych, ukształtowanych zgodnie z wymogami ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Dostępność</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Miejski Obszar Funkcjonalny spójny <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Wysoka jakość życia</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Miejski Obszar funkcjonalny spójny wewnętrznie, o wysokiej jakości przestrzeni życia, ukształtowanej z poszanowaniem historycznych struktur industrialnych i dbałością o zieloną infrastrukturę <p>Kierunek rozwoju przestrzennego:</p> <p>Metropolia Awangardy, Wiedzy i Innowacji</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none">• Miejski Obszar Funkcjonalny awangardy, wiedzy i innowacji, o przestrzeni atrakcyjnej dla rozwoju funkcji metropolitarnych.
<p><i>Fundusze europejskie dla województwa łódzkiego</i></p>	<p>Program:</p> <p>Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko</p> <p>Założenia:</p> <ul style="list-style-type: none">• obniżenie emisyjności gospodarki transformacji w kierunku gospodarki

	<p>przyjaznej środowisku i o obiegu zamkniętym</p> <ul style="list-style-type: none">• budowa efektywnego i odpornego systemu transportowego o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko naturalne• dokończenie realizacji odcinków sieci bazowej TEN-T do roku 2030• poprawa bezpieczeństwa transportu,• zapewnienie równego dostępu do opieki zdrowotnej oraz poprawa odporności systemu ochrony zdrowia• wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym <p>Program:</p> <p>Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego</p> <p>Założenia:</p> <ul style="list-style-type: none">• wzmocnienie systemu ochrony zdrowia i edukacji,• kształcenie kadr dla gospodarki,• zwiększenie jakości usług świadczonych przez publiczne służby zatrudnienia,• wsparcie realizacji polityki społecznej w obszarach integracji społecznej, usług społecznych i ekonomii społecznej,• poprawa sytuacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami,• zwiększenie dostępu do opieki nad najmłodszymi dziećmi,• poprawa dostępności do usług publicznych,
--	--

	<ul style="list-style-type: none">• zwiększenie wykorzystania innowacji społecznych, w tym w zakresie świadczenia usług publicznych,• rozwój dialogu społecznego i obywatelskiego. <p>Program:</p> <p>Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027</p> <p>Założenia:</p> <ul style="list-style-type: none">• budowa społeczeństwa gigabitowego w Polsce,• udostępnienie zaawansowanych e-usług pozwalających w pełni na elektroniczne załatwienie spraw obywateli i przedsiębiorców (4 i 5 stopień e-dojrzałości usług),• zapewnienie cyberbezpieczeństwa poprzez wsparcie w ramach nowego dedykowanego obszaru interwencji,• rozwój gospodarki opartej na danych wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe,• rozwój współpracy na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych,• wsparcie rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych, w tym również w obszarze cyberbezpieczeństwa dla jednostek samorządu terytorialnego i przedsiębiorców. <p>Program:</p> <p>Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki</p> <p>Założenia:</p> <ul style="list-style-type: none">• zwiększenie potencjału w zakresie badań i innowacji oraz
--	--

	<p>wykorzystywanie zaawansowanych technologii;</p> <ul style="list-style-type: none">• wzrost konkurencyjności MŚP;• rozwinięcie umiejętności na rzecz inteligentnej specjalizacji, transformacji przemysłowej i przedsiębiorczości;• transformacja gospodarki w kierunku Przemysłu 4.0 oraz zielonych technologii. <p>Powyższe założenia można osiągnąć poprzez realizację instrumentów pogrupowanych w trzy priorytety:</p> <p>I – Wsparcie dla przedsiębiorców, czyli zapewnienie dofinansowania w obszarach B+R, wdrożenie nowych rozwiązań, infrastruktury B+R, internacjonalizacji, rozwoju kompetencji, automatyzacji i robotyzacji, zielonej gospodarki.</p> <p>II – Środowisko przyjazne innowacjom, czyli wspieranie projektów o strategicznym znaczeniu dla polskiej gospodarki, w tym m.in. rozbudowa publicznej infrastruktury badawczej, transfer i komercjalizacja technologii powstających na uczelniach i w instytutach, a także wzmacnianie potencjału instytucji otoczenia biznesu, takich jak akceleratory, klastry, instytucje badawcze oraz szerokie wsparcie start-upów.</p> <p>III – Pomoc techniczna, czyli zapewnienie systemowego wsparcia dla potencjalnych beneficjentów poprzez realizację działań zachęcających i ułatwiających ubieganie się o środki z Programu, kontynuacja STEP i Innovation Coach, wspieranie beneficjentów w realizacji projektów, a także zapewnienie wsparcia administracyjnego w realizacji Programu</p>
--	--

	<p>Program:</p> <p>Pomoc Techniczna dla Funduszy Europejskich</p> <p>Założenia:</p> <ul style="list-style-type: none">• upowszechnienie nowoczesnych metod zarządzania zasobami ludzkimi w administracji odpowiedzialnej za wdrażanie funduszy w perspektywie finansowej 2021-2027;• stworzenie i utrzymanie odpowiednich warunków pracy dla urzędników wdrażających fundusze, które umożliwią realizację zadań wynikających z rozporządzeń unijnych;• zwiększenie zdolności administracyjnych instytucji wdrażających fundusze;• wsparcie działań koordynacyjnych i zarządczych na poziomie Umowy Partnerstwa;• zwiększenie potencjału beneficjentów m.in. poprzez działania szkoleniowe i eksperckie;• wsparcie wdrożenia instrumentów rozwoju terytorialnego;• rozwój i utrzymanie krajowego systemu informatycznego umożliwiającego aplikowanie i rozliczenie projektów finansowanych z funduszy,• działania informacyjne, promocyjne i poprawiające widoczność funduszy w Polsce.
<p><i>Program regionalny Fundusze Europejskie dla Łódzkie (FEŁ2027)</i></p>	<p>Obszary podejmowane w ramach dokumentu:</p> <ul style="list-style-type: none">• innowacyjne Łódzkie,• czysta energia,

	<ul style="list-style-type: none"> • zielony region, • mobilność miejska, • transport regionalny, • zrównoważony rozwój przestrzenny, • kultura i turystyka, • infrastruktura społeczna, • zatrudnienie i rynek pracy, • włączenie i integracja społeczna, • zdrowe i adaptacyjne kadry regionalnej gospodarki, • edukacja.
--	---

Źródło: Opracowanie własne.

3.4. Instrumenty finansowe wspomagające rozwój powiatu tomaszowskiego

Do realizacji działań inwestycyjnych Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 wymagane są środki finansowe w celu poprawy jakości życia mieszkańców. W ramach podjętych działań ujętych w Strategii kwestia finansowania zależy od budżetu Powiatu Tomaszowskiego, w tym dochodów własnych, dotacji celowych z budżetu państwa oraz subwencji. Ponadto powiat ma również możliwość ubiegania się o zwrotne źródła finansowania w postaci pożyczek, kredytów, emisji obligacji, a także z partnerstw o charakterze publiczno-prywatnym itd. Z pomocą w tym wypadku przychodzą m.in. Bank Światowy, Bank Gospodarstwa Krajowego, Bank Rozwoju Rady Europy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz banki komercyjne. W przypadku takiej formy finansowania jednostka samorządu terytorialnego musi wziąć pod uwagę koszty pozyskania źródła finansowania oraz warunki współpracy z daną instytucją finansową.

Powszechnym źródłem finansowania zadań i inwestycji, jeśli chodzi o jednostki samorządu terytorialnego są środki pozyskiwane z funduszy Unii Europejskiej, które pochodzą zarówno z programów krajowych, jak i międzynarodowych. Na chwilę obecną funkcjonuje jeszcze perspektywa finansowa na lata 2014-2020, zaś od paru lat

przebiegają prace nad nową perspektywą, która ma obejmować lata 2021-2027. W maju 2018 roku Komisja Europejska przyjęła pierwszy projekt długofalowego budżetu UE, czyli wieloletnich ram finansowych na lata 2021–2027. Wcześniej zgodę na wspomniany budżet wyraził Parlament Europejski. W rozporządzeniu ustanowiono długoterminowy budżet UE-27 w wysokości 1 074,3 mld EUR (w cenach z 2018 r.) oraz przewidziano włączenie do niego Europejskiego Funduszu Rozwoju. Wraz z unijnym instrumentem odbudowy Next Generation EU o wartości 750 mld EUR Unia zyska na nadchodzące lata środki w kwocie 1,8 bln EUR. Posłużą one wsparciu odbudowy państwom członkowskim po pandemii Covid-19 oraz realizacji długoterminowych priorytetów UE w różnych dziedzinach polityki.

10 lipca 2020 r. przewodniczący Rady Europejskiej przedstawił swoją nową propozycję wieloletniego budżetu UE i pakietu odbudowy (tzw. schemat negocjacyjny). Wspomniana powyżej propozycja była podstawą dyskusji przywódców na nadzwyczajnym szczycie Rady Europejskiej 17-18 lipca 2020 roku.

Spodziewa się, że przewaga unijnych sektorowych programów finansowania zostanie przyjęta w 2021 r. i zacznie obowiązywać z mocą wsteczną od początku 2021 r. Aby móc wdrożyć instrument odbudowy Next Generation EU, we wszystkich państwach członkowskich musiała zostać zatwierdzona zgodnie z wymogami konstytucyjnymi decyzja o zasobach własnych UE. Wprowadzenie nowego długoterminowego budżetu obejmie w sumie siedem obszarów wydatków, tak, aby w nadchodzącym siedmioletnim okresie zapewnić ramy finansowania niemal 40 unijnych programów³⁸.

Ponadto w ramach nowej perspektywy finansowej Komisja Europejska przygotowała 29 maja 2018 r. zestaw pakietów i rozporządzeń odnośnie wspólnej polityki spójności. Środki przeznaczone z tego tytułu dla Polski mają wynieść 64,397 mld euro. Jednakże zostaną one pomniejszone o koszty pomocy technicznej, wdrażania programów oraz instrumentów niezbędnych przy realizacji tych pakietów (wyniosą one około 3 mld euro). Na wykorzystanie pozostanie w sumie około 61,446 mld euro w ramach Umowy Partnerstwa. W przypadku ZUP na lata 2021-2027 określono trzy warianty w sprawie udziału programów operacyjnych. Z tej trójki zostanie wybrany jeden

³⁸Długofalowy budżet UE 2021-2027, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/>, (dostęp:23.07.2021).

stosownie do rezultatów prac grup roboczych, które funkcjonują w ramach Ministerstwa Inwestycji i Rozwoju. Wszystkie te działania mają posłużyć wyodrębnieniu wsparcia na poszczególne cele polityki, programy operacyjne i regionalne programy operacyjne, których jest w sumie 16. Warianty obejmują również komponent pomocy technicznej, tak programów krajowych, jak i lokalnych i regionalnych. Bez zmian pozostanie system zarządzania na poziomie krajowym, natomiast zmianie ulegnie wymiar ich dofinansowania. Do tej pory można było uzyskać aż 85% dofinansowania, natomiast w perspektywie 2021-2030 będzie to już: 55% dla województwa śląskiego i wielkopolskiego, 40% dla województwa mazowieckiego oraz 70% dla pozostałych województw.

Powiat ma również możliwość pozyskania środków finansowych z Banku Gospodarstwa Krajowego (BGK), który specjalizuje się w obsłudze sektora publicznego. Misją tej instytucji finansowej jest wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz sektora finansów publicznych w realizacji jego założeń. BGK uruchomił Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych, który skierowany jest do jednostek samorządu terytorialnego oraz do związków jednostek samorządu terytorialnego. W ramach tego programu powiat może ubiegać się o bezzwrotne dofinansowanie inwestycji publicznych w ramach promesy inwestycyjnej udzielane przez BGK. Składanie wniosków o takie dofinansowanie wymaga od JST posiadania udziału własnego. Wysokość bezzwrotnego dofinansowania jest zależna od obszaru priorytetowego, w którym mieści się planowana inwestycja. Rządowy Fundusz Polski Ład wpływa na rozwój lokalnej przedsiębiorczości, pobudzenie aktywności inwestycyjnej JST, poprawę warunków życia mieszkańców, wsparcie zrównoważonego rozwoju, powstanie nowych miejsc pracy oraz efektywnego zaangażowania sektora finansowego.

Do działań naprawczych ujętych w Planie gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły w zasięgu zlewni rzeki Pilicy stoi projekt zintegrowany LIFE Pilica. Założeniem tego projektu jest poprawa jakości i bioróżnorodności wód powierzchniowych w ujęciu sztucznego zbiornika wodnego Sulejów. Program ten uzyskał dofinansowanie ze strony Komisji Europejskiej w zakresie programów na rzecz ochrony środowiska i klimatu LIFE. Co więcej przynależy on teraz do grupy wodnych projektów zintegrowanych LIFE realizowanych w krajach Unii Europejskiej. Rzeka Pilica wraz

ze Zbiornikiem Sulejów jest ważnym elementem rozwoju społeczno-ekonomicznego centralnej Polski. Zjawisko eutrofizacji wód pojawiające się w obszarze zbiornika niesie szereg niekorzystnych skutków bowiem zauważa się znaczny wzrost zakwitów sinic, wzrasta zapotrzebowanie na pobór wód na potrzeby akwakultury oraz niski poziom retencji wód na obszarze zmeliorowanym. Wszystkie te zjawiska wymagają odpowiedniego zarządzania ilościowego i jakościowego zasobami wodnymi, jeśli chodzi o zlewnię w Pilicy, tylko po to, aby dostosować się do zmian klimatu oraz wpłynąć na rozwój gospodarczy tego rejonu. Na jakość wód w obszarze zlewni ma wpływ działalność rolnicza. Zanieczyszczenia pochodzą w głównej mierze z niewłaściwego użytkowania rolniczego, ale również nieodpowiedniego zarządzania gospodarką ściekową. Dlatego też priorytetowym założeniem programu LIFE będzie podnoszenie świadomości ekologicznej poprzez szkolenia czy doradztwa rolnicze, jak również odpowiedniego zarządzania gospodarkami wodno-kanalizacyjnymi w gminach poprzez odpowiednie planowanie, monitoring, ewidencję i przede wszystkim kontrolę użytkowników, jeśli chodzi o obszar Zlewni Pilicy powyżej Zbiornika Sulejów. Całkowity budżet projektu LIFE Pilice wyniesie ok. 74 mln złotych. Komisja Europejska finansuje projekt w 60 %, Narodowy Fundusz Gospodarki Wodnej i Ochrony Środowiska dofinansuje go w 35 %, natomiast beneficjenci pokrywają ok. 5 % budżetu. Beneficjentami, jeśli chodzi o ten projekt są Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie, Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Europejskie Regionalne Centrum Ekohydrologii Polskiej Akademii Nauk oraz FPP Enviro. Natomiast instytucją współfinansującą ten projekt jest Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Zaangażowanie się różnych podmiotów związanych z gospodarką wodną jak i prywatnych użytkowników umożliwi wdrożenie planu gospodarowania wodami w ramach realizacji projektu LIFE Pilica, co w konsekwencji pozwoli na poprawę i właściwe zarządzanie zasobami wodnymi zlewni Pilicy w dorzeczu Wisły³⁹.

Kolejną z możliwych dróg dostępu do środków finansowania jest bezzwrotna pomoc finansowa udzielana w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego (NMF)

³⁹ [Projekt zintegrowany LIFE - Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa \(fdpa.org.pl\)](http://fdpa.org.pl)
(dostęp:06.08.2021).

i Mechanizmu Finansowemu Europejskiego Obszaru Gospodarczego (MF EOG). Oba instrumenty są możliwe dzięki Państwom Darczyńców, a mianowicie Księstwu Liechtenstein, Islandii oraz Norwegii. Państwa te w zamian mogą korzystać z dostępu do wspólnego rynku Unii Europejskiej. Powyższe mechanizmy posiadają jednolite zasady i procedury, w przypadku Polski podlegają one jednemu systemowi zarządzania i wdrażania.

Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych (RFIL) jest programem, w ramach którego rządowe środki trafiają do gmin, powiatów i miast na inwestycje bliskie ludziom. Wsparcie to jest bezzwrotne i pochodzi z Funduszu Przeciwdziałania COVID-19. Jednostki samorządu terytorialnego mogą przeznaczyć pozyskane pieniądze na przebudowę dróg, doposażanie szpitali, budowę żłobków, przedszkoli czy remont bibliotek. Zgodnie z Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 23 lipca 2020 r. w sprawie wsparcia na realizację zadań inwestycyjnych przez jednostki samorządu terytorialnego (M. P. z 2020 r. poz.662), Powiat Tomaszowski może skorzystać z wsparcia rządowego w postaci środków finansowych.

Na poprawę jakości dróg samorządowych powołany został nowy mechanizm wsparcia zgodnie z Ustawą z 23 października 2018 r. o Rządowym Funduszu Rozwoju Dróg (Dz. U. z 2020 r. poz. 1430, z późn. zm.). Jego celem jest polepszenie bezpieczeństwa infrastruktury drogowej i jej modernizacja na poziomie lokalnym, co gwarantuje prawidłowe funkcjonowanie i rozwój gospodarki oraz poprawę życia mieszkańców. Źródłem finansowania programu są wpłaty pochodzące z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW), dotacje z budżetu państwa (pochodzące z Ministerstwa Obrony Narodowej), Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe, a także z jednoosobowych spółek Skarbu Państwa

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej pozwala na pozyskanie środków z programów priorytetowych, jest on również krajowym operatorem Systemu Zielonych Inwestycji. Aby uzyskać wsparcie ze wspomnianych funduszy, należy spełnić określone warunki dofinansowania oraz kryteria. Co więcej powiat może realizować swoje cele dzięki: Funduszom Europejskim na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko, Funduszom Europejskim dla Rozwoju Społecznego, Funduszom Europejskim na Rozwój Cyfrowy 2021-2027, Funduszom Europejskim dla Nowoczesnej Gospodarki oraz Pomocy

Technicznej dla Funduszy Europejskich, których założenia zostały opisane w tabeli w rozdziale „Spójność z dokumentami strategicznymi w Funduszach europejskich dla województwa łódzkiego”.

Kolejnym ze sposobów pozyskania funduszy są pieniądze pozyskane z budżetu państwa w ramach programów opracowywanych przez poszczególne ministerstwa. Warto również wziąć pod uwagę możliwości, jakie daje budżet województwa łódzkiego.

Co najważniejsze powiat nie jest w stanie bez pozyskania środków zewnętrznych prowadzić inwestycji, a tylko działania na zasadzie prac remontowych na zasobach. Dlatego bardzo istotne jest stałe monitorowanie szans zdobycia kapitału, który przyczyni się do realizacji założeń Strategii Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030, a tym samym polepszy warunki życia mieszkańców.

Wykaz tabel

Tab. 1 Powierzchnia gmin wchodzących w skład Powiatu Tomaszowskiego.....	10
Tab. 2. Lesistość (jednostka miary: %)	14
Tab. 3. Obszary prawnie chronione ogółem (jednostka miary: ha).....	17
Tab. 4. Liczba ludności w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba).....	36
Tab. 5. Liczba ludności w latach 2014-2020 z podziałem na miasto i wieś (jednostka: osoba)	37
Tab. 6. Gęstość zaludnienia w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba/ km ²).....	38
Tab. 7. Saldo migracji na 1000 mieszkańców w latach 2014-2019	39
Tab. 8. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2014-2019	41
Tab. 9. Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2014-2019 wg miejsca zamieszkania.....	42
Tab. 10. Urodzenia żywe na 1 000 ludności ogółem	43
Tab. 11. Zgony ogółem na 100 tys. osób (jednostka miary: osoba).....	43
Tab. 12. Zgony z powodu chorób ogółem na 100 tys. ludności (jednostka miary: osoba, %)	44
Tab. 13. Współczynnik feminizacji w latach 2014-2020	47
Tab. 14. Liczba kobiet w wieku od w wieku 20-34 lat w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba, %)	50
Tab. 15. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem w latach 2014-2020 (jednostka miary: %)	52
Tab. 16. Udział ludności w wieku produkcyjnym mobilnym w ogóle ludności w wieku produkcyjnym (jednostka miary: %).....	55
Tab. 17. Wskaźniki obciążenia demograficznego w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba).....	55
Tab. 18. Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba)	57
Tab. 19. Liczba przedszkoli w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: obiekt).....	61
Tab. 20. Liczba dzieci w przedszkolach w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: osoba).....	62
Tab. 21. Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym w wieku 3-6 lat w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)	65
Tab. 22. Poszczególne placówki oświatowe, prowadzące kształcenie na poziomie podstawowym na terenie Powiatu Tomaszowskiego.....	67
Tab. 23. Liczba szkół podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: obiekt)	69
Tab. 24. Liczba dzieci uczęszczających do szkół podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: osoba).....	71
Tab. 25. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w 2020 roku na terenie Powiatu Tomaszowskiego (jednostka miary: %).....	72
Tab. 26. Współczynnik skolaryzacji netto w szkołach podstawowych w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)	73
Tab. 27. Wyniki egzaminu gimnazjalnego w 2019 roku.....	76
Tab. 28. Absolwenci, którzy przystąpili do egzaminów z wszystkich przedmiotów obowiązkowych w terminie głównym (w czerwcu 2020 r.), dodatkowym (w lipcu 2020 r.).....	81

Tab. 29. Zdawalność egzaminów z poszczególnych przedmiotów obowiązkowych w terminie głównym (w czerwcu 2020 r.) dodatkowym (w lipcu 2020 r.) i poprawkowym (we wrześniu 2020 r.).....	82
Tab. 30. Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie.....	86
Tab. 31. Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie – stara formuła (podstawa programowa 2012).....	90
Tab. 32. Wskaźniki dotyczące szkół i placówek publicznych w Powiecie Tomaszowskim w roku szkolnym 2019/2020.....	93
Tab. 33. Frekwencja uczniów na zajęciach oraz liczba uczniów niepromowanych.....	94
Tab. 34. Liczba przychodni w latach 2014-2020 (jednostka miary: obiekt).....	101
Tab. 35. Liczba przychodni na 10 000 mieszkańców w latach 2014-2020 (jednostka miary: obiekt).....	102
Tab. 36. Liczba porad lekarskich w ramach opieki ambulatoryjnej w latach 2014-2020 (jednostka miary: sztuka).....	104
Tab. 37. Liczba aptek ogólnodostępnych w latach 2014-2020 (jednostka miary: sztuka).....	106
Tab. 38. Ludność na aptekę ogólnodostępną w latach 2014-2020 (jednostka miary: osoba).....	107
Tab. 39.. Żłobki na terenie Powiatu Tomaszowskiego w latach 2014-2020 ogółem.....	117
Tab. 40. Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tysięcy ludności w latach 2014-2019 (jednostka: osoba).....	120
Tab. 41. Gospodarstwa domowe korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2014-2019.....	122
Tab. 42. Zasięg korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego ogółem (jednostka miary: %).....	123
Tab. 43. Liczba dzieci, na które rodziny otrzymują świadczenie 500+ w latach 2017-2018 (jednostka miary: osoba).....	125
Tab. 44. Udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w latach 2014-2019 (jednostka miary: %).....	126
Tab. 45. Liczba rodzin w Powiecie Tomaszowskim, którym przyznano pomoc według przyczyn w latach 2014-2019.....	128
Tab. 46. Biblioteki publiczne i ich filie ogółem (jednostka miary: obiekt).....	134
Tab. 47. Księgozbiór bibliotek (jednostka miary: wolumin).....	136
Tab. 48. Czytelnicy w ciągu roku aktywnie wypożyczający (jednostka miary: osoba).....	137
Tab. 49. Wypożyczenia księgozbioru na zewnątrz (jednostka miary: wolumin).....	138
Tab. 50. Zwiedzający muzea i oddziały (jednostka miary: osoba).....	141
Tab. 51. Liczba osób na placówkę (centrum kultury, dom kultury, ośrodek kultury, klub, świetlicę) (jednostka miary: osoba).....	143
Tab. 52. Liczba uczestników imprez na 1 000 ludności (jednostka miary: osoba).....	145
Tab. 53. Imprezy ogółem (jednostka miary: sztuka).....	146
Tab. 54. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców.....	152
Tab. 55. Nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców.....	153
Tab. 56. Rodzaje przestępstw stwierdzonych przez Policję w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019.....	157
Tab. 57. Sytuacja finansowa w powiecie tomaszowskim w latach 2014-2019.....	161
Tab. 58. Projekty zrealizowane w Powiecie Tomaszowskim wsparte środkami z Unii Europejskiej w perspektywie 2014-2020.....	163
Tab. 59. Podmioty nowo zarejestrowane według sekcji PKD 2007 w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019.....	168

Tab. 60. Podmioty gospodarcze z terenu Powiatu Tomaszowskiego w 2019 r. według Urzędu Skarbowego w Tomaszowie Mazowieckim	171
Tab. 61. Podmioty według klas wielkości na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym.....	172
Tab. 62. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności.....	174
Tab. 63. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności.....	174
Tab. 64. Liczba bezrobotnych w latach 2014-2019.....	176
Tab. 65. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym ogółem (jednostka miary: %)	178
Tab. 66. Rodzaj, cel oraz zakres aktywnych form wsparcia prowadzonych przez PUP w Tomaszowie Mazowieckim w 2019 r.	183
Tab. 67. Pracujący według innego podziału niż PKD ogółem (jednostka miary: osoba)	185
Tab. 68. Pracujący na 1000 ludności według innego podziału niż PKD	188
Tab. 69. Pracujący wg grup sekcji PKD w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019	190
Tab. 70. Turyści zagraniczni (nierezydenci) ogółem (jednostka miary: osoba).....	202
Tab. 71. Noclegi udzielone turystom zagranicznym (nierezydentom) w turystycznych obiektach noclegowych.....	202
Tab. 72. Miejsca noclegowe na 1000 ludności ogółem.....	203
Tab. 73. Turystyczne obiekty noclegowe w Powiecie Tomaszowskim w lipcu ogółem.....	204
Tab. 74. Budynki mieszkalne podłączone do infrastruktury technicznej w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019.....	207
Tab. 75. Długość sieci ciepłej w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019	212
Tab. 76. Zasoby mieszkaniowe w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019- wskaźniki ..	213
Tab. 77. Drogi gminne i powiatowe w Powiecie Tomaszowskim (jednostka miary: km)	218
Tab. 78. Drogi publiczne powiatowe -wskaźniki	219
Tab. 79. Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (jednostka miary: %).....	220
Tab. 80. Wypadki drogowe i ich ofiary w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019	221
Tab. 81. Wypadki drogowe i ich ofiary - wskaźniki	222
Tab. 82 Analiza SWOT do strefy społecznej dla Powiatu Tomaszowskiego.....	228
Tab. 83 Analiza SWOT do strefy gospodarczej dla Powiatu Tomaszowskiego	238
Tab. 84 Analiza SWOT do strefy przestrzennej dla Powiatu Tomaszowskiego	250
Tab. 85 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Edukowanie w zakresie bezpieczeństwa”.....	260
Tab. 86 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Popularyzacja zachowań prozdrowotnych oraz zdrowego stylu życia wśród mieszkańców”	262
Tab. 87 Zadania flagowe dla celu operacyjnego „ Poprawa jakości opieki zdrowotnej”	263
Tab. 88 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „ Promocja kształcenia zawodowego w Powiecie Tomaszowskim”	266
Tab. 89 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „ Rozwój infrastruktury placówek oświatowych”	267
Tab. 90 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości powietrza”	271
Tab. 91 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „ Intensyfikacja działań na rzecz poprawy jakości wód powierzchniowych”	272
Tab. 92 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „ Stworzenie czytelnej oferty turystycznej Powiatu Tomaszowskiego”	274
Tab. 93 Zadania flagowe dla celu operacyjnego „ Budowanie świadomości wśród mieszkańców w zakresie wartości lokalnych zasobów przyrodniczych i kulturowych”	275
Tab. 94 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Poprawa jakości ciągów pieszo-rowerowych”	277

Tab. 95 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Rozwój infrastruktury drogowej Powiatu Tomaszowskiego”	277
Tab. 96 Zadanie flagowe dla celu operacyjnego „Poprawa jakości usług publicznych”	278
Tab. 97 Wdrażanie strategii powiatu tomaszowskiego	280
Tab. 98 Zgodność strategii powiatu z dokumentami na różnych szczeblach	294

Wykaz wykresów

Wykres 1. Liczba ludności Powiatu Tomaszowskiego w latach 2014-2020 z podziałem na płeć (jednostka miary: osoba).....	46
Wykres 2. Udział kobiet w liczbie ludności w Powiecie Tomaszowskim na koniec 2020 r. (jednostka miary: %).	47
Wykres 3. Mediana wieku ludności Powiatu Tomaszowskiego według płci w latach 2018-2020 r.	48
Wykres 4. Potencjał demograficzny (odsetek ludności w wieku 25-34 lat) w latach 2014-2020 (jednostka miary: %).....	49
Wykres 5. Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem na koniec 2020 r. (jednostka miary: %).....	53
Wykres 6. Wskaźniki obciążenia demograficznego w 2020 r. (jednostka miary: osoba).....	59
Wykres 7. Liczba łóżek przypadająca na 10 000 mieszkańców w latach 2014-2019.....	111
Wykres 8. Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej według kryterium dochodowego w 2019 roku	124
Wykres 9. Frekwencja w wyborach samorządowych w 2018 r. (%)	150
Wykres 10. Frekwencja w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast w 2018 r. (%)	151
Wykres 11. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw stwierdzonych przez Policję w latach 2014-2019	158
Wykres 12. Przestępstwa stwierdzone przez Policję ogółem na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2019	158
Wykres 13. Wydatki ogółem wg działów Klasyfikacji Budżetowej w powiecie tomaszowskim w roku 2019	162
Wykres 14. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2014-2019 (jednostka miary: %)	177
Wykres 15. Bezrobotni zarejestrowani według płci w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019	180
Wykres 16. Bezrobotni zarejestrowani: do 25 roku życia, do 30 roku życia, powyżej 50 roku życia, długotrwale bezrobotni w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019	181
Wykres 17. Pracujący według innego podziału niż PKD w Powiecie Tomaszowskim według płci (jednostka miary: osoba)	187
Wykres 18. Pracujący według sekcji PKD według płci w Powiecie Tomaszowskim w latach 2014-2019	189
Wykres 19. Korzystający z instalacji wodociągowej w % ogółu ludności w powiecie tomaszowskim w roku 2014 i 2019.....	208
Wykres 20. Korzystający z instalacji kanalizacyjnej w % ogółu ludności w roku 2014 i 2019... ..	209
Wykres 21. Korzystający z instalacji gazowej w % ogółu ludności w roku 2014 i 2019.....	211

Wykaz map

Mapa 1. Położenie Powiatu Tomaszowskiego	9
Mapa 2. Podział administracyjny Powiatu Tomaszowskiego.....	10
Mapa 3. Źłóża surowców w województwie łódzkim w 2011 r.....	13
Mapa 4. Zagrożenie powodziowe według województw	31
Mapa 5. Ścieżka rowerowa i. Zygmunta Goliata wokół Zbiornika Sulejowskiego.	198
Mapa 6. Układ drogowy województwa łódzkiego.....	216
Mapa 7. Układ kolejowy województwa łódzkiego	217
Mapa 8 Proponowane MOF Strategia Rozwoju Woj. Łódzkiego	284
Mapa 9 Położenie Obszaru Funkcjonalnego Dolina rzeki Pilicy na tle powiatu tomaszowskiego .	285

Wykaz rycin

Ryc. 1. Pilica w Rezerwacie Spała.....	193
Ryc. 2. Arena Lodowa w Tomaszowie Mazowieckim.....	194
Ryc. 3. Sd.Kfz.251 oraz Kuebelwagen przed głównym bunkrem w Konewce	195
Ryc. 4. Groty Nagórzyckie.....	197
Ryc. 5. Kościół św. Idziego w Inowłodzu.....	200
Ryc. 6 Model SMART.....	259

UZASADNIENIE

Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju wymaga od samorządu powiatowego opracowania programu rozwoju.

Strategia Rozwoju Powiatu Tomaszowskiego na lata 2021-2030 jest dokumentem określającym kierunki rozwoju powiatu na najbliższe lata. Dokument ten jest podstawą do sporządzania corocznego Raportu o Stanie Powiatu. Jej celem jest wskazanie misji i wizji rozwoju Powiatu oraz planu operacyjnego: obszarów kluczowych, celów strategicznych, celów operacyjnych i zadań, których realizacja w określonym horyzoncie czasowym przyczyni się do wielokierunkowego rozwoju powiatu.